

Est. 3. Cap. 1.

BEATI ^{Vitr 234}
 THEODORETI
 CYRENSIS EPI
 SCOPI IN QVA
 TVORDECIM

Sancti Pauli epistolas Commentarius,
 nunc primum Latine versus,
 GENTIANO Herueto
 Aurelio interprete.

25077
Jay P. Garcia

FLORENTIAE

Excudebat Laurentius Torrentinus
 cum Privilegio MDLII.

*De la libreria de Jiminaxios cal-
 zados de Salamanca*

5

HENRICO VALESIO
FRANCORVM REGI
CHRISTIANISSIMO GENTIA-
NVS HERVETVS S. D. PL.

DIV APVD me dubi-
tavi Christianissime Prin-
ceps, hos ne pulcherrimos
Theodoret in Epistolas Pau-
li Commentarios, à me nu-
per Latine uersos, sacrosan-
cto tuo nomini dedicatos in lucem auderem
emittere. Ac primum quidem mihi nonnum-
quam ueniebat in mentem subueneri, ne nimis
audacia ac potius temeritatis iure possem ar-
gui, qui nec genere, nec eruditione, nec uirtu-
te non modo nobilis, sed ne notus quidem, imò
uero planè terra, ut ita dicam, filius, ad te Re-
gem omnium totius Europa principum sine cõ-
trouersia maximum & nobilissimum scribere
auderem. Deinde uero ne ei, ad quem tanti re-
gni gerenda reip. summa diuinitus delata est,
hoc scriptorum genus minimè fortasse conue-
niret. Sed omnem omnino timorem mihi tandè
excussit, & ut audacter ad te scriberem inci-

A ij

4
 trauit Summatua, quæ ab omnibus predicatur,
 atque adeo laudibus in cælum effertur, huma-
 nitas. Ita enim cœpi apud me cogitare. Quidni
 ad eum scribam principem, qui in summa omni-
 um rerum potestate ita modum tenet, ut am-
 plissimum & maximum regnum adeptus, ne
 tantillo quidem sit factus insolentior: qui quæ
 sibi à Deo data est potestate ita utitur, ut pri-
 uata publicis postponens, communibus commo-
 dis sua contineri existimet. & Regis officio ita
 se demum rectè functurum uerè sentiat, si
 totius populi bonum sibi proponens, singulorū
 quoque, quoad eius fieri potest, rationem haben-
 dam esse ducat; qui se Regem ita à Deo con-
 stitutum esse sciat, ut se eius ministrum agno-
 scens, procurandam eorum quibus præest utili-
 tatem, malis afferendum terrorem, & bonis dā-
 dam esse laudem intelligat. Qui autem ita in
 principatu uitam suam instituit, minime timen-
 dum est, ne is ullum ex suis propter obscuritatē
 aut generis humilitatem habeat despicatui, &
 ne quæ sibi bona ac sincera mente dicuntur, nō
 patienter & non æquo animo audiat. Tam ue-
 rò quod scriptorum genus ei magis conuenire
 potest, qui quibusuis superbissimis Regum &
 Imperatorum titulis longe augustius ac magni

ficentius hereditarium Christianissimi cogno-
 men, tot iam seculis, iustissimis de causis, à ma-
 ioribus per manus traditum accepit, quam eo-
 rum quæ diuinum ipsius Christi spiritum aper-
 tē nobis exprimunt & referunt? Iactent &
 magnificè ostentent Romani suos Coriolanos,
 Numidicos, Africanos, Creticos, Asiaticos, et
 ceteros, qui ex urbium ac populorum cladibus
 & incommodis, ad laudem, ut sibi uisi sunt, in-
 signia nomina peperere. Alij Augustos, mēto-
 res, perpetuo felices, & triumphatores dici præ-
 clarum ac gloriosum existiment. Alij de Prole-
 mæorum, & si uelint etiam Sultanorum here-
 ditarijs in regno suo titulis sibi placeant. Fran-
 corum Regibus unum semper satis fuit & erit
 Christianissimi cognomen, quod reliquis certè
 tanto antecellit, quanto Christus, à quo denomi-
 nantur, in quo sunt absconsi omnes scientiæ the-
 sauri, non quibuslibet solum mundi imperijs,
 sed uel cœlestibus ipsis dominationibus, thronis
 & potestatibus longè est superior. Hunc au-
 tem pulcherrimum Christianissimi titulum
 ij demum uerè & perfectè tuentur, qui quod
 sit Christiani Principis officium in memoriam
 reuocantes, omnes suas actiones, omnia consi-
 lia, omnes denique suas cogitationes eò tanquā

ad scopum dirigunt. Nemo uerò quod sit Christi-
iani Principis munus unquam satis intellegit,
qui non ab ipso Christo, diuinissimis, inquam, e-
ius scriptis, & eorum quos post se tanquam per
se locuturos, imo uerò in quibus ipse loqueba-
tur, reliquit, ipsum Christum acceperit, hauserit,
& quantum homini datum est, expresse-
rit. Quo fit ut doctorum uirorum in sacros li-
bros commentarios, quibus ad eos intelligendos
facilior dari possit aditus, non modo te non indi-
gnos, sed tibi etiam in primis conuenire arbi-
tror. Quod te ipsum quoque sentire eo facilius
adducor, quòd ut patris tui summi uiri, & o-
mnium suae aetatis principum, absit uerbo inui-
dia, facile principis imperio successisti: ita ma-
ximas eius uirtutes hereditario quoque iure
ad te peruenisse non dubito. Inter ceteras au-
tem eius laudes, quae sunt praeclearissimae, & nul-
lis saeculorum curricula delenda, tres fuerunt
meo iudicio praecipuae, à multis quidem iam ce-
lebratae, Sed à nullo eorum qui uiuunt aut ui-
eturi sunt, satis pro dignitate laudanda. Nemp-
pe summae doctrinae coniuncta in uiros doctos
summa liberalitas, & quod Regi Christianissi-
mo conueniebat, uehementissimum tuendae re-
ligionis studium. Atque incredibilem quidem

eius doctrinam omnes ij satis norunt, qui in
eius aula uersati de quacunque re proposita eum
admirabiliter differentem audiuere. Summam
autem eius in uiros doctos munificentiam, quae
est regio tam barbara, quae tantis locorum in-
teruallis à nobis disiecta, quae non uel audie-
rit, uel aliqua etiam ex parte senserit; cum hoc
ei esse unum propositum uideretur, ut doctorum
hominum ingenia quacunque posset ratione in-
citaret, adiuuaret, promoueret? Ut omittam
quòd Lutetiae eruditissimis trium linguarum et
omnium bonarum artium delectis professori-
bus honestissima stipendia constituit, & lucu-
lentissimam librorum suppellectilem sumptibus
plane regis undique conquistam, ad omnium
iuuanda studia, dum eos à typographis in lucē
edendos curat, exprompsit. Quam quidem in
uiros doctos beneficentiam, & summum lūc-
rarum amorem, cum statim ab initia regni tui
administratione te apertissime ostendisse, &
hic constans fama sit, & id esse uerissimum
uir in primis prudens ac doctus Michaël ab
Hospitali, qui tuus erat in Concilio legatus mi-
hi affirmauerit, non possum non id laudare, stu-
spicere, & admirari, & nobilissimi tui regni
reipublica, imo uerò & tibi ipsi eo nomine gra-

tulari. Quid dicam de eius summa in tuenda ac
conseruanda religione constantia? quæ quidē
est eo magis suspicienda, quod his calamitosis
ac turbulentis temporibus uix relictus est u-
nus aut alter princeps, qui non uel omnino de-
fecerit, uel non in pietate aliquantisper refri-
xerit. Nam ut omittam quod cum ab impijs ho-
minibus sacræ aliquoties uiolata essent imagi-
nes, peractis publicis lustrationibus ac suppli-
cationibus scelus nefarium expiandum esse du-
xerit: quod in sacrorum rituum prophanatores
& ecclesiæ desertores mitissimus alioqui prin-
ceps grauissima supplicia constituerit: Quo tē-
pore per omnes totius Gallia: ciuitates uno &
eodem momento in omnibus serè templorum
ualuis, truijs, & comptis affixi sunt execran-
di libelli, qui de diuino altaris sacrificio, & ec-
clesiasticis omnibus sacramentis, furiosissime
detrahebant, quanta, bone Deus, fuit Regis
optimi, & ab omnibus prædicanda in Christiū,
cuius causa tunc agebatur, pietas? Qui non
satis habuit, nudo capite, cereum manu gestās,
lustrationi quæ pro expiando fiebat scelere, cū
tota sua familia interesse, & de impijs homini-
bus, sceleris inquam authoribus, multitudini
interim parcens, supplicium sumi iubēdo, quid

animi haberet ostendere, nisi etiam conscenso
suggestu, eloquentissima habita oratione, im-
probos à rerum nouarum cupiditate deterreret
& bonos in officio contineret. In qua quidem,
uox illa planè regia, & Christiano Principe ue-
rè digna, ab omnibus exaudita est, se ab exe-
cranda illa secta ad eò abhorrerè, ut si alteram
ex manibus huic tam nefario sceleri affinem es-
se sciret, eam sibi ipsi altera audacter præcide-
ret. Hinc certe effectum est, ut uehementissi-
mum, quod mox erupturum, & omnia occupa-
turum uidebatur, incendium, tanta Principis
maiestate & à Deo inspirata dicendi faculta-
te si non omnino extingueretur, saltem coër-
ceretur, & utrunque comprimeretur: Tale ac
tantum Christianissimo princeps est tibi propo-
situm domesticum exemplar ad imitandum,
quod te non solum assequuturum, sed etiam
longo interuallo superaturum, si paululum ad-
nitaris, nemo est qui non speret, nemo tuorum
qui non optet. Declarauit quidem sapius præ-
stantissimus pater tuus quam pio & quā Chri-
stiano esset animo, cum eorum, qui à fide ortho-
doxa desiciebant, audaciam suppliciorum gra-
uitate deterruerit, & ne in apertum bellum e-
xiret prohibuerit: sed ut insidiæ, quæ clam com-

parabantur, de medio tollerentur, & diu exoptata in religione pax ac concordia in regnum saltem suum introduceretur, id uerò efficere nò potuit. Enim uerò ea laus diuino quodam iudicio Princeps Christianissime tibi est reseruata. id unum tibi restat faciendum, quòd si Christo duce effectum reddideris, maximam regno tuo quod propter has de religione controuersias mirè est perturbatum, tranquillitatem afferes. Id ardentibus uotis à te omnes tui exposcunt, quo perfecto, lux quædam Christiana reip. affulgere uidebitur. Sed, quomodo, inquires, potest hoc à nobis fieri? Dicam tua humanitate fretus libere quod sentio, quod in bonam partem accipias uelim. Non equidem prudentia & ingenio adeò abundo, ut me tanto Principi consiliū posse dare existimem. sed meminervis oportet eius quod uulgo dicitur, etiam olitorem quando que opportuna dicere. Nihil quidem afferam reconditum, nihil ex abstruso sapientiæ thesauro expromptum, sed quod uel in cuiusuis paulo consideratoris ex uulgo ore uersatur. Prudenti autem & circumspecto Principi nò quis dicat, sed quid dicatur attendendum est. Lutherani & ceteri, qui à rectè sentiente ecclesia desecere, hoc nobis in primis obijciūt quòd sum

mi ecclesiastici Magistratus & præcipue rerū sacrarum procuraciones indignis passim mandentur. Quod utinam falso dicerent, & non hæc querela uiris bonis ac pijs esset cum eis còmunis. Nemo est enim uerè Christianus, qui nò tantam indignitatem non sine magno animi dolore deploret. Ei autem rei si quod par est remedium afferatur, non dubito quin hæc pacis componendæ & concordie inducendæ prouincia sit tibi facilis & expedita futura. Non multis ab hinc annis, rectè ne ansecus, non est meum statuerè, sed diuina quidem certè permissione factum est, ut à sanctæ memoriæ Leone Pontifice maximo ecclesiasticæ electiones ad felicis recordationis Francisci Regis patris tui arbitrium nominando deferrentur, sibi tamen instituenti ac confirmadi reseruata potestate. Eius autem acerrimo iudicio & Leo ipse, & Clemes, & Adrianus, & qui eos secutus est Paulus tertius Pontifex maximus meritò semper tantum tribuerunt, ut quem ille dignum iudicasset, is eis sua sententia semper instituendus & comprobandus uisus sit. In quo quidem eligendi negotio quàm præclare se gesserit, testantur permulti pijs & docti Episcopi, qui & Tridenti & Bononiæ fuere in Concilio, testantur etiã

aliquot alij, qui in suis diocesisbus agentes, munus suum integre & innocenter obeunt. Non nunquam tamen (ignosce mihi queso ò pia & sancta anima) uel gratia, uel precibus, uel officijs uictus, non ad illam exactam electionis normam omnes examinauit. Huic eligēdi muneris, tu, ut cæteris omnibus, Princeps Christianissime successisti, in quo si te ita gesseris, ut quæ in patre iure forte desiderata sunt, in te minime requirantur, summa certè omnia uidebere consecutus. Hoc autem præclarè facies, si apud te constitues in ecclesiasticis mandandis. Magistratibus nec gratia nec precibus, nec ullis animi propensionibus locum esse debere. Vetus est proverbium amicū esse oportere, sed usque ad aras. Quod profectò ad hoc nostrum eligendi negotium optimè transferri potest. Amico quidem gratificandum est, sed si id fieri non potest, sine ecclesia, quæ est templū Dei, atque adeò corpus Christi, detrimento, quid dubitas potius amicū quàm Deum offendere? Quanquam quis se iure læsum esse conuenerit, si id ei non concedatur, quod concessum et non rectè administratum, ei animæ exitium cū plurimorum coniunctum pernicie afferet? Ab hac autem ambientium & rogātium molestia

te facile liberabis, si hanc tibi ipsi legem constitueris, quæ utinā ubiq; terrarū fixa et firma esset, ut ecclesiasticū nulli mades magistratū, qui eum uel per se uel per aliū ambiert. Id autē si feceris, & uirtutis & doctrinæ, ad id etiā ætatis, in primis esse habendā rationē duxeris, bone Deus, quis honorū & doctorū uirorū prouertus breui in Gallia futurus est? Tantuscertè, ut cum ecclesiasticū munus, aut ut melius cū Paulo dicā, opus uocauerit, ex eis dubites quis nā sit potissimū eligendus. Et certè si nunc, cū nulla aut admodū tenuia uirtuti ac doctrinæ sint proposita præmia, plurimi tamē sua sponte, ducti bonitate natura, egregiā rebus diuinis nauant operā: quid tandē futurū putas, si suā quādoq; eruditionē sperent futurā reip. uilē? Dole dum profectò, & maxime dolendū est, quod cū sit Lutetiæ celeberrimū omnis generis doctrinæ & maxime Theologiæ emporiū: qui in eo quidē aliquādiu operā literis gnauiter dederūt, in externis aliquot regionibus ad summos ecclesiasticos honores facile perueniunt: in media autem Gallia luce in situ & puluere miserè delitescūt. Non possum tamen ire inficias, & utinā tam possem quàm lubēter uellē si possem, à summis etiā principibus et ipsis Apostolorū coryphæis

in mandandis Magistratibus non semper ecclesiasticam exacte seruari regulam. Sed tuum est tuum, in qua, hoc est principis et nomine & re Christianis. non ex aliorum erratis tuam uitam instituere, sed tuo potius exemplo ad ecclesiasticam, quam, ut leuissime dicam, alicubi lapsam esse negari non potest, erigendam & suo loco restituendam disciplinam inuites. Ad hoc efficiendum nemo tibi melius consilium dare potest, quam sanctissimus Paulus, qui perfectissimum Christiani Episcopi exemplar in suis epistolis pulcherrime describit. Quod si tibi sequendum proposueris, quoties de creando Episcopo ageretur, non solum tua sanctissima electio in nullius reprehensionem incurret, sed etiam spes est fore ut respublica Christiana, in amplissimo regno tuo, euulsis omnibus sectarum & hereseon stirpibus, in summam concordiam & tranquillitatem deducatur. His ego impulsus Christianis Princeps, non sum uirtus Theodoretus Cyrensis Episcopi in D. Pauli Epistolas commentarios tuam maiestati dedicare. Quos ut ab eo profectos, qui ut te Christiano Principe dignis opibus & uirtutibus perpetuo augeat, a Christo quotidie simplex petat, non grauate accipias, & in tuorum librorum numero habeas, uehementer rogo & obsecro.

Vale Princeps Christianissime. Pridie Cal. Iul. MDLI.

Ad Lectorem.

VM veterem noui testamenti versionem & longissimi temporis praescriptione munitam, & Concilii Tridentini autoritate confirmatam esse uideam, in traducendo Theodoro eam sequi mihi perpetuo visum est. Sed quoniam nonnunquam usu ueniebat ut aliter legeret Theodoretus, aliter nostra haberet editio, & quandoque Graece plus, quandoque minus quam Latine legeretur, id mihi visum est notandum in margine. Porro autem quoniam Graeca cum Latinis conferens, nonnulla quae recte alioqui uersa erant, aliter significantius dici potuisse animaduertebam, eius quoque rei Lectorem admonendum esse censeo, & ut in ea re me fideliter & integre uersatum intelligeret, & quod Graece habetur, & quomodo mihi commodius uerti posse uideatur, adnotari, id interea doctorum uirorum iudicio relinquens. Hoc autem fuit necessario faciendum, ne id mihi eueniret quod aliquot alius minime contemnendis alioqui interpretibus, quidam ueterem editionem perpetuo sequerentur, nec si quid Graece discreparet in eo quem interpretabantur auctore Lectorem admonuere, Pauli quem Latine habemus contextui dissimile interpretationem nonnunquam attulere. ut, quo nihil esse potest absurdius, aliud quidem diceret Paulus, ipsi uero aliud exponerent. Habes Lector mei in hoc opere consilii rationem, quam aequo animo accipe, & Theodoro non sicut succinctorum quidem, sed non minus eleganter quam pie Pauli sensum explicante, & sententias sententis, quod in Paulo uidetur difficillimum, miro artificio connectente seruare. Cum autem ex eius lectione non parum, ut spero, fructus acceperis, memento te uero in primis Reuerendo & ad fouenda & promouenda Doctorum uirorum studia nato, Marcello Ceruino, Cardinali sanctae Crucis, eum acceptum ferre debere,

qui & eum Græcè transcribendum curauit, eoque mihi liberaliter communicato vt eum Latine verterem author fuit. Cum hoc opus vellem in lucem edere, ad monuit me Guilelmus Sirletus vir Græcè & Latine doctissimus, & multiplici rerum cognitione præditus, desiderari in hoc commentario id quod ex eo citat Diuus Thomas Aquinas in Opere aduersus errores Græcorum, ad probandum ignem purgatorium, allegando eius verba hoc modo. Theodoritus Episcopus Cyrensis super illud 1. Cor. 3. Si cuius opus arserit &c. Sic dicit. Dicit Apostolus quod saluabitur sic tanquam per consilium ignem purgantem quidquid interimit per cautelam præterita vitæ ex puluere saltem pedum terreni sensus, in quo tandiu manet quidquid corpulentia, & terreni affectus inhaerit purgetur, pro quo mater ecclesia hostias & dona pacifica de uote offert, & sic per hoc mundus inde prius exiens Domini Sabaoth purissimis oculis immaculatus assistit. Huius rei Lector te admonendum esse censui, vt id in nostre defuisse exemplari intelligas, nec fidem meam quam in interpretando me præstitisse arbitror desideres. Vt autem quis & quantus vir fuerit Theodoretus, & quamuis falso calumniis appetitus, intelligas, subiunxi duas epistolas, vnam ipsius Theodoretæ ad Leonem Romanum Pontificem ex ipsius Theodoretæ epistolis, quæ in Bibliotheca Vaticana habentur, acceptam: alteram Leonis ad eundem Theodoretum, qui falso scribitur Theodoricus, quæ facile declarat Theodoretum fuisse virum & optimum & longè doctissimum, & quod maxime refert, in primis Orthodoxum. Vale, & fruere.

THEODORETUS LEONI

ROMAE EPISCOPO.

S Paulus præco ueritatis, tuba sanctissimi spiritus, ad magnum petrum cucurrit, ut iis qui Antiochia de institutis legalibus contendebant ab ipso afferret solutionem: multo magis nos qui abiecti sumus & pusilli, ad Apostolicam uestram sedem currimus, ut ecclesiarum ulceribus medicinam à uobis accipiamus. Uobis enim per omnia primos esse conuenit: Atulis enim quibus superiores estis ornatur uestra sedes. Alias enim urbes ornat uel magnitudo, uel pulchritudo, uel multitudo eorum qui inhabitant: Nonnullas autem iis priuatas dona quædam illustrant spiritibus: uestra autem redundantem bonorum copiam dedit is qui est bonorum largitor. Ea est enim omnium maxima & præclarissima, et quæ præest orbi terrarum, & eorum qui inhabitant abundantia multitudine. Accedit his quod hoc quoque quod rerum petitur peperit imperium, & propria sua appellatione eos quibus imperat impertit. Præcipue autem & insigniter eam exornat fides, & fide dignus testis diuinus. Apostolus qui clamat. Fides uestra annuntiat in uniuerso mundo. Si autem diuina prædicationis statim susceptis seminibus, mirabiles hos fructus & tam uberes tulit: quenam ad eam quæ nunc in ea uersatur pietatem laudibus celebrandam suffecerit oratio? Habet autem communium quoque patrum & ueritatis Doctorum Petri & Pauli sepulchra, quæ fidelium animas illuminant. Horum autem bea

etissimum par & plane diuinum, exortum quidem est in Oriente, & radios omnem in partem emisit: in Occidente autem prompto & alacri animo uita suscepit occasum, & nunc illinc orbem terra suis radiis illustrat. si uestram sedem effecere magis illustrem, ea est uestrorum bonorum colophon. illorum autem Deus nunc quoque illorum sedem claram insignemque reddidit, cum uestram sanctitatem in ea collocauerit, qua radios fidei orthodoxa emitit. Atque huius quidem possunt multa quoque alia inueniri indicia: sufficit autem uel uester zelus in nefandos infantosq. Manichaeos, quem uestra nuper sanctitas aperuit, ostendit uestra in Deum pietatis studium. Satis sunt etiam quae nunc a uobis scripta sunt, ad significandum uestrum characterem Apostolicum. Incidimus enim in ea quae scripta sunt a uestra sanctitate de suscepta a Deo & Seruatore nostro humanitate, ut quae accurate ac perfecte scripta essent admirati sumus. Vtraque enim simul declarabant, & aeternam unigeniti ex aeterno patre diuinitatem, & quae erat ex semine Abrahae & Dauid humanitatem: et quod quae sumpta erat natura erat nobis similis in omnibus; solum autem erat dissimilis quod ab omni peccato permanferit alienus, quandoquidem id non a natura, sed ab animi insituto & libero arbitrio nascitur. Habebant autem haec quoque scripta, quod unus quidem est unigenitus Dei filius, est autem eius diuinitas impatibilis, immutabilis, & in quam non cadit alteratio, sicut is qui genuit ipsum pater & sanctissimus spiritus: et ideo patibilem suscepit naturam, quandoquidem in diuinam naturam non cadit passio, ut sua carnis passio

ne largiretur impatibilem iis qui in ipsum credi dissentent. Haec et quae sunt his similia, scripta continebant. Nos autem spiritalem admirati sapientiam tuam, quae per uos locuta est sanctissimi spiritus gratiam laudauimus, hortamurque, rogamus, obsecramus, & supplicamus sanctitati tuae, ut quae tempestate agitantur Dei ecclesiae opem feras. Nam cum per ea quae a uestra sanctitate Ephesum scripta sunt sperassemus fore ut sedarentur fluctus, in grauiorem procellam incidimus. Iustissimo enim Alexandrinorum Praesuli non suffecit iniqua, atque adeo iniustissima depositio sanctissimi, & religiosissimi Constantino politanorum Episcopi Domini Flauiani, nec eius expleuit animum similis eadem aliorum Episcoporum: quinetiam me quoque absentem calamo similiter iugulauit, cum me nec in ius uocasset, nec praesentem iudicasset, nec quid de suscepta a Deo & seruatore nostro humanitate sentirem interrogasset. Atque homicidas quidem, & sepulchrorum effossos, & eos qui aliena cubilia uiolauerint, non prius condemnant iudices quam ipsi accusationem confessione sua confirmauerint, uel ab aliis aperte conuicti fuerint. Nos autem, is qui in diuinis legibus est eductus, triginta quinque dierum spatio remotos condemnauit ut uoluit. Et nec hoc nunc solum fecit, sed etiam anno superiore, cum duos uiros qui in morbum Apollinaris inciderant, illucq. excurrerant, & calumnias in nos contexuerant, exciasset, nos in ecclesia notauit anathemate, idque cum ego ad eum scripsissem, & quae sentio literis significassem. Ego autem ecclesiae quidem desleo tempestatem, quietem autem amplector. Nam cum uiginti sex annis mihi ab

uniuersorum Deo creditam ecclesiam per uestras preces reuerim, non tempore beatisissimi Theodoti Orientis Præsulis, non tempore illorum qui ei in sede Antiochena successere, quantumuis leuem subii reprehensionem: sed mihi diuina opem ferente gratia, plusquam mille annis liber aui à morbo Marcionis: multos autem alios à secta Arii & Eunomii adduxi Christo Domino, & ut in cœngentis ecclesis pastor essem mihi sortito obigit: tot enim parocissos habuit Cyrus, in quibus per uestras preces ne unum quidem remansit Zizanium: sed ab omni errore heretico liberatus fuit grex noster. Nouit qui omnia intuetur, quod à nefandis hereticis lapides à me immisos sustinuerim, quoniam multa in multis Orientis ciuitatibus certamina susceperim, aduersus gentes, aduersus Iudeos, aduersus omnem hereticum errorem. Et post tot sudores & labores ne in ius quidem uocatus sum condemnatus. Ego autem Apostolica uestra sedis expecto sententiam: & supplico & obsecro uestram sanctitatem ut mihi opem ferat iustum uestrum, & rectum appellanti iudicium, & iubeat ad nos accurrere, & ostendere meam doctrinam uestigia Apostolica sequentem. A me n. scripta sunt alia quidam ante xx. annos, alia uero ante decem et octo, alia ante quindecim, alia ante duodecim, partim quidem aduersus Arianos & Eunomianos, partim uero aduersus Iudeos et Gentes, partim uero aduersus Magos qui sunt in Perside: alia rursus de uniuersa ac generali prouidentia Theologia, & diuina humane nature susceptione: & scripta Apostolica, & Prophetica prædictiones, &

ex his facile sciri potest, an seruauerim reuelam, atque inflexam fidei regulam, an reuelationem eius transiuerim. Sed supplicationem meam queso ne respicias, nec miseram meam canitiem despicias, quia post tot labores affecta est contumelia. Ante omnia autem rogo ut sciam à uobis, an in iniusta hac depositione me oporteat acquiescere, an non. Uestram enim expecto sententiam, & si iudicatis me stare iusseritis, stabo, nec ulli deinceps homini molestiam exhibebo: sed quod flecti non potest Dei & Seruatoris nostri expectabo iudicium. At mihi autem, ut Dominus Deus est reus, nec honor cura est nec gloria, sed tantum scandalum quod factum est, quod multi ex simplicioribus, & maxime qui ex diuersis hæresibus à nobis capti sunt, scdam eorum qui nos condemnarunt attendentes, existimabunt nos fortasse hereticos, ut qui quod sit rectum perfectumque dogma uidere nequeant. Quod autem cum tot annis fuerim Episcopus, non domum possederim, non agrum, non obolum, non sepulchrum: sed sponte etiam amplexus sum paupertatem, & qua nobis à parentibus obuenerant, post illorum mortem statim distribuerim, norunt omnes qui in Oriente habitant. Ante omnia autem supplico uestro sacro et Deo amico capiti, ut precum mihi præbeat auxilium. Hac per religiosissimos & Dei amantissimos Presbyteros Hypatium & Abramium Choroepiscopos, et Alypium præsidem eorum qui sunt apud nos Monachorum, uestram docui sanctitatem, quandoquidem ne ad nos uenirent me Imperatoris literarum uincula retinere. Sicut ergo alios, rogo etiam sanctitatem uestram, ut eos paternè afficiat, et inflexas aures beneuolas eis præ-

beat, & quæ calumniis appetitur & temere oppugnâ
tur senectutem meam uestra dignetur cura ac prouid
entia, & ante omnia fidei cui insidie tenduntur,
omnibus uiribus curam gerat, & ecclesis paternam
suam conseruet integram hereditatem, ut pro his quo
que remunerationes accipiat sanctitas uestra à libera
li & munifico Deo.

DILECTISSIMO FRATRI
THEODORITO EPISCOPO,
LEO EPISCOPVS.

REMEANTIBVS ad uos frâ
tribus, & consacerdotibus nostris,
quos ad sanctum concilium sedes bea
ti Petri direxit, agnouimus, dilectio
nem tuam, superno adiutorio, nobi
scum tam Nestoriana impietatis, quam Eutyhiana
uesania, extitisse ueltricem. Vnde gloriamur in Domi
no, cum Prophetæ canentes, Adiutorium nostrum in
nomine Domini, qui fecit cælum & terram, qui nul
lum nos in nostris fratribus detrimentum sustinere
permisit, sed quæ nostro prius ministerio desinierat, uni
uersæ fraternitatis irretractabili firmavit assensu, ut
uere à se prodisse ostenderit, quod prius à prima omni
sede formatum, totius Christiani orbis iudicium rece
pisset, ut in hoc quoque capiti membra concordent, in
quo amplior nobis in hac re fit gauædi materia, dum
& tanto magis se perculit inimicus, quanto contra
Christi ministros seuis insurrexit. Nam ne aliarum
alias, ad eâ. sedum ab ea, quam cæteris omnium dominus statuit

Psalm. 123

presidere, consensus assentatio uideretur, aut alia quali
bet subrepere posset aduersa suspicio, inuenti prius sunt
qui de iudicis nostris ambigerent. Et dum nonnulli
ad dissensiones incitati ab authore contraditionis, ad
insana bella prosiliunt, ad maius bonum, malum eius,
authore totius bonitatis dispensante, perueniunt. Et
Dulcius siquidem munera gratiæ diuinæ proueniunt,
quoties non sine magnis sudoribus acquiruntur. Et mi
nus bonum uideri solet, pax continuata per otium,
quam reddita post laborem. Ipsa quoque ueritas &
elarius renitescit, & fortius retinetur, dum, quæ fides
prius docuerit, hæc postea examinatio confirmarit.
Atultum denique sacerdotalis officii meritum splende
scit, ubi sic summorum seruatur auctoritas, ut in nul
lo inferiorum putetur imminuta libertas. Et ad maio
rem Dei gloriam proficit finis examinis, quando ad
hoc se accipit exercendi fiducia, ut uincatur aduersitas
ne quod per se probatur reprobum, silentii præiudicio ui
deatur oppressum. Exulta igitur, charissime frater,
& in unico Dei filio uictor exulta. Vicit per nos ille,
cuius carnis ueritas negabatur: uicit per nos, & pro
nobis ille, cui uicimus, per quem secunda est post aduen
tum Domini hæc orbi festiuitas. Redditum seculo est,
prædone prostrato, incarnationis diuinæ mysterium,
quod humani generis inimicus, quia rebus ipsis aufer
re non poterat, calumniis obscurabat. Quinimo ab in
credulorum corde perierat immortale mysterium,
quia nihil prodest tanta salus incredulis, ipsa ueritate
suis dicente discipulis: Qui crediderit, & baptizatus
fuerit, saluus erit: qui autem non crediderit, conde
mnabitur. Solis insitis in bar, densis per Orientem De

alias, ad dis
tentionis coa
Et anthore
ad contradi
ctionu bello

Marc. 9.14

storiæ & Eutychetis nebulis impeditum, pure ab Occidente replendunt, ubi commercium in Apostolis & Doctoribus principaliter collocavit, quantum nec illic unquam defuisse credendus sit, quo confessores sibi egregios referuavit, ita ut dum denuo conaretur hostis antiquus, per secundi Pharaonis impotentem cor, fidei Abrahamæ semen, & filios repromissionis extinguere, Deo miserante, languescens, nisi sibi nocere, nihil possit. De quo & illud omnipotens mirabilis egit, quia & quos sibi socios ad Israeliticæ populæ cades ascuerat non cum tyrannidis aurore submersit, sed cum suo populo congregauit. Et sicut reuera se dignum, & soli sibi possibile fons misericordiæ nouerat, uictos a nobis, nobiscum fecit esse uicturos. Nam dum solus uere sit humani generis hostis spiritus falsitatis, omnes de illa iam triumphare non dubium est, quos sibi ueritas uendicauit. Nunc prorsus illa Redemptoris nostri dicta, quam sint diuine auctoritatis, apparet, dum contra hostes fidei sic aptantur, ut de ipsis dubitare dictum non liceat. Vos (inquit) ex patre diabolo estis: Et desideria patris uestri uultis implere: Ille homicida fuit ab initio, & in ueritate non stetit, quia ueritas in eo non est. Quando loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est, & pater eius. Nihil ergo mirandum est, quod hi, qui in ueritate Dei nostræ naturæ mendacium crediderunt, patri suo et circa ista concordant, quicquid uisum, quicquid auditum, quicquid demique (teste euangelio) tactum est, atque palpatum, in unico Dei filio, non eius, cuius probatum est, asserentes, sed coeternæ, & coessentialis patri fuisse substantiæ, quasi aut diuinitatis natura, & crucis ligno transfi-

Ioan. 8.

xa sit: aut inconuertibilis, cresceret per ætates, & in sapientia proficere, sapientia sempiterna, uel spiritus Deus, qui spiritus est, subinde repleri potuerit. In hoc quoque se acerba uesania, ex quo aurore processerit, producit, quod quantum in se est, uniuersis nocere molita est. Nam qui nos persequendo afflixit, ceteros ad consensum sceleris impellendo deprauauit. Sed nec nos, licet in singulis fratribus (quia membra nostræ sunt) uulnerasset, a speciali dolore fecit exceptos, quibus noua & inaudita prius, atque incredibili audacia inferre contra suum caput est molitus iniuriam. Sed utinam uel post tot pessima respiciens, non nos etiam de suo æternæ damnationis interitu contristaret. Quam memoriam sceleris prætermisit, cui nec hoc sufficere potuit, quod nec uiuus parcendo, nec mortuus etiam in sanguine innocentis & catholici sacerdotis pollutas iam pridem abdicata ueritate, atque approbata falsitate, manus intinxit? Et quum scriptum sit. Qui odit fratrem suum, homicida est, ille (quod odio iam fecisse, adductus est) impleuit operibus, quasi nec audisset illud quod Dominus ait: Discite à me, quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus uestris, iugum enim meum suauis est, & onus meum leue est. Dignus diaboli prædicatur erroris Aegyptius uasator inuentus est, quia tanquam semisimus tyrannus, ecclesiæ nephandas blasphemias per uolentiam seditionum turbam, & per cruentas manus militum uenerandis fratribus imponebat. Et cum uoce nostræ Redemptoris firmatum sit, unum eundemque homicidæ & falsitatis auctorem, ille pariter utcumque compleuit, quasi non ut caueantur, sed ut perpetrentur,

Ioan. 1.

Ioan. 1.

Ioan. 3.

Ioan. 3.

Matth. 11.

al. qui.

Ioan. 8.

alias, uere.

2. Corinth.
11.

scripta sint, ad perditionis suae cumulum trahens, quae Dei filius monuit ad salutem. Illud quoque surda nimis aure praeteriens, quod ab eodem Domino dictum est: Ego, quod uidi apud patrem meum, loquor, et uos ergo, quod uidistis apud patrem uestrum, facitis. Igitur, dum sanctae memoriae Flauiano uitam praesentis seculi muliretur auferre, se serenae uitae luce priuauit. Dum uos ab ecclesiis uestris conaretur expellere, se à Christianorum collegio segregauit. Dum trahit plurimos, et impellit ad erroris assensum, multiplices animam suam uulnere fauciuit, solus ultra omnes, et per omnes, ac pro omnibus reus, qui causa reatus omnibus fuit: sed licet his tua fraternitas, solido cibo firmata, indigere minime uideatur, tamen ut, quod nostri loci est, impleamus circa uocem dicentis Apostoli.

Præter ea quae extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium ecclesiarum. Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror? hoc praecipue praesenti occasione credimus admonendum, frater charissime, ut quotiescunque, diuina gratia administrante, illos, qui foris sunt, fonte doctrinae aut submergimus, aut purgamus, in nullo ab illis, quas spiritus sancti diuinitas in Chalcedonensi concilio protulit, fidei regulis recedentes, inter utrumque hostem nouella perfidia sermonem nostrum cum omni cautela libremus, non iam (quod absit) tanquam de dubiis disceptantes, sed auctoritate sua, quae bene definita sunt, astruentes, quum et in apostolicae sedis epistola, uniuersali sanctae synodi assensu firmata, tanta diuinae auctoritatis testimonia nouerimus esse congesta, ut nullus queat ulterius dubitare, nisi qui sibi metipso

errorum tenebras inferre maluerit, quum synodalia gesta, uel quibus primum definitio fidei legitur esse formata, uel quibus praefata littera apostolicae sedis, etiam tuae fraternitatis studio defensa sunt, et maxime ad piissimos principes totius concilii alloquutio, tot sit praecedentium patrum testimoniis roborata, ut quamuis imprudenti ac pertinaci animo, si tamen non iam cum diabolo pro sua impietate damnatus est, ualeant suadere. Unde hoc quoque contra hostes ecclesiae providere condignum est, ut eis nullam calumniandi occasionem (quod ad nos attinet) penitus relinquamus, nec unquam contra Nestorianos, aut Eutychianos agentes, alteri eorum uideamur terga uertisse, sed utrosque Christi hostes aequa lance uitemus atque damnemus, ita ut nos, quoties audientium, quantalibet posset utilitas, cum dogmatibus eorum digno anathemate promptissime atque euidentissime feriamus, ne si à nobis hoc, quod obscurius fieri uideatur, aut tardius, putetur inuitum. Quod quamuis prudentiam tuam res ipsa admonere sufficiat, nunc tamen et experimenta docuerunt. Sed benedictus Deus noster, cuius inuincibilis ueritas ab omni haereseos macula mundum te, secundis sedis apostolicae iudicia demonstrauit. Cui dignam retribues pro tot laboribus gratiam, si talem te, qualem probauimus, ac probamus, pro uniuersalis ecclesiae defensione seruaaueris. Nam quod Deus omnium calummosorum fallacias soluit, maximam beatissimi Petri curam pro nobis cunctis agnoscerimus, qui postquam suae sedis iudicium in fidei definitione firmauit, nec circa cuiusquam uestrum, qui nobiscum pro catholica fide laborastis, personam, quicquam reprobam uidero

permiste, quia nec poterat, spiritu sancto indicante, quisquam ex eis non victor exire, quorum iam uicerat fides. Quod superest, exhortamur, ut quia illic, nonnullas Eutychiani ac Nestoriani erroris reliquias cognouimus remansisse, nunc etiam sedi Apostolicae collabores. Victoria enim, quam Christus Dominus Deus nosse sua donauit ecclesiae, quamdiu in hoc mundo uersamur, licet fiduciam maiorem tribuat, non tamen in totum sollicitudinem perimit, nec ut dormiamus donata est, sed ut suauius laboremus. Unde in hoc quoque uigilantia sollicitudine uolumus adiuuari, ut tua relatione currente, quod apud illos religionis doctrina dominica proficiat, Apostolicam sedem festines instruere, quatenus illius religionis sacerdotes, in quocunq; usus necessitas exegerit, adiuuemus. De his uero, quae in suprascripto concilio illicita, contra uenerabiles Niceni canones, praesumptione tentata sunt, ad fratrem et coepiscopum nostrum Antiochena sedis praesulem scripsimus, adiciens et illud, quod nobis propter improbitatem monachorum quorundam, religionis uestrae uerbo mandastis per uicarios nostros, et hoc specialiter statuentes, ut praeter domini sacerdotes nullus audeat praedicare, seu monachus, siue ille sit laicus, qui cuiuslibet scientiae nomine gloriatur. Quas tamen literas pro utilitate uniuersalis ecclesiae, per praedictum fratrem et coepiscopum nostrum Maximum, ad omnium uolumus peruenire notitiam, et ob hoc, hic uolumus earum exemplar adicere, quia quae praedicto fratri iniunximus, non dubitamus implenda. Et alia manu, Deus te incolumen custodiat, frater charissime. Data quarto Idus Iunii, Opilione uiro charissimo consule.

16. q. 1.
adiicimus

BEATI THEODORETI QUATTORDECIM SANCTI PAULI EPISTOLARUM INTERPRETATIO.

Scio quidem fore, ut dum diuini Pauli doctrinam interpretari conor, maledicorum ac detractorum linguas non possim effugere. Quinetiam me forte arrogantiae ac temeritatis ab eis accusatum iri, quod post hunc & illum, qui sunt totius orbis lumina, audeam Apostolicam interpretationem adgredi. Adgrediar tamen, non meis quidem uiribus fretus, sed diuinam orans gratiam, ut Apostolicae sapientiae profunditatem ostendat, & ablati literae uelamenti, aperiat; ut iis, qui illius participes esse uolunt, paratum lucrum offeram. Eos autem, qui ut alienos labores reprehendant sibi possunt in animum inducere, adhortor, ut diuinam scripturam perfecte ediscant. Multa enim eiusmodi exempla inuenient. Etenim Eldad & Medab suffragium quidem humanum non sunt assecuti, nec in septuaginta Iudicum numerum relati. Quinetiam magnus ille Moses ipsos cum reliqua populi multitudinem reliquit. Diuina tamen gratia dignati, & donum Propheticum assecuti sunt. Samuel quoque Prophetae, cum esset adhuc adolescentulus, non postremum quidem ministerium a sacerdotibus obire permissum est. Immatura enim aetas eum a munere ob-

Num. 11.

1. Reg. cap. 3.

eundo arcebat: tamen vt ei Deus appareret affectus est; diuinæque visionis fructum percepit; & Domini Dei vocem auribus accepit, cum quid Deus esset nondum didicisset. Quinetiam Helias, qui se solum esse relictum Prophetam existimabat, audiuit tamen relicta esse septem millia à cultus idolorum errore aliena, & quæ Deo quem par est cultus exhibebant. Innumerabilia autem eiusmodi, quæ in scripturis narratur, possunt inueniri. Non est ergo alicui, vt nos quoque, tanquam quidam culices, vnâ cum illis apibus per prata Apostolica bombum edere circumuolemus. Dominus enim & diuites & pauperes efficit, humiliat, & exaltat, è terra pauperem excitat, & è stercore mendicem erigit; vt federe eum faciat cum Principibus populi & throno gloria. Et Dominus cecos illuminat, & sapientes retractorum conuertit, & eorum consilium stultum efficit. Quamobrem vt intelligentis lucis radium assequar precatus, interpretationem adgredi audebo: & ex puris ac diuinis patribus ea quæ ad id conferent colligam. Breuitatis autem quam maximam potero curam geram. Scio enim breuitatem eos etiam, qui se otio totos dedunt, ad legendum adhortari. Ac primum quidem Apostolicarum Epistolarum temporis ordinem conabor ostendere. Quatuordecim quidem epistolas scripsit beatus Paulus. Quem autem habent in libris ordinem, eum minime ab eo factum esse existimo. Sed quemadmodum sacros quidem Psalmos Diuinus David suscepta sancti spiritus operatione conscripsit: eos autem quidam alii postea vt voluerunt inter se concinnarunt, & spiritalem quidem bonum odorem emittunt, sed temporis ordinem non habent: ita etiam has epistolas Apostolicas fuisse compositas inueniri potest. Quæ enim à Diuinissimo Paulo ad Romanos scripta est epistola, primum quidem locum sortita est. Vltima autem omnium, quæ ex Asia, & Macedonia, & Achaia missæ sunt, scripta est. Primam enim scriptam esse existimo priorem ad Thessalonicen-

3. Reg. 19.

des Comptos
p. Ps. 113.
Ex. 1. Reg.
cap. 11.

m. 1. 11.

m. 1. 11.

prima.

ses. Eam enim misit Athenis Diuinus Apostolus, vt ad eos scribens docuit. In medio enim epistolæ sic dicit. Propter quod non sustinentes amplius, placuit nobis romanere Athenis solis, & misimus Timotheum fratrem nostrum, & fidelem ministrum Dei & cooperatorem nostrum in Euangelio Christi, ad confirmandos vos & exhortandos pro fide vestra. Rursus autem cum non multum temporis præterisset, iisdem scripsit secundam. Ab Actuum autem historia docemur, quod diuinus Paulus relicta Athenis Corinthum venit, illic autem plurimo tempore versatus est. Post eas autem scriptam esse existimo priorem ad Corinthios. Eam autem scripsit cum Ephesi tunc temporis ageret. Et hoc ipse declarauit. Dicit enim circa finem epistolæ. Permaneo autem Ephesi vsque ad Pentecosten. Ostium enim mihi apertum est magnum & efficax, & aduersarij multo. Venit autem Ephesum postquam prædicasset Macedonibus, & Atheniensibus, & Corinthiis vt docet historia Actuum Apostolorum. Secundam quoque ad Corinthios post eam scriptam esse existimo. Cum enim, vt erat pollicitus, ad eos veniret, & aliquantum temporis in Macedonia ageret, illinc misit. Et hoc rursus in eadem epistola declarauit. Cum enim quas in Asia & in Troade subisset, afflictiones narraffer, dicit in medio. Etenim cum nos venissemus in Macedoniam, nullam quietem habuit caro nostra. Sed omnem tribulationem passi sumus. Foris pugnae, intus timores. Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos in aduentu Titi. non solum autem in præsentia ipsius, sed etiam in consolatione qua consolatus est in vobis. Et rursus. Notam autem vobis facimus fratres gratiam Dei datam ecclesiis Macedoniae. Et rursus. Ne cum venerint mecum Macedones. Quintam scriptam esse existimo priorem ad Timotheum. Post proxiimum enim dicit. Sicut rogauit vt remaneres Ephesi, cum irem

1. Thef. 3.

secunda.

tertia.

Cor. cap. 16

quarta.

2. Cor.

ἀνὴν ῥελα
xationem,
remissionē
ἀπὸ τῶν
τῶν ἁγίων
Sed omnia
bus afflicti.
Hebrais-
mus. Conso-
latus est,
παρρησίαν
passi. consolan-
tionem
accepit.
Cap. 8. 9.

Ne cum uenerint, πάρος ἰὰ ἰδῶν, ne si uenerint.

quinta.
 Timot. 1.
 Act. 16.
 Act. 18.
 Act. 18.
 instabat
 verbo Curti
 xpo rōdōp
 Eras. leg. ou
 nixto rō bu
 pō couēta
 batur aui
 mo.
 sexta.
 ad Tit. 3.
 septima.
 ad Rom. 15.
 rōi dē
 dīaxōw mī
 nistrans.
 2. ad Cor. 16
 Act. 20.

in Macedoniam. Docet autem nos etiam Actuum historia, quod quando primum venit in Macedonia, nondum quidem Ephesum venerat. Prohibiti enim, inquit, fuerant à spiritu loqui verbum in Asia. Erat autē etiam vna cum eo Timotheus. Nam hoc quoque aperte docet Actuum historia. Nam cum Iudæi ex Thessalonica Bertheam venissent, & multitudinem ad seditionem concitassent, Diuinus quidem Apostolus Athenas nauigauit. Manserunt autem, inquit, Silas & Timotheus illuc. Et rursus eum quæ Corinthi acta sunt scriptor narraret, & doceret quomodo diuinus Apostolus in Synagoga in omni sabbato docuerit, & quod Iudæis & Græcis persuaserit, subiunxit. Postquam autem venerunt ex Macedonia Silas & Timotheus, instabat verbo Paulus testificans Iudæis Christum Iesum. Clarum est ergo quod quando secundo ex Epheso venit beatus Paulus in Macedoniam, tunc illuc optimum Timotheum reliquit, vt eorum curam gereret, qui salutarem prædicationem susceperant. Post hanc, eam esse scriptam existimo quæ ad Titum missa est. Cum enim in iis adhuc locis Paulus ageret, iussit Tito, vt ad se veniret. Sic autem dicit, Cum misero ad te Arteman, vel Tychicum, festina ad me venire Nicopolim. Ibi enim statim huiusmodi dicunt autem Nicopolim esse urbem Thraciæ, & esse Macedoniæ propinquam. Septimam missit ad Romanos. Post eas enim omnes se hanc scripsisse docet. Sic autem dicit. Nunc igitur proficiscor in Hierusalem ministrare sanctis. Probauerunt enim Macedonia & Achaia collationem aliquam facere in pauperes sanctos qui sunt in Hierusalem. De his autem pecunias dicit etiam in secunda ad Corinthios epistola. Ne quando venero, tunc collectas faciant. Quando autem venero, quos per epistolas probaueritis, eos mittam ad deferendam gratiam vestram in Hierusalem. Quod si dignum fuerit vt ego quoque proficiscar, mecum proficiscentur cum his pecuniis in Hierusalem. Soluens Mileto dicit Ephesiorum senioribus: Nō amplius videbitis faciem meam vos omnes;

omnes, per quos transii prædicās regnum Dei quod ita euenit. Mox enim Hierosolymis accusatus quod contra leges faceret, & illud maximum periculum per se, per Tribunum quidem militum à Iudaicis manibus liberatus est: appellatione autem eius, sub Festo Romam venit. Quod autem Corinthi scripsit epistolā ad Romanos, ipse nos finis docet. Primum enim Phœben cōmendat, dicens eam esse ministram ecclesiæ, quæ est Cenchreis. Cenchreis autem sunt regionis Corinthiorum. Præterea autem hæc quoque dicit. Salutem vos Caius hospes meus, & totius ecclesiæ. Hospitem autem eum appellat qui hospitio excipit. Quod autem Corinthi erat Caius, ex priorē ad Corinthios epistola facile licet intelligere. Ipsi enim sic scribit. Gratias ago Deo meo, quod neminem vestrum baptizauit nisi Crispum & Caium. Vltima ergo omnium quæ ex Asia, & Macedonia, & Achaia missæ sunt scripta est ad Romanos epistola: & locum habent septimum, vt ex scriptis Apostolicis docuimus. alias enim Roma misit. Et primam quidē scriptam esse existimo ad Galatas. Antequam enim in Macedonia peregrinaretur, peruenit Phrygiam, & Galatiæ regionem, prædicans Euangeliū. Deinde cum aliquantum temporis in Macedonia, & Achaia, & etiam in Asia esset versatus, profectus est quidem in Iudæam. Illinc autem post Ephesum Romam venit. & cum intellexisset, quod quidam pietatis decreta confunderent, illis ex scripturis petitam medicinam adhibuit. Et Philippensibus post eos Roma scripsit, & id finis declarat epistolæ. Salutem enim, inquit, vos qui sunt de domo Cæsaris. Iam verò etiam Ephesius & Colassensibus eodē scripsit tempore, vtriusque epistolæ vno vsus tabellario. Dicit enim in fine vtriusque. Vt autem & vos sciatis quæ circa me sunt quid agam, omnia vobis nota faciet Tychicus charissimus frater & fidelis minister in Domino, quem misi ad vos in hoc ipsum, vt cognoscatis quæ circa nos sunt, & consoletur corda vestra. In epistola autem ad Colossenses Onesimi

Act. 21.
 ad Rom. 16
 1. ad Cor. 1.
 octaua.
 nona.
 decima.
 undecima.
 Quæ circa me sunt, rō nōi hōi, quæ ad me pertinet dīaxōw rōi dilectue ad Coloss. 4

quoque meminit. Cum Onesimo enim, inquit, fideli & dilecto fratre, qui est ex vobis, omnia quae hic agitur nota facient vobis. Ante has itaque duas collocetur ea quae scripta est ad Philemonem. In illa enim hortatur ut recipiatur Onesimus ut qui in carcere ortum spiritalem ceperit. Hic autem cum etiam inter ministros collocat. Post hos autem ad Hebraeos quoque scripsit, ut finis docet. Salutant, inquit, vos qui sunt ex Italia. Omnium autem ultimam scripsit secundam ad Timotheum. & hoc rursus excius scriptis facile sciri potest. Ego enim, inquit, iam delibor, & tempus meae resolutionis instat. Hinc quoque sciri potest, quod ad Ephesios & Colassenses epistolas Romae misit: Tycheicum enim, inquit, misi Ephesum. Hic est ergo ordo epistolarum, quod ad tempus quo scriptae sunt attinet. Epistolam autem ad Romanos praepoluerunt, ut quae in se omnis generis doctrinam & accuratam copiosamque dogmatum pertractationem contineat. Quidam autem dicunt, ut Verbum, quae uniuerso orbi praerat, & imperii sceptrum tenebat, honoraret, eam, quae ad illos scripta est, epistolam, primam collocasse. Mihi autem, quod prius dictum est, videtur esse verius. Sed aliarum quidem epistolarum argumenta, conuenienti, si Deo visum fuerit, tempore scribemus: & vnicuique praeponeamus. In praesentia autem epistolam ad Romanos institutum ac scopum summam dicemus.

ARGUMENTVM EPISTOLAE

ad Romanos.

Variam quidem & omnis generis doctrinam per haec scripta exhibet. Apostolus. Hic est autem uniuersus epistolae scopus. Diuinae incarnationis mysterium, eius quidem, qui pure ac sincere crediderunt, est uenerabile ualdeque adorandum. Dei enim benignitatem & in homines amorem nos euiden-

ter docet. Qui autem sunt infidelitatis caligine circumfusi, & lucis intelligentis nondum splendorem suscipere, ea uident quae ne Angelorum quidem populi possunt pro dignitate laudare. Et hoc diuinus Apostolus ad Corinthios scribens aperte docuit. Verbum enim crucis, eius quidem, qui per eum stultitia est: eius autem, qui salui sunt, Dei uirtus est. Ad Romanos itaque scribens, hanc salutarem praedicationem ostendit esse necessariam & omnibus hominibus tam Graecis quam Iudeis utilem ac conueniabilem. Quamobrem ante alios omnes, Graecos redarguit, ut qui bonorum & malorum diuinationem, quae ab eo qui nos creauit, natura insita est, corruperint, & natura leges transierint. deinde Iudeos, qui diuinarum quidem legum doctrinam scriptis mandata accepere, nihil tamen ex ea utilitatis accipere uoluerunt. sed eo maioribus suppliciis suere obnoxij. postea autem dicit Deum & seruatorem nostrum, non ad eorum, qui contra legem fecerunt ac peccauerunt, condemnationem iudiciumque apparuisse, sed ad donandam peccatorum remissionem mortisque promissam dissolutionem, & ad aeternam uitam quae fuit annunciata. Quia autem sciebat quidem Iudeos legem nimis amplecti, eos autem qui Marcionis & Valentinii haeresi laborant, & etiam Manichaeos, eam nimis accusare: sicut praesentissimus aliquis imperator ab hostibus undique circumfessus, et hos, et illos inuadit, eisque uictis trophaeum erigit: ita diuinus Apostolus & Haereticorum caeterus, & Iudeorum phalanges diuina gratia frangit ac fundit. Quid enim facit? Neque legem nimis extollit propter Iudeorum impuden-

1. Cor. ca. 1.

tiam: neque impijs Hereticis eius accusande præbet occasionem. Sed eam quidem ostendit id quod opus est docuisse, & iustitia doctrinam attulisse. Sed eam recte se gerere non potuisse, propter eorum quibus data fuerat imbecillitatem. Deinde docet, quod fides, legis scopum in opus deduxit. Quæ enim illa uoluit quidem efficere, sed non potuit, hæc perfecit per sancti Spiritus gratiam. Per hæc autem omnia intelligimus, quod hominum quidem perpetuò curam gessit Deus, qui nos fabricatus est. Primum enim in natura posuit bonorum & contrariorum diiudicationem: Deinde per opificium ac creationem eos qui uoluerunt deduxit ad pietatem. Et si enim non omnes uoluerunt uidere ueritatem, qui tamen eam desiderarunt, ea quæ uoluerunt assecuti sunt. Ad hæc autem hoc quoque nos docet, quod non penitentia quadam adductus creator omnium, uenit ad hanc salutis rationem: sed eam multis retro sæculis per diuinos Prophetas prædixit. Docet etiam Iudeorum reiectionis causam, & eos qui ex gentibus crediderunt hortatur ne aduersus eos offerantur, admonens illos in prædicatione præcessisse. Porro autem actiua quoque uirtutis doctrinam orationi dogmatica admiscuit, simul & ueritatem docens, & mores componens. Hoc est itaque argumentum epistolæ. Interpretatio autem nos omnia sigillatim docebit melius ac perfectius.

PAVLVS seruus Iesu Christi, uocatus Apostolus. Imperatores quidem & Principes suarum dignitatum nomina suis scriptis præponunt, supercilia attolentes, & propter autoritatem magnos spiritus excitantes, & de se magnificè ac præclare sentientes. Diuinus autem Apostolus se abortiuum nominat, & primum peccatorem appellat: & se apostolarum indignum esse dicit. Epistolas tamen scribens, quæ illi à gratia impostæ sunt, appellationes, ad eorum, qui illas accipiunt literas, utilitatem, præponit. Cum enim scirent qua esset dignitate & autoritate præditus is qui scribebat, maiore studio promptiusque & alacrius eas accipiebant. Ac primum quidem se ipsum Paulum uocat, non ut qui eam appellationem ab initio à parentibus accepisset: sed post uocationem eam dignatus esset, ut Simon, Petrus, & filii tonitru, filii Zebedei, & Iacob, Israel, & Abram, Abrahæ. Deinde seruum Iesu Christi, quem omnes increduli mortuum & crucifixum & sabæi filium appellabant; sed tamen eius seruitutem plus quam quoduis regnum amplectebatur, & pluris faciebat. Deinde se ipsum uocatum appellat, quæ est superis facta fuerat uocationem innuens. Porro autem Apostoli quoque nomen adicit, se hoc etiam à Deo assecutum esse docens. Postquam. n. Dominus xii. illis hanc appellationem imposuit, hæc quoque ponit diuinus Apostolus, quæ non ipse arripuerat, sed ab ipso Domino acceptat. Vade. n. inquit, ad ipsum, quia ad gentes procul mittā te. Et hoc declarat per ea quæ sequuntur. **SEGREGATVS** in Euāgelium Dei. Non à me ipso quidem, inquit, sed ab ipso Deo electus prædicationis ministerium suscepi. Segregauit autem ipsum & Pater, & Filius, & Spiritus sanctus. Et quod pater quidem ipsum segregauerit, ipse docet in Epistola

ACT. 13.

ad Gal. 1.
21. 31. Deo

ad Galatas. Cum autem placuit ei, qui me segregavit ex utero matris, & vocavit per gratiam suam, ut reuelaret filium suum in me, ut euangelizarem ipsum in gentibus. Quod autem etiam unigenitus filius hoc ipsum fecit, rursus dicit Apostolus in Actibus, quod sibi quidem visus est Dominus in templo: Iussit autem ut festinaret, & exiret, utpote quod Iudaei praedicationem non admitterent, & adiecit. Vade quia ad gentes procul mittam te. Hoc ipsum autem dixit etiam Ananiae recusanti. Vade quoniam vas electionis est mihi iste; ut portet nomen meum coram gentibus, & Regibus & filius Israel. Porro autem beatus Lucas nos docet, quod cum Prophetae, Antiochiae Domino ministrarent, & ieiunarent, dixit Spiritus sanctus: Segregate mihi Barnabam & Saulum ad opus ad quod adsumpsi. Hinc itaque etiam manifesta est trinitatis aequalitas. Ad Dei quidem Evangelium hic appellauit. Paulo post autem dicit hoc esse filii. Sic enim dicit. TESTIS est mihi Deus, cui seruiui in spiritu meo, in Evangelio filii eius.]

Act. 22.

Act. 9.

Act. 13.
adsumpsi,
περισκευασα
μου uocauit
eos.

Hae autem non temere adnotauit, sed ut ostenderem quod extra illum discrimen eadem aliquando quidem Patri, aliquando autem Filio adscribunt veritatis Doctores. Praedicationem autem Evangelium appellauit, ut quod multorum bonorum suppeditationem promitteret. Feliciter enim annunciat Dei reconciliationem, diaboli dissolutionem, peccatorum remissionem, mortis cessationem, & mortuis resurrectionem, vitam aeternam, & regnum caelorum. Cum autem dixisset diuinus Apostolus se fuisse segregatum in Evangelium Dei, eius statim ante omnia antiquitate ostendit: ne stultus forte quisquam id recentius reputaret, & diceret. QUOMODO autem promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis.] Plenum est enim vetus testamentum uis quae a Deo praedicta sunt. Illud autem, SANCTIS non temere posuit. Sed primum quidem ut doceret se eundem veterem agnoscere scripturam: Deinde etiam ut omnem alienam scripturam fecerneret ac separaret.

ret. Ea enim sola scriptura, quae a Deo est inspirata, utilitatem in se continet. Iam uero dicit etiam promissi speciem. DE FILIO suo qui factus est ex semine Dauid secundum carnem.] Per omnes inquit, Prophetas, Deus patri praedixit quae de filio futura erant, qui quomuis ab eo, natura erat genitus ante saecula, filius tamen Dauid appellatus est, ut qui ex semine Dauid humanam naturam acceperit. Cum autem Dauid meminisset, necessario addidit illud, Secundum carnem, ne natura quidem filius Dauid existimaretur, Dei autem gratia. Illa enim adiecit, SECUNDUM carnem, innuit quod Dei & Patris uere est filius secundum diuinitatem. Neque enim in iis, qui id sunt solum quod uidentur, est inuenire adiectum illud, SECUNDUM carnem. Testis est beatus Mattheus Euangelista. Cum enim dixisset, ABRAHAM genuit Isaac, Isaac autem genuit Iacob, Iacob autem genuit Iudam, & cum omnem deinceps genealogiam esset persecutus, nusquam addidit illud, SECUNDUM carnem. Neque enim iis, qui erant ipsi homines, eiusmodi conueniebat appellatio. Hic autem, quoniam non solum homo est, sed & Deus ante saecula qui homo factus est uerbum Dei, cum semine Dauid meminisset diuinus Apostolus, illud SECUNDUM carnem, necessario addidit, nos aperte docens quomodo est Dei quidem filius, quomodo autem filius Dauid dictus sit. QUI praedestinarus fuit filius Dei in uirtute secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri.] Ante crucem quidem & passionem, Dominus Christus non solum aliis Iudaeis, sed ipsis etiam Apostolis non uidebatur esse Deus. Offendebantur enim rebus humanis, cum eum comedentem, & bibentem, & dormientem, laborantemque uiderent. & ne eius quidem miracula eos ad hanc opinionem adducebant. Iam enim cum primum illud quod in miraculo est miraculum uiderent, dicebant; QUI ES hic homo? nam & mare & uenti ei obediunt. Et propterea Christus eis etiam dicebat. HABEO multa

Matth. 1.

praedestina-
tus fuit, &
secundum
finitus suis

Luc. 8.

Ioan. 16.

*Qui seruis,
in largitionem
quem colo,
ne uertit
Eras.*

largitas

teris ad veritatē deduxerat, necessario affert excusa-
tionem, & dominum Deum ad sum in eos affectionis
testimonium vocat. TESTIS enim mihi est Deus,
cui seruis in spiritu meo, in Euāgelio filii eius, quod
sine intermissione memoriam vestri facio in oratio-
nibus meis, si quo modo tandem aliquando prospere-
rum iter habeam in voluntate dei veniendi ad vos.]
Multa sunt genera diuini cultus & seruitutis. Nam
& is deum colit, & eique seruit qui deum precatur, &
qui ieiunio utitur, & qui vacat diuinis eloquiis, & is
etiam qui curandorum hospitem curam gerit: Diui-
nus autem Apostolus se dicit deo seruire, dum filii
eius gentibus præbet Euāgelium, & seruire in spiri-
tu, hoc est in data gratia. Ita scit vniuersi honorē
deō placere. Accuratē autem loquens, non dixit se
simpliciter iter ad eos petiuisse, sed in voluntate de-
i. Si hoc, inquit, placet rerum omnium gubernatori.
Si autem vbi de tot hominum myriadam salute agi-
tur, nihil indistinctē perit diuinus Apostolus, sed pe-
titioni diuinam voluntatem coniunxit, quam venia
digni sumus, qui de rebus sensilibus & differimus
& eas optamus, nec nostra omnia diuinæ voluntati
permittimus, ab eaque pendemus? CVPPIO enim
videre vos vt imperitiam aliquid gratiæ spiritualis.]
Sunt hæc quæ dicta sunt plena humilitatis. Nō enim
dixit, vt deus, sed vt imperitiam. Communio enim ex
iis quæ accipi. Et quia primus eis magnus Petrus do-
ctrinam tuā euāgelicam præbuit, necessitas intulit, ad
confirmandos vos.] Non aliam, inquit, doctrinam
affero, sed eam quæ iam oblata est confirmare, & ar-
bores iam plantatas irrigare volo. Deinde rursus
orationem multa replet moderatione. HOC autem
est simul consolari in vobis per eam quæ inuicem est
fidem vestram & meam.] Non solum enim volo vo-
bis dare, sed etiam accipere. Præceptorem autē etiam
excitat discipulorum alacritas. NŌ LO autem vos
ignorare fratres, quod sæpe proposui ad vos venire,
& prohibitus sum vsque adhuc. Et propositum
ostendit, & consilium declarauit. Diuina enim, in-

quit, gratia me vt vult regit. Cūm autem in medio
posuisset illud, Prohibitus sum hucusque, docet aper-
tius quam obrem ad ipsos venire voluerit: VT ALI-
QUANDO fructum in vobis habeam, sicut & in cæte-
ris gentibus, Græcis & barbaris, sapientibus & insipi-
entibus debitor sum. ita quod in me promptum est
vobis euāgelizare.] Doctor omnium gentium ele-
ctus sum. Quam obrem debeo omnibus doctrinæ de-
bitum, non solum Græcis, sed etiam barbaris. Pro-
pterea enim etiam diuersas nobis dedit linguas. Spi-
ritus sancti gratia, & conuenit quidem tum iis qui
doctrina magnos spiritus facit, tum iis qui non
sunt eloquentiæ mysterii initiati, debitum exolvere.
Sapientes enim eos appellat, qui propter dicendi fa-
cultatem linguæ que volubilitatem esseruntur. Insi-
pientes autem eos, qui ab iis qui dicuntur sapientes,
propter imperitiam ira vocantur. Et quoniam nō
omnes Euāgelii prædicationem suscipiebant, mē-
tō adiecit, QUOD in me promptum est. Meum
est enim prædicare: Est autem audientium, credere.
Quoniam autem prædicationem sæpe Euāgelium
appellauit, hoc autem in se habebat memoriā & crucis
& mortis, iis autem qui nondum crediderunt hæc
videbantur esse plena probri & ignominie, opportu-
nē subiunxit. NŌN enim erubescō euāgelium Christi.
Virtus enim dei est in salutem omni credenti, Iu-
dæo primum & Græco.] Non respicio, inquit, quæ
esse videntur, ignominiam, sed, quod ex ea proficisci-
tur, beneficium. Qui enim crediderunt, ex ea salutē
colligunt. Ita etiam multa ex sensilibus habent suam
quandam occultam operationem. Etenim piper ex-
terius quidem frigidum esse videtur, & iis qui ve-
terunt nihil penitus caloris præ se fert: at qui ipsam
dentibus comminuit, igni non dissimilis caloris sen-
sum in se suscipit. Et ideo medici hoc calidum poten-
tia nominant, vt pote quod nō videtur quidem tale,
sed tale potest reddi. Ita & frumentum potest quidē
esse & radix, & culmus, & spica, non tamen videtur
esse tale, priusquam in terræ sulcis fuerit seminatum.

*virtus. Auz
mu. potētia,
seu facultas*

*colligunt,
συνιστοι
vindemiant*

Iure ergo diuinus Aposto'us salutarem prædicationem dei potentiam appellauit, vt quæ solis credentibus potentiam aperiat, & salutem largiatur. Dicit autem hoc esse omnibus propositum & Iudæis & Græcis. Græcis autem Iudæos præposuit, quoniam dominus Christus ad eos primos misit sacros Apostolos prædicatores. Ita etiam dicit Deus per Prophetam. **P O S V I** te in testamentum generis: in lucem gentium. Genus appellans Iudæos, quoniam secundum carnem ex eis genuit. **A V S T I T I A** enim dei in ipso reuelatur ex fide in fidem. Non reuelatur omnibus, sed iis qui habent oculos fidei. docet autem nos diuinus apostolus, quod deus ab initio nobis ita prouidit, eaq; per prophetas prædixit et ante prophetas habuit in se absconditum de iis consiliū. Hoc enim etiam alibi dicit. Mysteriū absconditum in deo qui omnia creauit. Et rursus, **L O Q V I M V R** sapientiam in deo absconditam, quam præhniit deus ante sæcula in gloriam nostram. Et hic itaque non dixit, **A T T V R** iustitia, sed **R E V E L A T V R**. Quæ enim prius absconsa fuerat, manifestatur credentibus. **E X F I D E** in fidem, inquit. Oportet enim credere prophetis, & per illos deduci ad fidem euangelii. Habet autem hoc quoque aliam intelligentiam. Qui enim domino christo credit, & sanctissimi baptismatis gratiam suscipit, & refert gratiam adoptionis filiorum, per ea deducitur vt futuris bonis credat, Mortuorum, inquam, resurrectioni, & vitæ æternæ, & regno cœlorum. Dicit autem dei iustitiam reuelari per euangelium, non solum quæ nobis suppeditatur, sed & quæ in ipso dispensationis mysterio aperte ostenditur. Non enim potestate nostram salutem procurauit, nec imperio ac verbo mortis potentiam fregit ac euertit. Sed cum iustitia misericordiam commiscuit. Et ipsum vnigenitum dei verbum ad naturam indutum, cum se ab omni peccato immuncem seruasset, eam pro nobis obtulit, & naturæ debito persoluto, commune omnium hominū debitum dissoluit, Sed diuinus apostolus hæc nos

Esā. 42. ubi ita habetur Ponam te in fadus populi, atque in lucem gentium.

1. Cor. 2.

Gen. 3.

docet apertius in iis quæ sequuntur: Nos autem interpretationem sigillatim persequamur. Cum itaque dixisset quod & Iudæis & Græcis volentibus adesset salus, dictum suum scripturæ testimonio confirmauit, & dicit. **S I C V T** scriptum est, iustus autem ex fide uiuit. Hoc autem posuit, Iudæorum gratia, docens eos, non legalem quidem amplecti debere institutionem, sed sequi suos Prophetas. Hi enim multis retro sæculis futuram per fidem salutem prædicarunt. Hinc itaque desilens Iudæos primum accusare, omnes alios homines accusat, vt qui legem in natura ab Opifice positam absq. vilo metu transierint. Eorum autem accusatio habet etiam defensionem Creatoris. Cum enim eos fabricatus est, non permisit, vt instar ratione carentium animalium uiuerent, sed eos ratione honorauit, & iudicium, bonorumq. ac contrariorum diiudicationem indidit. Et hoc dictum suo testimonio confirmant, qui ante legem mosaicam in virtute & pietate excellerunt, & qui rursus iter contrarium ingressi sunt. Etenim Adam cum statim præceptum transgressus esset, & de fructu quem prohibuerat gustasset, latere quidem conatus est cum vlciscente conscientia. Deinde in iudicium vocatus, nec factum inficiatus est, nec ad sui defensionem ignorantiam prætendit: sed eius de quo accusabatur culpam in mulierem transtulit: Apertè itaque hoc docet, quod natura habuit rerum discernendarum potestatem. Ita etiam Cain fratrem quidem clanculum interfecit. Interrogatus autem vbi esset frater eius, negauit, & factum celare conatus est: Conuictus verò, iustum esse supplicium confessus, & iudicis sententiæ assensus est, & magis etiam quam vt venia dignus esset se peccauisse dixit. Innumerabilia autem eiusmodi licet in sacra scriptura inuenire. Et ideo dixit diuinus apostolus. **R E V E L A T V R** enim ira dei de cælo super omnem impietatem, & iniustitiam hominum eorum, qui veritatem in iniustitia detinent. Natura enim eos vtrunque docuit, & Deum esse

Abac. 2. Zimna uiues.

Gen. 3.

ulciscens conscientiam diuinitatis

Gen. 4.

*est Graeci
desuperior
sed ego iam
superior le
genda post.*

tremam vsque impietatem prolapsi fuerant, quæ enim iniustam & legibus contrariam vitam peperit. Quæ commutauerunt veritatem Dei in mendacium, & coluerunt, & seruiuerunt creaturæ potius quam creatori, qui est benedictus in secula: Amen.] Impietas, inquit, fuit iniquitatis & iniustitiæ fundamentum. Propter vitrumque autem diuina gratia priuati sunt. Dei autem veritatem vocat nomen Dei: mendacium autem, manu facta imaginé. Cum enim oporteret eorum verum Deum adorare, creaturæ diuinum honorem tribuerunt. In eisdem etiam reprehensiones incidit, qui vnigenitum Dei filium creaturam quidem vocant, tanquam Deum autem adorant. Oportet enim vel si Deum existimant, eum cum creatura non coniungere, sed cum Deo qui genuit. Vel si creaturam appellant, ei diuinum honorem non exhibere: Sed eorum quæ sequuntur interpretationem adgrediamur. PROPTEREA tradidit eos Deus in passionem ignominie. Nam & femine eorum mutauerunt naturalem usum, in eum, qui est contra naturam. Similiter autem & masculi, relicto naturali vsu femine, exarserunt in desiderio sui in inuicem, masculi in masculios turpitudinem operantes.] Conuenientiam quandam & proportionem inter se habent impietas & iniquitas. Sicut enim mutauerunt Dei veritatem in mendacium, ita etiam legitimum cupiditatis usum in iniustum & nefarium. Et mercedem, quam oportuit, erroris sui in se recipientes.] Huius enim animi perturbationis extremum est supplicium ignominia. Quæ enim nullus vnquam hostis in eos perpetraverit, ea lubentissimè & promptissimè amplectuntur: & quod nullus vnquam Iudex in eos supplicium statuerit, illud in seipso attrahunt. Et quam malorum causa est? Et sicut non probarunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, vt faciant ea quæ non conueniunt.] Si eum enim voluissent cognoscere, diuinas leges secuti essent. Quia autem creatorem negauerunt, illius providentiæ omnino priuati sunt.

*dueritæ &
uapavola.*

*Si sum, pot,
mentem.*

Quam

Quamobrem omne vitii genus in se audacter suscipiunt. REPLETOS omni iniquitate.] Iniquitatem, seu iniustitiam vccat, quæ ex diametro iustitiæ est opposita. Ex ea enim quodlibet vitiosum ac reprehendendum genus germinat: Ipsa quoque germina prolequitur. FORNICATIONE, malitia, auaritia, nequitia, plenos inuidia, homicidio, contentione, dolo, malignitate, fursiones, detractores, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, arrogantes inuentiones malorum, parentibus non obediens, insipientes, incompósitos sine affectione. Absque fide, sine misericordia.] Et fornicationem quidem vocat congressionem, quæ fit non in matrimonio. Malitiam autem, mentem beluinam. Auaritiã autem, plura habendi cupiditatem, & eorum quæ ad se non pertinent rapinam. Nequitiam, animæ ad deteriora inclinationem, & quæ ad proximi detrimentum suscipit cogitationem, PLENOS inuidia.] Grauis animi perturbatio, & quæ felicitatem proximi seruo nequit. Ea autem & eadem gignit, & dolum cœcipit. Cain enim inuidia sauciatus, & doli ope vsus, fratrem in campum eduxit, eadem autem perpetravit: Malignos verò vocat, qui rationis facultate ad insidias comparandas vtuntur, & proximo perniciem architectantur. Sufurriones autem, qui in aurem loquuntur, & de presentibus aliis quibus malè dicunt. Detractores verò, qui absentes audacter calumniantur. Dei osiores, qui infesto sunt in Deum animo. Contumeliosos, qui ad contumelias & probra ingerenda proni sunt. Superbos, qui ob ea, quibus sunt cæteris superiores, comoda, extulerunt. Arrogantes, qui cum nullam occasionem habeant vt de se præclare ac magnificè sentiant, sine causa tamen intumescunt. Malorum inuentiones, qui non solum mala, quæ in communi vsu versantur, sed etiam alia excogitant. Parentibus non obediens. Hoc quoque est maximum & alienissimū vitium, & quod ab ipsa natura accusatur. Inspien-

*Deo odibiles
Dieruis,
Dei osiores.
asēpyus, sine
amore avro
dūpovajime
miserere
det.*

D

tes, qui enim in vitam improbam & iniustam impo-
 gerunt, ii rationis characteres amiserunt. Incompo-
 sitos, qui vitam improbam & ab omni societate &
 communicatione alienam amplectuntur. Amicitia
 expertes, qui amicitiae leges nolunt discere. Sine scie-
 dere, eos, qui, quae conuenerunt impudenter trans-
 greduntur. Inmisericores, qui ferarum crudelita-
 tem imitantur. **QVI** cum iusticiam Dei cognouit-
 sent, quod, qui talia agunt digni sunt morte, non solum
 ea faciunt, sed etiam iis qui ea faciunt assentiu-
 tur & ea comprobant.] Ostendimus quomodo na-
 tura docet & bonorum electionem, & fugam con-
 trariorum. Sed tamen ii, inquit, non satis ducunt legem
 facere, sed etiam iis qui similia faciunt laudes conte-
 xunt. Oportebat enim non solum aliorum iniquita-
 tem odisse, sed etiam suam abhorrere. Deinde rursus
 aliter ostendit nos habere bona & mala discernen-
 di facultatem.

CAP. II.

PROPTER quod inexcusabilis es o homo omnis
 qui iudicas. In quo enim iudicas alterum, te ipsum
 condemnas. eadem enim agis qui iudicas.] Sed
 quamuis ita affecti sitis, si iudicandi potestatem ab
 aliquo acceperitis, eos qui leges transgrediuntur tan-
 quam reos punitis. tantum habetis de rebus bonis
 & contrariis iudicium. Sciendum est autem, quod
 per quae alios qui peccant iudicatis, vos quoque ipsos
 eisdem sententiis subiicitis. eandem enim in vos ini-
 quitatem suscipere audetis. **SCIMVS** enim, quod
 iudicium Dei est secundum veritatem in eos qui ta-
 lia agunt.] Est autem manifestum iis qui sapiunt,
 quod qui se iniquè gerunt, diuina sententia puniuntur.
EXISTIMAS autem hoc O homo qui iudi-
 cas eos qui talia agunt, & facis ea, quod tu effugies
 iudicium Dei? An diuitias bonitatis eius, & patienti-
 ae & longanimitates contemnis?] Nos quidem
 scimus, quod unicuique se iniquè gerenti iustus iu-
 dex tempestiue supplicium imponet. Vos autem, in-
 quit, qui alios punitis, vestram autem iniquitatem
 videre non vultis, existimatis fore vt diuinum iudi-

Curiosus

enim, dicitur, an-
tem.

cium effugiatis? Sed haec non ita habent: Sustinet
 enim, & diuturna lenitate vititur, tuam expectans
 poenitentiam. Hoc enim intulit. **IGNORANS**
 quod benignitas Dei te ad poenitentiam adducit.
 Secundum autem duritiam tuam & impoenitens cor
 thesaurizas tibi iram in die irae, & reuelationis, & iu-
 sti iudicii Dei, qui reddet unicuique secundum ope-
 ra eius.] Quoniam enim dura es & indomita men-
 te, & improbitate perseveras, teres aduersus te ipsum
 sententia supplicii, quam nunc quidem Deus differt
 propter suam misericordiam: Sed eam reuelabit in die
 consummationis, operibusque conuenientes merce-
 des reddet. Illud autem Theaurizas tibi, rectè po-
 suit, ostendens quod nullum nostrum dictum vel fa-
 ctum est obliuioni mandatam. Sed & virtutis ama-
 tores bonorum Theaurum sibi congerunt: & qui
 iniquitatem operantur, similiter ualorum thesaurum
 accumulunt. **IIS** quidem qui per patientiam boni
 operis gloriam & honorem & incorruptionem quaerunt,
 vitam aeternam.] Et virtutis labores docuit,
 & coronas ostendit. Illud enim, Per patientiam bo-
 ni operis, labores significat. Oportet enim sustine-
 re, & rectè ac fortiter virtutem exercere, & ita eius
 coronas expectare. Sed labor quidem ad tempus su-
 scipitur, lucrù verò est aeternum. Illud autem Aeter-
 num, non solum vitae adiungitur, sed & gloria, & ho-
 nori, & incorruptioni. Voluit enim pluribus osten-
 dere bonorum remunerationem. **IIS** verò qui sunt
 ex contentione, & qui non acquiescunt veritati, cre-
 dunt autem iniustitiae, ira & indignatio, tribulatio
 & angustia in omnem animam operantis
 malum, Iudaei primum & Graeci.] Quemad-
 modum in altera parte, non simpliciter quibus-
 libet illa bona promittit, nec iis, qui virtutem otiose
 & segniter persequuntur, sed iis, qui possunt eius la-
 bores sustinere ita & in vitio graues minas intentat,
 non iis, qui casu aliquo in id prolabuntur, sed iis qui
 illud magno studio adgrediuntur. Hoc enim signifi-
 cat illud **EX CONTENTIONE**, & qui non pa-

non acquies-
cunt, &c.
ardet in uis-
tu ardente,
et dicitur
qui non pau-
rent quidem
veritati, pa-
rent autem
&c.

rent veritati, & operantis malum.] Similiter autem, inquit, & Iudæos & Græcos & inique se gerentes puniet, & pietatis ac iustitiæ curam gerentes coronis dignabitur. Græcos autem nunc vocat, non eos, qui ad divinam prædicationem accesserunt, sed eos, qui, antequam Christus homo factus esset, fuerunt. Non tamen iis vitam æternam pollicitus est qui idola adorant, sed iis qui extra legem quidem Mosaicam vitam egerunt, pietatem autem Dei que cultum amplexi sunt, & iustitiæ curam gesserunt. **G**loria autem, & honor, & pax omni operanti bonum, Iudæo primum, & Græco.] Hoc autem non frustra posuit, sed ut his id quod deinceps dicitur connecteret. Est enim Iudæorum accusationem abhinc introductorus. **N**on est enim personarum acceptio apud Deum. Quicumque enim sine lege peccaverunt, sine lege & peribunt, & quicumque in lege peccaverunt, per legem iudicabuntur.] Omnium enim, inquit, creator Deus est, serit ergo omnium iudex. Et à Iudæis quidem ex lege Mosaicâ rationem exigit, eos autem qui eam non susceperunt, eos enim vocat sine lege, & deinde peccaverunt, ex natura insita discernendi facultate iuste puniet. **N**on enim auditores legis iusti apud Deum, sed factores legis iustificabuntur.] Non enim lex ideo nobis data est ut nostras aures demulceat, sed ut ad bonorum actionem deducat. **C**um enim gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, eiusmodi legem non habentes ipsi sibi sunt lex.] Quod lex enim divina actionem exigit, testantur qui ante legem Mosaicam piis quidem usus rationibus, bonis autem actionibus vitam exornauere, & sibi ipsis legem tulere. **Q**ui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia, & inter se inuicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus, in die cum iudicabit Deus occulta hominum secundum Euangelium meum per Iesum Christum.] Ostendit legem naturæ cordibus inscriptam, & conscientia & accusationem &

defensionem veritate ornata. Ego autem me opere pretium facturum existimo, si quod dicitur aliquo exemplo manifestum esse cetero. Quando enim illum in Benjamin actum exordiebatur admirabilis Ioseph, & tanquam qui calicem à seruo suffutatus esset eum apprehendere conabatur, fratrum veluti in igne mentem probans, aperte ostensa est conscientia testimonii potestas. Tunc enim, tunc et quidem tragediarum mentem nequaquam adhibere volebant, sed eius, quod ante duos & viginti annos admissum erat, sceleris recordabantur, & illi quidem dicebant fratris sui iunioris sanguinem ex manibus eorum requiri. Ruben autem sibi factarum admonitionum reminiscabatur. Conuenienter huic similitudini describamus futurum iudicium, & conscientiam eorum qui extra legem vixerunt, quæ nunc quidem se defendit & ignorantiam adducit, nunc autem culpam agnoscit, & lætæ sententiæ veritatem prædicat. Ita & Abimelech cum haberet conscientia testimonium, Deo dicebat. **D**omine gentem innocentem & iustam interficies? Nonne ipse mihi dixit. Soror mea est, & ipsa mihi dixit, Frater meus est. In corde puro cogitavi verbum hoc.] Cum autem hæc docuisset diuinus Apostolus, conuertit sermonem ad Iudæos, & dicit. **E**cce tu Iudæus cognominaris.] hoc enim erat olim nomen commune & venerabile, & ideo non dixit nominaris, sed cognominaris. **E**t reuera scis in lege.] Non enim laboras, ut qui extra legem versatur, querens quid sit agendum, sed habes legem quæ te omnia aperte docet. **E**t gloria ris in Deo.] Ut qui te prætulit omnibus gentibus, quæ erant in toto orbe terrarum, ut qui magnam tui curam gerere dignatus sit, & legem dedit, & ut qui te per Prophetas instruerit. **E**t nobis voluntatem eius.] Dei scilicet. **E**t probas utiliora.] Pro eo quod est, dignoscis quæ inter se sunt contraria, Iustitiam, & iniustitiam, temperantiam & intemperantiam, pietatem & impietatem **I**nstructus per legem.] Illa enim hæc te do

Gen. 43. &
44.Gen. 26.
ἀγαπῶν, ἰγνώ
ραντες.ἀπὸ γέννησ.
κατὰ τὸν νόμον
ἰνστρῦται ἐκ
λεγε.

cuit. ET CONFIDIS te ipsum esse ducem cæcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium.] Hic ostendit quidnam eos elatos & arrogantes faceret, & aperuit quodnam esset eorum aduersus profelytos supercilium. HABENTEM formam scientiæ, & veritatis in lege.] Eorum enim omnium characteres tibi diuina lex attulit. QUI ergo alium doces, te ipsum non doces. Qui prædicas non furandum, furaris. Qui dicis non mercandum, mercaris. Qui abominaris idola, sacrilegium committis. Qui in lege gloriaris, per legis præuaricationem Deum inhonoras.] Ostendit enim nullam ex data sibi lege vtilitatem accepisse, sed tantum propter scripta exultare, & sibi valde placere: & alios quidem conari docere, factis autem, verbis suis contradicere: & frustra in lege gloriari. Afferet autem etiam testimonium ad suæ accusationis confirmationem. NOMEN enim Dei per vos blasphematur inter gentes, sicut scriptum est.] Non solum enim causam non dedisti vt Deus gloriificaretur, sed multorum etiam linguas ad maledicta commouisti. Cum tuam enim sceleratam & iniquam vitam viderent, eum qui te elegit blasphemis & maledictis aperte incessabant. Cum autem eos ita ostendisset nihil ex lege Mosæica vtilitatis cepisse, transfert orationem ad circumcisionem, & ostendit eam quodque esse inutilem, quando fuerit aliorum operum impers. CIRCUNCISIO enim prodest si legem serues: Sinautem sis præuaricator legis, circumcisio tua præputium facta est.] Diuinus Apostolus dicta Prophetica secutus est. Vniuersorum enim Deus dicit per Hieremiam Prophetam. Omnes gentes incircuncise carne: Domus autem Israel incircuncidi cordibus suis. Et rursus, CIRCUNCIDAMINI Deo, & ostendens quamnam dicat circumcisionem Deo placere, subiunxit. ET CIRCUNCIDAMINI præputium cordis vestri durû.] Ex hoc loco impulsus Diuinus Apostolus ostendit circumcisionem esse superuacaneam, si non adit animæ circumcisio. E

*Scientia vobis
vobis cognitio
tionis.
præuaricatione
tionem ad
blasphemas, trans
gressionem.
non habet
non habet
non habet*

transgressio

*Hier. 9.
Hier. 4.*

*durû nõ ha
betur in La
tina tradu
sione.*

enim propter ipsam data est. Si ipsa enim non adit, nulla est aliterius vtilitas. Solius enim signaculi locum obtinet. Sicubi autem habemus aurum, vel argentum, vel lapides pretiosos, vel vestem sumptuosam, illic solemus signacula imponere. Sed quando nihil horum est intus repositum, tunc est superuacaneum imponere sigillum. SI ERGO præputium iustitias legis custodiat, nonne præputium illius in circumcisionem reputabitur.] Lex, inquit, factum & opus exigit. Cum tu ergo, qui es circumcisus hoc non habeas, qui habet autem præputium hoc habeat, tu iure quidem legis transgressor voceris, ille vero tuam honorabilem appellationem iure accipit: & non amplius quidem vir habens præputium, vt tu ei conuiciari soles, nominetur, sed potius circumcisus, vt qui anime vitium amputauerit. ET IUDICABIT, quod est ex natura præputium, legem consummans, te, qui per literas & circumcisionem es præuaricator legis.] Merito admirari debemus insignem Apostoli sapientiam. Non enim legem naturalem scripturæ opposuit, sed nomen probri ac ignominie plenum honesto ac venerabili, circumcisioni scilicet præputium. Hoc autem, inquit, est ab accusatione liberum. Non enim quis sua sponte ita nascitur, sed opifex ita fingit naturam. Quamobrem nec vllum hunc damnium ad virtutis amatores processerit. Tu autem accepisti quidem à maioribus signum circumcisionis, habes autem legem que indicat quid sit agendum, sed factis scopo legis relisisti. Cum autem ostendisset circumcisionem pro signo quidem datam, sed effectam postea superuacaneam, ostendit deinceps Iudæi quoque appellationem nihil habere vtilitatis. NON enim qui in manifesto, Iudæus est, neque qui in manifesto in carne est circumcisus, sed qui in occulto est Iudæus, & circumcisio cordis in spiritu non litera, cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est.] Confugit hic aperte ad testimonia Prophetica que posuimus superius. CIRCUNCIDAMINI enim, inquit, præputium cordis vestri durû.

*ὁμοίως τὸ
σα, λέγει περ
φέτε ἰερῶν
ἀποβῆναι
transgressio
for.*

ἡμεῖς οὖν

CAP. III.

CUM sic Iudæorum supercilium contraxisset, & ostendisset eos frustra circumcisione, & lege, & Iudæi appellatione gloriari, ne quis existimaret eos propter odium & malevolentiam hoc facere, subiungit. **Q**UOD ergo amplius Iudæo est, aut quæ est utilitas circumcisionis? Si alienigenarum, inquit, gentium aliqui, pietate ac uirtute ornati, his, quæ à Deo dicta sunt, fruuntur: cur nam Deus Israël à gentibus separauit, eisque dedit circumcisionem? Iudæum autem amplius habere dicit, quòd is gentibus honore præferatur. **M**ULTVM per omnem modum. Elegit enim eorum maiores. Ab Aegyptiorum potentia liberauit. Vt clara esset eorum fama, & in ore omnium versaretur, per omnis generis miracula effecit, legem ad auxilium dedit. Prophetas eis contulit. Hoc enim dicit. **M**ULTA per omnem modum. His autem omnibus silentio prætermisissis, solam legislationem posuit. **P**RIVM quidem quia illis credita sunt eloquia Dei. Maximus hic honor est, cum aliæ gentes solam discernendi facultatem ex natura haberent, eos legem quoque accepisse. **Q**UOD enim si aliqui ex his non crediderunt, nunquid incredulitas illorum fidem Dei euacuabit? Absit. Sciebat, inquit, Deus iam ab initio quinam legem essent seruaturi, & qui eam transgressuri. Qui itaque non crediderunt, nequaquam diuinis beneficiis exitum attulerunt. Etiam enim omnes homines in eum ingrati fuerint, non diminuet ingratitas eorum animus Dei gloriam. Hoc enim declarauit per ea quæ subiunguntur. **E**ST autem Deus uerus, omnis autem homo mendax. Concedamus, inquit, nullum omnium hominum Deo quam pars est gloriam reddere, sed omnes ingrati animi crimine laborare: hoc enim dicit; Omnis autem homo mendax, quidnam ex eo Dei gloriæ decesserit? Hoc etiam alibi posuit beatus Paulus. **S**I nõ credimus, inquit, ille tamen fidelis manet. Se enim ipsum negare non potest. Hic autem etiam scripturæ testimonio utitur.

ne cap. 1. m.

2. uio. m. si.

tur. **S**ICVT scriptum est, Ut iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. Illud autem ut, non reddit hic rationem, sed euentum significat. Neque enim ideo peccamus, ut Dei humanitatem, & clementiam offendamus, sed ipse quidem beneficiorum fontes suppeditat salutem procurans omnibus. Homines autem, cum sint libero arbitrio præditi, hi quidem Dei cultum præferunt, illi uero contraria via ingrediuntur, & finem uitæ suæ convenientem assequuntur. Porro autem Deus eos etiam beneficio afficiens, iustam habet in eis iudicandis defensionem, quòd omni ratione eorum curam gerit. Sic etiam dicebat ad Israël. Populi mi, quid feci tibi, uel qua te tristitia aut molestia affeci, responde mihi. Deinde sigillatim beneficia commemorat. Ita & per Hier. clamat. **Q**UOD nã delictum in me inuenerunt Patres vestri, quòd lóge à me recesserunt, & post uana ambulauerunt, & uani facti sunt? Et rursus adducit beneficiorum catalogum. Diuinus autem Apostolus, tanquam ex aduersariorum persona syllogismum reducit. **S**I enim nostra iniquitas Dei iustitiam commendat, quid dicemus? Nunquid iniquus Deus qui infert iram? Secundum hominem dico, absit. Necessario posuit oppositionem, quæ ab aliis assertur, & negatione quam sit absurda ostendit. Non enim, inquit, hæc dico, sed aliorum rationes adduxi. Id enim est, **S**ECUNDVM hominem. Alioqui quomodo iudicabit Deus mundum? Si. n. ueritas Dei abundauit in meo mendacio in gloriam ipsius, quid adhuc ego tanquam peccator iudicor? Est, inquit, absurdissimum hæc dicere. Iusta est enim Dei sententia nec mea iniquitas Deo clementiæ gloriam conciliat. Esset enim summa iniuria, si, qui illi gloriam concilauerunt, ab eo punirentur, & æterno supplicio afficerentur. Hoc enim nec iniustissimorum hominum quisquã fecerit, ne dum is ex quo sciant fontes iustitiæ. **E**T non sicut blasphematur, & sicut dicunt aliqui nos dicere, Faciamus mala ut ueniant bona, quorum iudicium iustum est.]

Psal. 50.

Mich. 6.

Hier. 2.

alioqui inu
nam.

Nihil, inquit, horum dicimus: sed alii nos calumniatur, qui quidem calumnie poenas luent. Scire autem oportet, quod cum sancti dicant Apostoli, vbi abundauit peccatum, illic abundauit & gratia, quidam, qui Dei cultui pietatque seruicbat, falsa in eos conferentes, illos dicere dicebant, faciamus mala, vt veniant bona, sed non hic erat doctrina Apostolica scopus. Contra enim decreuerunt vt ab omni iniquitate abstinere. Sed eos, qui ad sanctam prae-dicationem accedebant, bono animo esse iuebant, vtpote priorum peccatorum remissione eis a Deo data. Nos autem interpretationem hic sistentes, & mentem interiecta quiete recreantes, eum, qui deditos homini, eumque qui surdus & qui surdaster est, fecit, laudemus, & vt nos Apostolica doctrina intelligentiam doceat oremus. Dabit enim omnino qui dixit, Perite & dabitur vobis, quae arite & inuenietis. pulsat & aperietur vobis. Cum quo patri cum sanctissimo spiritu gloria conuenit, & magnificentia, nunc & semper & in saecula saeculorum. Amen.

Matth. 7.
Luc. 11.

TOMVS SECVNDVS.

NAM diximus, diuinum Apostolum velle ostendere Deum & seruatorem nostrum Iesum Christum necessario hominem factum esse, & ea de causa, & de us, qui extra legem, & etiam de iis, qui sub ea vixerunt, locutus est, & probauit & illos legem naturalē, & hoc legem Moisaicam esse transgressos, & ultimo esse supplicio dignos, & optimum medicum imitatus est, qui docet prius grauitate morbi eius qui laborat, deinde medicamentorum auxilium adhibet: Ita enim & ipse cum horum & illorum iniquitatem coarguisset, ipsosq. & reos & supplicio dignos ostendisset, offert deinceps fidei medicamentum, & diuinam dispensationis benignitatem docet, & dicit. Quid ergo

precellimus eos? Prius enim causati sumus Iudaeos, & Graecos omnes esse sub peccato, sicut scriptum est, Non est iustus quisquam, non est intelligens, non est requirens Deum, Omnes declinauerunt, omnes inutiles facti sunt. Non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum: sepulchrum patens est guttur eorum linguis suis dolose agebant. Venenum aspidum sub labiis eorum. Quorum os maledictione & amaritudine plenum est. Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contritio & infelicitas in vis ipsorum, & viam pacis non cognouerunt. Non est timor Dei ante oculos eorum. In his quoque quae superius interpretata sunt, cum circumcisionem cum praepitio contulisset, subiunxit, Quid ergo amplius Iudaeo est? Hic quoque volens gratia Euangelicae excellentiam ostendere, ait, Quid ergo precellimus eos? Ostendimus enim & eos qui extra legem, & eos qui sub lege fuerunt, peccasse. Adiecit autem etiam Davidicum testimonium, vt quod valde proposito argumento conueniat. Breuitatis autem maximam curam gerens, hoc facit, alioqui omnes Prophetas ad Iudaeorum accusationem vocasset, qui haec de iis, & his adhuc absurdiora dicunt. Vnde subiunxit, *in lege loquitur.* Hoc autem etiam valde accurate & exacte posuit. Non dixit, vbi iis qui sunt in lege, sed iis qui sunt in Lege. Multa, n. dicit & de Babyloniis, & de Persis, & Medis, & Aegyptiis, & aliis pluribus gentibus. Sed tamen, quae deus praedicta sunt, Iudaeis quoque obtulit. Vt omne os obstruat, & subditus sit omnis mundus Deo. Illud v. r. rursus quoddam sibi proprio loquendi modo adiecit. Non, n. ideo fert legem vniuersorum Deus, & praepcepta dat hominibus, vt eos reddat peccatis obnoxios, sed ipse id facit eorum salutis cura gerens. Qui autem contrarium iter ingrediuntur, ad se supplicium attrahunt. Deinde dona fidei ostensurus, ostendit prius omnes ea indigere, & ante alios eos maxime qui lege gloriatur & propter illa sibi valde placent. Quid ex operibus

post eos, deo est nequam quam.
Prius causa ti sumus.
meretricio
pula.
Psal. 5.

Post scimus deest, ante.

videtur.

Legis non iustificabitur omnis caro coram illo.] Legis Mosaica alia quidem naturæ cognitioni conveniebant, vt, Non Adulteraberis, Non occides, Non furaberis, Non dices falsum testimonium aduersus proximum tuum, Honora patrem, & matrem, & quæcunque eiusmodi. Sciebant enim etiam qui eam legem non susceperant, vnumquodque eorum non solum esse accusationi, sed etiam supplicio obnoxium. Alia autem tulit legislator, quæ Iudæis eo solo tempore conferebant, quemadmodum circumcisionem, & sabbatum, & sacrificia, & aquiminaria ac lauacra, & quæ de leproso, & eo qui seminis fluxione laborat constituta sunt & alia his similia; quæ aliorum quidem signa sunt, ipsa autem per se adimpleta, non sufficiunt ad eum iustum reddendum, qui ea exequitur. Quamobrem diuinus quoque Apostolus dixit, **QVIA EX** operibus legis non iustificabitur omnis caro coram ipso.] Et ne quis eum legem vituperare existimaret, subiunxit, **PER LEGEM** enim cognitionem peccati.] Lex, inquit, perfectiorem peccati cognitionem hominibus indidit, & vt ipsum vehementius accusaretur effecit: ad rectè autem exereendam virtutem hominibus sufficere non potuit. Cum sic ostendisset legem esse solum bonorum honestorumque magistram, ostendit gratiæ potentiam. **NUMC** autem sine lege iustitia Dei manifestata est, testificata à lege & Prophetis.] Quis Apostolicæ sapientiæ potentiam satis pro dignitate admiraretur? Simul enim ostendit & legem cessantis, eamque suo patrocinio gratiam defendere: Apertè autem etiam posuit illud, **MANIFESTATA** est. Quod enim erat occultatum dispensationis mysterium omnibus manifestum reddidit. In gratiæ autem & legis collatione victoriæ excellentiam ostendit, demonstrans legem & Prophetas esse testes gratiæ. **IUSTITIA** autem Dei per fidem Iesu Christi in omnes & super omnes eos qui credunt.] Repetit quod prædictum fuerat, vt adiceretur quod restabat. Quia enim dixit, **IUSTITIA** Dei manifestata est, deinde quædam interposuit, hoc

propitiatio
pia.

dicto necessario repetito, ostendit per fidem in Dominum Christum eos illa frui, siue sint Iudæi, siue Greci, qui eam assequi desiderant. Illud enim in omnes, dicit Iudæos: super omnes autè, eos qui sunt ex aliis genibus. Et pergit hoc docere apertius. **NON** enim est distinctio. Omnes enim peccauerunt, & egere gloria Dei.] Paucus omnes reos esse ostendit, & gratia egere. **IUSTIFICATI** gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Iesu.] Sola enim fide allata, peccatorum remissionem accepimus: quoniam veluti quoddam redemptionis pretium Dominus Christus suum corpus obtulit. **QVEM** proposuit Deus propitiatorem per fidem in suo sanguine.] Propitiatorum erat lamina aurea, quæ super arcam ponebatur. Habebat autem vtrinque effigies Cherubin. Illinc autem sciebat, sacra obiens Pontifex, deum esse propitium. docet ergo diuinus Apostolus verum propitiatorium esse omnium Christum. Illud enim, vetus cuius typum expressit. Conuenit autem ei hoc nomen tanquam homini, non tanquam deo. Tanquam deus enim ipse responsum reddidit per propitiatorium. Vt homo autem, hanc etiam appellationem recipit, sicut & alias, vt ouis, & agnus, & peccatum, & maledictum, & quæcunque eiusmodi. Et antiquum quidem propitiatorium erat sanguinis expert, quoniam erat etiam inanimatum: sanguinis autem hostiarum guttas recipiebat. Dominus autè Christus & deus est & propitiatorium, & Pontifex, & agnus, & in suo sanguine nostram salutem procurauit, solam à nobis fidem exigens. **AD OSTENSIONEM** iustitiæ suæ propter remissionem peccatorum delictorum in sustentatione dei, ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore.] Et suam bonitatem ostendit deus, qui diu lenis patiensque fuerit hominibus qui se iniquè gerebant, & legem non seruabant: & iustitiam suam omnibus manifestam reddidit: Quod autem non sine causa eos qui delinquebant perpeffus est, sed hoc eis salutis medicamentum preparans, dicit, **VT SIT** ipse iustus, & iustificans

Propitiatio
rem, Iudas
eius, propi
tatorium.
Exo. 25. 26.
36. et ad
He br. 9.

In sustenta
tione Dei
ad ostensio
nem iustitie
Dei.

eum qui est ex fide Iesu Christi.] Vtrunque enim sciendum est, & quod iuste & humane ac clementer vniuersorum deus nostra administrauit, & benignè nobiscum egit: & quod quisquis domino Christo credit, fructu iustitiæ quæ est ex fide. Cum dona gratiæ sic breuiter ostendisset, rursus ad dicendum de lege reuertitur, & ostendit eam cedere gratiæ. **VBI** ergo gloriatio?] Legendum est per interrogationem. Deinde responsio. **EXCLUSA** est.] Non dixit, dissoluta est, sed Exclusa est, pro eo quod est, Non habet amplius locum. Gloriationem autem vocat alios Iudeorum spiritus & nimiam arrogantiam. Sibi enim placebant, & se magnifice efferebant, tanquam soli diuina providentia fruerebantur. Sed cum diuina gratia apparuisset, & in omnes Gentes diffusa esset, cessauit Iudeorum gloriatio. Compendiosam enim sibi parandæ salutis rationem Deus dedit hominibus, nempe fidem. Hoc enim etiam per ea quæ deinceps sequuntur docuit Apostolus. **PER** QUAM LEGEM factorum? Non, sed per legem fidei.] Non sine causa autem fidem legem appellauit, sed Hieronimæ Prophetiam in memoriam reuocans. **IN** DIE **V** **S** enim, inquit, illis, & in illo tempore, disponam domui Israel & domui Iuda testamentum nouum, non secundum testamentum, quod disposui Patribus ipsorum. Si autem lex Mosaica appellata est testamentum, & Nouum rursus similiter testamentum nominatum est, hoc autem decernit ut Christo credatur, Prophetice diuinus Apostolus appellatione Legis fidei coniunxit. Deinde quod de fide dicit adrexit. **ARBITRAMUR** enim iustificari hominem per fidem sine operibus Legis.] Legem hic dixit Mosaicam. Sed tamen non dicit, Arbitramur fide iustificari Iudeum, sed hominem, quod quidem est commune naturæ nomen. Vnde syllogisticè subiunxit. **AN** IUDAEORVM Deus tantum? Nonne autem Gentium? Imò & Gentium.] Deinde tanquam certum, & cui contradici non potest, sententia confirmat. **QUONIAM** quidem vnus est Deus, qui iust-

Post gloriatio, deest

Hier. 31.

Imo vni certè. dicitur iustificabit.

fiat circuncisionem ex fide, & preputium per fidem.] Vnus est, inquit, omnium Deus, vnus omnium opifex, & fieri non potest vt eorum quidem curam gerat, illorum verò non gerat. Omnibus ergo qui credunt salutem præbet. Circuncisionem autem vocat Iudeos, Præputium verò Gentes. Soluit autem etiã eam quæ incidit obiectionem. **LEGEM** ergo destruius per fidem? Absit. Sed legem statuimus.] Multis enim iam retro sæculis & lex & Prophætæ de fide prædixerunt. Fidem ergo suscipientes, legem confirmamus. Deinde asserit horum probationes, & cum posset plurima Prophetarum testimonia adducere, pergit ad ipsam Iudeorum radicem, & ostendit Patriarcham Abraam iustitiæ per fidem acquisisse, & dicit.

CAPVT IIII.

QUID ergo dicemus Patrem nostrum Abraam inuenisse secundum carnem?] Quam, inquit, antequam Abraam Deo crederet, iustitiæ eius per opera fuisse audiuimus? Secundum carnem enim dicit, eam, quæ est in operibus, quoniam per corpus opera peragimus. **SI ENIM** Abraam ex operibus iustificatus est, habet gloriationem: sed non apud Deum.] Bonorum operum implementum, eos quidem qui operantur coronat, sed Dei benignitatem & humanitatem non ostendit. Sed fides facit vtrunque manifestum, & eius qui credit in Deum affectionem & Dei benignitatem, quoniam approbans, & amplectens fidem, eum qui illa præditus est, victorem declarat, & corona donat. Et hoc confirmat per scripturæ testimoniũ. Quid enim dicit scriptura? **C**RE DIDIT Abraam deo, & reputatum est illi ad iustitiã.] Non enim ex lege vitam instituens beatissimus Abraam diuinum testimonium assecutus est, sed ei qui vocauit credens, iustitiæ fructum collegit. **E**T **A**UTEM, qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum.] Qui est enim iustitiæ operator, mercedem postulat. Iustitia autem ex fide est donum dei vniuersorũ. Hoc enim docent etiam quæ sequuntur. **E**T **V**ERÒ quinon

Secundum carnem, nõ cum Patre nostrum Abraam, sed cũ Quid inuenisse, conuenit.

femini eius, vt hæres esset mundi, sed per iustitiam fr
dei.] Cum enim Deo credidisset, non autem cum
ex lege Mosaiica vitam instituit, accepit promissio
nem benedictionis gentium. SI ENIM qui ex le
ge, heredes sunt: exinanita est fides, & abolita est pro
missio.] Si enim qui ex lege vitam instituerunt, bo
na promissa assequuntur; Abraam quidem frustra
Deo credit: Falsa autem sunt, & non vera, quæ illi
à Deo promissa facta sunt. LEX ENIM iram ope
rat.] Lex enim consuevit eos punire, qui eam trans
grediuntur. Iræ enim supplicium appellauit. VBI
ENIM non est lex, nec præuaticatio.] Lex enim pu
nit eos qui transgrediuntur: legi enim coniuncta est
obseruatio & transgressio, cum hi quidem propter
virtutis studium eam lubenter seruent, illi vero pro
pter locordiam eam securè transgredi sibi in animâ
inducant. IDEO EX fide, vt secundum gratiam
firma sit promissio omni femini, non ei solum qui est
ex lege, sed & ei qui est fide Abrahæ, qui est pater
omnium nostrum.] Iudæorum supercilium contra
xit, vocans semen Abrahæ, eos qui fidem Abrahæ
sunt imitati, etiam si sint alienigenæ. Si autem lex pu
nit eos qui transgrediuntur, gratia autem donat pec
catorum remissionem, hæc confirmat Dei promissio
nem, donans gentibus benedictionem. Quia autem
& Gentium & Iudæorum Patrem vocauit Abrahâ,
confirmat id quod dicit scripturæ testimonio. Sicut
c v t scriptum est, Quia patrem multarum gentium
posui te.] Deinde exemplo confirmat testimonio
ANTE DEVM cui credidisti, qui viuificat mortuos
& vocat ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt.]
Sicut enim ait, Deus est creator omnium, & omnium
Deus & curator, ita etiam Abraam omnium Patrem
elegit, non solum Iudæorum, sed omnium qui cre
dunt. Docet autem etiam quam insignis fuerit fides
Abrahæ, QUI præter spem in spem credidit, vt he
ret pater multarum gentium secundum quod dictum
est. Sic erit semen tuum. Nec infirmatus est fides,
postquam considerauit corpus suum emortuum, sed

Præuaticatio, *κατασκευασ*
της ἀνομιᾶς

*ὅτι τὸ θεῖον ἐστὶν
κατὰ*

Gen. 17.

Post dictum
est, deest, ei.
Gen. 5. deest
Sicut stelle
caeli & are
na maris. *ὅτι*
postquam,

esset centum annorum, & emortuâ vuluam Sarra.]
Videns enim sterilem quidem coniugem, vtrumque
autem imbecilla senectute opprimi, nullamque susci
pendorum liberorum, si rationem humanâ spectes,
esse spem relictam, nec vllum esse antiquius exemplū
quod eum posset consolari, diuinum promissum fide
liter, hoc est firmam fidem adhibendo, suscepit.
PRÆTER spem enim dicit, eam quæ est secundū
naturam. IN SPE autem, promissi Dei. IN RE
PROMISSIONE etiam Dei non hæsitabat diffidē
tia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo, & ple
nissimè sciens, quod id quod promisit, potens est &
facere.] Non enim respexit ad naturæ imbecillita
tem, sed absque vlla hæsitacione eius creatori credi
dit. IDEO ET reputata est illi ad iustitiam, supple
fides. Ita cum & in is qui sub lege, & in is qui ante
legem fuerunt, fidem viguisse ostēdisset, ad id quod
est propositum orationem conuertit. NON EST
autem scriptum tantum propter ipsum, quod reputa
ta est ei fides ad iustitiam, sed & propter nos quibus
reputabitur credentibus in eum, qui suscitauit Do
minum nostrum Iesum ex mortuis.] Et Patriarcha,
qui videbat mortuam suæ coniugis vuluam, credi
dit quod facile esset Deo promissum implere, & nos
audientes Iudæos vocantes Dominum nostrū mor
tuum, cum resurrexisset credimus. Et nos itaque fru
ctus huius colligamus, & iustitiam, quæ ex ea nascitur
carpamus. Non enim frustra scripta sunt quæ Domi
nus Deus fecit patriarchæ Abrahæ, sed vt nos illa vi
dentes fidem similem ostendamus. Illud autem QUI
SUSCITAVIT Dominum nostrum Christum, di
xit secundum humanitatem. Qua enim passus est, ea
& resurrexit. Carnis autem passio, non est diuinita
tis, quæ est ab omni passione & affectione aliena.
QUI TRADITVS est propter delicta nostra, & re
surrexit propter iustificationem nostram.] Pro no
stris enim peccatis passionem subiit, vt nostrum de
bitum exolveret, & vt eius resurrectio communem
omnium resurrectionem procuraret. Per illam enim

etiam, *ὅτι*, au
tem
confortatus
est, *ὁμοθυμα*
ρῶς confir
matus est.
reputatum.
est. *ὁμοθυμα*

Christum in
omni Iesum.
ἀποφασίζε

επισημα.

& iustificacionis comoda accipimus; & in baptisimo
consepulti, peccatorum remissionem suscipimus.
Cum fidei vires sic ostendisset, & gratie dona aper-
ruisset, confert suam orationem ad exhortandum, vt
actiue virtutis cura agatur, adhortans. Quia enim
exorta fide dixit legem esse otiosam, & ostendit Pa-
triarcham iustitiam ex fide acquisiisse, ne ii, qui se or-
tio totos dedunt, hinc occasionem acciperent actiue
negligende virtutis, vt pote quod sufficeret fides ad
iustificandum, moralia dicta necessario admisceri
& dicit.

CAP. V.

Ἰννοῦν
δεστ, filio
rum, ut sit
glorie filio-
rum Dei.

IUSTIFICATI ergo ex fide, pacem habeamus
ad Deum per Dominum nostrum Iesum Christum
per quem nunc accessum habuimus per fidem in hanc
gratiam, in qua stamus & gloriamur in spe gloriae
Dei.] Fides quidem dedit vobis remissionem pec-
catorum, vobisq; ab omni reprehensione alienos, in-
stosq; per lauacri regenerationem, effecit. Conue-
nit autem vos eam seruare pacem, quam cum Deo
inuistis. Cum enim ei hostes essemus, reconciliauit
nos vnigenitus carne suscepta Dei filius. Simul tunc
autem illam peccatum peperit. Initam ergo pacem
iustitia conseruabit. Ad eam autem persequendam
nos non parum incitari conuenit, spem, quae nobis
data est, reputantes, & quam nobis dandam esse glo-
riam Deus est pollicitus. Susceptorum enim laborum
remunerationem, non mercedem, sed gloriam apper-
lauit, ostendens quanta futura sit remuneratio. Quia
autem eo tempore multas molestias sustinebant, in-
iuriis, contumeliis ac tormentis & innumerabilibus
mortis generibus affectu, iure quoque de his affert eo-
solationem. NON SOLVM autem, sed & gloria-
mur in tribulationibus.] Apertè suam insuperabilem
animi magnitudinem ostendit. Non dixit enim,
Afflictiones sustinemus, sed Gloriamur in afflictionibus.
Gloriamur, inquit, & de nobis magnifice ac pre-
clarè sentimus, vt qui sumus Domini passionum par-
ticipes. Et hoc quidem non dixit apertè. Ita enim tem-
pore, est eorum, qui, vt est eius sententia, perfecti sunt.

Alios autem ex futuris consolatur. SCIENTES
quod tribulatio patientiam operatur, patientia autè
probationem, probatio vero spem, spes autem non
confundit.] Quando aliqua molesta & difficilia que-
piam circum sederint, si fortiter ferat eorum impetus
probatu efficitur, & futurorum spe nititur. Illa est
autem non fallax, & quae quod verum est habet. Hoc
enim dixit illud, Non confundit, vt pote cum qui spe-
rant quidem, sed spe falluntur, erubescant, & pudore
afficiantur. QVIA CHARITAS Dei diffusa est in
cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est
nobis.] Sancti enim spiritus gratia, quam per bap-
tismum accepimus, nostrum in Deum desiderium ac-
cendit. Deinde etiam docet causam amoris. CHRIS-
TUS enim, cum adhuc essemus secundum tempus
infirmi, pro impiis mortuus est. Vix enim pro iusto
quis moritur. Nam pro bono forsitan quis audeat
mori.] Cogitamus enim, quod cum adhuc delinque-
remus, & inique nos gereremus, morboque impieta-
tis adhuc essemus implicati, Dominus Christus mor-
tem pro nobis suscepit: & hinc benignitatis & clemē-
tię abyssum intelligimus. Pro iusto enim vix quisquā
mortem subierit. Ipse verò propter insignem chari-
tatem pro peccatoribus mortem subit. Hoc enim
subiungit. COMMENDAT autem charitatem suā
Deus nobis, quod cum nos adhuc peccatores esse-
mus, secundum tempus, Christus pro nobis mortuus
est.] Deus autem in signem suam in nos charitatem
ostendit, quod Christi mors non pro iustis fuerit, sed
pro peccatoribus. Nunc enim ostendit, quod per si-
dem in ipsum iustificati sumus, quando autem pro
nobis mortem subit, omni adhuc peccatorum gene-
ri eramus obnoxii. Illud autem secundum tempus,
pro eo quod est in tempore, opportunè, ac tempore
conuenienti. Idem autem dicit etiam in epistola ad
Galatas. Quando autem venit plenitudo tempo-
ris, misit filium suum factum ex muliere, factum sub
lege, vt eos qui sub lege erant redimeret, vt adoptio-
nem filiorum reciperemus. MVLTQ; igitur magis
E iiii

7. q. 1. q. 1.
Vet. trad.
habet ut
quid. n. etc.
S. legit in
terrogatiue
mortis in
Deum,
moriatur.

quod est in
nobis, sic in
mā, in nos.

Gal. cap. 4.
S. p. 1. p. 1. p. 1.

nunc iustificati in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum.] Qui enim pro impiis & iniquis execrabilem illam mortem subit, clarum est, quod eos etiam, qui in illum crediderunt, a supplicio liberabit. Iram enim futurum supplicium appellat. SI ENIM, cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filii ipsius, multo magis reconciliati, salui erimus in vita ipsius.] Sic cum inimici infestique essemus, tanta nos cura dignos existima vit ut filium suum pro nobis morti traderet: quomodo fieri potest, ut facta reconciliatione, nos aeternae vitae non sumus participes? Ac rursus quidem certe vocat filium Dominum Christum, qui est idem Deus & homo. Clarum est autem, ut existimo, vel maxime Haereticis, in quam natura passio facta sit. NON SOLVM autem hoc, sed etiam gloriamur in Deo per Dominum nostrum accepimus.] Non solum enim vitam immortalem expectamus, sed etiam in vita praesenti ut Deo familiares effecti gloriamur, de Christo Domino cogitantes, qui intercessor ac mediator noster factus pacem procuravit. Ab hoc deinceps loco divina dispensationis reuelat mysterium, & incarnationis causam docet. PROPTEREA sicut per vnum hominem peccatum in mundum intrauit, & per peccatum mors & ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccauerunt.] Cum Dominus Deus Adam fabricatus esset, & ratione ornasset, dedit vnum praecipuum ad rationem exercendam. Neque enim fieri poterat, ut qui esset rationis participes, & bona ac mala discernendi facultatem haberet, absq. vlla lege viueret. Is deceptus mandatum transgressus est. Supplicii autem comminationem legillator mandato coniunxit ab initio. Is itaque, cum mortis decreto factus fuisset obnoxius, ita Cain & Seth & alios genuit. Hi vero omnes, utpote ex eo generati, habebant mortalem naturam, eiusmodi autem natura multis indiget, & cibo, & potu, & indumentis, & habitatione, & diuersis artibus. Eorum autem

gloriamur, non vni, gloriantes.

pertransit dicitur pertransit. in quo omnes peccauerunt, propterea quod

vsus saepe ad mediocritatis exuperationem incitat. Mediocritatis autem exuperatio peccatum generat. Dicit itaq. diuinus Apostolus, quod cum Adam peccauisset, & mortalis propter peccatum factus esset, vtrumque ad genus peruenit. Ad omnes enim homines mors peruasit, quatenus omnes peccauerunt. Non enim propter primi parentis peccatum, sed propter suum, vnusquisque mortis decretum suscipit. vsq. ad legem enim peccatum erat in mundo. Peccatum autem non imputabatur cum lex non esset.] Non, ut nonnulli existimabant, eos accusat qui legem praecesserunt, sed omnes simul. Illud enim, vsque ad legem, non dicit vsque ad legis principium, sed vsque ad finem legis, pro eo quod est, do nec lex dominata est, habuit peccatum vires suas. Si enim non sit lex, non potest esse transgressio. si non regnavit mors ab Adam vsque ad Moysen, etiam in eos, qui non peccauerunt, in similitudinem prauariationis Adam, qui est forma futuri.] Moysen legem appellat. Hoc autem licet etiam inuenire in Euangelio, Habent Moysen & Prophetas. Ita etiam diuinus Apostolus in secunda ad Corinthios dicit. Sed vsq. in hodiernum diem cum legitur Moyses, vel amen positum est super cor eorum, pro eo quod est, lex. Resignauit itaque, inquit, mors ab Adam vsque ad Apparitionem Seruatoris nostri, tunc enim suscepta est. Lex enim, inquit, & prophetiae vsque ad Ioannem prophetauerunt. A tempore autem Ioannis regnum caelorum in patitur, & violenti rapiunt illud. Resignauit autem mors etiam in eos qui non peccauerunt in similitudine transgressionis Adae. Etsi enim illud mandatum non transgressi sunt, alia tamen delicta commiserunt. Adam autem appellauit Christi typum. Ipsum enim vocat futurum hac de causa, quod sicut ille, qui primus peccauit, mortis decreto subiectus est, & totum genus primum parentem secutum est: ita etiam Dominus Christus, cum summam iustitiam adimpleisset, mortis potetiam dissoluit, & qui primus ex mortuis resurrexit, omnem naturam ho-

ad Rom. 5.

ip. 5.

ad Rom. 5. vbi dicitur, non imputatur enim nobis lex.

in similitudinem transgressionis. Luc. 16. 2. ad Cor. 3.

Matth. 11.

donum, xpi
carum.

Deo.

Decretum
Deo

Iustitia
Dei
in
iustitia
conferentem.

minum ad vitam reducet, & quia Adam typum Christi vocavit, ostendit eius excellentiam. **S**ed non sicut delictum, ita & donum.] Sed quomodo? si enim vnus delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei, & donum, in gratia vnus hominis Iesu Christi in plures abundauit.] In poena, inquit, Dominus Deus iustitiae decretum seruauit, & cum Adam peccasset, & morti esset traditus, vniuersum genus est consecutum, multo vtiq; iustius in Dei beniguitate & clementia iustitiam seruari, & Domini Christi resurrectionis omnes homines esse participes. Dominum autem Christum hominem hic appellauit, vt Adae typum perfecte ostenderet, quia sicut ille per vnum hominem mors, ita per vnum hominem haec est mortis dissolutio. **ET NON** sicut per vnum hominem donum. Nam iudicium ex vno in condemnationem, Gratiam autem ex multis delictis in iustificationem.] Superat, inquit, gratiae munificentia iustitiae decretum. Tunc enim cum homo peccasset, totum genus poenas luit. Nunc autem cum omnes homines se impie & iniq; gerant, non supplicium irrogauit, sed vitam donauit. **S**i enim vnus delicto mors regnauit, per vnum multo magis gratiae abundantiam & donationis & iustitiae accipientes, in vita regnabunt per Iesum Christum.] Si per vnum hominem transgressio, mortis potentiam confirmauit: clarum est, quod, qui copiosa Deo dona acceperunt, erunt morte potentiores, & cum Christo regni ab omni exitio ac interitu alieni, & vitae aeternae erunt participes. **IGITUR** sicut per vnus delictum, in omnes homines in condemnationem, ita & per vnus iustitiam, in omnes homines in iustificationem vitae.] Ne dubitate, inquit, in his quae a me dicuntur ad Adae respicientes. Si enim illa vera sunt, vt sunt, & cum ille transgressus esset, vniuersum genus mortis decretum suscepit, clarum est quod seruatoris iustitia vitam omnibus hominibus procurat. Et rursus hoc ipsum, aliter dicit, orationem varians & continue reuoluens ac circum-

agens, vt aeternae mysteriorum nos apertius doceat. **S**ic vt enim per inobedientiam vnus hominis peccatores constituti sunt multi, ita & per vnus obedientiam iusti constituentur multi.] Exaete hic & in Adam & in gratia posuit illud, Multi. Nam & in illis inuenimus aliquos, qui a maioribus peccatis alieni fuerunt, vt Abel, & Enoch, & Noe, & Melchisedech, & Patriarchas, & eos etiam, qui in lege clari insignesque fuere, & post gratiam, multi vitam iniustam & sceleratam amplectuntur. Ita cum nos ab Adam diuinae incarnationis causas docuisset, quae incurrit dubitationem opponit, & eius solutionem inducit. Ea autem in legem incurrit, quae inter Adam & Seruatoris nostri aduentum data est. Et ideo dixit diuinus Apostolus. **LEX** AUTEM subintravit, vt abundaret delictum.] Illud autem vt, non pro causa posuit, sed ex suo proprio modo loquendi. Vult autem dicere, quod nec priori quidem tempore reliquit Deus homines sua curatione & providentia destitutos. Sed Iudaeis quidem legem dedit, per illorum autem studium ac diligentiam pietatis quoque lumen aliis gentibus ostendit. Proprie autem posuit illud Subintravit, quoniam promissi quod datum erat Patriarchae, Christus erat finis. **IN** SEMINE enim tuo, inquit, benedicentur omnes gentes terrae.] Inter Abraham autem & Christum lex media ingressa est. Ita autem exactius quidem decuit quod peccatum malum est, ipsum autem compefcere ac profligat non potuit, sed etiam magis auxit. Quo enim plura precepta data sunt, eo plures transgressiones fuerunt. Sed diuinus Apostolus breuem solutionem intulit. **VBI** AVTVM abundauit peccatum, super abundauit gratia.] Dei, inquit, beneficentiae detrimentum non attulit: sed insignem eius bonitatem magis ostendit. **VT**, sic vt regnauit peccatum in morte, ita & gratia regnet per iustitiam in vitam aeternam per Iesum Christum Dominum nostrum.] Hic compleuit caput, docet autem, quod sicut pec-

καταλύται

obnoxius, peccatum enim non fecerat, sed propter nostrum peccatum mortem subierat. *IT A* & vos existimate, vos esse quidem peccato mortuos, viuentes autem Deo in Christo Iesu.] Et vos itaque in peccati quidem operatione vestra esse membra mortua ostendite: vitam autem secundum Christum amplectimini, per quam, vitam immortalem assequamini. Oportet itaque nos huic doctrinae mentis adhibere, & peccati quidem insidias fugere: Christum autem, qui nos seruauit, ad auxilium vocare. Inuocatus enim pro Christo uerit, & suam nobis opem praebebit. Cuius quidem Patri cum sancto spiritu gloria conuenit & magnificentia nunc & semper & in secula saeculorum. Amen.

TOMVS SECVNDVS.

Vt obedientis ergo. is rā immanis dicitur rāte inuoluitur, ut et obedientis in concupiscentiis eius.

N ergo regnet peccatum in mortali vestro corpore, ut obedientis concupiscentis eius.] Regnum in hoc dicitur a Tyrannide, quod existat quidem Tyrannis, inuitis subiectis, Regnum autem, iis uolentibus quibus imperatur. Suadet ergo, ne peccati potestati amplius assentiamur, Dominus enim humana carne suscepta eius regnum euertit, & ut qui mortalibus, & adhuc patibile corpus habentibus leges ferret, ea dituit, quae illorum imbecillitati respondeant, & non dicit, Ne Tyrannidem exerceat peccatum, sed ne regnet. Illud enim est illius proprium: hoc uero, nostrae mentis. Animi enim perturbationum motus, & uexatio, inest nobis natura: eorum autem quae sunt prohibita actio a nostra mente dependet. Ostendit autem etiam bellum non diuturnum futurum, corpus mortale appellans. Cum id enim mortis terminum acciperit, cessat etiam animi perturbationum insultus. lubet ergo nos non deponere quidem peccati tyrannidem, sed si non cedere immodice accendenda

appetitiones corporis. *NON QUAE* exhibete membra uestra arma iniquitatis peccato.] Cum regnum mentionem fecisset, eius quoque necessario armaturam ostendit: nosque uictoriae parandae rationem docuit. Peccatum enim nostris aduersus nos membris armis utitur. *SED EXHIBETE* vos Deo tantam quam ex mortuis uiuentes.] Et hoc iam dixit. Sic & vos existimate esse mortuos quidem peccato, uiuentes autem Deo in Christo Iesu, pro eo quod est. Cum Christo consepulti estis, & consurrexistis. Peccato itaque mortui estis, & aliam vitam quaeritis. *ET MEMBRA* uestra arma iustitiae Deo.] Ostendit non malum esse corpus, sed boni Dei opificium. Potest enim si recte honesteque ab anima gubernetur, Deo seruire, & suum munus obire. Electionis itaque ad id quod est deterius inclinatio, praebet membra ueluti quaedam arma peccato: & rursus, cognitionis in ea quae bona, & honesta sunt affectio, efficit ut membra diuinis legibus inseruiant. Sobrii enim & temperantis musici lingua offert conuenientem musicam uniuersorum Deo: Ebrii uero & desipientis, insuauem blasphemiae uocem furiosae emittit. Ita etiam ea ueris sermonibus ornatur, & falsis inquinatur. Ita etiam manus pudice & impudice, torueque & humane intuetur. Ita etiam manus & cecidit, & miseretur, & ut semel dicam omnes corporis partes & arma iustitiae fiunt, si mens uelit: & rursus peccati, quando illa peccati potestatem amplexa fuerit. Diuinus autem A post. aliunde quoque ostendit uictoriae facilitatem. *PECCATVM* enim, inquit, non amplius uobis dominabitur.] Non amplius, inquit natura sola luctatur, sed opem ferentem habet gratiam spiritus. Hoc enim subiunxit. *NON* enim sub lege estis, sed sub gratia.] Docet enim quod ante gratiam lex solum docebat quid esset agendum: iis autem, quibus ipsa imponebatur, nullum penitus auxilium afferebat. Gratia autem, praeter legis impositionem, praebet etiam auxilium, & propterea lege est perfectior, quae fit a gratia legis latio, utpote cum au

Iti, id est, amplius non est in Lat. translatione

xilium soluet difficultatem. Deinde rursus soluit
 eurrétem dubitationem. QUID ERGO? PROPTER
 CABIMVS, quoniam non sumus sub lege, sed sub
 gratia?] Propter eos qui sunt contentiosiores,
 reprehendendi cupidiores, hęc obiectionem posu-
 & primum quidem negavit, rei absurditatem osten-
 dens, & dixit, **A**BSIT.] Deinde docet pluribus
 trarium. **A**N nescitis, quod peccati, sicut
 uos ad obediendum, serui estis eius cui obeditis, sicut
 peccati ad mortem, siue obeditionis ad iustitiam?]
 Cui seruire volueris oportet ei te iubenti parere, et
 enim fieri potest, vt duobus dominis simul seruiat.
 Repugnat autem ex diametro iustitię & peccati.
 Hoc etiam dixit Dominus in sacris Euangelis. **N**o-
 mo potest duobus dominis seruire. **G**RATIAS au-
 tem Deo, quod fuistis serui peccati, obedistis autem
 ex corde in quę traditi estis typum doctrinę.] **E**-
 sorum mutationem ostendit, & quām hoc sit ei gra-
 tum aperuit, Deo hymnum offerens. Eratis enim,
 inquit, serui peccati: vestra autem sponte liberaque
 animi voluntate illius dominium excussistis, & spuri-
 talem doctrinam amplexi estis. **L**IBERATI au-
 tem à peccato, serui facti estis iustitię.] Peccati ser-
 uitudinem excussistis, iustitię autem iugum subistis.
 Fieri ergo non potest vt cum hoc habeatis, illius per-
 ceptis cedatis. **H**UMANVM dico propter infirmi-
 tatem carnis vestrę.] Natura adhortationem me-
 tior. Scio enim quę in mortali corpore mouentur
 animi perturbationes. **S**ICVT ENIM EXHIBE-
 BUISTIS membra vestra seruire immunditię, &
 iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete mem-
 bra vestra seruire iustitię ad sanctificationem.]
 Per hęc quoque ostendit non esse corpus accusan-
 dum, sed quę eum malè ducit, mentem. Nihil autem
 à nobis quod non præstari possit exigit, sed vt quę
 peccato exhibuimus, ea sola iustitię præbeamus.
 Atqui illi quidem iniusta iubenti paruimus, huic au-
 tem si parcamus, id nobis conciliabit sanctificationem.
CUM enim serui essetis peccati, liberi facti

ad obediendum sicut vobis non, ad obediendum.

Matth. 3.

iustitię.] Illius enim solius iusta implebatur, non
 admittetibus autem leges iustitię. Deinde etiam
 aliunde ostendit differentiam. **Q**UEM ergo fructum
 habuistis tunc?] Vos, inquit, dicite emolumenta
 peccati, imò vero est potius superuacaneum id inter-
 rogare. Etenim vos tacentes acceptum damnū con-
 fitemini, namque pudore suffundimini. Hoc enim
 subiunxit. **I**N quibus nunc erubescitis.] Etli enim
 sit quispiam longe impudentissimus, postquam à vo-
 luptate cessauit, pudore afficitur. Adicit autem præ-
 terea maiorem & acerbiorum fructum peccati. **N**AM
 finis illorum mors est.] Mortem autem dicit, non
 hanc temporalem, sed æternam. **N**UNC verò liberati
 quidem à peccato, serui autem facti Deo, habetis
 fructum vestrum in sanctificationem, finem autem,
 vitam æternam.] In his opposuit quidem peccato
 Deum, pudori autem sanctificationem, æternę au-
 tem morti vitam æternam. **S**TIPENDIVM enim
 peccati mors est.] Quia olim quidem regnauit, nunc
 autem tyrannidem exercet, & arma eius membra
 quę male reguntur appellauit, merito etiam merce-
 dem **G**RATIAM appellauit, ita enim solent appel-
 lare tesseram frumentariam militarem. Etenim dicit
 in epistola ad Corinthios. **Q**UIS vnquam militat
 suis stipendiis. **G**RATIA autem Dei vita æterna
 in Christo Iesu Domino nostro, Amen.] Hic non
 dicit mercedem, sed gratiam. Est enim Dei donum vi-
 ta æterna. Etli quis enim summam & absolutam iu-
 stitiam præstiterit, temporalibus laboribus æterna in-
 æquilibrio non respondent. Hęc cum dixisset de eo
 quod eos peccare non oporteat qui vitam ex gratia
 instituunt, rursus conuertit orationem ad conferen-
 dum legem cum gratia: & huius quidem ostendit po-
 tētiam, illius verò imbecillitatem, & docet quod hac
 quidem exorta illa cessauit. Sic autem incipit.

CAP. VII.

AN ignoratis fratres (scientibus enim legem lo-
 quor) quod lex in homine dominatur quanto
 tempore viuunt.] Vos, inquit, rectè scitis qui in lege

In quibus ipse dicit propter quę.

ὁ νόμος

1. Cor. 4. ὁ νόμος.

ὡς ἀνθρώποις

καρμίῃ τῆς ἀνθρώπου φύσεως ὁ νόμος

*et tunc dicitur
epi dicitur
viam, vivens
te viro alligata
est leges.
Post lege, de
est viri.*

educti estis, quod lex iis dominatur qui adhuc super sunt. Affert autem etiam exemplum rei propositae conveniens, & dicit. **NAM** quae sub lege est mulier, vivente viro alligata est legi. Sin autem mortuus fuerit vir eius, soluta est à lege viri.] Deinde hoc docet apertius. **IGITUR** vivente viro vocabitur adultera si fuerit cum alio viro. Sin autem mortuus fuerit vir eius, liberata est à lege, ut non sit adultera si fuerit cum alio viro.] Adultera inquit, vocat lex, non eam, quae post mortem coniugis alii coniungitur, sed eam quae coniuge superstite cum alio copulatur, eam enim, ut quae legem matrimonii iniuria afficiat, puniri iubet. Clarum est ergo, quod postquam vir vitam finierit, ex lege, & non contra legem facit vidua, quae alii nupterit. Et sciebat quidem divinus Apostolus, quod lex viventibus quoque separandi matrimonii facultatem dederit, quando id non gratum esset, sed Dominicum praeceptum exaudivit, quod dicit Moyses hanc legem dedisse ad cordis Iudaeorum duritiam, sed lege naturae haec non ita habuisse. Vnum, inquit, virum & unam feminam creavit Deus, in ipsa creatione matrimonii legem statuens. Et propterea illa relicto, ad legem, quae de mortuis lata est, accessit, & subiunxit. **ITAEQUE** fratres mei & vos mortificati estis legi per corpus Christi, ut sitis vos alterius qui ex mortuis resurrexit.] Atqui exemplo convenienter consequens erat dicere, Lex mortificata est, hoc est cessavit. Sed Iudaeorum imbecillitatis rationem habens, legem enim valde amplectebatur: nec Haretiis, qui veteri testamento sunt infesti, eius accusandae occasionem dare volens, non dixit legem cessavisse: sed dixit nos legi mortificatos esse per baptismum salutarem, deinde cum resurrexissimus, alteri coniunctos esse, qui ex mortuis resurrexit, hoc est Domino Christo. Et quoniam coniunctionem & merito matrimonii quoque fructum ostendit. **UT** vivificemur, inquit, Deo.] Quis est autem fructus? Ut membra nostra sint arma iustitiae. Valde autem

*Alterius mi
iripo alteri,*

*Vm. ut pmo
pomo, ut
fructificemur
mus.*

autem sapienter ostendit ipsam legem iubere ut Christo coniungamur. Non prohibitum enim, inquit, erat quominus posset mulier alii viro nubere post prioris mariti mortem. Deinde rursus ostendit differentiationem. **CUM** enim essemus in carne.] Hoc est dum in legis statu ageremus, Carnem enim vocavit eas leges quae carni datae sunt, de cibo, & potu, & lepra, & iis similibus. **PASSIONES** peccatorum, quae per legem erant, operabantur in membris nostris.] Non dixit sub lege, sed per legem. Ipsa enim non operabatur peccatum, sed ipsa peccatum accusabat. Peccatum autem bono male usum est. Neque verò membra nostra, operabatur peccatum, sed per membra nostra, animae ad id quod est deterius inclinarit, perfecit eius operationem. Quid autem ex eo eveniebat? **UT** vivificarent morti.] Per haec autem nos docuit, quod ante gratiam, dum sub legis statu ageremus, peccati vehementiores impetus insinuebamus, cum lex quid esset quidem agendum ostenderet, auxilium autem non ferret. **NUM** autem soluti sumus à lege.] Rursus parca loquens in cautione perstitit: & non dixit, **SOLUTA** est lex, sed nos soluti sumus à lege. (Est autem Graeco *καταργηθη* id est, *privata* id est, *ociosa* facti sumus à lege) lex scilicet nobis otiosa facta est, neque enim ex illa amplius vitam instituimus. Et quomodo soluti sumus? **IN** qua detinebamur.] Cum enim legi obnoxii essemus, accessimus ad baptismum. Simul autem cum Christo mortui, ac cum ipso resurreximus, legislatori coniuncti sumus, nec legitima vivendi ratione amplius opus habemus. Ipsam enim spiritui gratiam accepimus. Hoc enim etiam sequentia declarant. **ITA** ut serviamus in novitate spiritus, & non in vetustate literae.] Et litera quidem operatur spiritum, veteri autem novum, ut litera quidem legem ostenderet, veteri autem, eius cessatione. Non & Deus dicit per Hieremiam *Disponam domui sicut & domui Iuda* testamentum novum, non secundum testamentum quod disposui patribus eo-

*ut dicitur
populus ad
fructificandum.*

*amplius
mortui.*

Hier. 31.

rum, in die quo apprehensa ego manu ipsorum edu-
xi eos e terra Aegypti. Quare etiam per Prophe-
tam ostensa est differentia, & cum nouum testamen-
tum apparuerit, oportet vetus cedere. Hæc cum di-
xisset diuinus Apostolus, & præuideret, utpote qui
diuina esset gratia dignus habitus, quod quidam ex
Hæreticis hæc ad veteris testamenti accusationem
accepturi essent, & existimaturi veterem legem esse
alicuius alius Dei, necessario quoque ponit obiectiones,
earumque affert solutiones. **QVIA** ergo dice-
mus? Lex peccatum est?] Multa posuit in iis qua
prius dicta sunt, quæ iis, qui legem uellent maledictam
impetere, præberent occasionem ad eam accusan-
dam, nisi afferret propositam questionum solutio-
nem. **LEX** enim subintrauit, ut abundaret pecca-
tum, & **LEX** iram operatur, & ex operibus legis nõ
iustificabitur coram eo omnis caro, & quæ sunt his
similia. Vnde ad solutionem posuit horum ipsorum
obiectionem. Ac primum quidem blasphemam &
improbam esse ostendit interrogationem, & negati-
uam posuit orationem, **ABSIT**.] Deinde docet le-
gis utilitatem. **SED** peccatum non cognoui nisi
per legem.] Non solum, inquit, non est lex pecca-
ti magistra, Absit, sed contra etiam peccati accusa-
trix. Neque enim cognouissem quid malum, nisi illa
me docuisset. **NAM ET** concupiscentiam nesciebam,
nisi lex dixisset, Non concupisces.] Illud nõ cognoui,
& nesciebam, nõ hic ignoratione omnino significan-
cant, sed hoc dicit, Naturalis discretionis exactior
cepi cognitione per legem. **OCCASIONE** autem
accepta, peccatum per mandatum operatum est in
me omnem concupiscentiam.] Ostendit eam esse
omnino ab accusatione liberam. Quia enim dixit au-
cta esse peccata per legis impositionem, ne quis exi-
stimaret legem illius fuisse causam, necessario illius
modum ostendit. Cum enim peccatum ex lege le-
ta pugnae ac contentionis occasionem cepisset, im-
becilliorum ratione expugnauit. **SINE** lege enim
peccatum mortuum erat.] Nisi sit enim lex, qua

schweizer
1809

quid sit agendum ostendat, & quod non agendum
prohibeat, non est locus peccato. Deinde exemplo
hoc manifestum efficit. Ego autem uiuebam sine le-
ge aliquando. Adam enim ante transgressionem nõ
habebat metum mortis. **SED** cum uenisset manda-
tum, reuixit peccatum, ego autem mortuus sum.]
Cum enim Deus de arboribus statuisset præceptum,
statim Diabolus per serpentem accessit ad mulierem,
& fallacibus illis sermonibus usus est. Illa autem ine-
scata, cum fructus pulchritudinem aspexisset, a vo-
luptate quidem superata est, præceptum autem tran-
silit. Vnã autem cum Adam mortis decretum accep-
sit. Fuerat enim ille etiam esus particeps. **ET** in-
uentum est mihi mādatum, quod erat ad vitam, hoc
esse ad mortem.] Legem quidem & mandatum
omnino defendit, peccati autem improbitatem re-
fellit. Mandatum enim, inquit, vitam suppeditat: ad
id autem quod est deterius conuersio, mortem pepe-
rit. Propterea proprie posuit illud Inuentum est, ut
ostendat aliud quidem esse legis institutum, aliud ve-
rò quod propter peccatum accidit. **NAM** peccatū
occasione accepta per mandatum seduxit me, & per
illud occidit.] Idem diuersè dixit. **QVARE** lex
quidem sancta, & mandatum sanctum, & iustum, &
bonum.] Legem appellat eam quæ Mosaica dicitur:
mandatum uerò, quod Adæ datum est. Quam-
obrem ipsum quoque pluribus laudibus ornauit, ut
quod à pluribus accusaretur. Qui enim otio se totos
dedunt, & virtutis labores suscipere recusant, Domi-
num quoque Deum accusant quod mandatum de-
derit. Si enim, inquit, quod erat futurum ignorabat;
quomodo Deus, qui futura non præscit? Sin autem
cum præuideret transgressionem, dedit mandatum:
iple est causa transgressionis. Oportebat autem eos
intelligere, quod rerum honestarum malarumque
discernendarum facultas est propria eorum qui sunt
ratione præditi. Eorum enim, quæ ratione carent,
natura non habet hæc discernendi facultatem. Est
enim rapax lupus, leo crudiuorus, & uis & pardi

legales.

his similia faciunt, nec habent sensum peccati, nec conscientiam, quæ ab iis quæ facta sunt purgatur. Homines autem, etiamsi nullus interficius quæ fuerit, erubescunt, & quæ à se suscipi ausa sunt pertimescunt. Conscientia enim accusationem comparat. Quomodo ergo fieri poterat, ut qui tali essent natura præditi, sine lege viverent? Deus ergo eam ob causam mandatum statuit, ut & propriam naturam agnosceret, & legislatorem timeret. Licet autem etiam videre legislatorem humanitatem. Non enim difficilem aliquam legem tulit, sed quæ vel facillimè seruari possit. Concesserat ut liceret frui omnibus fructibus, vnus autem solius esse participem vetuerat, non illi vnum inuidens. Quomodo enim, qui illi omnem potestatem dederat? sed eum docens seruitutis terminos, & ut in creatorem beneuolus esset animo inuoluens, & rationis facultate præditi sui exercendi occasionem præbens. Si autem non seruato præcepto, mortis decreto subiectus est, non est hoc culpa eius qui dedit, sed eius qui transgressus est. Neque enim medicus, qui iubet ægrotum ut à frigida potu absterneat, hoc facit ei inuidens, sed eius sanitatem procurans. Quod si ille non seruato præcepto, frigidam aquam biberit, ipse ad se damnatum attrahit. Medicus autem nulli est culpæ affinis. Ac dominus quidem certè Deus & Adam & totum illius genus omnia cura & studio dignatus est, & ut aliis omisissis, vnus ad id quod est maximum, & omnium principalissimum; Propter illum, & illius genus, vnigenitum nomen verbum homo factum est, & mortis potentiam accepit, quæ ab illo initium cepit: & resurrectionem pollicitus est, & cælorum regnum parauit. Quæ & illius transgressionem sciebat, & futuram medicinam parauit. Propterea ergo diuinus Apostolus & sanctum & iustum & bonum præceptum appellauit. Sanctum quidem, ut quod id quod oportet docere iustum autem, ut quod in transgressores recte sententiam tulerit. Bonum verò, ut quod si quis illud seruat vitam præparet. Deinde rursus ponit dicitur

bitationem quæ incurrit. Quid ergo bonum est, mihi factum est mors?] Et rursus ut solet negat, **ASPERIT**] & ostendit malorum causam. **SED** peccatum, ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem.] Est obicium propter nimiam breuitatem. Hoc autem dicit. Per bonum, hoc est per legem & mandatum, ostenditur mihi peccatum, scilicet malum & improbum. Et quomodo ostenditur operans mortem? Ex fructu enim cognosco arborem, & dum video mortem, illius matrem odi. Lex autem est horum mihi magistra. Non est ergo lex mala, quæ hæc docet, sed peccatum malum est, quod mortem conciliat. Ad id autem quod est deterius inclinatio, facit ut peccatum sit in nostra electione. **UT FIAT** supra modum peccans peccatum per præceptum.] Et si enim natura ipsum ostendit, lex tamen nos perfectius docuit quàm sit eius insignis improbitas. Et autem quod est **FIAT**, aliqui dicunt. Subauditur enim, a peritum. Sic enim antea diximus. **SED** peccatum ut appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem, ut fiat supra modum peccans peccatum per mandatum. Hoc est, ut per mandatum manifestetur peccatum supra modum peccare, hoc est, esse malum. Deinde tanquam præstantissimus pictor quispiam, nostræ naturæ & peccati bellum describit. **SCITVS** autem quod lex est spiritualis.] Legem rursus ornat laudibus. Quid enim hæc appellatione esse potest honorabilis? Diuino enim, inquit, spiritu scripta est. Huius gratiæ cum esset particeps beatus Moses legem conscripsit. **SED** autem carnalis sum vnundatus sub peccato.] Introducit hominem ante gratiam ab animi motibus & perturbationibus oblectum. Carnalem enim vocat eum, qui nondum spiritalem gratiam est affectus. Illud autem veditus sub peccato, per id quod à Propheta vsurpatur intelligamus. **ECCE**, inquit, peccatis vestris vnundati estis. Hoc etiam hic dicit. Transfugi ad peccatum, & me illi vnundedi. **QUOD** enim operor non intelligo.] Qui enim à

*Vetus ha-
bet. Non
quod volo
bonum hoc a-
go, sed quod
adi malum,
illud ago.*

voluptate vel etiam ab ira vincitur, illa animi pertur-
batione ebrius, non habet apertam peccati cognitio-
nem. Sed postquam ab illa perturbatione quietetur,
mali tunc sensum accipit. **NON** enim quod volo
hoc ago, sed quod odi illud ago.] Hoc à lege pul-
chre efficitur, nempe vt doceat quid sit malum, &
eius odium animæ inferat. Illa autem, **NON** volo,
& Odi, non necessitatem, sed imbecillitatem signifi-
cant. Non. n. necessitate aut vi aliqua impulsu pec-
camus, sed à voluptate deliniti, ea facimus, quæ vt
scelerata & flagitiosa abhorremus. **SIN** autè quod
nolo illud facio, cōsentio legi quòd bona est.] Illud
enim odium quo in peccatum afficior, à lege accepto.
Legem itaque defendo, & eam rectè habere fateor.
NUNC autem iam non ego operor illud, sed quod
habitat in me peccatum.] Hæc declaratione & plu-
ribus verbis indigent. Corpus mortale effectû, post
præcepti transgressionem, affectiones & animi per-
turbationes suscipit. Per eas enim ea consistunt quæ
ad presentem vitam pertinent. Egent enim appeti-
tione, non solum nutrimenti, sed & liberorum pro-
creationis, & agriculturæ, & aliarum artium gratia.
Si ea enim non esset, nihil horum consisteret. Ea no-
bis etiam ad vitam ex virtute instituendam conducit.
Qui enim eam non desiderat, qui pro ea sunt sus-
cipiendi labores non tolerat. Ipsa quoque nobis di-
uinum desiderium inferit. Cupiditatis itaque com-
moderatio, est ad res bonas & honestas adiutrix, mo-
dum autem excedens exuperatio, intemperantiam
inducit. Ea enim, vt & aliis cubilibus insidiæ parentur,
& quæ non par est desiderantur, latrociniæque
suscipiantur, sepulchra effodiantur, cadesque perpe-
trantur, & eiusmodi alia fiant, efficit. Et ideo vniuerso-
rum Deus illi iram adiunxit, vt illius immodicam
exuperationem reprimere. Habet tamen ipsa quæ
que opus aliquo, qui eius insatiabilitatem prohibeat.
Sicut ergo ei quod est nimium frigidum calidum ad-
miscemus, & rursus nimium calidum frigido tempera-
ramus ac castigamus: ita creator Deus his duabus

animi perturbationibus, quæ sunt inter se ex diame-
tro contrariæ, nobis insitis, docuit alterius per alte-
rum nimium excessum corrigere. Eis enim mentem,
tanquam equis aurigam, præfecit, & seruitutis illis iu-
gum imposuit, vt equaliter ferrent eis lege imposita.
Si autem quandoque eueniret vt cupiditas vltra mo-
dum procederet, iussit iram pungeret, vt ea sic conci-
tata curram rursus equalem statueret. Quòd si ea
rursus nimium progredere, iubet rursus cupidita-
tem moueri, & nimiam iræ exuperationem castigare.
Mens itaque sobria, seque moderatè & sapienter ge-
rens, hoc modo regit. Quòd si ipsa negligens euase-
rit, & habenas reliquerit, vt equi quidem exiliant ef-
ficat, ipsa autem trahitur, & vnà cum ipsis in lacunas
& voragines incidit. Hoc diuinus Apostolus hic dixit.
NUNC autem iam non ego operor illud, sed
quod inhabitat in me malum, Peccatum appellans
mentis seruitutem, & animi perturbationum domi-
nationem. Et ipse quidem non operatur, quoniam
odio habet id quod agitur, animi autem perturba-
tionum potestas hanc in se habet actionem. **SCIO**
enim, quòd non habitat in me, hoc est in carne mea,
bonum.] Dicit animi perturbationum dominatio-
nem, quas introduxit quidem corpus mortale effe-
ctum, auxit autem mentis socordia. **NAM** velle ad-
isacet mihi, perficere autem bonum non inuenio.]
Ad ea enim, quæ bona & honesta sunt, propensione,
ac promptitudinem, à mentis doctrina accipi: sed in
actione tamen non satis habeo virium, cum aliud au-
xilium non habeam. **NON** enim quod volo bonum
hoc facio, sed quod nolo malum, hoc ago. Si autem
quod nolo illud facio, iam nõ operor illud, sed quod
habitat in me peccatum.] Apertius hoc dixit. **IN-
VENIO** ergo legem volenti mihi facere bonum.]
Hic ponenda est distinctio. **QUONIAM** mihi ma-
lum adiacet.] Rursus idem propter breuitatem ob-
scure posuit. Dicit autem. Et lex mihi bona esse vi-
detur. Laudo enim quæ ab ea constituta sunt, vt se-
rectè habentia, & similiter ac ipsa, & quæ sunt hone-

sta diligo, & que sunt contraria odio habeo. Sed mihi tamen malum adiacet, hoc est peccatum, quod habeam corpus mortale & patibile, animæque foecordiam, & imbecillitatem. Deinde mentis & animi perturbationum pugnam aperius ostendit. **C O N F E L E C T O R** enim legi Dei secundum interiorē hominem. Interiorē hominem dicit mentem. **V**t deo autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis mei & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Legem peccati peccatum appellat. Id autem operationem exercet, quando corporales quidem animi perturbationes exultat anima autem, propter eam, quam ab initio induit, foecordiam, eas cohibere non potest: sed propriam quidem libertatem abiicit, eis autem vt seruat sustinet. Sed tamen quamuis seruiat, habet odio seruitutem, & laudat eum qui seruitutē accusat. Hæc omnia cum disseruisset Apostolus, vt ostenderet quales erant ante gratiam, & quales post gratiam, & veluti suscepta persona eorum qui ante gratiam à peccato olasidati sunt, tanquam à medijs hostibus circumdatus, & in seruitutem abductus, & seruire coactus, & nullum aliunde videns auxilium, grauiter quidem gemit, & lamentatur. Ostendit autem legem opem terre non posse, & dicit. **I N F E L I X** ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratias ago Deo meo per Iesum Christum Dominum nostrum. Mortis autē corpus vocat, vt quod sit mortis obnoxium, hoc est mortale, anima. n. immortalis. Solus. n. inquit Dominus noster Iesus Christus nos à graui potestate liberauit, mortē quidem suscipere. n. profligata, non autem immortalitate promissa, & vitæ labori & mortaliæ belliq. & peccati experte. Atq. horum quidem in vitæ futura fructū percipiemus, in presentia autē sancti Spiritus gratia percipientes, non soli aduersus animi perturbationes in acie stamus: sed eam opitulantiē habentes, eas vincere possumus. Deinde eorū quæ dicta sunt infert solutionē. **I**gitur ego ipse mēte seruiō legi Dei, carne autem legi peccati.

Gratias ago
Christo,
uetus habet
Gratia Dei

Nihil ergo nunc damnationis est iis qui sunt in Christo Iesu iis qui non secundum carnem ambulant, sed secundum spiritum. Neque enim nos nunc inuitos vincunt animi perturbationes, quoniam diuini Spiritus gratia accepimus. **I**gitur enim spiritus vitæ me in Christo Iesu liberauit à lege peccati & mortis. Sicut legem peccati peccatum, ita legem spiritus vitæ viuificum spiritum appellauit. Eius, inquit, gratia, per Iesum in Christum Iesum, duas tibi libertates donauit. Non solum enim peccati potentiam fregit, sed etiam mortis tyrannidem destruxit. Porro autem ostendit etiam qua nam eam ratione destruxerit. **N**am quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem. Non est ergo mala lex, sed bona quidem, verum impotens. Imbecilla autem erat, vt quæ iis qui mortali erant induti natura iura daret. In presentia enim per sanctum baptismum arrā immortalitatis accepimus. **D**eus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato dānauit peccatū in carne. Non dixit, in similitudine carnis, sed in similitudine carnis peccati, naturā. n. humanā acceperat, sed peccatū humanū nō acceperat, & ideo quod acceptū est, nō similitudinē carnis, sed similitudinē carnis peccati appellauit. Cum. n. eandē quā nos haberet naturam, non habuit eandem quam nos sententiam & mentem. Dicit autem quod cum lex non potuisset suum institutum implere, propter eorum quibus lex dabatur imbecillitatem: habebant enim mortalem & patibilem naturam: nigenitum Dei verbum homo factum, per humanam carnem peccatum fregit & profligauit, cum omnem quidem iustitiam impleisset, peccati autem labem non admisisset, & cum peccatorum, tanquam peccator, mortem sustinuisset, peccati iniustitiam eo arguit, quod corpus morti nequaquam obnoxium morti tradiderit. Verumenimvero idem & peccatū & mortem dissoluit. Sicut enim morti non subiectus neque enim peccatum commiserat, ea tamen per in-

mo. 100.

iustam peccati sententiam suscepta, fuit merces redemptionis: ita etiam in mortuis liber fuit ab iuste morte detinebantur. Hoc enim etiam docuit per ea quae consequuntur. **U**T iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. **N**ostrum enim, inquit, debitum exolvit, & legis scopum perfecit. **Q**uam autem erat is? **U**t eos iustos ostenderet qui legem susceperant. Si itaq. Domini Christi dispensatio legis scopum ad opus deduxit, lex non accusari, sed laudari meretur. **C**um autem de iustitia loqui esset aggressus, ad eam quoque adhortationem inducit. **E**t cum dixisset, **l**is qui non secundum carnem ambulat, sed secundum spiritum, subiunxit. **Q**U**I** enim secundum carnem sunt, quae sunt carnis sapient: qui vero secundum spiritum sunt, quae sunt spiritus sentiunt. **I**ta etiam alibi. **S**I spiritu ergo vivimus, spiritu & ambulemus. Spiritum autem hic vocat gratiam spiritus, & docet, quod, qui sequitur, ea & fecit & cogitat quae illi placent. **Q**ui autem carni servit, hoc est corporis affectionibus, prius est libertatis. **N**AM prudentia carnis mors est. **N**on dixit, **C**aro, sed prudentia carnis, hoc est, perturbationum insultus. **E**orum. **n.** qui peccaverunt mors poena est. **P**ROVIDENTIA autem spiritus, vita & pax. **Q**ui enim vivit spiritualiter, is est pacis erga Deum participans. **Q**UONIAM sapientia carnis inimica est Deo. **R**ursus carnis sapientiam accusavit, hoc est perturbationum potentiam, & eam dicit Deo esse infestam. **L**E**G**I enim Dei non est subiecta, nec enim potest. **Q**uomodo. **n.** fieri potest, ut qui animi perturbationem susceperit, Dei cultum suscipiat, cum peccatum adhuc servire eligat? **Q**U**I** autem in carne sunt, Deo placere non possunt. **N**on iubet nos esse extra carnem, sed liberari a prudentia carnis. **H**oc. **n.** docent etiam quae sequuntur. **V**OS autem non estis in carne, sed in spiritu, si tamen Dei spiritus habitat in vobis. **M**anifestum est eos non fuisse incorporeos, qui hanc doctrinam suscipiebant, sed dicit eos carnalibus

si tamen,
vixit si quis
dem.

perturbationibus esse superiores, & habere inhabitantem sancti spiritus gratiam. Ita etiam dixit Dominus Apostolos non esse ex mundo: non quod aliunde essent, sed quod essent mortui mundo. **S**I quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius. **Q**uoniam posuit illud. **S**I tamen, est autem hoc dubitationis, merito subiunxit, quod qui est huius gratiae ex parte, nullam habet cum Christo societatem. **E**t quoniam hoc satis erat ad eos qui suscipiebant perterrendos, per ea quae sequuntur affert remediū. **S**I AUTEM Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum: spiritus vero vivit propter iustificationem. **E**a quae dubia erant manifesta reddidit, & ostendit se carne non accusare, sed peccatum. **I**ubet. **n.** corpus esse mortuum peccato, pro eo quod est, **N**on facere peccatum. **S**piritum autem hic animam appellavit, ut quae sit in facta spiritualis. **I**ubet autem ut ea iustitia persequatur, cuius fructus est, amanda & expectanda vita. **Q**U**OD** si spiritus eius, qui suscitavit Iesum a mortuis habitat in vobis: qui suscitabit Christum a mortuis, vivificabit & mortalia corpora vestra propter inhabitantem spiritum eius in vobis. **S**pe futurorum consolatus est, & eis satis animi dedit ad presentia certamina. **P**ropediē. **n.** inquit, erunt vestra corpora immortalia, & superiora illis, quae ea molestia afficiunt, perturbationibus. **H**oc autem faciet ipse Deus universorum, qui nunc spiritus gratiae liberaliter praebuit. **D**edit autem etiam ipsis pignus resurrectionis, resurrectionem Christi a mortuis. **P**er haec autem, quae dicta sunt, etiam docuit unam divinitatis naturam. **S**anctum enim spiritum & Dei & Christi appellavit, non quoniam, ut voluit execrandi Heretici, ex Deo per filium fabricatus est: sed quia est eiusdem cum patre & filio substantiae, & ex patre quidem procedit, ut vult Evangelii doctrina: eius autem gratia iis qui digni sunt per Christum suppeditatur. **P**ergit autem docere quomodo nos oportet vivere carnis perturbationes. **E**RG**O** DEBITORES sumus, non carni, ut secundum carnem vivamus. **I**ter.

est dixit, habet
bitat.
dignos ut
iustitiam.

† docet, fratres.

Nam cum à Domino Christo salutē assecuti sumus, & spiritus gratiam accepimus, seruitutem illi debemus. **II ANIM** secundum carnem uicisti, secundum carnem moriemini.] Hoc est, si carnis affectiones sequamini. Dicit autem mortē aeternam. **SI** autē spiritu facta carnis mortificaueritis, uiuetis.] Grata hoc habet supra legem, quod hæc quidem docuit id quod fieri aut nō fieri oportet: illa autem habet eū spiritus adiuuante gratiā. Et hoc quidem in loco dicitur Apollolus Marcionis & Valentini & Manentis cernens blasphemiam, accuratē admodum doctrinam attulit. Non enim dixit, Corpus mortificatio sed facta corporis, hoc est prudentiam carnis, affectionum insultus. Habetis enim uobis opem serentē Spiritus gratiam. Fructus enim uictoriæ est uita. **QUI** enim spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei.] Qui enim uitam spiritualiter insitunt, ii filiorum adoptionis dignitatem assequuntur. Hic autem Iudeos etiam pungit, docens non debere eos sibi ualde placere seque iactare, quoniam ipsi quoque filii sunt appellati. Carent enim honore spiritus, cui gratiam non habeant. **NON ENIM** accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum.] Cum lege rursus gratiam comparat, & appellat seruitutem uitam quæ sub ea agitur. Docet tamē, quod eam quoque scripserit sancti spiritus gratia. Spiritum itaque seruitutis nō uocat sanctum spiritum, sed legis impositionem, quæ ipsa etiam facta est per Spiritum sanctum. Sin autem sanctum spiritum uocat spiritum seruitutis, est alius scilicet adoptionis filiorum spiritus. Sed hæc non ita habent, est enim vnus spiritus, sed sunt diuersa ac uaria eius dona & gratiæ. Alii enim per eundem spiritum datur sermo sapientiæ, alii autem sermo cognitionis secundum eundem spiritum, alii autem fides in eodem spiritu, & quæ deinceps consequuntur. Ostendens autem, quod reuera filiorum adoptionis auctoritatem sumus assecuti, subiunxit, **IN** quo clamamus Abba pater.] Etenim in mystica oratio

in p̄cor, ad
timorem.

ne offerenda iussi sumus Patrem uocare, & dicimus. Pater noster qui es in cælis. Illud autem Abba, adiecit, eorum qui ipsum inuocant dicendi libertatem ostendens. Pueri enim maiori apud patres dicendi libertate utentes, neque enim adhuc habent perfectā discernendi facultatem, frequentius ad eos eadem uocatur: ita & nos propter inenarrabilem eius benignitatem & infinitam bonitatem, patrem quidem uocamus, ut iussi sumus, uniuersorum creatorem, ne scimus autem quanta sit inter nos & ipsam differentia, nec nos ipsos perfecte scientes, & eius naturam omnino ignorantes. **IPSE ENIM** spiritus reddit testimonium spiritui nostro quod simus filii Dei.] Appellat spiritum, naturam spiritus: Spiritum autem nostrum, datam gratiam, ea enim æquiuocē appellatur. Dicit autem, quod spirituali doctrinā obediētes orationem offerimus. Hoc autem agentes non reprehendimus, quia legi diuinæ conuenienter facimus. **SI AUTEM** filii, & hæredes.] Non satis nobis fuit à seruitute liberari, & libertatis gratiam assequi: sed etiam filiorū adoptionis dignitate ornati sumus, & non solum appellati sumus filii, sed etiam Dei hæredes, & cohæredes Christi. Hoc enim subiunxit, **HÆREDES** quidem Dei, cohæredes uero Christi.] Quoniam non omnis filius est hæres eius qui eum procreauit, merito diuinus Apostolos cum filiorum adoptione hereditatem coniunxit. Et quoniam sepe etiam famulus accipit aliquam a Domino hereditatem, non tamen relinquitur socius filii, necessario adiecit, Cohæres autem Christi, ut eius insignem, & quæ dici non potest, humanitatem ac benignitatem aperiret. **SI TAMEN** compatimur, ut & conglorificemur.] Non enim omnes, qui salutari baptismate dignati sunt, iis bonis fruuntur, sed qui præterea Dominicarum quoque passionum societatem suscipiunt. Hoc autem non temere apposuit, sed ad eorum qui martyrio efficiuntur consolationem. Subibant enim omnis generis tentationum insultus, iniuriis affecti, tormentā perpessi, & in carceres coniecti, & innume

Reddit testi
monium spiritui
nostro quod
simus filii Dei.
] Appellat
spiritum, natura
spiritus: Spiritum
autem nostrum,
datam gratiam,
ea enim æquiuocē
appellatur. Dicit
autem, quod
spirituali doctrinā
obediētes
orationem offerimus.
Hoc autem
agentes non
reprehendimus,
quia legi diuinæ
conuenienter
facimus.

C. 3. 43

demus speramus, per patientiam expectamus.] No-
 xgrè, inquit, ac difficiliter fecatis ea quæ sunt mole-
 sta & graui vidètes, neque enim falsa vobis promi-
 sa attulimus. Diximus enim vt bonorù quibus fru-
 remini perceptionem expectaretis. Quæ autem ex-
 spectantur bona, non videntur oculis corporeis. Si
 enim viderentur, non amplius expectarentur. Si au-
 tem, expectantur; dum ea veniant offerri oportet,
 & non spei ancoram amittere. Ostendit ad hæc etiam
 aliud quod datum est auxilium. SIMILITER A-
 TEM & spiritus adiuuat infirmitatem nostram.]
 Habemus sufficiens auxilium, gratiâ spiritus. N. A. A.
 QVI DOREMUS sicut oportet nescimus, sed ipse spiri-
 tus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.]
 Ne postulate inquit, vt ab iis quæ molesta sunt liber-
 remini. Nescitis enim quid sit vobis vile, vt Deus
 qui gubernat. Dat vos ipsos ei qui tenet clauum vni-
 uersi. Is enim, etsi nihil petatis, sed tantum gemitibus
 pro gratia quæ inhabitat operantes, vestrâ in pietate
 administrat; & id quod vobis vile futurum est prope-
 rit. Hoc enim subiunxit. QVI AVTEM scrutatur
 corda, scit quid desideret spiritus: quia secundum
 Deum postulat pro sanctis.] Spiritum autem hic no-
 dit substantiam spiritus, sed gratiam quæ data est
 iis qui credunt. Ab ea enim excitati, compunguntur,
 ab ea inflammati, alacrius precamur, & gemitibus in-
 narrabilibus Deum compellamus. Hoc autem diu-
 nus Apostolus, etiam ab iis quæ passus est commo-
 tus, scripsit. Petiit enim ipse etiam liberationem a
 malis, & non semel, nec bis, sed etiam ter, nec tamen
 quod petiit impetrauit. Audiuit enim SVFFICIT
 TRIBI gratia mea. Virtus enim in infirmitate peti-
 citur. Sed cum hoc didicisset, illa ipsa lubenter im-
 plexus est à quibus vt liberaretur orabat, & dicit.
 LVBENTISSIME ERGO potius gloriabor in in-
 firmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi.
 SCIMVS AVTEM quod diligētibus Deum omnino
 cooperantur in bonum iis qui secundum propositum
 vocati sunt sancti.] Non cooperatur omnibus, sed
 iis qui

*infirmis in
satis no-
stra*

*in interce-
dit, compella-
lar.*

*in ppheticis,
cogitatione.*

2. Cor. II.

*post vocati
sunt, sancti
deest in The-
odor.*

is qui diligunt, & nō simpliciter cooperatur: sed coo-
 peratur in bonum. Si quis enim petuerit ea quæ nō
 conferunt, quod petit non assequitur, neque enim ei
 vile est id assequi. Admodum autem accurate voca-
 tioni propositum adiunxit. Non enim vocat simpli-
 citer, sed eos qui habent propositum. Et ideo Corin-
 thi quidem dicit Apostolo. Loquere & ne taceas, po-
 pulus enim est mihi multus in hac ciuitate. In My-
 sia autem loqui verbum prohibuit. In Asia verò pri-
 mum quidem prohibuit, postea autem iussit hoc fa-
 cere. Et ideo Hierosolymis quoque dixit ipsi. Festi-
 na, & exi hinc velociter, non enim recipient tuum te-
 stimonium. Et ideo hic quoque dicit, iis qui sunt vo-
 cati secundum propositum. Conueniunt autem &
 quæ subiunguntur. QVOS PRÆSCIUIT EOS
 & prædestinauit conformes fieri imaginis filii sui, vt
 sit ipse, primogenitus in multis fratribus.] Nō enim
 dicit simpliciter Prædestinauit, sed quos præsciuit
 prædestinauit: Perfectè autem & accurate loquens,
 non dixit, Conformes filii sui, sed conformes imagi-
 nis filii sui. Hoc autem apertius posuit in epistola ad
 Philippenses. Cum enim dixisset NOSTRA AV-
 TEM conuersatio est in cælis. Vnde etiam salua-
 torem expectamus Dominum nostrum Iesum Chri-
 stum, subiunxit, qui reformabit corpus humilitatis
 nostræ cōfiguratum corpori claritatis suæ. Neque
 enim nostrum corpus erit eius diuinitati conforme,
 sed corpori gloriæ eius. Ita hic quoque, eos, qui vo-
 catione dignati sunt, imaginis filii conformes nomi-
 nauit. Hoc est, corporis filii. Quia enim diuina natu-
 ra sub visum nō cadit, est autem corpus aspectabile,
 tanquam in aliqua imagine per corpus odoratur.
 VT SIT ipse primogenitus in multis fratribus.]
 Hoc etiam testat vt veritas doctrinæ. Etenim primo-
 genitus vt homo nominatur. Vt Deus enim est vni-
 genitus. Neque enim fratres habet, vt Deus: sed vt
 homo, appellat fratres eos qui crediderunt. Eorum
 est primogenitus, nec tamen alius est quam primo-
 genitus: sed idem est vnigenitus & primogenitus.

Act. 22.

post conformes,
deest in
Græco fieri

ad Phil. 3.

in cōf. gloriæ

Handwritten marginal note in large letters, possibly 'C. 3. 43'.

QUOS autem prædestinavit, hos & vocavit, & quos
vocavit, hos & iustificavit, quos autem iustificavit,
hos & glorificavit.] Quorum propositum præsti-
tuit, eos ab initio prædestinavit prædestinatos autem
ac præfinitos etiam vocavit: Deinde vocatos per ba-
ptismum iustificavit: iustificatos verò glorificavit,
vt quos filios nominaverit, & sancti Spiritus eis gra-
tiam dederit. Cæterum nemo præscientiam horum
causam esse dicat, non enim præscientia eos tales ef-
fecit: sed Deus, vt Deus, quæ futura erant procul pro-
spexit. Neque enim si ferocem equum videns frenum
mordentem, & sessorum minimè tolerantem, dixit
cum præcipitio appropinquantem casurum, deinde
id quod dixi, euenerit, non ego equum iniecti in præ-
cipitium, sed quod futurum erat prædixi, ex equi fe-
rocia coniecturam faciens. Deus autem vniuersam
omnia procul videt, vt Deus, non tamen huic quidè
affert necessitatem vt virtutem exerceat, illi autem
vt vitam ex vitio instruat. Si ipse enim ad vtrumque
eorum vim affert, non iure hunc quidem laudat & co-
ronat: in illum verò supplicium decernit. Si autem
iustus quidem est Deus, vt iustus certe est, adhorta-
tur quidem ad ea quæ bona & honesta sunt, & prohibet
contraria: laudat autem eos qui quæ bona sunt
faciunt, & punit eos qui sua sponte vitium amplectun-
tur. QUID ERGO dicemus ad hæc? Si Deus pro
nobis, quis contra nos?] Cùm Deum habeamus
adiutorem, homines formidamus? Per illum autem
QUIS, omnia simul comprehendat, & Reges, & Im-
peratores, & populos, populique rectores, & orato-
res, & totum denique orbem terrarum. Deinde bene-
ficioſam colophonem in medium adducit. QVI
ETIAM proprio suo filio non pepercit, sed pro no-
bis omnibus eum tradidit, quomodo non etiam cum
illo omnia nobis donauit?] Quod maius est deo,
& quod minus est non dabit? filium largitus est, &
possessionibus priuabit? Scire tamen oportet, quod
vna est persona filii. Humana tamen natura pro no-
bis à diuinitate data est. PANIS, enim, inquit

scilicet, do-
nabit.

QUIS EGO dabo, caro mea est, quam ego dabo
pro mundi vita, & habeo potestatem ponendi ani-
mam meam, & rursus, habeo potestatem accipiendi
illam. QVIS ACCUSABIT aduersus electos Dei?] Cùm
Deus qui iustificat, quis est qui condemnet?] Cùm
dixisset, Deo auxilium ferente, quis nobis exitium af-
feret? adiecit, Cùm Deus nos iustos declarauerit,
quis poterit condemnare? CHRISTVS IESVS,
QUI mortuus est, imo qui & resurrexit, qui & est ad
dextrâ Dei, qui etiam interpellat pro nobis.] Quid
his maius queris? Dominus CHRISTVS pro no-
bis est mortuus, & è mortuis suscitatus patri assidet,
& ne sic quidem nostri curam gerere deluit, sed quas
à nobis accepit primitias patri ostendens, & eas esse
ab omni reprehensione alienas Patri demonstrans,
per illas nobis salutem petit. Et hoc quidem quantū
ad humanitatem posuit. Vt Deus enim, non petit,
sed suppeditat. Quod si etiam, quantum ad diuinita-
tem, hoc filium facere dixerint Heretici, ne sic quidè
eius gloriam minorem esse ostendent. Demus enim
duos Reges esse honore æquales, & eadem potesta-
te præditos, esse autem vtrisque aliquem præfectū
seu legatum, & alterum eorum, precibus ab eo qui
offendit prius auditis, petere à regni consorti vt ei
reconcilietur, hoc ne de eius qui petit dignitate de-
trahit? Nequaquam. Sed ne id quidem hic licet dice-
re. Quæ enim patri placent, etiam placent filio, &
vna est vtriusque voluntas. Figurata est ergo ab Apo-
stolo oratio volente ostendere insignem quam no-
stri gerit curam. QVIS NOS separabit à charitate
Christi, tribulatio, an angustia, an persecutio, an fa-
mes, an nuditas, an periculum, an gladius. Sicut scrip-
tum est. Propter te mortificamur tota die, estimati
sumus sicut oves occisionis.] Est iis quæ sunt pro-
posita conueniens testimonium. Dicitur enim ex
persona eorum, quibus fuit idem scopus & institutū
Sanctus enim spiritus per diuinum David scripsit
psalmum de Maccabæis. SED IN his omnibus su-
peramus propter eum qui dilexit nos.] Dei vniuer

scilicet, do-
nabit.

99

Psalm. 43.

forum in nos amorem his omnibus opponeret, quæ sunt molesta vincimus. Absurdissimum enim existimamus Dominum quidem Christum mortem pro peccatoribus suscepisse, nos autem pro eo occidi non valde lubenter perpeti. CERTVS ENIM sum, quod neque mors, neque vita, neque Angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, nec altitudo, nec profundum, neque aliqua alia creatura poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro. Cū omnē simul creaturam cum amore in Deum veluti in trinita posita contulisset, & iis quæ videntur ea quæ sola intelligentia percipiuntur coniunxisset, Angelos, & principatus, & potestates, & cum presentibus bona quæ expectantur, & etiam supplicia, quorum minæ intendantur (Gehennam enim, utputo, profundū nominat a lititudinem regnum) & præterea æternam vitam & mortem: & videret adhuc aliquid deesse, quarit quidem aliquid aliud adicere. Cū autem non inueniret, tantam & tam multiplicem creaturā oratione affingit, & hæc ne sic quidem videt omnino exæquari charitati in Deum. Non est enim, inquit, amandus propter promissa, sed illa propter ipsum expetenda. Neque enim qui verè ac germanè in aliquem diuitem affectus est, eum propter opes & facultates diligit, sed propter suam in eum affectionem res etiam, quæ ad eum pertinent, diligit. Ita etiam diuinus Apostolus, Nollem, inquit, habere regnum cœlorum, & quæcunque videntur, & quæ intelligentia percipiuntur, & tot tantæque alia his & ter, sine dilectione in Deum. Si quis autem mihi tam presentia quàm futura molesta & aspera proposuerit, & temporalem & æternam mortem, & longissimum in gehenna supplicium cum dilectione in ipsam, lubētius & alacrius ea susciperem, quàm illa magna ac præclara, & quæ rationem superant, Dei dilectione frustra. Hanc itaque ut habeamus & supplices à Deo contendamus, & omnem diligentiā & studium adhibeamus, ut Apostoli vestigia sequentes, digni Apostoli-

ἀποστόλων
εἶναι.

eis tabernaculis habeamur. Gratia & benignitate Domini nostri Iesu Christi, cum quo Patri vnā cum sancto Spiritu conuenit gloria & magnificentia, nūc & semp̄ et in sæcula sæculorum. Amen.

TOMVS QVARTVS.

CAPVT IX.

VO D sit quidem necessària, & inenarrabilem bonorum iis qui credunt conciliatrix, Dei & seruatoris nostri incarnatio, apertè diuinus Apostolus demonstrauit. Probauit enim Iudæos ex lege lata fuisse maioribus criminibus obnoxios, ali-

quosque omnes naturæ legem transgredi, & cum supplicii minas aperuisset, Evangelicæ quoque gratiæ dona adiecit, & quæ ex fide proficiscitur salutem indi cauit. Ut autem nec Iudæi ægre ferrent, legem accusari existimantes, nec Hæretici, qui in vetus testamentum infesto sunt animo, legis calumniandæ occasi onem acciperent, ex ea collatione quæ antea facta est, ostendit necessario legis vtilitatem, & multis tam laudibus ornauit. Quia autem rursus Iudæi Patriarcham Abraam in medium afferentes, & quæ illi à Deo factæ sunt promissiones, conabantur ostendere Apostolorum prædicationem iis esse contrariam, ut quæ præter diuinam promissionem gentibus offerretur; necessario eas etiam rationes in medium adducit, & doctè admodum sapienterque refellit, scripturæ testimoniis & exemplis opportunè usus, diuinorumque promissorū veritatem apertè ostendens. Iudæorum autem infidelitatem accusaturus, summi primum in eos amorem aperit, & dicit. VERITATEM dico in Christo, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu sancto. Et à mendacio liberum, & veritate ornatum, quod dicendum est, ostendit. Diuini enim spiritus gratiam

συμμετρῶς
αὐτῶν πιστῶν
μονίμων
ἐπιμαρτυροῦμαι
ἐν τῷ ἁγίῳ
πνεύματι.

C. 9743

fitam sententiam incipit. NON autem quod exciderit verbum Dei.] Ego quidem, inquit, non solum vellem sed etiam optarem esse  Christo alienus, si fieri posset vt Iudaei per meam alienationem promissa bona assequerentur, sed tamen licet & ii contradicant, nec velint salutem percipere, verae tamen sunt, quae patribus factae sunt, promissiones. Quo modo? NON enim omnes qui ex Israel sunt, ii sunt Israelitae.] Non enim naturae sed virtutis quærit Deus cognitionem. Deinde hoc docet apertius. Næque enim qui semen sunt Abraham, omnes filii.] Dei scilicet. Hoc enim docet paulopost. SED in Isaac vocabitur tibi semen.] Et cum posuisset Dei promissionem, eam explicat, & interpretatione claram efficit orationem. ID EST, non qui filii carnis, ii filii Dei: sed qui filii sunt promissionis, æstimantur in semine.] Vocat autem carnis quidem filios, qui per naturam feriem & consequentiam geniti sunt: Promissionis autem, qui ex gratia dati sunt. PROMISSIO enim verbum hoc est, secundum hoc tempus veniam: & erit Saræ filius.] Cum enim defessa esset, utraque esset natura, diuina munificencia pater esse datus est. Hoc autem dicit, quod etiam Ismael Abrahamæ erat filius, & etiam primogenitus. Cur ergo te effors, o Iudæe, & magnos spiritus concipis, tanquam solus Abrahamæ semen dicaris? Si autem existimas illum tanquam semiferuum cognatione fuisse electum, non recte existimas. Solet enim diuina scriptura ex patribus non ex matribus genealogiam computare. Et potest quidem diuinus Apostolus etiam eos qui ex Chetura nati sunt in medium adducere, eosque ex libera quidem fuisse natos ostendere, sed semen Abrahamæ non vocari. Facile erat etiam ei ostendere duodecim Iacob filios ex diuersis matribus natos, & quatuor semiferuos vniuersos quoque dici Israel, & ex matrum seruitute nihil fuisse laesos. Sed per probationes asserens, hoc quidem prætermisit, ex multa autem quæ adhuc restabat copia victoriam esse assecutus. Cum enim posuisset id quod Abraham

Gen. 22

λογισµὸς οὗτος
σπιρµα προ
σηµινε περι
τασθη.

Gen. 18.
οὗτος οὗτος οὗτος
πικρικιας.

ἐκ πολλῶν ὁ
εὐδοκίᾳ ἵσταται
εἰ.

 Deo dictum est, IN Isaac vocabitur tibi semen, ostendit ne vniuersum quidem eius genus benedictionem accepisse. Eius enim filiorum hic quidem accepit benedictionem: ille verò ab ea excidit. Hoc enim subiunxit. NON SOLVM autem illa, sed & Rebecca ex vno concubitu habens Isaac Patris nostri. Cum enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent aut mali, vt secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus sed ex vocante dictum est ei, Maior seruiet minori.] Si existimas, inquit, propter Saram prælatum fuisse Isaac Ismaeli, & filios Abrahamæ, qui ex Chetura nati sunt, quid de Rebecca dixeris? Hic enim & vna est mater, & vnus pater, & vna conceptio. Erant enim gemini pueri. Hoc enim dixit illud, Ex vno concubitu habens, pro eo quod est, vno tempore ambos concepit. Sed tamen hic quidem Deo charus, ille vero fuit indignus cuius Deus curam gereret. & non expectauit Deum rerum experientiam, sed dum adhuc vtero gererentur, eorum differentiam prædixit. Prædixit autem, cum eorum propositum præsciuisset. Non est enim iniusta electio, sed quæ hominum proposito conuenit. Deinde etiam propheticum testimonium adducit. SICUT scriptum est, Iacob dilexi, Esau autem odio habui.] Non ergo naturam ostendit, sed solam virtutem quærit. Hoc enim pluribus confirmat. QUID ergo dicemus? nunquid iniquitas apud Deum? Absit.] Nihil habet iniusti diuina sententia, sed iustitia ornatur, & cum hoc posset ostendere & aperte docere, quod vniuersotum Deus non solet naturam attendere, sed optimam mentem querere, & eis in memoriam reuocare, quod sæpe multis hostibus traditi sunt, nec propter maiores illa eis venia data est, quoniam non fuit eorum virtutem imitati: & quod ipsi quidem fuerunt omnes Babylonis traditi: Abimelech autem, quamuis seruus & Aethiops, salutem propter pietatem assecutus est; hoc quidem non tacit nolens eos percellere: sed ostendit diuina consilia humanam rationem lon

deest illa in
Graco 23 rii

Gen. 25.
Gen. 23.

Malach. 1.
Gen. 25.

εὐδοκίᾳ

Handwritten marginal notes in Greek script, including the number '43' and other illegible characters.

cum multi virtutem persequantur, hos quidem
 ros reddit, illis vero pet eos futurorum spem
 cat, audi que deinceps sequuntur. DEVS vos
 ostendere iram, & notam facere potentiam suam,
 stinuit in multa patientia vasa irę apra in interitum
 & vt ostenderet diuitias glorie sue in vasa misericor
 dia, que preparauit in gloriam. Quos & vocauit
 nos, non solum ex Iudæis, sed & ex gentibus.] Non
 est, inquit, Deus Architectus improbitatis Phara
 onis: sed ipse, vt solet, patientia vsus est: Ille autem pa
 tientiam existimauit imbecillitatem, & propter eam
 suam auxit contumaciam. Sed tamen sapiens vni
 forū gubernator & ei iustum supplicium intulit,
 ex eius improbitate ad mala profligada salutare me
 dicamentum composuit, & quemadmodum medicis
 non ipsi fabricantur viperas, sed ex eis vtile homin
 bus medicamentum conficiunt: ita etiam Deus vo
 luit quidem Pharaonem subire supplicia: quomodo
 autem ille in nimiam feritatem impegit, illi quod
 omnis generis penas inflixit: suam autem poten
 tiam omnibus hominibus ostendit. Et ideo dicit,
 HOC ipsum excitavi te, vt ostendam in te virtutem
 meam: & vt annuntietur nomen meum in vniuersa
 terra. Illud autem EXCITAVI te, pro eo quod
 est, permisi tibi regnum assequi: & cum possem pro
 hibere, non prohibui, quę ad alios reditura ex eo
 fer vitilitas, præuident. VASA autem irę ad interitum
 comparata appellat eos qui sua sponte tales
 facti sunt. Hoc enim scripsit etiam ad Timotheum.
 IN MAGNA autem domo non solum sunt vasa
 rea & argentea, sed & lignea, & fictilia, & quædam
 quidem in honorem, quædam vero ad contumeliam
 & docens quod quis sua sponte & arbitratu sic
 vel illud, subiunxit, si quis ergo emundatus
 ric se ab illis, erit vas in honorem sanctificatum,
 veile Domino, ad omne bonum opus paratum.
 Corinthis sic scribit. si quis autem super
 edificat super fundamentum hoc, aurum, argenteum,
 lapides pretiosos, ligna, foenum, stipulam, a per
 tans & eos qui infidelitatis morbo laborabant. Quia

apra, xurp
 rōpura cō
 parata: &
 deest in nes.

2. Tim. 2.

Exod. 9.
 virtutē dī
 vus potē
 tiam.

2. Tim. 2.

1. Cor. 3.

tens liberum hominem arbitrium, ita etiam vasa mi
 sericordie appellavit eos, qui Dei benignitate digni
 sunt. Illud autem, quæ preparauit in gloriam.]
 diuinam præscientiam declarat. Illud enim etiam in
 sit quæ prius dicta sunt docuit, cum dixit. Quos
 præscivit, & prædestinavit conformes ima
 gini filii eius. Apostolo enim scopus est, & institu
 tum ostendere quod eos qui digni sunt salute solus
 nouit vniuersorum Deus, nullus autem ex homini
 bus. Cum autem dixisset quod vocauit nos, non so
 lum ex Iudæis, sed & ex gentibus, hoc confirmat
 scripturę testimonio, & dicit. sicut in Osee
 dicit. Vocabo non plebem meam plebem meam, &
 non dilectam dilectam. Et erit in loco vbi dictum est
 eis, Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filii Dei vi
 di.] Hęc autem Deus non de gentibus, sed de ipsis
 dicit Iudæis. Cum enim iussisset Osee vxorem mere
 tricem accipere, atque a deo etiam adulteram, sic na
 tos filios iussit appellari, hunc quidem nõ populum,
 illam vero non dilectam, quæ Iudæis euentura erant
 prædicens. Sed rursus tamē eis benigne pollicetur.
 et non populus vocabitur populus, & non dile
 cta dilecta. Considerate ergo, inquit, quod vos quo
 que non semper eadem habuistis; sed aliquando qui
 dem populus, aliquando autem non populus, & tur
 sus populus vocati estis: & aliquando quidem dile
 cta, deinde non dilecta, & rursus dilecta. Nihil ergo
 in presentia absurdum aut alienum factum est: Pro
 more enim eieci estis: Sed & si rursus volueritis, po
 pulus & dilecta vocabimini. Nam etiam gentes, quę
 non erant populus, nunc populus dicuntur. Et au
 tem quod dixit aliud quoque testimonium adiecit.
 Esaias autem clamat pro Israele. Si fuerit nume
 rus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquię
 filię sient. Quia verbum abbreviatum faciet Do
 minus super terram.] Opportunē admodum hoc
 testimonium posuit, docens, quod ab initio præui
 dit vniuersorum Deus, & eos qui ad fidem accesser
 unt, & eos qui infidelitatis morbo laborabant. Quia

Osee. 2.
 Habetur in
 vet. trad. et
 non miseri
 cordiam cō
 secutam,
 quod i Gra
 co Theod.
 non habet
 tur.

Esa. 20.
 deest vera
 bū autē cō
 sumans &
 abbrevians
 in equitate

Handwritten marginal note in large, stylized letters, possibly 'C. 3. 13' or similar, written vertically on the right edge of the page.

enim dicebant Iudæi paucos ex ipsis suscepisse per
 dicationem, alios autem omnes eam tanquam
 sturam fugerit ostendit multis iam retro læculis
 quoque prædicta fuisse, & quod etiam si sint immo-
 rabiles, & maris arenas æquantur, nõ omnes saltem
 assequuntur, sed ii demum qui fide ornati fuerunt.
 Abbreuiatum enim verbum fidem appellauit. Nõ
 quod lex multis præceptis docuit, & perfectam
 beie salutem non potuit, id Christi confelstio præ-
 tit, & fidem concessit. Est autem compendiosa
 quæ multis circuitionibus non eget, vt quæ & ma-
 ior affectione iudicetur, & lingua prædicetur.

ESa. 1. SICUT PRÆDIXIT Elaias, nisi Dominus
 baath reliquisset nobis semen, sicut Sodoma fide-
 semus, & vt Gomorra similes fuisset.] Quoniam
 perias reliquias appellauit, eos semen vocauit, pro-
 pter quos, dicit Propheta non idem euenire Iudæis
 quod Sodome & Gomorræ accidit. Illi enim
 dicitur interissent. Cum sic docuisset, vniuersos
 Deum, non eam, quæ est ex natura, cognationem
 respicere, sed fidei societatem querere: docet
 tuis quamobrem Iudæi à maiorum nobilitate ex-
 derint, gentes verò salutem assecutæ sint, & dicitur
 QUID ergo dicemus?] Per interrogationem legem
 subdistinctione vtendo. Deinde per responsionem
 ea quæ deinceps sequuntur. Quid gentes,
 non sectabantur iustitiam, apprehederunt iustitiam
 iustitiam autem quæ est ex fide. Israel verò sectatus
 legem iustitiæ, in legem iustitiæ nõ peruenit.] Sicut
 inquit, quod fides fuit gentibus causa bonorum,
 enim, eos qui olim errabant, & iustitiam nec habebant,
 nec querere volebant, iustitia quæ est per gratiam
 dignata est. Israel autem, qui & legem habebat
 & iustitiam, quæ est ex lege, persequeretur, a se
 excidit, & iustitiam non est assecutus. Deinde rati-
 per interrogationem, QUAERE?] Vis, ut qui
 ius rei scire causam. QVIA non ex fide, sed quæ
 ex operibus legis.] Existimauerunt ad contemp-
 dam iustitiæ sinceræ vitæ suæ ex lege instituta

& fidem contempserunt. Quamobrem nec donorum
 fidei fuerunt participes, nec eam quæ est ex illa vitæ
 institutione iustitiam habuerunt. Deinde docet quam-
 nam ob causam bonorum fidei fructum non perce-
 pere. OFFENDERUNT enim in lapidem offen-
 sionis, sicut scriptum est. Ecce pono in Sion lapidem
 offensionis, & petram scandalum, & omnis qui credit
 in eum non confundetur.] Solent autem offendere,
 qui mentem aliò conuertunt, & viam nolunt prospici-
 ere. Idem Iudæis accidit. Iis enim quæ sunt in lege
 superuacanea inhiantes, lapidem qui à Prophetis
 prædictus est videre noluerunt: licet illi aperte re-
 sponderint, quod, qui ei credit, sit maxima bona asse-
 cuturus. Hoc enim sibi voluit illud, NON CON-
 FUNDATUR, vt pote cum ii qui sperant quidem,
 à spe autem excidunt, pudore afficiantur. Postquam
 eos sic moderate reprehendisset, tursus ostendit qua
 sit in eos affectione ne propter reprehensiones ma-
 levolentis opinionem conciperent, maiores enim
 accusationes reseruauit vltimas.

CAP. X.

FRATRES, voluntas quidem cordis mei, & ob-
 secratio ad Deum sit pro Israel in salutem.] Vo-
 luntas Græcè est *Voluntas*, quam hic desiderium ap-
 pellauit. Cupio enim, inquit, & opto vt hi salutem
 assequantur. TESTIMONIUM enim perhibeo il-
 lis, quod habent quidem Dei æmulationem, sed non
 secundum scientiam.] Laudi vituperationem con-
 ionxit, veluti quadam esca hamum celans: vt possit
 orationis lucrum ab eis accipi. IGNORANTES
 enim iustitiam Dei, & suam querentes statuere, iusti-
 tiæ Dei non sunt subiecti.] Suam iustitiam intem-
 pestuam legis obseruationem appellauit. Student
 enim eam seruare, quæ iam cessauit. Dei autem iusti-
 tiam, eam, quæ secundum gratiam per fidem facta est,
 nominauit. Hoc enim subiunxit. FINIS enim lo-
 gis Christus ad iustitiam omni credenti.] Non est
 enim legi contraria fides in Christum, sed etiam val-
 de conueniens, lex enim nos ad Dominum Christum

Es. 8. 28.
1. Pet. 2.

æmulationem
[Rom.]

C. 343

deduxit. Qui itaque credit Domino Christo, is scripturam legem adimplet. Rursus autem pulchre possit. OMNI credenti.] Omnem enim hominum naturam comprehendit. Sive enim fuerit Græcus, sive Barbarus, & crediderit, salutem consequitur. Deinde docet rursus legis & gratiæ differentiam. Et introducit Moysen legillatorem utrumque docentem, & dicit. **MOSÉS** enim scripsit Iustitiã quæ ex lege est, quæ qui ea fecerit homo, vivit in eis.] Qui omnia hæc sunt lege edicta complevit, is suæ observationis meritum vitam habet. Quævis verò transgressio invidet supplicium. **QUAE** autem ex fide est iustitia, sic dicit,] pro eo quod est, de iustitia autem ex fide dicit, non Moyses, sed per Moysen uniuersorum Dominus. **NI** dixeris in corde tuo, quis ascendet in caelum, ut est Christum deducere, aut, quis descendet in abyssum, hoc est Christum à mortuis reuocare. Sed quod dicit scriptura? Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo.] Hæc quidem de lege dixit Deus uniuersorum, docens Iudæos, quod sine laboribus, & negotiis agenda erant doctrinam susceperunt, & negotiis ascensu in caelos, nec descensu ad inferos indigni. **PROPE** te enim verbum est. Data est enim tibi cognitio eorum quæ sunt agenda. Diuinus autem apostolus ea assumpsit ad id quod de fide tractat, ut non oportere de dominica dispensatione nimis riosè inquirere, vel dubitare quin vnigenitus Deus filius homo factus sit, & passione suscepta resurrectionem procurauerit, sed fide fructum salutis colligere. **PROPE** te enim verbum est in ore tuo & corde tuo. Deinde subiungit. **NOC** est verbum fidei quod predicamus.] Quod dixit Moyses de præceptis legis, hoc nos de fide dicimus. **QUOD** si confiteris in ore tuo Dominum Iesum, & in corde tuo crederis quod Deus illum suscitauit a mortuis, saluus eris. Corde enim creditur ad iustitiam: ore autem confessio ad salutem.] Vtrisque enim opus est, & cor confessa ac firma, & confessione libera, vt & cor confessa fidei certitudine, & lingua clara insigniq. reddatur.

Dent. 30.
Hier. 1.
prope est
verbum in ore
prope te.

audacter veritatem predicans. Deinde rursus scripturæ testimonii meminit. **DICIT** enim scriptura. Omnis qui credit in illum non confundetur.] Interpretatur etiam illud omnis. **NON** est enim diuinus, Iudæi aut Græci. Nam idē dominus omnium dicitur in omnes qui inuocant illum. Omnis enim qui eum inuocauerit nomen Domini, saluabitur.] Per diuitias appellauit salutem hominum. Nouit enim Domini benignitatem. Apposuit autem cordi & lingue testimonia adaptauit. Cordi quidem hoc, Omnis qui credit in ipsum non confundetur: Lingue autem, Omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Deinde docet, quod Iudæi sua sponte saluti priuati sunt, oblatam prædicationem nolentes admittere. Sed huius rei probationem aperte non adducit, sed alia orationis methodo id prosequitur. **QUOMODO** ergo inuocabunt eum in quem non audierunt? **QUOMODO** autem credent ei quem non audierunt? **QUOMODO** autem audient sine predicante? **QUOMODO** verò predicabunt, nisi mittantur? **Oportet**, inquit, prius credere, deinde inuocare. **Fieri** autem non potest vt credat, qui doctrinam non perceperit, ea autem haberi non potest, si desint qui predicent, eorū autem rursus cōstituit electio manumve impositio. Cū hæc sic tanquam ad Iudæorum defensionem posuisset, per ipsa aduersus illos accusationem adauget, & quod est vltimum, primū posuit de prædicatorum missione, ostēdens hæc multatū retro saeculis fuisse prædicta. Consequens enim erat hæc ante alia ostendere. Oportet enim primum prædicatores eligi: deinde prædicare, deinde quæ scribitur audire, & tunc credere. **Afferit** itaque Esaiæ Prophetiam, & dicit **QUAM** speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona?] Nam etiam Apostolis domum ingredientibus iussit Dominus dicere, **PAX** huic Domui. Significabant enim diuinam reconciliationem, & bonorum perceptionem. Eorum pedes speciosos appellat, vt qui pulchram cursum peragant, vt qui à dominicis sint ab-

Esa. 22.
Ioel. 2.
Act. 2.
post in oēs,
desit, & sua
per omnes,
ad inuocantem

Act. 17.
Dicitur in
Dicitur in 2o
2o.

Esa. 52.

Luc. 10.

C. 17. 43

aliter legit
The. quam
aut vat. in
terp. aut
Eras.

Isa. 52.
Iuel. 3

Psal. 18.

Math. 10.
Act. 13.

Dent. 32.
ad Tit. 3.

luti manibus. Ita adducto de predicatoribus testis
monio, dicit per interrogationem. SED non omnino
obolierunt Evangelio?] Deinde per responsionem
ESAIAS dicit, Domine quis credidit auditui nostro?]
Ne hoc quidem inquit, tacuit diuina scriptura, sed
Deus hoc longè antea prædixit per Esaiam. Deinde
syllogisticè. FIDES ergo ex auditu, auditus autem, per
verbum Dei.] Ergo qui non credit diuinis oraculis
non credit: & qui credit, verba diuina suscipiens,
refert fructum auditionis, fidem dico, Nunquid non
audierunt?] Et hoc rursus interrogatiue legendum est.
Deinde per responsionem. ET quidem in omnem
terram exiit sonus eorum, & in fines orbis terræ
verba eorum.] Quomodo fieri possit vt Iudei non
audierint, cum gentes, quæ sunt in toto orbe terrarum,
audiuerint? Veritatis, non per conones ipsi primis
predicationem attulerunt. Nam ipse quoque Dominus
eis dixit, Ite potius ad vos quæ perierunt domus
Israel. Et in Actibus Apostolorum. Diuinus autem
Apostolus in figura perstrit, per interrogationem &
responsionem ethiciens orationem clariorem. Kufus
enim legendum est per interrogationem. SED dico,
nunquid Israel non cognouit?] Quæ autem deinceps
sequuntur per responsionem. PRIMVS Moyses dicit,
Ego ad similitudinem vos adducam in non gente,
in gente insipientem in iram vos adducam.] Nos
autem insipientes appellauit, nostram, quæ erat ante
fidem, insipientiam ostendens. Hoc enim diuinus
quoque dixit Apostolus. ERAMVS enim & nos
aliquando insipientes increduli, errantes,
seruientes desiderijs & uoluptatibus varijs,
in malitia & inuidia agentes, odibiliter
odientes inuicem] Sic Deus Iudeos in ignem
merita affecit. Neque enim tantum eis dolorem
aditum nec seruitus, nec dispersio, nec templi
desolatio, quæ gentium in Deum religio,
earumque claritas. ESAIAS autem audet, &
dicit, Inuentus sum à non querentibus me,
palam apparui illis qui me non

terrogabant.] Simul ostendit & futuram gentium
Dei cognitionem fuisse prædictam, & scelus Iudeo-
rum. Illud enim Audet, hoc significat. Non timuit,
inquit, inuidentes Iudeos, & furore percit, sed fu-
turam gentium salutem eis liberè prænu-
ciavit: prædixit autem & Iudeorum incredulitatem.
Hoc enim declarant ea quæ consequuntur. AD Israel autem
dicit, tota die expandi manus meas ad populum
non eripientem, & contradicentem.] Illud autem,
Tota die, perpetuo significat. Aquila enim &
Symonachus illud Tota die, ita interpretati sunt.
Cum sic ostendisset admirandos Prophetas &
Iudeos accusare, & gentium fidem prænu-
ciare, videtur quidem per ea quæ sequuntur
ipsis consolationem adhibere, sed auget
accusationem infidelium.

Isa. 65.

CAPVT XI.

Dico ergo, nunquid Deus repulit populum
suum? Absit.] Deinde cum posset ex multis
hoc probare, & tria millia, quæ Hierosoly-
mis creditur, adducere, & multas myriadas,
de quibus dicit sanctus Iacobus, & eos, qui in
toto terrarum orbe ex Iudeis prædicationem
susceperunt: Prohis omnia seipsum ostendit,
& dicit. NAM & ego Israeli-
ta sum, ex semine Abrahæ, de tribu Benjamin.
Non repulit Deus plebem suam, quam præsciuit.
] Si enim repulisset, esset & ego vnus
eorum qui accusarentur. Ego enim ex illa
radice germinavi: & de patre Abrahæ,
& de Benjamin tribus meæ auctore
me ortum esse lubenter prædico, & Israe-
læ appellatione glorior. Rectè autem adicit
& illud Quem præsciuit, hoc est, eos qui sunt
digni Dei cognitione, qui splendorem
fidei susceperunt. Hoc enim docet postea.
AN nescitis in Heliâ quid dicitur
sum Israel? Domine Prophetas tuos occiderunt,
& araria tua sustulerunt: & ego relictus
sum solus: & querunt animam meam.
Sed quid dicit illi Diuinum responsum?
Reliqui mihi septem milia virorum,

3. Reg. 19.

C. 343

tatos illi rursus coniungere. Pulchre autem in hoc quoque posuit illud **IN SERENTUR**, nempe eulm incredulitas eos omnino separauerit; & fides, similiter ac gentes eos radici coniungat. **POTENS EST** enim Deus illos rursus inferere.] Rei facilitatem per Dei potentiam ostendit, & assert exemplum nec alium, nec antiquum, sed domesticum, & recens. **EOL** enim ipsos ad huius rei testimonium vocat, & dicit. **NAM SI** & tu ex naturali excisus es oleastro, & contra naturam insertus es in bonam oliuam: quato magis si qui sunt secundum naturam, inserentur suae oliuae?] Si tu, cum esses oleaster, neque enim habebas legem qua te coleret, nec Prophetas qui te irrogarent, & purgarent, & quod conuenit in studium gererent, ab impiis quidem parentibus & cognatis separatus es, fidei autem Abrahæ effectus es participans & cum gloriaris te habere radicem, & patrem, ac parentem, non lege quidem naturæ, sed ex diuina liberalitate: multo utique iustius & naturalius, his qui crediderunt, proprie radici coniungentur. Hæc autem, ut paulo ante dicebam, dicit, & eos, qui ex gentibus crediderunt, modeltos esse docens, & qui ex Iudæis non crediderunt, ad salutem adhortans. His autem conueniunt ea quoque quæ sequuntur. **NOI** **ENIM** vos ignorare fratres mysterium hoc, ut non sitis uobis ipsi sapientes.] **Mysterium** est, quod non est notum omnibus, sed his solis qui contemplantur. Dicit ergo, uolo uos intelligere, quod scimus mysterium de his quæ sunt propontæ, ne uos esse ualde prouidentes rati, ideo efferamini, & uobis aliquid insolenter arrogetis. Quod est autem mysterium? **QUO** **OP** cecitas ex parte contingit in Israël, donec plenitudo gèntium intraret, & sic omnis Israël saluus fiet.] Illud ex parte, posuit, docens non omnes fuisse incredulos, multi enim etiam ex illis crediderunt. Adhortatur autem ut nec aliorum salutem desperent. Postquam enim gentes prædicationem suscepserint, illi etiam credent, cum insignis ille Helias accesserit, & illis fidei doctrinam attulerit: Hoc enim Dominus

apud nos ipse

saluus fiet

quoque dicit in sacris Euangelis, Helias uenturus est, & restituet omnia. Posuit autem etiam Prophetæ testimonium. **SI CVT** scriptum est. Veniet ex Sion, qui eripiat & auertat impietatem à Iacob. Et hoc illis à me testamentum, cum abstulero peccata eorum.] **SI** ex lege administratio dat peccatorum reuoluit onem, eam prædixit sermo Propheticus. Sin autem lex quidem punit eos qui delinquent, Iudæis autem semper crimini datum est quod legem transgressi sunt: clarum est, quod ea remissio significatur quæ datur per baptismum. Vocat autem Israël omnes qui credunt, siue sint ex Iudæis habentes naturalem cognationem cum Israël, siue ex gentibus ei fidei cognatione coniuncti. **SECUNDVM** Eua gelium quidem inimici propter uos: secundum electionem autem charissimi propter patres.] Quando ad uos respexero, qui mihi docendi traditi estis, illos inimicos & infestos existimo, qui omnia ad uelut clamnum & incommodum faciunt. Sed postquam ad maiores respexero, & cogitauero quod Deus alios ex toto terrarum orbe elegit, hos etiam diligo propter illos. **SINE** penitentiâ enim sunt dona & uocatio Dei.] Hæc omnia dicit ad Iudæorum exhortationem. Quod enim quæ dat bona Deus rursus accepit, cum uident eos qui acceperint ingrati animi uicio laborare, testis est Saul, qui gratiam spiritali percipit, & ab ea postea defecit. Quinetiam similiter Solomon, qui pacem per diuinam benignitatem assecutus est, post transgressionem gratia priuatus est. Porro autem etiam Iudæi, qui Prophetarum curam gerentes perpetuo habuerunt, ea cura in præsentia priuati sunt. Hoc etiam his qui ex gentibus crediderunt paulo ante minatus est. **SI PARS** **MANSERIS**, inquit, in bonitate: alioqui & tu excideris. **SICVT ENIM** ET VOS aliquando non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consecuti estis propter incredulitatem illorum, ita & isti nunc non crediderunt uestri misericordiz: ut & ipsi misericordiam consequantur.] Recordemini autem, quæ

Matth. 17.

Esa. 59.

2 Cor. 11. 14

C. 43

modo omnes longissimo tempore impii fueritis, & ad longam illam & longè grauiusimam impietatem benignus & misericors Dominus non respexit, sed inenarrabili benignitate eos qui voluerunt dignari sit: & cum non cred. dissent, vos pro illis vocauerit. Non est itaque alienum, vt qui nunc contra Deum, & Deo suscipiantur, si voluerint credere: & eandem benignitatem consequantur. Illud autem vt, tuis sibi familiari proprietati conuenienter posuit. Neg enim ideo non crediderunt, vt misericordiam assequerentur: sed non crediderunt quidem propter mortis contumaciam, misericordiam autem consequentur, ad peccentiam. **CONCLVSIT** enim omnia Deus in incredulitate, vt omnium miseretur.] **IL** **CONCLVSIT**, posuit pro eo quod est, conuenit. Conuenit enim & gentes, quæ naturalem discernendi facultatem acceperant, & creationem habuerant Diuine cognitionis magistram, cum tamen nec hinc nec illinc vtilitatis aliquid acceperint. Conuenit autem etiam Iudæos, qui plus quidem doctrinæ erant adepti, nam præter naturam & creaturam legem quoque acceperant, & prophetas, qui eos id quod bene oportebat docebant, & erant etiam maioribus scripturis obnoxii: sed tamen & hos & illos, qui summatim perire meruerat, salute dignatus est, si solum credere voluerint. Hæc profectus, & diuinæ benignitatis abyssum, eiusque, quæ comprehendi non potest sapientiam contemplatus, exclamauit. **O ALTIV** **NO**, diuinarum sapientiae & scientiæ Dei.] A principio enim hæc præsciuit: & cum præsciuisset, sapienter dispensauit: & dispensans, suæ benignitatis diuinitas ostendit. **QVAM** incomprehensibilia sunt iudicia eius, quàm inuestigabiles viæ eius.] Diuina consilia & administrationis ratio mentis humanæ capere superat: & nec inuisibiles potestates Dei vniuersi prouidentiam possunt assequi. **QVIS** enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit, vel quis prior illi dedit, & retribuetur ei?] Hæc tribus opposuit, diuitis, sapientiae, & scientiæ. Illud

ad hunc, p. 1.

vt, mentem

quidem **QVIS** NOUIT SENSUM Domini, scientiæ. Hoc autem, **QVIS** consiliarius eius fuit, sapientie. **QVIS** autem prior dedit, & retribuetur ei, diuitis, neque enim mensura comprehendi possunt eius bonitatis diuitie, quia etiam his quæ non sunt esse de dicit, his quæ facta sunt, vt bene sint largitur, & non reddit, sed dat bona. Sed cum sit humanus ac benignus, dationem retributionem appellat. **QVONIAM EX IPSO**, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Ipse gloria in secula seculorum. Amen.] Ipse enim omnia fecit. Ipse omnia quæ facta sunt perpetuo regit. Omnes ad ipsum respicere oportet, pro his quæ sunt ac subsistunt gratias agentes, eius autem demeriti prouidentiam postulantes: conueniens porro glorificatio ad eum est emittenda. Per hæc autem ostendit diuinus Apostolus se non nosse differentiam præpositionis **EX QVO**, & Per Quem: & illam quidem, vt quæ aliquid maius significet, patri conuenire: hanc vero, vt quæ aliquid minus doceat, filio. Ambas enim in vtraque persona posuit. Quam siue patris esse dixerint, qui cum Arrio & Eunomio sentiunt, inuenient præpositionem **EX QVO**, præpositionem Per Quem, esse conuenientem, siue libo adaptauerint, videbunt præpositionem Per Quem, præpositionem quoque **EX QVO** esse conuenientem. Si autem præpositio quidem Ex quo, aliquid maius significat, per quem autem, minus, ambæ autem in vna persona factæ sunt, ipse quidem seipso maior propter præpositionem **EX QVO**, & rursus minor propter **PER QUEM**, iure existimari poterit.

Nos autem, his in præsentia missis, nostrum creatorem, et seruato-rem glorificemus. Cui conuenit gloria in secula seculorum. Amen.

C. 1. 1. 1.

Matt. 5.

num est imitatus. Dominus enim in sacris Euange-
 lis eos qui humilitatem possederint primos esse he-
 tos pronuntiat. **BEATI**, inquit, **PAUPER** in
 spiritu: ipsorum enim est regnum cœlorum. Hanc
 autem omnibus legem statuit, & diuitibus, & pauper-
 ribus, & seruis, & Dominis, & uiris, & mulieribus.
 Hoc enim significat illud, **OMNIBVS** inter voi-
 docet etiam mensuram, ad quam vsque de se sentit
 oportet. **VNICVIQVE** sicut Deus diuisit mensu-
 ram fidei.] Gratiam hoc in loco vocauit fidem. Per
 fidem enim datur gratia, & pro mensura fidei donat
 gratie suppeditat. Iubet autem donata gratia me-
 ri animæ de se sententiâ. **SICVT** enim in vno cor-
 pore multa membra habemus, omnia autem mem-
 bra non eundem actum habent: ita etiam multi sumus
 vnus vnus corpus in Christo. Singuli autem alio
 alterius membra.] Apposita similitudo docet nos
 de charitate. Vnaquæque enim pars corporis, non
 est sibi solum utilis, sed communi affert utilitatem:
 ita etiam conuenit eum qui aliquam gratiam accipi-
 pit, aperte sentit se hoc donum communis utilitatis
 gratia accepisse. Corpus enim vnus sunt ii qui ce-
 diderunt, mebrum autem, vsus nostrum, & id quod
 nobis opus est, supplet. **HABENTES** donata
 secundum gratiam quæ data est nobis differentes.]
 Ita est intelligendum. Alter alterius membra sumus,
 habentes donationes, secundum gratiam quæ data
 est nobis, differentes. Licet enim sint hæc differentes,
 ad communem tamen utilitatem à diuina gratia ha-
 runt suppeditare. **SIVE** prophetiam secundum tra-
 ditionem fidei, siue ministerium in ministrando, siue
 qui docet in doctrina, siue qui exhortatur in adhortan-
 tando.] Pro vnusquisque fidei gratiam dimittit
 qui est bonorum suppeditator. Appellat Pro pheta
 non solum eorum quæ futura sunt præscientiam, sed
 eorum etiam quæ sunt occulta cognitionem. Minis-
 terium autem, prædicandi munus. Doctrinam, dog-
 norum dogmatum disciplinam. Adhortationem, con-
 suasionem ad virtutem. **QVI** tribuit in simplicitate

*ἑστὶ δὲ δακτύλῳ,
 ἢ τῆς δακτύ-
 λῳ, siue qui
 ministrat in
 administra-
 tione.*

te.] Non aliorum capere gloriam, sed eius qui in-
 diget inopie subueniens, nec apud se ratiocinans, an
 que habet sibi sufficientiam, an non, sed in Deo spem po-
 nens, eo que sit etus liberaliter suppeditans. **QVI** pro
 est in solitudine: qui miseretur in hilaritate. Dile-
 ctio sine simulatione.] Cum quadam vehementia,
 & amplificatione omnia statuit, & curatiuam nem qui-
 dem appellat diligentem, ne sit nomen absque re.
 Benevolentie autem lætitiæ adiungit, erogationis
 bonorumque communicationis lucrum ostendens.
 Solent enim gaudere qui iuerantur. Hoc etiam dicit
 scribens ad Corinthios, **NON** ex tristitia, aut ex
 necessitate. Hilarem enim datorem diligit Deus.
 Porro esse quoque dilectionem sinceram & germa-
 nam præcipit, & simulationis personam cicit. **ODI** N-
 TIS malum, adhaerentes bono.] Rursus non dixit
 simpliciter, hoc quidem fugere, illud vere persequi.
 Sed virtutum quidem vehementer edisse, bonorum au-
 tem operationi valde coniungi præcepit, affectione
 tanquam colla aliqua vrentes. **FRATERNAM** cha-
 ritatem inuicem diligentes, honore inuicem præbe-
 nientes.] Habete ardentem & fratribus conuenien-
 tem inter vos affectionem, cedat autem vnusquisque
 proximo primas partes, hoc est enim veræ amicitie
 indicium. **SOLICITVDINIS** non pigri.] puram
 & sinceram animi promptitudinem ad ea quæ sunt
 honesta ostendentes, & locordiam omnino efficien-
 ter. **SPRITV** seruentes.] Spiritum gratiam ap-
 pellauit, ei autem materiam, tanquam igni ligna, præ-
 bere, promptitudinem vocauit. Hoc autem etiam
 alibi dicit. Spiritum ne extinguite. Extinguitur autē
 spiritus ab iis qui sunt indigni gratia. Cum enim pu-
 tum neptis oculum non habent, illum splendorem
 lux quoque sunt tenebræ, & in ipso meridie sunt ca-
 bere ardentis reium diuinarum desiderium. Hoc enim
 subiunxit. **DOMINO** seruentes, **SPR** gauden-
 tes, in tribulatione patientes, orationi instantes.]

2. Cor. 9.

*κακίαν
 ἀγγισματι*

*τὴν φιλίαν
 ἐλάλει ἀπὸ
 αὐτοῦ φιλῶσθε
 ἑαὶ φρατερο
 να charita-
 τε nos inuicē
 προσεφουσα
 τει.*

1. Tim. 5.

C. 5. 43

Qui enim seruet spiritu, domino promptè & alacriter seruit, & expectat fructum honorum quæ sperantur, & quæ inuadunt tentationes superas, eorum insulibus tolerantiam obiciens, & diuinæ gratiæ auxilium assidue implerans. Hoc enim dixit, Orationi instantes, id est assidue hoc facientes. **NUCERATIBUS** sanctorum communicantes.] Mentione facta communicationis, hortatur ad liberalitatem. Quis enim non lubenter pecuniam communicauerit, ut sit rei bene gestæ & emolumentum pariceps. **2. Cor. 8.** Hoc enim etiam scribit ad Corinthios. **VESTRÆ** abundantia illorum inopiam suppleat, ut & illorum abundantia vestra inopia sit supplementum. **HOSPITALITATEM** sectantes.] Hospites non se los sanctos appellat, sed eos etiam qui aliunde veniunt, curatione egent, quorum iubet curam gerere. **LUC. 16.** **BENEDICITE** persecuentibus vos; benedicite & nolite maledicere.] Hæc est lex Domini. Dominus enim eam diuinis Apostolis præbuit. **GAUDETE** cum gaudentibus, & flere cum flentibus, id est inuicem sentientes.] Et iucunda & molesta iniuriis communicate, hoc enim signum est misericordiarum. **LU** verò amicitia quæ ab inuidiæ vitio aliena est. **NON** alta sapientes, sed humilibus consentientes.] Rursus expellit superbiæ tumorem, & vnâ cum humilibus descendere oportere decernit. **NOLITE** esse prudentes apud vosmetipsos.] Pro eo quod est, Ne vestra vobis consilia sufficiant: sed aliorum consilia accipite. **NULLI** malum pro malo reddite.] Hoc quoque est perfectæ virtutis, & ab omni animi perturbatione alienationis officium. **PRÆVIDENTES** bona coram omnibus.] Ita etiam ad **BI,** **VENI** offensione esse & Iudæis, & Græcis, & ecclesiæ Dei. **SI FIERI** potest, quod in vobis cum omnibus hominibus pacem habentes.] **Diligenter** & accurate additum est illud, si fieri potest, hoc, quod ex vobis est. Nihil, inquit, à vobis fiat, nisi omnem pro pace machinam adhibere. Hoc autem us etiam quæ prius dicta sunt est consequens. **2. Cor.**

id est in
peruenit, ad
ad nos reat
vobis inuicem
quod non
arroganter
de se sentien
tes, sed cum
humilibus
conuenientes

1. Cor. 10.

enim benedicit eum qui persequitur, & non vlciscitur eum qui facit iniuriam, quod nam in se odiū, aut similitatem suscipit? **NON** vosmetipsos defendentes charissimi, sed date locum iræ. Scriptū est enim, **Mihi** vindictam, ego retribuam, dicit Dominus. **NON** si esurierit inimicus tuus, ciba illum: Si sitit, potum da illi. Hoc enim faciens, carbonem ignis cogeret super caput eius.] Postquam iudicē ostendit, & iustum eius iudicium aperuit, hoc enim significat, **Mihi** vindictam, ego retribuam, dicit Dominus: iubet nos fortiter ferre iniurias quibus afficimur, & iis qui nobis iniuriam faciunt, contrarium reddere, & iis quidem qui in ea philosophia exercentur coronas contexunt: eorum autem qui iniuriam faciunt penas augent. Sciendum autem est non oportere te, ut illi maiores dent penas. Diuinus enim Apostolus hæc addidit, volens eius iram extinguere qui iniuria afficitur, non autem bono malum augere conans. **Quid** enim nos philosophari iubet, docent quæ sequuntur. **NOLI** vinci à malo, sed vince in bono malum.] Vlcisci enim, eum inferiorem fuisse significat, est autem euidentis victoria, pro malis bonum reddere. Cūm mores sic per hæc institueret, iubet etiam honorem Magistratibus conuenientem tribui. Præuiderat enim, utpote qui diuini spiritus gratiam assatum acceperat, fore, ut nonnulli fastu potius quam zelo vtentes, Magistratus, qui rerum ad vitæ pertinentium curam gerunt, cōtemnerent, se propter cognitionem maiores esse exultimantes, & alioqui pariam & diuinitatem eorum opinionem amoliri volens, hoc facit. Male enim audiebant, tāquam qui leges cōmunes euertent. Et hi quidem dicebant, qui vniuersum terrarum orbem euertent, hic quoque adsunt. Illi verò, quod alia introducunt. Utile itaque exultimabat de eo aliquid decernere.

1. Zech. 9.
Deut. 32.

119
C. 43

CAPVT XIII.

OMNIS Anima potestariis sublimioribus subdita sit.] Siue est sacerdos aliquis, siue Amos, siue monasticam vitam professus, incedat quibus sunt mandati magistratus. Clarum est autem, cum pietate. Non enim si Dei preceptis repugnent, Magistratibus parere permittitur. NON est enim potestas nisi a Deo. Quae autem sunt potestates a Deo ordinate sunt.] Et ea a Dei providentia dependent. Ipse enim communis ordinis curam gerens, efficit ut hi quidem imperarent, illi vero parerent, veluti quoddam frenum, ut qui se iniuste gerunt, Magistratum timorem incutiens. Porro autem sciendum est, quod & Magistratum gerere, eique parere, a diuina providentia pendere statuit diuinus Apostolus, non autem ut hic vel ille sit Magistratus. Neque enim iniquorum hominum potestas a Deo electione procedit, sed ipsa principatus dispensatio. Sic fit quidem certe propitius, dat magistratus qui iustitiam colunt & obseruant. DABO enim eis, inquit, pascere secundum cor meum: & pascunt eos pascuntur cum scientia, & rursus, Dabo iudices sicut prius, & consiliarios sicut ab initio. Cum autem vult eos qui peccant castigare, eos etiam a malis magistratibus regi permittit. DABO enim, inquit, adolescentibus principes eorum, & illustres dominabuntur eis. Sciam tempus est ut ad proxima interpretanda recedamus. ITAQUE qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit.] Satis ostenderit: QUI autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt,] hoc obferunt supplicis obnoxii. Deinde docet quanam principatus utilitas. NAM principes non sunt in honore boni operis sed mali.] Qui enim vitam improbe instituunt, eos puniunt. VIS autem non timore potestatem, sed bonum, & habebis laudem ab ipso Deo: enim minister est tibi in bonum.] Eum esse dignum reuerentia ostendit, enim Dei ministrum appellauit. Adhortatus est autem etiam ad res bonas gerendas, cum dixit principes esse laudatores bonorum

Hier. 3.

Esa. 1.

Esa. 3.

ημερα δευτερου
μα ιουδαιων
δραβου ερηου
honoris operum.

SIN autem malum feceris, time. Non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est, vindex iram ei qui malum agit.] Si amas bona, honora poteris, ut quae ea lege decernat. Sin autem contra persequeris, time eius sententiam. Ad malorum enim supplicium est diuinitus ordinata. ET ideo necessitati subditi estote, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam.] Iram supplicium appellat. Iubet enim propter utrumque subditos esse, & propter poenam metum, & ut ea impleant quae oportet heri. Id enim appellauit conscientiam. IUBO enim & tributa praestatis. Ministri enim Dei sunt ad hoc ipsum seruientes.] Tu enim dormis: ille communem curam sustinet. & tu domi quidem sedes: ille autem pro pace bellum suscipit. REDDITA ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui uectigal, uectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.] Tributum appellat, quod pro agris penditur. Vectigal autem quod pro mercatura conferitur. Debita autem non haec solum, sed & metum, & honorem nominat. Ea enim is qui praesunt debentur a subditis. NAMINI quidquam debeatis nisi uectigal diligatis.] Non ut dilectionis debitum non uere: sed ut in ipsa solutione id augeamus. Reddito enim debitum multiplicat. Ardentior enim dilectionem efficit. QUI enim diligit proximum, legem impleuit.] Quomodo & quam ratione? NAM non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimonium dices, & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuum sicut teipsum,] qui enim in aliquem bene affectus est, non interficit quem diligit: non adulterat eius uxorem, non surripit aliquid ex bonis eius: bene uult: neque aliquid facit quod ei ullam molestiam afferat. Hoc enim subiunxit. DILECTIO proximi malum non operatur.] Deinde syllogistice, PLENITUDO ergo legis est dilectio.] Ita etiam Christus interrogatus quodnam sit primum

Legit Theodor. ad romanos. Quia, & ideo subditi necessitate est. propter poenam metum, & ut ea impleant quae oportet heri.

φεισο τιμας

διακαταλαβει
μα i summa
reducitur.

το πληρον
πραξιμο.

πληρωμα του
πριμου

Handwritten notes in the right margin, including a large 'A3' and other illegible characters.

Matth. 22. Luc. 10. Mar. 12. præceptum, & primum dixit, & secundum coniu-

de nocte videtur, idque cum sciamus.

xit, DILIGES Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua, & ex tota mente tua: & proximum sicut ipsum. Et in prima quidem virtutem contemplationem perfici ostendit: in secunda autem actiuam. Ita etiam diuinus Apostolus PLENITUDO ergo legis est dilectio. Deinde subiungit. ET hoc sciens tempus quia hora est iam nos de somno surgere. Pro eo quod est, Et maxime, quod non est tempus dormiendi, sed exurgiscendi. NUNC enim propior est nostra salus quam cum credidimus. Indies enim ad Domini presentiam propius accedimus. NOX præcessit, dies autem appropinquauit. Nox vocat tempus ignorantie: Diem autem, tempus post aduentum Domini. Exortus enim sol iustitie, diuinæ cognitionis radiis orbem terrarum illuminauit. ARBITRIAMUR ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis. Tenebras vocat ignorantiam: opera autem tenebrarum, improbas & iniustas actiones. Et lucem quidem appellat cognitionem: arma autem lucis, bonorum operationem. SICEVR in die honestè ambulemus. Ex corporalibus ostendit spiritalia. Qui enim vitam sceleratam & flagitiosam amplectuntur, illa noctu perpetrantes, interdiu moderationis & honestatis habitum suscipiunt. Vnde itaque, cum nox præterierit, & ignorantia cessauerit, vt à malis liberemur. Docet etiam quæ nam ea sint. NON in comestationibus, & ebrietatibus, non in cubilibus, & impudicitis, non in contentione, & æmulatione. Solebant nonnulli in conuiuio bibere, & linguam turpibus canticis polluere, eorum autem causa est ebrietas. Porro autem ea est etiam mater petulantie, litisque & contentionis magistra. Sicut induimini Dominum Iesum Christum. Non vt alium baptismum suscipiant, sed vt vestem quam induti sunt videant. ET carnis curam ne fecerint desideris. Hic & Hæreticorum, qui carnem acco-

expudat. ut exordio impo- rando ad matrem qua sit in duo potus, et car- nis curam ne gesserint ad concupiscen- tias

tus carnis cura geratur: sed delicias & intemperantiam expulit. Non dixit enim, Ne carnis curam geratis, sed ne ad concupiscentias gesseritis, pro eo quod est, Ne facite vt ea per delicias exulset. Hæc cum de virtute actiua esset profecutus, ad dogmatica rursus tractanda accedit. Oportet autem prius dicere doctrinæ Apostolicæ scopum, vt facilius perspicui possit eorum quæ dicenda sunt interpretatio. Qui ex gentibus crediderant, Evangelicam vitæ institutionem amplectebantur. Multi autem ex Iudeis, qui ad Euangelicam prædicationem accesserunt, legalibus constitutionibus seruiebant, dierum obseruationem amplectentes, & eibum quem lex iussit sumentes. Hinc his oriebatur, atque adeo etiam pugna cum & hi eos qui ex gentibus crediderant, quoniam quibuslibet esculentis indiscriminatum vescerentur, condemnarent, & illi eos abhorrent propter summam & superuacaneam legis obseruationem. His medicinam adhibens Apostolus, affert vtrique conuenientem adhorrationem. Primum autem eos qui ex gentibus fidem susceperant ad fraternam dilectionem exhortatur.

CAPVT XIII.

INFIRMUM autem in fide assumite, non in discipulationibus cogitationum. Infirmum autem appellat eum qui legalibus seruit obseruationibus. ALIUS enim credit se manducare omnia. Is scilicet qui ex gentibus credidit. QUI AVTEM infirmus est, osus manducat. Nonnulli dicunt, quod qui ex Iudeis crediderant, tanquam eorum qui ex gentibus fideles erant illos puderet, non solum à suile, sed etiam ab alius esu carnis abstinebant, exercitationis & temperantie prætextu vtentes. Vnde diuinus dixit Apostolus, QUI AVTEM est infirmus osus manducat. Cum enim perfectam fidem non haberet, se earum rerum esu pollui credebat. IS QUI manducat, non manducantem non spernat. Qui enim ex gentibus crediderant, Iudeos qui fidem susceperant auersabantur, tanquam qui puram ac sinceram fidem non haberent, & ideo nolent eiusmodi

C. 133

cibum capere. ET QUI non manducat, manduca-
tem non iudicet.] Porro autem qui ex Iudæis crea-
derant, fideles ex gentibus condemnabant, quibus
bet esculentis vesci indiscriminatim illicitum & ne-
rium esse existimantes. **D**EVVS ENIM illum absti-
nit.] Gentilem scilicet. Et pergit aduersus Iudæos
contendere. **T**V QVIS es qui iudicas alienum ser-
uum? Domino suo stat aut cadit.] Quis seruus
vuius est lucrum Domini? & moriens illi rursus dan-
num affert. Eum ergo emit vniuersorum Dominus
proprio dato sanguine. Et quia dixit **S**VO DOMI-
NO stat aut cadit, necessario subiunxit, **S**TABILIS
autem,] & dictum suum Dei potentia confirmat
stabilit. **P**OTENS est enim Deus statuere illum.]
Hæc cum de cibis dixisset, ad dies orationem conuer-
tit **N**AM alius iudicat diem inter diem: Alius autem
iudicat omnem diem.] Alii enim perpetuo abstine-
bant à cibis lege prohibitis. Alii verò nonnullis die-
bus. **V**NVS QVISQVE in suo sensu abundet.]
Non hoc posuit generaliter, neque enim iubeo de
vniuersis decretis hoc sentire, eos enim anathematizans
qui veritati contraria docere in animum inducunt.
SI QVIS enim, inquit, euangelizet vobis aliud, euan-
gelium quam quod accepistis, sit anathema. De sol-
itaque cibis vniuersorumque sententiæ potestatem ad-
dit. Hæc enim consuetudo in hodiernum vsque
mansit in ecclesiis, & hic quidem abstinentiam am-
mittitur: Ille verò omnibus esculentis absque vilo
pulo vescitur, & nec hic illum iudicat, nec ille alterum
reprehendit, sed eos claros & insignes reddit lex
cordis. **Q**UI SAPIT diem, Domino sapit, & qui
non sapit diem, Domino non sapit, & qui manducat
Domino manducat: & gratias agit Deo, & qui non
manducat, Domino non manducat, & gratias agit
Deo.] Se accommodando & submitiendo hæc
cit, Dei ecclesiæ concordiam procurans. Nouit,
quod vniuersorum Deus eorum qui comedunt & non
comedunt institutum, nec solum factum attendit, sed
etiam eius quod sit menté examinat: **N**EMO enim

*ἐξουσίαν ἢ
ἐπὶ τοῦ
κοπιῶντος
ἀντικει-
νῆται
ἐν τῇ προ-
πρία
ἐστὶν
ἀνάστα-
σις.*

ἡ ἐπιτομή

*ὁμοίως
καὶ
ἐν τῇ
ἐπιτομῇ.*

nostrum sibi viuit, & nemo nostrum sibi moritur. Si-
ue enim viuimus, Domino viuimus, siue morimur,
Domino morimur. Siue ergo viuimus, siue mori-
mur, Domini sumus.] Non sumus in nostra pote-
state, pretio empti sumus. Et viuentes ergo Domini
sumus: & morietes sumus Domini. Pro eo quod est,
nec tu es illius Dominus: nec ille tui. Habemus enim
omnes vnum Dominum. **I**N HOC enim Christus
mortuus est, & resurrexit, & reuixit, vt & viuorum,
& mortuorum dominetur.] ille est omnium Do-
minus, qui se pro nobis morti tradidit, qui mortis po-
tentiam dissoluit, & nobis omnibus resurrectionem
est pollicitus. Illi ergo subiecti sumus, vt qui vitam
ab eo acceperimus. **T**V autem quid iudicas fratrem
tuum?] Iudæo hæc dicit. **O**MNES enim stabi-
mus ante tribunal Christi.] Deinde etiam id quod
dicit confirmat scripturæ testimonio. **S**CRIPTVM
est enim. **V**iuo ego dicit Dominus, quoniam mihi fle-
ctetur omne genu, & omnis lingua confitebitur
Deo.] Ille est noster iudex, ille de nobis sententiam
feret, nos ante illud tribunal statui necesse est. **P**ro-
phetarum quidem certe testimonium docet vni-
geniti diuinitatis alitudo. Cum enim dixisset per pro-
phetam, **E**go Deus ante sæcula, & ego Deus pri-
mus, & ego post ea, & in futurum sum, & ante me nõ
fuit alius Deus: & post me non erit, & præter me nõ
est: & iustus & seruator non est præter me, tunc sub-
iunxit, **E**T per me iurauit, dicit dominus, quod mi-
hi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur
Deo. Sed ad ea quæ proxime sequuntur interpreta-
nda accedamus. **I**TAQUE vnusquisque nostrum
pro se rationem reddet Deo.] Quoniam Domini-
rum iudicium ostendit, necessario sua sit ne alter alte-
rum iudicent, sed illam sententiam expectent. Hoc
enim rursus subiunxit. **N**ON ergo amplius inuicem
iudicemus, sed hoc iudicate magis ne ponatis offen-
diculum fratri vel scandalum.] Hic se conuertit ad
fideles ex gentibus, qui eorum qui ex Iudæis credi-
derant inimitatem non satis toleranter ferebant,

*deest in per.
traduct. &
reuisit.*

*ἢ τὰ ἐπιτομῆ
ἀνάστα-
σις.*

C. 343

*aliquos
persuasus
sum.*

Act. 11.

*Quia mo
lestia affi-
sur.*

*no tu
bis.*

sed summam esse virtutem seruentemque zelum est
stimabant, si esculentis indiscriminatim vescerentur,
& primum quidem docet nihil eorum esse impurum
& immundum. Sic autem dicit. **SCIO, ET CONFES-
DO, IN DOMINO IESU** quia nihil commune per ipsum.]
Necessario addidit illud in **DOMINO IESU**, propter
Iudæorum infirmitatem. Ne enim dicant, Tu quis es
qui Mosis contraria statuis? Mosis Dominum in me-
dium adduxit, dicēs eum legalibus observationibus
finem imposuisse, nec permisisse vt vllus cibus immu-
dus existimaretur. Illud enim **PER IPSUM**, hoc
est per Euangelicam eius constitutionem. Ipse enim
dixit etiam beato Petro. **QVAE DEVS** iudicauit,
tu ne dic communia. **NISI EI QUI** existimauit ali-
quid commune esse, ei commune est.] Si quis autem
existimans hunc cibum esse immundum, eo vescens,
est immundus, nō propter eius naturam, sed propter
eius qui vescitur existimationem. Cū hęc sic dicer-
e uisset, rursus fideles ex gentibus reprehendit, qui Iu-
dæorum infirmitatem non ferunt. **SI AUTEM** sa-
ter propter cibum contristatur, iam non secundum
charitatem ambulat.] Charitatis crimen amplifica-
uit, eum qui illa persequitur aperiens. Deinde magis
ostendit quanta sit rei absurditas. **NOLI CIBO**
tuo illum perdere pro quo Christus mortuus est.]
Pro illo Christus mortem subiit: tu autem non vi-
per abstinentiam à cibo illi vitam procurare, sed ad
ipsum sumis, illi mortē fabricaris. **NE BIAS PHR-
METVR** ergo bonum nostrum.] Mitis rursus ac
benigna reprehensio. Bonum enim fidem appellat.
Laudo, inquit, fidem tuam, sed nolo eam ipsam tam-
ni ac maledicti causam esse. **NON** est enim regnum
Dei esca & potus, sed iustitia, & pax, & gaudium in
spiritu sancto.] Non enim existimate esse hoc al-
quod pulchrum & præclarum factum, & quod re-
gnum cælorum conciliet. Id enim vera iustitia con-
ciliat, & quæ est secundum pacem & dilectionem co-
cordia ac studium, ex quibus oritur quæ est secundum
Deum iustitia. **QUI** enim in hoc seruit Christo, ph-

set Deo, & probatus est hominibus.] Hęc enim
Deus quoque vniuersorum à nobis exigit. Hęc etiā
hominibus utilitatem afferunt. Porro autem notan-
dum est, quod Christo seruire, Deo vniuersorū gra-
tum esse dixit. Si autem seruire Christo, Deo gratū
est, Christum quoque honorare, est Deo gratum.
Christum ergo blasphemare, & de eius dignitate co-
nari detrahere, Deo vniuersorum displicet. **ITA-**
QUE quæ pacis sunt sectemur, & quæ sunt ædifica-
tionis alius in alium.] Oportet itaque nos vtilem
concordiam omnibus præponere, & nostræ mutue
utilitatis gratia omnia facere. **NOLI** propter escā
destruere opus Dei.] Opus Dei dixit Dominus in
ipsum credere. Hoc est enim, inquit, opus Dei vt cre-
datis in eum quem misit ille. Quoniam ergo erat ve-
rissimile fore vt nonnulli Iudæi non ferentes probra-
torum qui ex gentibus crediderant à fide desciscer-
ent, merito dixit **NOLI TE** propter escam de-
struere opus Dei. Ne autem, qui ex Iudæis credide-
rant, hinc legis obseruationis confirmandæ occasio-
nem acciperet, eius quoque rei curam genti, & dicit.
OMNIA quidem sunt munda.] Nullum, inquit,
esculentum est natura immundum. **Sed** malum est
hominum, qui per offendiculum manducat.] Sed esus
tibi damnatum affert, quoniam utilitatis vicini nullam
curam gerit, & contemnis, eum offendi aspiciens.
BONUM est non manducare carnem, & non bibere
vinum, neque in quo frater tuus offenditur, aut scan-
dalizatur, aut infirmatur.] Ego autem non solum
carnes, sed ne vinum quidem sumere iubeo, si hoc
proximo vllum detrimentum afferat. **TV** fidem ha-
bes penes te ipsum habe coram Deo.] Tu fide
veteris seruas legem, magna & præclara quædam pos-
silio, & factum laude dignum, sed ne propinquum
damno afficiat. **BEATVS**, qui non iudicat semeti-
ipsum in eo quod probat.] Inquit quod hic dicitur,
eos qui ex gentibus crediderant, vim afferre Iudæis
eos qui ex gentibus crediderant, vim afferre Iudæis
vt ea sumerent quæ nolebant. Docet ergo quod qui
credit quidem, nullum ex esu damnatum recipit. Qui

*net. trad.
habet, pest
in alium, cu
studiamus,
quod Grace
nō habetur*

Ioan. 6.

Handwritten marginal notes in the right margin, including a large 'C' and other illegible characters.

autem cum aliqua distinctione comedit, sumit
quam immundum, & ideo, cum beatum existimat qui
seipsum non iudicat, hoc est, non discernit. Et hoc in
terpretans subiunxit. **QVI** autem discernit, si
dudauerit, condemnatus est. Et docet euasiam,
QVIA non ex fide. **OMNE** autem quod non est
ex fide, peccatum est. Qui enim credit, sine dante
vestitur. Qui autem cum aliqua discretionem ac dis-
tinctionem uescitur, tertio a dante seipsum sententia
Et docens quod ea quae Deo grata sunt decernit, lo-
nam pro ipsis offert orationem. **ET** autem qui ponit
testes vos confirmare. Et quis est modus confirma-
di? **SECUNDUM** Euangelium meum. Quod ac-
tem euangelizat? **ET** praedicationem Iesu Christi.
Et docens antiquitatem praedicationis, subiungit.
SECUNDUM revelationem mysterii. Non nunc
enim factum est, sed nunc reuelatum est quod cele-
stum fuerat mysterium. Hoc enim dicit in in qua se-
quuntur. **TEMPORIBVS** aeternis exlati. Deo
de subiungit etiam testes praedicationis. **NUNC** in
tem manifestati per scripturas Propheticas fecerunt
ordinationem Dei. Quae enim per Prophetas adhe-
brate praedixit, ea nunc manifesta sunt saeculorum opi-
fex. Et quisnam est fructus praedicationis? **AD** obe-
diendum fidei. Oportet enim eos, qui audiunt, iam
quae dicuntur credere. Et qui sunt illi **OMNIBVS**
gentibus significati. Ita est intelligendum, **SEC-**
CUNDUM Euangelium meum, & praedicationem
Iesu Christi omnibus gentibus significati. **SOLI**
sapienti Deo per Iesum Christum, cui in gloria sa-
cula. Amen. Cum ostendisset mysterium ab in-
ticipio quidem ante dispensatum, deinde per Prophetas
praedictum, postea autem per res ipsas manifestatum,
Dei sapientiam admiratus est, & quam par est gloriae
redditionem emisit. Si autem dixerint Haeretici quod
solum Deus sapiens nominatur, sciant quod gloria
nunc Christus non solum sapiens, sed etiam sapiens
uocatur. Sin autem se hac sapientis appellatione
holum priuare existimant, nec ipsum quidem immatura

si uoluerit
idem uoluerit
dicitur.

lem appellent. Idem enim Apostolus de Deo dicit,
QVI solus habet immortalitatem. Sed nos illos nuga-
ri sentientes, sequentia persequamur. Cum itaque di-
ximus Apostolus haec pro illis precatus esset, affert
exhortationem, eos qui ex gentibus crediderunt lau-
de profectus, & parentes nominans propter fidem.

CAPVT XV.

DE **HIS** autem nos firmiores imbecillitates
infirmorum sustinere, & non nobis placere.
Vnusquisque uestrum proximum studeat in bonum,
ad edificationem. Scio quod fortis firmusque
euaferis, & te fides potentem reddidit, Sed horrore te
ut ei qui est infirmus ac imbecillis manum praebas,
& non tua solum quaeras, sed etiam proximi utilita-
tem procures. Non dixit autem simpliciter, proximo
placere, sed in bonum, & ad edificationem. Placere
enim potest ad suum & proximi exitium. Deinde ex-
cipit. **ET** **IN** Christus non sibi placuit, sed si-
ceat scriptum est, impropria impropertantium ti-
biccederunt super me. Ipse enim Dominus non
quod suum est, sed seipsum pro nostra salu-
tate morti tradidit. Audimus enim eum prope passio-
nem orantem & dicentem, **PATER** si possibile
est transeat a me calix iste. Verum non sicut ego vo-
lo, sed sicut tu. Iudaeorum quoque maledicta susti-
nuit, & quae olim in patrem eius congregabant inique
uidentes, eis aduersus ipsum uisum sunt. Quamobrem
etiam propheticum testimonium adiecit. **QVIA**
ENIM scripta sunt, ad nostram doctri-
nam scripta sunt, ut per patientiam, & consolationem
scripturarum spem habeamus. Deus nostra utili-
tatem curam gerens, & doctrinam nobis scriptam pre-
buit, & quae a sanctis narrata sunt in scriptis conser-
uauit. **PARS** autem patientiae & solati det uobis
suum. Rursus per additionem **SECUNDUM** Chri-
stum Iesum ostendit, quod non indefinitum ac absolu-
te illis concordiam precatur, sed piam consentionem
postulat. Vna autem cum patientiae & consolatio-

duobus po-
tentibus.

psal. 68.

Math. 26.

138
139

ra dicitur
pauca rō
24.

nis mentione etiam de charitate orationem conla-
xit, vt ea ornati ea quæ in proximo desiderantur
rant, & per consiliū & consolationem ad perfectionem
deducantur. Vt vnanimis vno ore honorificent
Deum & Patrem Domini nostri Iesu Christi.] De
nostrū appellauit Deū, domini autē Christi patrem.
Omnium nostrum Deus, ipseus est pater. Vt o pater
quod suscipite inuicē, sicut & Christus suscepit vos
in honorē Dei.] Dominus quoq. Christus, cū nos
si effemus, nos amauit, sed peccatores acceptos lau-
ficauit. Oportet itaq. nos quoq. ferre fratrum infirmit-
tatem, & omnia pro illorum salute procurare. Quæ
autem, qui ex Iudæis crederant, Domini quoq.
circumcisionem asserbant, dicentes ipsum quoq.
galem vitæ institutionem amplexum esse, se oportet
pretium facturum existimauit diuinus Apostolus,
de eo quæ par est scriberet, & dicit. Vt eo

Nō dicit
autem.

Christum Iesum fuisse ministrum circumcisionis pro
veritate Dei ad confirmandas promissiones Patri-
Gētes autem super misericordia honorare Deum.]
Pollicitus est vniuersorum Deus Abraham, se in se-
mine eius benedicturum omnes gentes. Acceptam
tem etiam ipse Patriarcha, & totum illius genus cir-
cuncisionis signum. Oportebat ergo & illius sermo-
quod secundum carnem dicitur, gentibusque huius-
ditionem subministrat, habere signum cognationis,
vt diuinæ promissionis veritas aperte ostendatur,
gentes, quæ gratiam susceperant, eum celebrare, &
illis benignitatem, & humanitatem suppeditat. De
inde veitur scripturæ testimonio, docens fuisse ab
initio prædictam gentium salutem. SIC Vt
ptum est, Propterea confitebor tibi in gentibus Do-
mine, & nomini tuo cantabo. Et iterum dicit. Laude-
mini gentes cum plebe eius. Et iterum. Laudate omnes
gentes Dominum, & magnificate eum omnes popu-
li. Et rursus Esaias ait. Et erit radix Iesse: & qui cre-
get regere gentes, in eo gentes sperabunt.] Hæc
dem testimonia adduxit, eos qui ex Iudæis crede-
rant docens ne salutem gentium ægrè seruent, sed ab

Psal. 117.
2. Reg. 2.
iniquitas
laudate.
Psal. 110.
Esa. 11.

eis factis prophetis crederent. Eis autem rursus pre-
catur, paternam affectionem ostendens. DEVS au-
tem speret leat vos omni gaudio & pace in creden-
do: vt abundetis in spe in virtute spiritus sancti.]
Dixit etiam in iis quæ superius exposita sunt, quod
spes quæ videtur non est spes. Et ideo etiam Deum
spei nominat, vt qui ab initio gentibus benedictio-
nis spem dederit, re autem ipsa promissum confir-
mauerit. Hoc autem est pignus honorum quæ spe-
rantur. Qui enim illa est pollicitus, & præstitit, illa
etiam omnino implebit quæ nunc est pollicitus. Lu-
ber autem nos non solum sperare, sed etiam abunda-
re in spe, hoc est sincerè sperare, & existimare se vi-
de re bona quæ sperantur. Dicit autem hoc præbe-
re spiritus gratiam. Hæc cū fuisset, & sic preca-
tur esset, laudem adducit, ea ratione ad ea quæ sunt
meliora adhortans. CERTVS sum autem fratres
mei, & ego ipse de vobis, quod & ipsi pleni estis dile-
ctione, repleti omni scientia, ita vt possitis alterutrū
monere.] Scio, inquit, vos non egere doctrina. Ha-
betis enim etiam sufficientem cognitionem, & pleni-
estis bonis omnis generis, vt etiam aliis conuenien-
tem adhortationem exhibeatis. AVDACIVS au-
tem scripsi vobis fratres ex parte, tanquam vobis in
memoriam redigens propter gratiam quæ data est
mihi à Deo.] Et modestiam ostendit, se a sum fuisset
docere dicens: & datā gratiam declarauit, scribens se
vt SIM minister Christi in gentibus, sanctificans
Euangelium Dei.] Electus sum doctor gentium hoc
ministerium assero Domino Christo. Et quod lu-
crum inde oritur? Vt sit oblatio gentium accepta
sanctificata in spiritu sancto.] Omnem laborem pa-
tenter & alacriter sero, vt gentes in fide confirmen-
tur, & spiritus gratiam assequantur. Et prædicatio-
nem quidem sacrum ministerium vocauit veram, ac
inquit, seci superuacaneum, si audacius scripsi, & eos
qui peccant redargui. HABEO igitur gloriationē

24. dicitur
bonitate.
Theod. le-
git dicitur
ad dicitur.

24. dicitur.

C. 143

*Crescendus
vix*

*in
plenu
tudine*

*duxerit
in
ministeri
meum.*

A¹. 20.

A¹. 21.

per vos proficiscar in Hispaniam.] CVM obsequi-
uero eis fructum huc, dicit Macedonibus & Achaem.
Ver manus enim sanctorum dextrae Dei quae in
tunt offero. Illa autem ea intrata & sacrosancta ser-
uabit. SCIO AUTEM QUOD veniens ad vos
in abundantia benedictionis Euangelii CHRISTI
veniam.] Abundantiam seu implementum benedi-
ctionis Euangelii per Euangelio appella-
uit, quae Hierosolymis sustinuit. Hoc enim de-
clarant quae sequuntur. OBSECO ERGO vos
fratres per Dominum nostrum Iesum Christum,
& per charitatem sancti Spiritus, vt adiuuetis in ora-
tionibus pro me ad Deum, vt liberer ab infidelibus
qui sunt in Iudaea, & vt obsequii mei oblatio accepta
sit in Hierusalem sanctis.] Quibus nam laudibus
hoc terque quaterque beatum caput quis ornauerit?
Primum enim & quae ventura erant sciebat, &
ea praedicit. Etenim Mileri dixit Ephesiorum senten-
tibus, in ciuitate testificatur mihi spiritus, quod tribu-
euls & tribulationes me manent, & cum Agabar haec
praedixisset, & omnes flerent, & eum retinere con-
tentur, diuinus vir dixit: QUI facitis flentes, &
affligentes cor meum. Ego autem non solum allega-
ri, sed & mori paratus sum pro nomine Domini
nostri Iesu Christi. Hic quoque praedixit quod & Ro-
manos videbit & Hispanos. Adiecit autem, quod in
in abundantia seu implemento benedictionis Euangeli-
ii Christi veniet. Deinde Iudaeorum insaniam per-
fecte considerans, ipsorum quoque preces posside-
uit, non solum propter fideles, sed etiam propter eos
qui credunt. Nam neque illi in eum bene affecti erant
eum esse legis transgressorem existimantes. Quan-
to obrem etiam adiecit, ET vt obsequii mei oblatio
accepta sit in Hierusalem sanctis. Haec cum innumer-
abilibus laboribus collegit, discipulis omnis generis
suasiones adhibens, & eos qui recipiebant sollicitudo-
ne odium necessitatem vinceret. Vt venia ad vos
in gaudio per voluntatem Dei, vt refrigeret in
bis.] Ne ea quidem quae sunt honesta vult facere.

ne diuina voluntate. DEVS. autem pacis sit cum
omnibus vobis amen.] Non appellauit hic Deum
simpliciter, sed Deum pacis, tanquam ipse ea indi-
gent propter eos qui aperte bellum gerebant, & qui
aliqua in eum suspitione laborabant. Illis quoque
tam precans, propter eam, quam inter se habebant,
controuersiam de legalibus obseruationibus.

CAP. XVI.

COMMENDO autem vobis Phœben sororem
nostram, quae est in ministerio ecclesiae, quae est
Cenchreis, vt eam suscipiatis in Domino digne san-
ctis, & assistatis ei in quocunque negotio vestri indi-
guerit, etenim ipsa quoque adstitit multis, & mihi
ipso. Solutate Priscam & Aquilam adiutores meos in
Christo Iesu.] Cenchrea erat maximus pagus Co-
rinthi. Aequum est ergo admirari vim praedicationis.
Breui enim tempore non solum vrbes sed & pa-
gos pietate repleuit, & tanta erat Cenchreis congre-
gatio, vt etiam haberet mulierem ministram, eamque
incliyam & celebrem. Tantas enim habebat recte sa-
ctorum opes, vt ex lingua Apostolica laudes eius
modi colligeret. Etenim ipsa quoque adstitit multis,
& mihi ipso. Adstitisse autem, vt puto, dixit, quod in
eum hospitalis fuerit, eiusque curam gesserit. Multi-
plicibus autem eam laudibus remuneratur. Ipsa enim,
vt est verisimile, eum in vna domo susceperat, &
ad exiguum tempus, id scilicet quo Corinthi versa-
tus est. Ipse autem ei vniuersarum terrarum orbem
aperuit, mulierque in vniuersa terra ac mari celebris
facta est, nec eam soli Romani & Graeci cognoue-
runt, sed etiam omnes barbari. Ea autem, cuius post
ipsam meminit, illa valde superauit. Priscillam enim,
& Aquilam, possunt enim vtraque in libris inueniri,
suo Iesu, ne quis eum existimet fortunae societatem si-
gnificare, erant enim etiam in tabernaculorum con-
struere. Dicit autem aliud quoque maximum pro
se susceptum certamen. QUI pro anima mea suas
ceruices supposuerunt.] Adiecit autem priuato quo

Phœben

apostolica

Cenchreis

que commune. QUIBUS nō solus ego gr̄as ago sed & omnes ecclesie gentium] Dicit autem aliam quoque virtutem laude dignam. SALVTATE enim & domesticam ecclesiam eorum.] Declarat autem oratio eius insignem pietatem, Omnes enim, vt est verisimile, suos domesticos summam & absolutam virtutem docuerant, & diuina mysteria inuē promptē & alacriter peragebāt. Eorum diuinus quoque Lucas meminit, & docet, quomodo Apollō ad veritatem deduxerunt. SALVTATE Epānerum dilectum mihi, qui est primitiæ Acharie in Christo.] Primitus autem, vt est verisimile, ex toto populo credit. Quam ob causam & primitiarum appellationem suscepit. SALVTATE Mariam, quæ multum laborauit in vobis.] Alia rursus mulier, quæ propter suos labores coronatur. SALVTATE Andronicum & Iuniam cognatos & concaptiuos meos, qui sunt nobiles in Apostolis, qui & ante me fuerunt in Christo.] Multa simul encomia, & primū quidē quod fuerunt socii periculorum Pauli. Concaptiuos enim, vt qui fuerunt passionum cū illo, participes, appellauit. Deinde nobiles insignesq. esse dicit nō in discipulis sed in magistris & doctoribus. Laudat autē eos, & a tempore fidei. Ante me, nāquit, fuerunt in Christo. Post eos enim vocatus sum ego. Ego verō vndique, que diuini capitis modestiam admiror. SALVTATE Amphatum dilectum mihi in Domino.] Ne hoc quidem parua est laus. Eum enim dilectum in Domino appellauit. Id autem eum se rectē & honeste gerens declarat. SALVTATE Vibanum adiutorem nostrum in Christo, & Stachyn dilectum meum.] Vibanum maioribus laudibus coronauit. Christi enim prædicationum & certaminum eum adiutorem vocauit. SALVTATE Apellem probum in Christo.] Summum virtutis testimonium. Nihil enim habere adulterium, est bonorum colophon. SALVTATE eos quoque sunt ex Aristobuli Domo, & Herodionum cognati meum, & eos qui sunt in Domo Narcissi.] Clarum est eas fuisse familiae quæ egerat. De quibus

qui erant Narcissi dicit, QUI sunt in Domino. vt pote quod essent vtiq. alii qui hoc non fuerint. SALVTATE Tryphenam & Tryphosam, quæ laborant in Domino.] Rursus corona ex laboribus. Laborē autem vel hospitalitatis, vel ieiunii, vel alicuius alius virtutis declarat oratio. SALVTATE Perfidem charissimam, quæ multum laborauit in Domino.] Maior eius laus, maior enim fuerat labor & diligentia. SALVTATE Rufum electum in Domino, & matrem eius & meam.] Hæc quoque laus est magnificenda. Multi enim vocati, pauci verō electi. Eius quoque matrem multis ex virtute rectē factis decorauit, neque enim aliā digna esset habita quæ mater Pauli diceretur. Natura enim eam Rufi matrem effecit: Diuini autem Pauli, eius virtutis reuerentia. SALVTATE Asyncritum, Phlegontem, Hermen, Patrobam, & qui cum eis sunt fratres.] Hæc erat alia fidelium familia Pauli salutatione digna. SALVTATE Philologum & Iuliam, Nereum & sortem eius, & Olympadem, & omnes qui cum eis sunt sanctos.] Hi quoque simul degentes, propter eam quam habebant virtutem, Apostolicam salutationem affectus sunt. Cū eos sic nominatim esset allocutus, omnibus deinceps præcepit vt se inuicem salutarerent. SALVTATE, inquit, vos inuicem in osculo sancto.] Quoniam enim ipse absens eos amplecti non poterat, per ipsos facit, iubens vt se inuicem amplectantur & saluent in osculo sancto, honesto, modesto, & sincero, & germano, & ab omni dolo alieno. SALVTATE vos omnes ecclesie Christi.] Totius, vt semel dicam, terrarum orbis nomine eam caritatem salutauit, quæ vniuerso terrarum orbi præfida. Nō ego autem vos fratres, vt obseruetis eos, qui dissensiones & offendicula præter doctrinam quam vos didicistis, faciunt.] Malos legis defensores per hæc significat, quorum iubet doctrinam fugere, laudans principis Apostolorum prædicationē. Diuere enim, QUI præter doctrinam quam vos didicistis faciunt, est eius qui valde miratur doctrinam

quam acceperunt. **H**VIVSMODI enim Dominus Christo non seruiunt sed suo ventri.] Et ex hoc manifestum est quod ea dicit de Iudæis, eorū enim semper ingluuiem accusat. Et alibi etiam dicit, **Q**UORVM Deus venter est. **E**T per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium.] **B**enedictionem laudem vocauit. Innuat autem etiam aliquos fuisse ab eis: seducunt enim, inquit, corda simplicium. Non tamen malitiam, sed simpliciter accusauit. Deinde eos laudibus rursus excirat. **V**ERITA enim obedientia in omni loco diuulgata est.] **Q**uod doctrinam Apostolicam prompto & alacri animo suscepissit. **G**AUDEO igitur, inquit, in vobis.] **P**ergit & laudate, & docere. **S**ED volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo.] **H**anc quoque legem Dominus Apostolis præbuit, dicens. **N**ESTOTE prudentes sicut serpentes, simplices sicut columbæ. Vult autem dictum quoque dominicum, nos insidias quidem quæ ab inimicis parantur repellere, eos autem qui iniuriam faciunt minime vicisci. **D**EVI autem pacis conterat Satanam sub pedibus vestris velociter.] **Q**uoniam præcepit vt ab inimicis conteremus, opportunè Deum rogauit vt insidiatorum magistrum contereret, & eorum qui crediderunt pedibus submitteret. **G**RATIA Domini nostri Iesu Christi vobiscum.] **P**ostquam ostendit hostem, indicauit auxiliatorem. Qui enim Dei gratiam consecuti sunt inexpugnabiles. **S**ALVTANT vos Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater cognati mei,] **I**lle quidem habet insignem operis societatem, hi vero cognitionem. **C**oadiutor autem est cognato multo honoratior. **H**ic autem est Timotheus, quem Lyllris circumcidit: ad quem duas scripsit epistolas. **P**orrò autem Iasonis quoque meminit Actuum historia. **S**ALVTO vos ego Tertius qui scripsi epistolam in Domino.] **E**rat is quoque vnus eorum qui Apostolica doctrina digni habiti fuerant. **Q**uamobrem sanctæ animæ sceleris per legem suscipiens, eos chartæ mandare iussus est.

*ad d. g. sim
plicium.*

*hic ad d. g.
apost. ad
omnes per
uenit.*

SALVTAT vos Caius hospes meus, & vniuersæ ecclesiæ.] **H**oc quoque est maximum laudis testimonium, domum fidei alumni aperire, & cum aliis omnibus ipsum quoque orbis terrarum doctorem fouere & obseruare. **H**ospitem enim eum qui hospitio excipit appellat. **I**s autem erat Corinthius, & hoc nos docuit diuinus Apostolus in epistola ad Corinthios, **G**RATIAS, inquit, AGO Deo meo quod nullum vestrum baptizavi nisi Crispum & Caium. **S**ALVTAT vos Erastus arcarius ciuitatis, & Quartus frater.] **N**on appellat eum ecclesiæ Oeconomum, sed ciuitatis, vt cui curatio omnino credita fuerat. **M**eminit autem eius etiam in epistola ad Timotheum. **S**ic autem dicit. **E**RASTVS mansit Corinthi. **R**eliqui autem Trophimum Mileti ægotantem. **G**RATIA Domini nostri cum omnibus vobis, Amen.] **S**piritalem eis rursus benedictionem impertit, vt Dei gratia, tanquam adamantino aliquo muro, circumdedit. **H**oc & epistole proœmium constituit, & finem imposuit. **H**uius simus nos quoque participes, vt insidiis superiores euadamus: vt ab ea illuminati recta via absque villo errore incedamus, & Apostolica sequentes vestigia digni habeamur qui doctorem videamus, & per illius intercessionem Dominicam benevolentiam & promissa bona consequamur, **G**ratia & benignitate Domini nostri Iesu Christi. **C**um quo patri simul cum sancto Spiritu conuenit gloria & magnificentia nunc & semper & in sæcula sæculorum. **A**men.

*Sciendum est autem quod F epistola ad Romanos
scripta Corinthi.*

C. 149

ARGVMENTVM PRIMAE EPISTOLAE AD CORINTHIOS.

Act. 18. Salutare[m] praedicationem Diuinus Paulus per
 eos uersatus est, & plurimo tempore apud
 eos uersatus est, cum Dominus hoc ei aperte praeci-
 pisset, loquere, inquit, & ne tacueris, est enim mihi
 in multus populus in hac ciuitate. Cum ergo annis
 & sex menses praeterissent, ipse quidem praedica-
 nis gratia in alias ciuitates profectus est. Illi autem
 fallacem sapientiae imitatricem, dicendi scilicet con-
 tentionem & laudem, tanquam rem praeclaram, stu-
 diose secuti sunt. Cum uiros enim eloquentia prae-
 ciosos sibi magistros adsciuissent, in multas partes diuisi
 sunt. Singuli enim suum perpetuo admirabantur,
 & de eis inter se inuicem contendebant. Unus autem
 ex eis qui se propter suam dicendi facultatem iacta-
 bat, uel maximum scelus admittere ausus est. Cum
 nouera enim concubuit. Qui autem eius partes se-
 quebatur, hoc quidem pro nihilo ducebant, solam
 autem eloquentiam laudibus prosequabantur. Quae
 propter diuinus Paulus in principio epistola, eam
 quae existimatur sapientiam reprehendit, & ostendit
 praedicationem ea quidem esse nudatam, sed ma-
 ximam habere potestatem. Tam uero eos etiam re-
 prehendit qui de alijs quidem rebus inter se contende-
 bant: de his autem quae ad uictum pertinebant. At-
 registratibus utebantur iudicibus. Prohibet etiam ut
 eorum quae idolis immolata fuerat essent participes,
 inueniens hoc etiam ausos esse nonnullos. Interim uer-
 tem & de uirginitate & de uicinitate quae sunt
 uelisa consulit. Quinetiam de spiritalibus donis suis

& prolixè differit, docens eorum differentiam, &
 praeciens ut dono linguarum, non ad laudem captā
 dam, sed ad utilitatem uterentur. Porro autem eis
 etiam adducit doctrinam de resurrectione, cum ali-
 quis, ut est uersimile, eis persuadere conarentur, ne
 quod de resurrectione corporum dicebatur admitte-
 rent. Aliqua etiam alia, ne de singulis dicendo sum-
 prolixior, scriptis suis inseruit, quae & illis erant
 conducibilia, & omnibus hominibus utilitatem
 procurant. De Christiano autem dogmate seu de-
 creto ideo pareus locutus est, quod cum non paruo
 tempore apud eos uersatus esset, quid sentire oportere
 eos accurate & perfecte docuerat, & admira-
 bilis post eum ueniens Apollō Apostolicam doctri-
 nam confirmauerat. Optimum ergo medicum imi-
 tatus est, & affectionibus morbuque conuenientia
 medicamenta praeiuit. Ferendis autem literis mi-
 nisterium exhibuerunt Stephanus, & Fortuna-
 tus, & Achaicus, ad ipsum missi à Corin-
 thijs, ut ipse doceret in sine. Beatum
 enim Timotheum ad ipsos quidem
 misit, sed non cum epistola, &
 hoc ipse ostendit. At enim,
 Si uenerit Timotheus, mi-
 dete ut sine metu sit
 apud uos.

ἐπιλάτεις,
 ἑπιλάτεις
 οὐβόησις.
 καὶ οὐβόησις
 ἐπιλάτεις

ἑπιλάτεις
 ἑπιλάτεις
 ἑπιλάτεις
 ἑπιλάτεις

ἑπιλάτεις

ἑπιλάτεις

ne alienationem eis precatus est. Quod autem dico
 SINE crimine, ostendit eos tunc fuisse criminibus
 obnoxios. FIDELIS Deus per quem vocati estis
 in societatem filii eius Iesu Christi Domini nostri.]
 Hoc autem faciet, qui in filios adoptionis domum
 vobis largitus est, Societatem enim filii vocavit ad
 ptionem in filios. Illud autem FIDELIS, est pro
 eo quod est verus, & à mendacio alienus. Quin etiam
 hic hoc PER quem, in patre posuit, impudentia
 Hereticorum ora obstruens, & docens quod non
 paruitatem significat. Postquam bonis ac benignis
 verbis aures eorum præparauit, docilem reddidit,
 accusationem incipit, non eam nudam introducens,
 sed admonitionem prius asserens. OBSERVO autem
 rem vos fratres per nomen Domini nostri Iesu Chri-
 sti, ut idem dicatis omnes, & nō sint in vobis schisma-
 ta.] Adhortationi nomen Domini rectè contumit
 Id enim erat quod ab eis pro nihilo habitum abolu-
 batur. Cū enim oportet eos ab ipsa appellari, ab
 iis qui illis præerant denominationes assumebant.
 SENSUS autem perfecti in eodem sensu & eadem senti-
 tentia.] Non eos reprehendit quod diuersā senti-
 rent, sed quod de iis qui illis præerant irigarent &
 contenderent. Prædicationis quidem, inquit, vnus
 est sensus. Hæc enim dicit illud, IN eodem sensu
 sed non est vna vtique affectio. Id enim significat il-
 lud, ET IN eadem sententia. Hortatur ergo vt ea-
 dem cogitantes & sentientes non dissideant, & de iis
 qui præerant, non temere contendant. SIGNIFI-
 CATIONEM est enim mihi fratres ab iis qui sunt Chlo-
 quod sunt inter vos lites.] Docet autem etiam ge-
 nus contentionis, HOC autem dico quod vnusquis
 que vestrū dicit: Ego sum Pauli, Ego verò Apollonis.
 Ego autem Cephæ, ego verò Christi.] Illi quidem
 se ipsos ab aliis Magistris denominabant. Ipse verò
 suum & Apollo nomen posuit, adiecit autem etiam
 nomen principis Apostolorum, docēs quod neutri-
 rum nominibus ad hoc vt æquum est, & hoc in se
 quæ sequuntur apertius intelligemus. Admodum sic

te autem & prudenter Christi nomen cum aliis con-
 numerauit, ostendens absurdum quod ex eo sequi-
 tur, quod scilicet Dominum & seruum in eodem or-
 dine & loco habent. DIVISVS est Christus?]
 Hoc nonnulli legeront enuntiativè, dicentes Chri-
 stum hic nominatam esse ecclesiam, & sic sunt inter-
 pretati, Christi corpus malè est interpretati, ego
 verò puto hæc esse posita per interrogationem. Hoc
 enim docent ea quæ subiunguntur. NUNQUID
 Paulus pro vobis crucifixus est? vel in nomine Pau-
 li baptizati estis? Quod autem dicit, tale est. Nun-
 quid Domini & potestatis habet Christus socios ac
 collegas, nec in suo nomine mortem sustinuit, & pro
 peccata diuisus est, & alii quidem ex vobis ab ipso,
 alii verò ab hoc & illo denominamini? Non solus
 pro vobis mortem subiit, non in nomine eius bap-
 tizati gratiam accepistis? an hominum invocatio vo-
 bis peccatorum remissionem largita est? GRATIAS
 ago Deo meo quod neminem vestrum baptizavi, ni-
 si Crispum & Gaium, ne quis dicat quod in nomine
 meo baptizati estis. Baptizavi autem domum Ste-
 phani, cæterum nescio si quem alium vestrum bap-
 tizavi.] auget quidem accusationem per vnum
 quodque eorum quæ dicuntur: sed eos quos accusat
 non ferit nimis acriter, dum propriam personam pro
 illis adducit. Tacite autem innuit, quod non solum
 à magistris, sed etiam ab iis qui eos baptizarant, qui-
 dam se ipsos appellabant. Dicit etiam causam cur
 multos nō baptizauerit. NON enim misit me Chri-
 stus ad baptizare, sed Euangelizare.] Atqui vt rum-
 que præcepit. ITÆ, inquit, & docete omnes gen-
 tes sancti. Sed prædicare est præstantius & excellen-
 tius quàm baptizare. Baptizare enim facile est omni-
 bus qui Sacri doti honore digni sunt habiti. Prædi-
 care autem erat paucorum, qui hoc donum à Deo
 diuinitus acceperant. Ab hoc deinceps loco eorum
 qui se de eloquentia iactabant deprimunt supercilium,
 & dicit. NON in sapientia verbi, vt non euacuetur

155. 155.
 baptizati.

Math. 28.

155. 155.
 155. 155.

ut dicitur in
 psalms
 dicitur in sa-
 pientia ser-
 monis, ne
 inanis fieret
 crux
 Christi.

Esa. 32.
 aduim, id
 est infirma
 bo, abulebo.

Quis qua-
 sitor.

crux Christi.] Si enim eloquentia & dicendi scilicet
 tate vli essemus, non offensa esset potentia eius qui
 crucifixus est: omnes enim existimassent eos qui cre-
 diderant facundia, & dicendi arte captos fuisse: coram
 autem qui predicant imperitia, eos vincens quibus
 de eloquentia iactitant & magnificè circumspiciunt,
 virtutem crucis aperte indicat. **V. R. N. V. M.** enim
 crucis, pereuntibus quidem stultitia est: iis autem qui
 salui sunt, id est nobis Dei virtus est. Scriptum est
 enim. Perdam sapientiam sapientum, & prudentiam
 prudentiam reprobo.] Sermonem autem crucis dicit,
 predicationem de cruce. Qui pereunt autem eos ap-
 pellat qui non credunt: Qui seruantur autem, eos
 qui credunt, à sine appellationes imponens. Scrip-
 turæ autem ponit testimonium, docens quod vniuerso-
 rum Deus è superis hæc appellauit. Deinde ostendit
 quam vera & à mendacio aliena sit predictio. **V. R.**
 sapiens, vbi scriba, vbi inquisitor huius sæculi.]
 Hos omnes vicit crucis predictio. Sapiens autem
 vocat, id quod Græca faciundia ornatum est. Scribam
 autem, iudeorum magistrum, qui de legis cognitio-
 ne gloriabatur. Conquisitor enim eum, qui ex his &
 illis differendi artem excuerat. Deinde subiungit.
N. O. N. N. E. stultam fecit Deus sapientiam huius mudi
 di?] Sapientiam mundi huius non vocat eloquen-
 tiam. Illam enim Deus quoque suppeditat. Nam &
 ipse & linguas diuisit, & vnicuique proprios charac-
 res tribuit. Itaque linguæ quoque Græcæ elegantia
 & splendorem donauit. Sed qui ea nõ vt oportet vi-
 sunt, eam fraudis escam effecerunt, & probabiliter er-
 roris fabulas constituerunt. Accusat ergo non elo-
 quentiam, sed falsum quod in ea celatur. Eam com-
 etam, & stultam effectam esse dicit. **N. A. M.** quia in Deo
 sapientia non cognouit mundus per sapientiam Dei
 placuit Deo per stultitiam predicationis saluos face-
 re credentes.] Dicit duas vel potius tres Dei sapien-
 tias. Est enim eam quæ stultitia existimatur, sapientia
 esse ostendit, & aliarum præstantissimam. Dicit autem
 eam vnam quidem sapientiam, quæ hominibus data

est, per quæ & ratione prædit sumus, & ea quæ sunt
 agenda discernimus, & artis scientiasque inuenimus,
 & Deum cognoscere possumus. Secundam autem,
 quæ in rerum creaturarum contemplatione versatur.
 Videmus, n. cæli magnitudinè, Solis pulchritudinè,
 astrorum choream, terræ & maris latitudinem, plan-
 tarum & animalium differentiam, & cætera, ne singu-
 la afferam. Tertiam autem, eam quæ per Seruatorem
 nostrum ostenditur, quam qui non credunt, appellant
 stultitiam. Hoc autem dicit, quod oportebat quidè
 homines, naturali accepta à Deo cognitione, per
 creaturas, tanquàm per pedum vestigia, deduci, & eorum
 opificem adorare: sed quoniam nullam ex his utilita-
 tem accipere voluerunt, benignus ac clemens Deus,
 eis alia ratione salutem procurauit, & per eam quæ
 à stultis stultitia vocatur, eos ab errore liberauit.
Q. V. O. N. I. A. M. & iudei signa petunt, & Græci sapien-
 tiam querunt: nos autem predicamus Christum cruci-
 fixum, iudeis quidem scandalum, gentibus autè stul-
 titiam.] Iudei à Domino petebant miracula, nos au-
 tèm docet Euangelistæ. Quinetiam Apostolis, vt est
 verisimile: hoc, n. diuinus dixit Apostolus, signa ostē-
 dere iubebant. Græci autè impetitiã ridebant, quæ
 admodum videlicet etiã Athenis dicebant, **Q. V. I. D.**
 vult feminis verbis hic? Sed nos, inquit, illorum stul-
 titiam despicientes, Dominicam passionem prædica-
 mus, quibus & hos, & illos aperte sciamus manifestè
 contradicere. Et quoniam est utilitas predicationis?
I. P. E. I. S. autè vocatis iudeis, atque Græcis Christum Dei
 virtutè & Dei sapientiã.] Idem est & sapientia & stul-
 titia, potentia & imbecillitas, stultitia quidè & imbe-
 cillitas iis qui non credunt. Sapientia autè & poten-
 tia iis qui credunt. Etenim Sol quidè lux est iis qui vi-
 dent, tenebræ verò iis qui cæcutiunt, ipse tamè non
 mittit tenebras, sed moribus radii splendore non ad-
 anima possit à lumine veri cognitionis illustrari. Sci-
 dum est autem quod sapientia & potentia, non vni-
 geniti diuinitatem appellauit diuinus Apost. sed de

m d r o b e r u t .

id est Græ-
 cis.

Ad. 17.

Id est per
 stultitiam.

Handwritten notes in the right margin, including a large 'B' and 'C'.

cruce prædicationem, & refellit Arrianos, & Eusebianos, qui malè ex hoc loco conantur ostendere sapientiam Deum verbum nominari. Ex hoc enim loco construunt blasphemiam, quam ex Proverbia dicto sumunt. **QVIA** quod stultum est Dei, sapientius est hominibus: & quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.] Stultum & infirmum vocat crucis mysterium ex stultorum sententia. Ostendit autem hoc & sapiens & fortes superasse. **VIDETE** enim vocationem vestram fratres, quòd non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles.] Non dixit, nullus sapiens, nullus potens, nullus nobilis. Nam ex iis etiam erant qui credebant, sed non multi, erant enim plures ex pauperibus. **SAP** quæ stulta sunt mundi elegit Deus, et confundat sapientes: & infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia: & ignobilia mundi & contemptibilia elegit Deus, & ea quæ non sunt, ut quæ sunt destrueret.] Stulta & imbecilla & ignobilia vocavit ex hominum opinione. Vera enim est stulticia, non dicendi impertitia, sed fide carere: & imbecillitas atque ignobilitas, non paupertas, sed impieria, & morum improbitas. **Vniuersorum** autem Deus doctus per indoctos, & per pauperes diuites vicit, & per peccatores orbem terrarum piscatus est. **VR** non gloriatur omnis caro in conspectu eius.] Si enim sciam ab initio, eos, qui se de diuitiis iactabant, & propter eloquentiam gloriabantur, electos, effecisset prædicatores, non solum ii qui contra dicebant, sed ii etiam qui prædicabant, damno affecti essent, ut qui se suis viribus errorem superasse crederent. **NR** ipso autem vobis estis in Christo Iesu, qui factus est nobis sapientia à Deo, iustitia, sanctificatio, & redemptio, ut quæ admodum scriptum est, **Qui** gloriatur, in Domino glorietur.] Illud, Ex ipso, non dixit ex ratione creationis, sed ex ratione datæ salutis. **Quicumque** enim inquit, eum receperunt, dedit eis potestatem filiorum Dei fieri, us qui credunt in nomine eius, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, nec ex vo-

*ut non
pudore afficiat.
quæ in nullo habetur
pretio.
ut ipsa ex ip
efficacia
redderet.*

Hier. 23.

Hier. 9.

1. Ioan. 2.

luntate viri, sed ex Deo nati sunt. Quia enim dixit, quòd quæ sunt stulta mundi, & imbecilla, & ignobilia Deus elegit, necessario subiunxit, Ex ipso autem vobis, datam docens nobilitatem. Generationis autem modum etiam ostendit, dicens, in Christo lesu. Non enim in hoc vel in illo denominati estis, sed regeneratione in Christo digni estis habiti. Ipse vobis veram dedit sapientiam, ipse vobis dedit remissionem peccatorum, & iustitia dignatus est, & sanctorum effecit à Diaboli tyrannide liberatos. **Conuenit** ergo vos glorari non propter homines, sed propter Deum qui seruauit.

CAPVT II.

ET ego cum venissem ad vos Fratres, veni non in sublimitate sermonis, aut sapientiæ, annuncians vobis testimonium Dei.] Sermonem appellat eloquentiam: Sapientiam vero, dicendi artem. **Neutro** enim inquit, usus sum, cum ad vos venissem. **NON** enim iudicavi me aliquid scire inter vos nisi Iesum, Christum, & hunc crucifixum.] Præclare posuit illud, iudicavi, docens quòd potuisset de Theologia seu diuinitate apud eos verba facere, eis tamen solum incarnati Christi dispensationis doctrinam attulit, ut qui se de Dominica passione iactaret, & in ea gloriaretur. **ET** ego in timore, & tremore multo fui apud vos.] Fui apud vos perpetuo iniuriis, tormentisque affectus, & in carcere inclusus. **NR** sermo meus, & prædicationis mea, non in persuasibus humane sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus & virtutis.] Prædicationi enim testimonium ferrebat spiritus mirabilis effectus. Passionum autem imbecillitati potentiam spiritus conuenienter coniunxit. **VR** fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei.] Ea enim de causa non permittit omnem suspicionem remota, ut quæ non dicendi vehementiam inducta, sed spiritus virtute adducta sit. **SAPIENTIAM** autem loquimur inter perfectos, sapientiam verò non huius sæculi, neque principum hui-

*videtur.
Theod. legit
euangelium,
non autem
testimonium.*

*videtur, ad
persuadendum
apertum.
Sicut seculum
71a.*

138
139

*τὸν ἄριστον
γινώσκουσιν, qui
ostiosi inveni-
lesque red-
duntur.*

*Theod. ita
legis in my-
sterio ab-
sconditam,
in mysterio
invisibilem
revelat.
Prædestina-
vit, Græce
ἀποκάλυψιν,
præfinit.*

Luc. 23.

Esai. 64.

ius sæculi qui destruantur.] Quoniam prædeterminationem prius stultitiam appellavit, ea viens appellatio ne, quam afferbant infideles, necessario ostendit esse & dici sapientiam ab iis qui sinceram & perfectam fidem susceperunt. Principes autem huius mundi appellat Sophistas, Poetas, Philosophos, & Oratores, ut qui ex eloquentia in hac vita sint clari & illustres. **S E D** loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus ante sæcula in gloriam nostram.] Non hoc dicit quod in mysterio loquimur, sed sapientiam, quæ est in mysterio abscondita, hominibus asserimus, quam non Deus nunc ex aliqua poenitentia dispensavit, sed ab alto & à prima principio præfinit, quæ ex ea acquiritur nobis gloriam procurans. Non solum enim salutem, sed etiam gloriam suppeditat iis qui credunt. **Q U A M** nemo principum huius sæculi cognovit. Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent.] Principes huius sæculi appellavit Pilatum, Herodem, Annam, Caiapham, & alios Iudæorum principes, & eos autem dicit ignorasse divinum mysterium, & propterea Dominum crucifixisse. **Q U A** de causa etiam Dominus cruci affixus dicebat, Pater ignosce eis, ne sciunt enim quid faciunt. Si enim cognovissent quod salutaris passio ipsos quidem per universum terrarum orbem disperitura, gentibus verò salutem esse impetratura, passione eum afficere nunquam ausi fuissent, & propter ea Dominus eos dignos censuit quibus de retur venia. Sed cum postquam à mortuis surrexisset, & in coelos ascendit, & venit sanctissimus Spiritus, & Apostoli fecerunt miracula omnis generis, in incredulitate permansissent, eos obsidioni tradidit. Dominus autem gloriæ crucifixum appellavit, nequaquam divinitati passionem tribuens, sed insignem eorum qui peccarunt scelus ostendens. **S E D** sicut scriptum est, **Q U A E** oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in corde hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum.] Quoniam Iudæorum ignorantiam præmunit, & Oeconomie mysterium revelatum esse

dixit, necessario adiecit, quod quæ neque ullus audit, neque unquam vidit, neque mens infatiabilis cogitavit, ea universorum Deus iis præparavit qui eum ardentem diligunt. Porro autem de testimonio minime dubitandum est. Sufficit enim beata lingua quæ dixit, Sicut scriptum est. Docet autem nos etiam liber Paralipomenon, hoc est derelictorum, multas etiam alias scriptas fuisse Prophetias. **N O B I S** autem revelavit Deus per Spiritum suum.] Sufficit hoc etiam ad ostendendum testimonium veritatis. **Q U I** enim accepit divini spiritus revelationem, ab eo quoque accepit illius cognitionem. **S P I R I T U S** enim omnia scrutatur etiam profunda Dei.] Illud scrutatur, non pro ignorantia, sed pro perfecta cognitione posuit. Hoc enim etiam de Deo paulo post dixit, Qui autem scrutatur corde. Sin autem illud est ignorantia, hoc etiam similiter: sin autem illud cognitionis, hoc etiam idem. Cognitionis quidem ostendit æqualitatem: inæqualitatem verò ignorantia. Invenitur enim Deus quidem ignorare corda hominum. Spiritus autem Dei profunda. Rursus si scrutari ignorantiam significat, scrutatur autem omnia, ut est verisimile, non ignorat. Sed hæc pluribus alibi ostendimus. Interpretationem ergo perfectamur. **Q U I S** enim hominum scit quæ sunt hominum, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Ita & quæ Dei sunt nemo cognovit nisi spiritus Dei.] Ostendit enim quod ita novit ea quæ Dei sunt, sicut nos nostras scimus cogitationes. **N O S** autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est: Vt sciamus quæ nobis à Deo donata sunt.] Ostendit sanctum Spiritum non esse rerum creaturam partem, sed suam habere à Deo substantiam. Hoc enim dicit, Nos autem non spiritum mundi accepimus, pro eo quod est, Creatum spiritum non accepimus, nec per Angelum rerum divinarum revelationem accepimus. Sed ipse qui à patre procedit Spiritus, nos docuit quæ erant occulta mysteria.

*Theod. non
habet, huius*

placiter & absolute secundum opus, sed secundum laborem operis. Hic enim sepe offert ducentos feruori cum magna facilitate. Ille autem, cum plurimum laboris susceperit, vnum vel duos ab errore liberat. Hoc autem & in ieiunio, & in temperantia videre licet. Hic enim à natura adiutus, absque villo labore exercet continentiam: Ille verò, ut cum quo natura belligeretur, cum multis laboribus id quod desiderat assequitur, & hic quidem qui est calidioris temperaturæ, cum maxima molestia expectat vesperam. Ille autem etiam duorum & trium dierum in ediam absque villo magno labore patitur. Quamobrem istus iudex non opus sed laborem respicit. **DEI** enim sumus adiutores.] Qui cum Arrio & Eunomio sentiunt, ne filio quidem hanc appellationem tribuunt, sed ipsum *υπεροχος* hoc est subseruientem seu subteroperantem nominant. Diuinus autè Apostolus etiam veritatis predicatores Dei coadiutores & cooperatores appellat. Verum enim uero magna est differentia. Ille enim cooperatur tanquam filius. Hi verò tanquam serui amanissimi, implent Dei voluntatem. **DEI** agricultura estis, Dei ædificatio estis.] Non huius aut illius, sed Dei vniuersorum. **SECUNDVM** gratiam Dei quæ data est mihi, vespiciens architectus fundamentum posui.] Cum diuinam prius gratiam ostendisset, ita seipsum sapientem architectum appellauit. Ego primus, inquit, in vobis ieci fundamenta pietatis. **ALIVS** autem superædificat. Vnusquisque autem videat quomodo superædificet. Fundamentum enim aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Oportet superædificare, non fundamentum, qui vult sapienter ædificare. Hoc fundamentum iecit beatus Petrus, vel potius ipse Dominus. Cum enim dixisset Petrus, Tu es Christus filius Dei, dixit Dominus. Super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. Ne vos ergo denominate ab hominibus. Christus enim est fundamentum. si quis autem

ουμυπα, cooperatores.

estis in Graeco est semel tantum.

tem superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, scorum, stipulam vniuscuiusque opus manifestum erit.] Nonnulli existimant hæc ab Apostolo dicta esse de dogmatibus: ego autem existimo eum hæc dicere de actiua virtute & vitio, & parare accusationem in eum qui fornicatus est. Porro autem aurum & argentam & lapides pretiosos appellat species virtutis, ligna autem & scorum & stipulam, ea quæ sunt virtuti contraria, quibus paratus est ignis gehennæ. Hæc autem non à Doctorum vitio, sed à Discipulorum instituto depèdit. Illi enim diuinas quidem doctrinas exhibent, ex his autem qui audiunt, hi quidem seipfos aurum, illi verò argètum, alii verò lapides pretiosos seipfos redunt, studiosè ea quæ dicuntur attendentes. Alii autem rursus in socordia & ignauia vitam agentes, lignorum & sceni & stipulæ quod facile exuri potest, amirantur, vitium eligentes. Materię autem differentiam non vita præsens, sed futura coarguet. Hoc enim dixit illud, **DIES** Domini reuelabit.] Pro eo quod est, Dies iudicii. **QVIA** in igne reuelabitur, & vniuscuiusque opus quale sit ignis probabit. Si cuius opus manserit quod superædificauit, mercedem accipiet. Si cuius opus aulerit, detrimentum patietur. Ipse autem saluabitur, sic tamen quasi per ignem.] Doctores quidè diuina docent, qui autem audiunt, pro suæ sententiæ arbitrio id quod agendū est eligunt. Sed in die aduentus Domini erit acris & vehemens examinatio, & eos quidem qui rectè vixerunt, tanquam aurum & argentum, reddet ignis splendidiore: eos autem qui iniquitatem fecerint, instar ligni & sceni & stipulæ comburet. Doctor autem, qui quæ oportet docuerit, non luet pœnas, sed salute dignus habebitur. Hoc enim dicit, Ipse autem saluus erit, nempe Doctor. Opus autem comburetur, pro eo quod est, si qui seipfos malum opus effecerunt. Si ita autè legamus, perfecte inueniemus eorum quæ scribuntur sententiam. si cuius opus aulerit, detrimentum patietur. Ipse autè saluus erit.

quæque ipsa enim, mania festum fuit.

Græcum nõ habet, domini.

fic tamen quasi per ignem. Pro eo quod est, eius opus ab igne comburetur. Ipse autem saluus erit, neque Doctor. Neque enim ipse eius causa ut ad id quod est deterius se conuerterent, eis enim quam oportuit doctrinam præbuit. Si quis autem non vult illud, tanquam per ignem, operi attribueret, sed Doctorem, ita intelligat, quod ipse quidem pro eis non luet perinas. Seruabitur autem ipse quoque per ignem examinatus, si habet vitam doctrinæ convenientem.

Quod autem non de dogmatibus sed de operibus hæc dicta sunt, ea etiam testantur quæ inducuntur. Dicit enim. **NESCITIS** quod templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis? Si quis autem templum Dei violauerit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos. Si enim templo quod ex lignis extructum est honoris quom par est tribuimus, multo est vtrique iustus Deo consecrare templa ratione prædita. Notandum est autem quod templum Dei appellauit eos qui inhabitantem spiritus habent gratiam. Testatur enim scriptura, quod sanctissimus spiritus Deus est. **NEMO** se fecerit. Videlicet de eloquentia aut generis nobilitate se iactans. Hoc enim subiungit. **SI QVIS** videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat ut sic sapiens. Sapientia enim huius mundi stultitia est apud Deum. Sapientiam huius mundi appellat, quæ à spiritus gratia deserta est, quæ solis humanis rationibus & cogitationibus vtitur. Et ne huiusmodi nos iactemus & gloriemur. Eiusmodi autem sapientie accusationi coniungit etiam scripturæ testimonium. **SCRIPTUM** est enim, Compræhendant sapientes in astutia eorum. Et iterum Dominus nouit cogitationes sapientium quoniam vanæ sunt. Postquam inanem Doctorum gloriationem ita reuelat, ad eos qui eo nomine sibi placebant cõuertit sermonem. **NEMO** itaque gloriatur in hominibus. Omnia enim vestra sunt. Quænam ea sunt. **SICUT** Paulus siue Apollo siue Cephas, siue mundus, siue

se, Græcè est, *ἑαυτοῖς*, se ipsum.

Psal. 93.

vita, siue mors, siue præsentia, siue futura Omnia enim vestra sunt, vos autem Christi, Christus verò Dei. Ostendit veras diuitias, & quisnam sit is qui eas suppeditat, & ea quæ nihil sunt contemnere docuit. Etenim nos, inquit, Apostoli, propter vos Apostolicam gratiam accepimus, ut verbum vobis prædicaretur. Vobis data est vita præsens, & quæ expectatur. Quin etiam mors ipsa vestræ utilitatis gratia in naturam inuenta est, & quæcūque videtur, omnia ad vestrum vsum fabricata sunt, & quæ expectantur, vestra causa parata sunt. Oportet ergo vos Domino Christo coniungi, qui est horum bonorum suppeditator, & per ipsum, Deo vniuersorum. Nobis enim vnus est, per naturam, quam à nobis accepit. Patri autem, per diuinam substantiam. Ex ipso enim est natura genitus. Christus enim est Dei, non ut Dei creatura, sed ut filius Dei. Sin autem contradicunt qui eum Arrio sentiunt, & nolunt concedere habitudinis & relationis differentiam, vocent & quæ sunt præsentia, & quæ futura, & Apostolos, & vitam, & mortem, nostra effecta & opera, quoniam diuinus Apostolus dicit hæc omnia nostra esse. Sed id non dixerint. Sunt ergo hæc nostra per diuinam munificentiam. Nos autem sumus Christi, ut hominis quidem, membra, ut Dei verò, effecta & opera. Christus autem Dei, ut proprius eius filius ex eo natus secundum diuinitatem.

CAPVT IIII.

SIC nos existimet homo ut ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei. Qui vult nos honorare, honoret ut Christi ministros, reueratur ut dispensatores, munus natura metiatur. Neque vero solum hoc scripsit diuinus Apostolus, sed etiam fecit. Lycaones enim sacrificare volentes prohibuit, vestem vna cum Barnaba lacerans, & clamans, **ATQVE** ac vos patibiles homines sumus. Ita beatus etiam Petrus dixit Cornelio. Et ipse ego homo sum. **SIC** iam queritur inter dispensatores ut fidelis quis inueniatur. Non ut Domini dignitatem arripiat, sed ut Domino benevolentiam conferret. **MHI**

L. iiii

γῆνοσθ.

Act. 14. 10.

τὸ λατρεῖν ὃ
quod velle
quum est au
tem quare
tur.

autem pro minimo est vt à vobis iudicet.] Duabit eos de causis accusat, & quod honori modum non adhibeant, sed supra modum honorant, & quod cum iudicandi potestatem non habeant, iudicent, neque verò quolibet, sed Doctores. Neque enim hi quidem hunc, hi verò illum præferrent, nisi sibi ipsis iudicandi auctoritatem arrogarent. Ea de causa eos iudicandi facultate priuauit, dicens vilipendi Doctores, si de seipulorum iudicium in iis quæ ad ipsos spectant forebirent. Deinde eis medicinam afferens, id quod dicit commune efficit. **AUT** ab humano die.] Humanum autem diem vocauit, humane vitæ breuitatē. **SAD** neque me ipsum iudico. Nihil enim mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum. Qui autem iudicat me, Dominus est.] Quid enim, inquit, loquor de aliis? Ego qui quæ ad me perlinēt recte scio, & si nullius mihi sum sceleris iniquitatisque conscius, nō potero in animum inducere, vt me ipsum iudicem, nec vt me à peccato immunem pronunciem, expectabo autem Dei sententiam. Nemo autem existimet hoc, Non in hoc iustificatus sum, esse illi contrarium, Nihil mihi conscius sum. Non est enim contrarium, sed consequens. Sæpe enim euenit vt etiam ignorantē peccent, æquum esse & iustum existimantes. Sed hoc aliter videt vniuersorum Deus. Hoc enim significant ea quæ sequuntur. **ITA QVA** nolite ante te pus iudicare, quoad vsque veniat Dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordiū, & tunc laus erit vnicuique a Deo.] Vos, inquit, videtis ea quæ apparent: Deo autem manifestata sunt etiam ea quæ celantur, sed in præsentia manifesta non omnia aperit, in illa autem erunt omnia manifestata. Iustum ergo iudicium expectate, tunc enim iustas inferri sententias videbitis. Et quoniam seipsum & Apollon prius & Cepham in mediū adduxit, quam esset absurdum quod ab eis fiebat ex maioribus ostēdens, necessario deinceps accusationē aperit. **HAC** autem fratres transfigurauit in meipsum & Apollonem propter vos, vt in nobis discatis, nō supra quàm scri-

ptum est, de vobis sentire.] Si nos qui Doctores sumus, qui prædicationem à Deo accepimus, nostras appellationes non adiecimus, sed ex Christo vocari iussimus, considerare quanta impietate plenum est quod sit ab illis. Hoc enim dicit illud, vt in nobis discatis, non supra quàm scriptum est de vobis sentire. Scriptum est autem, Qui vult in vobis esse primus, sit omnium vltimus. **ET VNUS QVIS** in quo vocatus est in eo maneat, Ne vnus aduersus alterum insuletur pro alio.] Qui enim seiplos diuiserant, & hi quidem ex hoc, illi verò ex illo appellari volebant, inter se decertabant, singuli suos præceptores alios superare contententes. Deinde ad ipsos Doctores. **QVIS** enim te discernit?] Quanam te pars elegit? cur non omnium æque doctor voceris? **QVID** autem habes quod non accepisti?] De quam re te iactitas & gloriaris? De eloquentia sed Deus hanc tibi largitus est: At de scientia ac cognitione? Et hoc quoque donum Dei est. At de miraculis? Et hæc est operatio spiritus. **SI AUTEM** accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?] Nemo de alienis depositis se veditat, aut propterea pluris æstimat, sed vigilat vt ea salua custodiat ei qui tradidit. **IAM** saturati estis, iam diuites facti estis.] Nulla re indigeris; omnia bona vobis affatim suppetunt. **SINE** nobis regnatis.] Dum nos adhuc laboramus, & pro prædicatione persequutiones sustinemus & affligimur, vos regni fructum percepistis. Et quoniam hæc pacifice posuit, quam habet affectionē aperit. **ET VT INAM** regnetis.] Nō solum enim vobis non inuideo, sed etiam opto vt his bonis fruamini. Deinde insignem ostendit humilitatem. **VT** et vobiscum regnemus.] Atqui hoc semper de Christo statuit. Si sustinemus, & conregnabimus, tamen illi quidem verè regnet, veri autem eius serui stiam loquens hoc posuit, illorum supercilium deprensens. **PVTO** enim quod Deus nos Apostolos nobilissimos ostendit, tanquam morti destinatos.] Si

epist. hoc non habet vulgata editio, quod habet Theod.

Marc. 10
ἐξουσίαν, ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, hoc habet Theod. quod nō est in Latina editione.

Ἰσαακίδου ἰς regnatis sibi.

Ἰησοῦς

Handwritten marginal notes in large, stylized letters, possibly 'C. 169' or similar, written vertically on the right edge of the page.

Maiores
theorum.

Dei, clari
in
mes.

in
certis sedib.
magamur.
idias pro
prie.

in
idias, deo-
yibus male-
dictis appe-
tm benedi-
cimus.

in
idias, deo-
yibus male-
dictis appe-
tm benedi-
cimus.

in
idias, deo-
yibus male-
dictis appe-
tm benedi-
cimus.

enim veram est vos nullius egere, & frui regno, nos
vt videtur, in vitam deducti sumus tantum vt occide-
remur. Hoc enim sibi vult illud, Morti destinatio.
QVIA spectaculum facti sumus mundo & Angelis
& hominibus.] Nostra sunt omnibus ad spectanda
proposita. Angeli enim nostram animi magnitudinem
& virtutem mirantur, ex hominibus autem alii quor-
dem nostris afflictionibus letantur, alii vero misere-
cordia quidem mouentur, sed non possunt ferre auxi-
lium. Nos stulti propter Christum.] Quae enim
apud infideles reputatur, stultitiam praedicamus.
vos autem prudentes.] Et ne nimium pungeret,
subiunxit. IN Christo.] Pro eo quod est, vti iam
datur vobis vt veram prudentiam habeatis. Nos
infirmi, vos autem fortes, vos nobiles, nos autem igno-
biles.] Deinde perpersiones sigillatim enumerat.
Vt quae in hanc horam & esurimus, & sitimus, &
nudi sumus, & colaphis cedimur, & instabiles sumus,
& laboramus, operantes manibus nostris.] Per haec
autem omnia tolerantiam aperuit. Per ea autem quae
sequuntur, perfectionem philosophiam. MALUM
CIMVR & benedicimus, persecutionem patimur,
& sustinemus, blasphemamur, & obsecramus.] De-
inde vltimum contemptum ostendit. TANquam
purgamenta huius mundi facti sumus.] Nihil in-
quit, differimus ab iis quae in domibus tanquam su-
perflua abiciuntur, vel oleribus, vel restis, aut puta-
minibus, vel aliis eiusmodi, ita nos viles & abiectos
plurimi existimarunt. OMNIUM peripsa vixisse
adhuc.] Pro eo quod est, magnas ago gratias. Haec
dixit no de iis qui persequuntur, sed de iis qui pra-
dicationem susceperunt. Quocirca subiunxit. NON
vt confundam vos haec scribo, sed vt liberos meos cha-
rissimos moneo.] Iam vero se eos quoque genuisse
ostendit. NAM etsi decem millia paedagogorum ha-
beatis in Christo, sed non multos patres. Nam in
Christo Iesu per Euangelium ego vos genui.] Pa-
dagogos alios doctores appellauit, seipsum autem
Patrem, vt qui doctrinam Euangelicam eis primam

attulerat. 2000. ergo vos fratres, imitato res mei
estote.] Hoc est, sicut ego sum modestus, vos mo-
desti estote, quae perpetuo patimini, de perpersionibus
non de gratiis aut donis gloriemini. ID est misi ad
vos Timotheum, qui est filius meus charissimus & fi-
delis in Domino, qui vos commonefaciet vias meas
quae sunt in Christo, sicut vbiq; in omni ecclesia
doceo.] Snam in eos affectionem ostendit, vt qui
misert Timotheum; & suam in Timotheum bene-
volentiam & charitatem, vt qui filium dilectum no-
mauerit; & aliam eius virtutem significauit, cum
fidelem in Domino appellauit. Is, inquit, actiones
meas narrabit, vias enim actiones seu facta vocauit.
Non dixit illum eas esse docturum, sed in memoria
tenocaturum; id autem quod dixit, eos accusat obli-
uionis. Ipsi enim Apostolicam virtutem aspexerant.
Adiecit autem quod etiam ecclesiis omnibus eandem
doctrinam praebere consueuerit. Cum omnes horum
communiter accusasset, deinceps aduersus eum qui
fornicatus est sua profert sententiam. TANquam
non uenturus autem sim, sic inflati sunt quidam.]
Cum diuinus Paulus prauidisset futurum vt eum
praeniteret, non adiecit appellationem, ne fieret mani-
festus omnibus hominibus, sed indefinite dixit. Qui-
dam. VENIAM autem ad vos cito, si Dominus
voluerit, & cognoscam non sermonem eorum qui in-
flati sunt, sed virtutem.] Non quero enim eloquen-
tiam, sed actionem: Deinde hoc confirmat. NON
enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute.]
Non sufficit enim ad salutem regnam Dei predica-
re, sed etiam ea conuenit facere quae regno digna
sunt. Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in
charitate & spiritu mansuetudinis? Dat eis vtriusq;
optionem, veniam enim, inquit, vt vos volueritis, si-
ue spiritaliter, siue more iudicis. Virgam autem ap-
pellat operationem qua corrigit. Per eam enim Ely-
mam luce priuauit. CAP. V.

OMNINO auditur inter vos fornicatio.] Satis
ostendit quam sit insignis absurditas, nam ne

non videtur
The. legere,
sicut et ego
Christi.

apertus, di-
lectus
in
memoriam
reuerabit.

sic, non est
Graco

id est.

in
Act. 13.

legit Theod. in epi. ad corinthios, que ne inter gentes quidem nominatur.

hoc dicitur, ut absens. Grecum habet Theod., hoc sic operatus est. Avarus.

hoc quidem audiri oportebat. Monstrat autem eius magnitudinem criminis. **ET** talis fornicatio, qualis nec inter gentes. **Q**uia enim non audent in qua vacant doctrinæ Dæmoniorum, ea apud vos admittenda sunt. **ITA** UT vxorem patris aliquis habeat. **O**perispretium est autem hic etiam Apostolicam admirari sapientiam. Non enim dixit nouercam, quoniam nomen aliquid odii & malevolentiae prae se fert, sed Patris vxorem, hoc est, eam quae est loco matris, eam quae pro matre Patri coniuncta est, quae id est generatrici, quod ea quae peperit. Deinde eo relicto eius affecit. **ET** vos inflati estis. **D**e se enim praetere ac magnifice sentiebant, ut qui Doctorem eruditum haberent. **ET** non magis ludum habuissent, ut tollatur de medio vestrum qui hoc opus fecit. **N**on fert legem contrariam. Non enim dixit. Cur non eiecistis? Superius enim prohibuit iudicare Doctores: sed cur non luxistis, Deum orantes ut ab eius pernicie liberaremini? **E**GO quidem absens corpore, praesens autem spiritu, iam iudicavi ut praesens. **N**emo vestrum vult aliquid aliud. Iam enim sero ostendit insigne flagitium. **I**N nomine Domini nostri **I**ESU **C**H**R**I**S**T**I**, congregatis vobis & meo spiritu, cum virtute Domini nostri **I**ESU **C**H**R**I**S**T**I** tradere huiusmodi hominem Satanæ, in interitum carnis, ut spiritus saluus sit in die Domini nostri **I**ESU **C**H**R**I**S**T**I**. **H**orrore plenum iudicium constituit. Primum enim omnes in nomine Domini congrego. Deinde etiam spiritum introduxit per gratiam spiritus: & ipsum etiam Dominum praesidere, & sententiam proferre ostendit, & hosti tradere, & fides praescribere, ut corpus solum castiget, animæ enim ex disciplina salutare medicamentum conficit. Spiritum autem hic vocat, non animam, sed donum, seu gratiam. **H**æc enim omnia, inquit, facio, ut id in eo seruetur usque ad aduentum Serui toris nostri. **E**x hoc autem loco docemur, quod eos qui segregatos, & ab ecclesiastico corpore separantur, inuadit Dia-

bolus, eos gratia destitutos inueniens. Postquam eum excidit, docet causam cur hoc fecerit. **N**ON est bona gloriatio vestra. Nescitis quod modicum fermentum totam massam corrumpit? **E**xpurgate ergo vetus fermentum, ut sitis noua conspersio, sicut estis azymi. **V**etus fermentum vocat quod fuit ante baptismum, a quo iubet separari, & esse non fermentator, nullas illius reliquias habentes. Et quonia debant azymos, consequenter subiunxit. **ET** **T**ENIM **H**abemus nos etiam agnum qui pro nobis sacrificari sustinuit. **I**TAQUE epulemur non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiae, sed in azymis sinceritatis & veritatis. **P**ermanfit in meta phora, & ostendit quidnam fermentum, quid azymum uocauerit. **S**CRIPSI vobis in epistola, ne commiscamini fornicariis. **N**on in alia, sed in hæc. Dixit enim paulo antea. Nescitis quod modicum fermentum totam massam corrumpit. **N**ec de quibusdam scripserit. **N**ON utique. **S**aritanis huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus, alioquin debueratis ex hoc mundo exisse. **N**ihil difficile statim fide sunt alieni: hoc enim nihil est aliud, quam ad aliquem alium vos mundum mittere. **N**UNC autem scripsi vobis non commisceri. **P**ro eo quod est scriptum in hac sententia. **S**I **I**S qui frater nominatur inter vos, est fornicator, aut auarus, aut idolis seruientis, aut maledicus, aut ebriofus, aut rapax, cum eiusmodi nec cibum sumere. **Q**uod si non oportet eos communis esse cibi participes, nec mystici quidem sunt iudicare? **Q**UID enim mihi de iis qui fornicant, nonne de iis qui intus sunt vos iudicatis? **N**am eos qui foris sunt Deus iudicabit. **I**llos Dei iudicio relinquimus, hos autem nos etiam iudicare iussi sumus. **A**VERTETE malum ex vobis ipsis. **M**osaicum adducit testimonium, id quod dicit diuina lege confirmas.

Quos, fermentat.

Theo. habet magis ueteris in ueteri pascha nostrum pro nobis. in pascha nostrum, solum celestem.

id est ad id est, idolorum cultibus.

Grecum Theod. non habet inter uos. in pascha nostrum, Grace, uos de eos autem, Grace et in pascha, & auferetis.

Handwritten marginal notes in large, stylized letters, possibly 'C' and 'E'.

omni con
ferunt.

institutum de fornicatione sermonem, & dicit.
OMNIA mihi licent? Legendum est interrogatum.
Deinde respondendo. SED non omnia expediunt.
Ita autem etiam id quod deinceps sequitur. OMNIA
mihi licent? sed ego sub nullius rodigar potestatem.
Hoc dicit te non vivere sub lege, & te esse rei iustitiae
& in tua potestate, & habere liberum eligendi arbitrium.
Sed non semper tibi conducit tua uti potestate.
Quando enim turpe aliquid & inhonestum perpetraveris,
libertate privaberis, & peccati servus efficiaris.
ESCA ventri, & venter escis; Deus autem hunc & has destruet.
] Si vis in his uti libertate, creare. Propter ventrem enim cibos creavit.
Secundum est autem eos quoque finem accepturos. Post regulam enim
cibi sunt hominibus superflui: potio autem vita quoque futura
eorum nihil habet. Quoniam admodum enim nec uxores ducunt,
nec nubunt, ut est vox Dominica etiam nec comedunt,
nec bibunt. Illud autem, Destruet, posuit per praedictionem.
CORPUS autem non fornicationi, sed Domino, & Dominus corpori.
] Caput nostrum saepe Dominus appellavit, ei ergo tanquam capiti corpus coniunctum.
Non enim sicut venter est cibi receptaculum, ita corpus
propter fornicationem creatum est. DEVS vero & Dominum
suscitavit, & nos suscitabit per vitam suam.
] Ne Dominum tanquam mortuum contempseris.
Suscitatus est enim, & nos etiam suscitabit qui illum suscitavit
Deus, eius qui suscitatus est virtute. Aperte ergo ostendit quod
excitatus quidem est, quod ad humanitatem attinet: nos autem
ut Deus excitabit. NESCITIS quod corpora vestra membra
sunt Christi?] Non tanquam sponsa Christo coniuncti estis?
TOLLENS ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Abicit.
] Scelus autem valde auxit, membra nostra membra Christi
appellans, non amplius, inquit, tua sunt, sed Christi.
Quomodo ergo ea facis membra meretricis? Deinde docet quomodo.
AN nescitis quod qui adheret meretrici, unum corpus efficitur? *Gen. 2.*

mim, inquit, duo in carne una. Qui autem adheret Domino, unus spiritus est.] Quod de matrimonii
coniunctione dictum est aperte posuit in fornicatione.
Nam & hoc & illud rei natura idem est, per legitimum
autem & illegitimum ostenditur differentia. Dicit ergo.
Meretrici adherens, membra tua facta membra meretricis.
Domino autem per spiritum coniunctus, membra Christi membra facis.
Si ergo Domino coniunctus fueris, & ad eam rursus recesseris,
ad ipsum Dominum pertinet iniuria. Membra enim
cuius meretrici adducis, & Domini membra meretricis membra
efficis. VGITI fornicationem.] Non dicit, Odio habete & auer-
samini, sed fugite, sciens quam sit acris & vehemens hoc peccatum, & eum
quem ipsum insequitur erigit, & praecipit ut insequens fugiat.
Quoniam etiam docet quam sit res execranda. OMNIA enim
peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est.
Qui autem fornicatur, in suum corpus peccat.] Qui enim vel innumerabilia
alia peccata committit, & iurisiurandi fidem frangit,
& maledicto ac blasphemia linguam polluit, & in ea quae ad se
non pertinent inuadit, non usque adeo peccati sensum accipit.
Qui autem libidinis servus fuerit, statim post peccatum malum sentit, & ipsum
corpus abhorret & auersatur, & ideo lauacris etiam
ventes corpus purgant, ea ratione se probum evicere existimantes.
AN nescitis quod membra vestra templum est spiritus sancti,
qui in vobis est, quem habetis a Deo.] Dixit superius corpus templum Dei, etiam
idem membra Christi: nunc rursus vocat templum sanctissimi
spiritus. Spiritum autem donum gratiam appellat & per haec
omnia cognoscimus aequalitatem trinitatis. ET non estis vestri?
] Quamobrem? IMPTI enim estis pretio magno.] Sanguis
dominicus est pro vobis exolutus, alii Dominum subestis.
Et hoc quidem opposuit ei quod ante dictum est,
Omnia mihi licent, docens nos habere Dominum, & nos oportere ex illius legibus vivere.
Hoc enim subiunxit. GLORIFICATE, &

islor, prav
prium.

mu. *grace rō Cū
pca iūat,
corpus vō
strum.
qui in vobis
est, nō est in
Graco Theo
doret.*

*magno non
habetur in
graco Theo.
et portate
nō habetur
in Theodor.
Graco.*

2. v. n. 16
 meo hunc
 amari dei
 & spiritu,
 que quide
 Dei sunt, no
 habetur in
 Vulg. edit.

portare Deum in corpore vestro & spiritu, quæ qui
 dem Dei sunt.] Et animarum & corporum opiter
 & creator Deus est, qui non solum ea fecit, sed etiam
 à Diaboli potestate liberauit. Oportet ergo vos &
 per corpus & per animam ipsum glorificare, illa &
 facientes & dicentes, quæ omnes linguas ad laudan-
 dum bonisque verbis prosequendum moueant. Hæc
 Apostolus primum caput implevit. Nos autem eius
 admonitionis memores, & corpora nostra exhibita-
 mus hostiam viuam, sanctam, Deo bene placentem,
 & animam omnis generis beneficiorum recordatio-
 ne sanctificemus, vt & in presenti vita verè Dei tēpla
 vocemur, & promissis bonis fruamur, gratia & beni-
 gnitate Domini nostri Iesu Christi. Cum quo Patris
 vni cū sanctissimo Spiritu conuenit gloria & magis
 ificentia nunc & semper & in secula seculorū. Amen.

TOMVS SECVNDVS.

CAPVT VII.

D QUIEVS autem scripsit istis
 hi, Bonum est homini mulierem non
 tangere.] Aperte ostendit se respi-
 dere de iis de quibus interrogatum.
 Rogarūt autem Corinthi, an oportet
 et eos qui legitimo matrimonio
 vxoribus coniuncti sunt, deinde salutarem baptis-
 mō accepērunt, vti coniugali consuetudine. Scribit ergo,
 continentiam quidem laudans, fornicationem vero vituperans,
 coniugalem autem coniunctionem concedens. Cum enim dixisset, Bonum est homini mulierem
 non tangere, subiunxit. **PRORIUS** habet, & vnaqueque suum virum habeat.] Et ad-
 dem vni est natura. Opportune autem illud adiecit,
 Propter fornicationem, quoniam eam iam accipiat

nat. **VIORI** vir debitum reddat, similiter & **VXOR**
 viro.] Hæc de continentia docet, iubens mari-
 tum & vxorem ex æquo trahere iugum matrimonii,
 & non alio respicere, & violare societatem, sed eam
 quam par est sibi inuicem tribuere beneuolentiam.
 Merito autem priori hoc ius statuit, quoniam mari-
 tus est caput vxoris. Humanæ enim leges, mulieri-
 bus quidem castas esse præcipiunt, & si cōtra legem
 fuerint, in eas animaduertunt, sed à viris non eandē
 castitatem exigunt. Cum enim viri essent qui leges
 tulerunt, æqualitatem non curarunt, sed sibi veniam
 dederunt. Diuinus autem Apostolus diuina gratia
 inspiratus, primum quidem viris legem statuit, vt ca-
 sti sint. Quoniam verò contingebat vt viri vel mu-
 lieres continentiam desiderantes, vel inuitis coniu-
 gibus à coniugali coniunctione separarentur, iure
 de hoc etiam præcipit. **MULIER** sui corporis po-
 testatem non habet, sed vir. Similiter autem & vir
 sui corporis potestate non habet, sed mulier.] Quo-
 niam enim eos vnam esse carnem pronūciavit, iure
 etiam vxoris corpus mariti esse pronūciavit, & tur-
 sus mariti corpus vxoris potestati subiecit. Atq; hic
 quidem mulieribus, prioribus legem tulit quoniam
 ea maximè ante viros solent continentiam comple-
 ti. **NOLITE** fraudare inuicem, nisi forte ex con-
 sensu ad tempus, vt vacetis orationi, & rursus reuer-
 timini in idipsum.] Exstimat quispiam se fraudari
 deus quæ dat inuitis. Hoc ergo per quàm aptè posuit
 etiam qui continentiam non ex vtriusque consensu
 est vtriusque maritus, vt pote quod præter eius senten-
 tiam illa contineat. Idipsum etiam mulieri accidit, si
 maritus ea quæ sunt præstantiora eligit. Merito ergo
 si forte ex consensu, & natura sciens imbecillitatem,
 labunxit, **AD** tempus. Tempus quoque docuit
 dicent, vt vacetis ieiunio & orationi. Oportet enim
 ieiunium sanctitate honorare. Post ieiunium autē
 permittit consuetudinem. Hoc enim dicit, Et rur-

Theod. hanc
 legem in
 prima corinthi
 que debet
 tur beneuo-
 lentiam.

Orationi,
 Grace etiā
 habetur
 vna, id est
 ieiunio quod
 nō est in lo-
 tino.
 quibus
 ieiunio quod
 mul. conue-
 niat.

sus reuertimini in idipsum, & docens quod quia alii
 suspectum haberet, hæc statuit, subiunxit. **N**u-
 tet vos Satanas.] Et ostendens quod nos eius in-
 nos potentiam augemus, adiecit. **P**ROPTER in-
 continentiam vestram.] Dum vos enim in focor-
 dia vitam transigitis, & vestra sponte voluptatibus
 seruitis, Diabolus accipit occasionem aduersus vos
 instruendi & dirigendi aciem. Quod autem leges ho-
 minum imbecillitate mensus est, docuit per ea que
 sequuntur. **H**OC autem dico secundum indulgentiam,
 non secundum imperium. Volo autem vos
 omnes esse sicut & meipsum.] In continentia & per-
 fectionem iudicauit, & que minora sunt concessit,
 & imbecillitati quidem opem ferentia medicamenta
 oratio protulit, ad ea autem que sunt optima & per-
 stantissima eligenda, archeyptum exemplar exor-
 tat, seipsum autem exemplar proposuit, iuxta castita-
 tis thesaurum nobis reuelare coactus. **S**ED vnus-
 quisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem
 sic, alius vero sic.] Consolatus est eos etiam
 qui sunt iuncti matrimonio, Dei donum appellant
 matrimonium. Ab illo enim dono & gratia quis ad-
 iutus, & iam coniugalem recte exercet continen-
 tiam. Fert autem gratiæ auxilium iis, qui bonum &
 alacre animi propositum asserunt. Petite, enim in-
 quit, & dabitur vobis, querite & inuenietis. Cum
 hæc ad Corinthiorum rogata respondisset, & que
 iis qui matrimonio iuncti essent conducibilis statuit,
 scribit ad eos etiam qui matrimonii iugum non-
 dum acceperant, & iis qui acceperant quidem, sed
 morte postea disiuncti fuerant & viduitatem desola-
 bant. **V**ICIO autem non nuptis & viduis. Bonum
 est illis, si sic permanserint sicut ego.] Ostendit tur-
 sus se esse ex ordine cœlibum & eorum qui vxores
 non duxerunt. Neque enim quis eum iure inter vi-
 duos collocet, cum adhuc esset adolescens, quando
 uocatione dignus est habitus. Nemo autem ex libe-
 met eum viris quidem cœlibatum, post matrimonium
 autem continentiam solis mulieribus statuere. Vira

autē Grace
 dicitur enim .
 legit Theod.
 nonnulli autē
 dicitur, id
 est omnes
 homines.

Matth. 7.
 Luc. 11.

dicitur enim, in
 quo matri-
 monio iuncti
 non sunt.

que enim docet vtrunque sexum. **Q**UOD si se nō
 continent, nubant. Melius est enim nubere quam
 vri.] Vt rationem non vocat cupiditatis molestiam,
 sed animæ incipitationem, & ad id quod est deterius
 inclinationem. Quod autem dicit, est eiusmodi. Me-
 lius quidem est & vos cui coniugalis consuetudo nō
 datum obtigit, & vos qui coniuncti quidem fuistis, sed
 morte estis disiuncti, eligere continentiam. Sin au-
 tem cupiditatis impetum ferre non potestis, sed ad
 hoc sustinendum certamen imbecillo animo estis,
 quoniam ad ea que honesta & pulchra sunt, non ha-
 betis alacre & ardens animi propositum, nulla lex
 prohibet quominus matrimonium contrahatis. De-
 inceps ad aliam transit legem. **I**IS autem qui ma-
 trimonio iuncti sunt præcipio non ego, sed Domi-
 nus, vxorem à viro non discedere. Quod si discesse-
 rit, manere inuuptam, vel viro reconciliari. Et vir-
 vxorem non dimittat.] Euangelicam legem in me-
 moriam reuocauit, Dominus enim dixit in sacris
 Euangelis Quicumque dimittit vxorem præter-
 quam causa fornicationis, facit eam mœcham. Pro-
 pterea adiecit, Non ego sed Dominus. Illud au-
 tem: Maneat inuupta, vel viro reconcilietur, non
 est contrarium ei quod est, Nolite fraudare vos in-
 uicem, nisi forte ex consensu. Illa enim dicta sunt
 iis, qui non propter aliam causam, sed propter
 solam continentiam separantur. Hic autem iis
 legem statuit qui de aliis rebus contendunt, & co-
 nantur, quidem firmum & infractum seruare matri-
 monii vinculum, se autem ad eorum qui separan-
 tur imbecillitatem demittens, & ea ratione pro-
 hibens ne matrimonium disiungatur. Cum enim al-
 teri coniungi prohibeat, vtrunque partem ad prius
 matrimonium redire compellit. **N**AM CAETERIS
 ego dico, non Dominus.] Hoc, Ego dico,
 pro eo quod est, non inueni hanc legem scriptam
 in sacris Euangelis, sed nunc eam sero. Quod au-
 tem Apostoli leges, leges sunt Domini, clarum est

ἡ ἀποστολή,
 ἡ ματρίμωνιο
 ἡ ἀποστολή.
 ἡ ἀποστολή, ἡ
 ἡ ἀποστολή, ἡ
 ἡ ἀποστολή, ἡ
 ἡ ἀποστολή, ἡ

ἡ ἀποστολή,
 ἡ ἀποστολή, ἡ
 ἡ ἀποστολή, ἡ
 ἡ ἀποστολή, ἡ
 ἡ ἀποστολή, ἡ
 ἡ ἀποστολή, ἡ

ἡ ἀποστολή,
 ἡ ἀποστολή,
 ἡ ἀποστολή,
 ἡ ἀποστολή,

matrimonium contrahit. Comparatio enim illam etiam beatam ostendit. Hoc autem sufficit ad reuelandos Nouatianos, qui digamiam, tanquam fornicationem accusant, Apostolicis legibus aperte contradicentes. Hæc cum post priorem scripserit accusationem, & matrimonii ac coelibatus, viduitatisque, & virginitatis consilium attulisset, aliam rursus accusationem attingit, cuius argumentum summam discretionem necesse est. Nonnulli ex iis qui Corinthi crediderant, cum aliquorum consuetudine & familiaritate vterentur qui errore tenebantur, vna cum eis vescebantur in templis idolorum, non tanquam idolis immolata quæ apponebantur sumentes, sed vt qui per suam haberent omnia à Deo esse creata. Ceterum quod ab eis fiebat, magnum iis qui hanc nondum habebant cognitionem incommodum asserbat. Cui enim viderent eos qui inter ipsos agebant absq. villo metu, immolata sumere, incitabantur vt hoc ipsum facerent, erat autem maius eorum delictum. Neque enim ex illorum instituto ii quoque cibum sumebant, sed tanquam idolis immolata comedebant, illorum cognitionem non habentes. Hoc cum rescuisset diuinus Apostolus, factum reprehendit, & morbo adhibet omnis generis medicamenta.

CAP. VIII.

De iis autem quæ idolis immolantur, scimus quòd omnes scientiam habemus.] Cum quadam ironia eis suo testimonio cognitionem attribuit. Quòd enim eos illam nõ verè habere dixerit, docet postea. Dicit enim. Si quis autem putat se aliquid scire, nondum cognouit quemadmodum oportet eum scire. Hoc ergo ironice posuit, scimus quòd omnes scientiam habemus. Deinde subiungit, **SCIENTIA** inflat: charitas verò ædificat.] Dilectio est cognitio nõ melior ac præstantior. Hæc enim multos quæ non rectè vtuntur elatos efficit: Illa verò vt proximo beneficiat curam gerit. Hoc enim sibi vult illud ædificat. Eos autem reprehendit hæc oratio, vt qui

γινώσκοντες, cognitionem.

γινώσκοντες, cognitionem.
αγαπᾶν, dilectio.

sent privati charitate. Si eam enim haberent, imbecillorum vtilitatis curam gererent. s i quis autem putat se aliquid scire, nondum cognouit quemadmodum oportet eum scire.] Ostendit eos non esse solum dilectione nudatos, verum etiam cognitione priuatos, de qua sibi placebant. Indefinire autem accusat, volens potius curare quàm sauciare. s i quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo.] Multa nobis cognitione opus est, & vt eam in presenti vita per se etiam accipiamus nequit fieri. Deum ergo diligamus vt ab eo cõsequamur vt nostri curam gerat, nobisq. provideat. Item hoc valde accurate posuit. Non enim dixit, Qui diligit Deum, cognouit ipsum, sed, cognitus est ab ipso, id est, assequitur vt eius curam gerat. Ita etiam dixit beatus Mõses ipsi Deo vniuersorum. Tu mihi dixisti, Inuenisti gratiam apud me, & noui te præter omnes. Ab eo ergo cognitus est, significat maiorem Dei curam & providentiam. n a eis autem quæ idolis immolantur, scimus quòd nihil est idolam in mundo, & quòd nullus Deus nisi vnus.] Noui, inquit, ea quæ vos dicere soliti estis, à me enim hæc dicere didicisti. Scio idola esse inanimata, & nullo sensu prædita, & vnum esse Deum vniuersorum effectorem & Dominum. NAM & si sunt qui dicantur Dii, siue in cælo, siue in terra, si quid sunt Di multi, & Domini multi.] Vult diuinus Apostolus aliud confirmare. Quia enim dicebat nullum esse alium Deum, nisi vnum, Christum autem Deum quoque prædicabat, & sanctissimum similiter spiritum cum Patre & filio connumerabat, ab iis autem qui accuratam Theologiam, & perfectam diuinitatis rationem nondum didicerant, dubitabatur, quomodo spiritus vna connumeretur, ex iis quæ ab aduersariis dicuntur sua confirmat, & docet quòd Græci quidem seu gentes dicunt multos esse Deos, eosdem autem Dominos quoq. nominat: ii autem nullo modo sanctesed solis agnoscuntur nominibus. Hoc enim dicit illud. Nam etli sunt qui dicantur Dii, siue in cæ-

Gen. 32.

et i i b p o u n t

t o r i d o u o

D o r o r, d e e

s u a u t e m e o

r u q u e i d o

l i s i m m o l a

t a s u n t.

v r e q, n u l

l u s D e u s a

l i u s.

e t s i, i r e q, s i

q u i d e m.

s i q u i d e m,

o v r e q, s i c u t.

Handwritten notes in the right margin, including the word "Cognitus" and other illegible scribbles.

lo, siue in terra, sicut sunt Dii multi & Domini multi eisdem enim & Deos & Dominos appellabit. Hoc autem, siue in celo, siue in terra, dixit ex more Græcarum fabularum. Alios enim Deos cœlestes appellabant, vt Iouem & Apollinem, Lunonem & Minervam: alios autem terrenos, vt fontes, & fluuios, & quæ dicuntur, nymphas, & Herculem, & Dionysium, & Aesculapium, & alios innumerabiles. **N**o sicut iam vnus vnus Deus Pater, ex quo omnia, & nos in illa, & vnus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum.] Illi ergo ignorantia caligine circumdatus, in multis, usque qui non sunt errant, nos autem vnum scimus Deum patrem, & vnum Iesum Christum. Iure autem hic quoque admiremur sapientiam Apostolicam. Cum enim prius ostendisset appellationem Domini æqualem habere vim & potestatem cum appellatione Dei, eas diuisit, & hanc quidem Patri tribuit, illam verò, filio, Corinthiorum imbecillitati remedium afferens. Quod enim multis in locis filium Deum nominat, facile potest qui vult ex eius scriptis intelligere. Expectantes enim, inquit, adiutum glorie magni Dei & Seruatoris nostri Iesu Christi. & Ex quibus Christus secundum carnem, qui est in omnibus Deus, & in regno Christi Dei, & alia eius modi innumerabilia. Hic quidem certè hunc Deum appellant, illum verò Dominum, ne is qui haud ita pridem à Græcorum seu gentium errore liberati fuerant, & veritatem didicerant, præberet occasionem redeundi ad multorum Deorum errorem. Quod si Arriani & Eunomiani dicant illud, vnus Deus, esse re filium à diuinitate patris, audiant quod consequetur. Et vnus Dominus. Si enim quoniam vnus Deus pater, non est Deus filius: nec pater ergo Dominus, quia est vnus Dominus Iesus Christus, verum enim vnus in illorum caput retorquetur blasphemia. De vnus enim Apostolus ostendit æqualitatem, vt qui Dei vocem simulter & in Patre & in Filio posuerit, & vocem Domini æqualem eum dei voce vim ac potestatem habere ostenderit. Porro autem vnus vnus

ἀπὸ τῆς
nobis.

que scriptura has esse cōiunctas appellationes ostendit. **E**go enim, inquit, sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, & Audi Israel Dominus Deus tuus vnus est, & Domine Deus meus magnificatus es valde, & innumerabilia eiusmodi. Qui est ergo verè Deus, omnino est etiam Dominus, & qui est verè Dominus, est omnino etiā Deus. Alioquin nec est aliās Deus Pater, vnus. n. Deus pater, nec aliter Dominus Iesus Christus. Vnus. n. Dominus Iesus Christus. Illud autē, Nos in illū. Pro eo quod est, ad ipsum conuerti, ad ipsum respicere, ipsum debemus perpetuo laudare. Hoc verò, Et nos per ipsum, non officium ac creationē, sed salutē significat. Per ipsum enim omnia, nos autem qui credidimus, sumus per ipsum salutem assecuti. **S**ed non in omnibus est scientia.] Hæc, inquit, non omnes sciunt, hinc manifestum est enim prius dixisse ironice, scimus quod omnes habemus scientiam. **Q**UIDAM autem cum conscientia vsque nunc idoli, quasi idolothytū manducant, & conscientia ipsorum, cum sit infirma, pollutur.] Non esus pollutur, sed pollutur conscientia, quæ perfectam cognitionem non suscepit, sed idolothytū errore adhuc tenetur. **E**SCA autem nos non commendat Deo, neque enim si manducauerimus, abundabimus, neque si non manducauerimus, deficiamus.] Eos qui se de cognitione iactabant docet, per contemptum attendere, citra vllum autem desiderantur immolatorum parricipes, & eorū qui imbecillitatem negligenter. Hoc enim significat, ea quæ consequuntur. **V**IDEATE autem.] Debet autem etiam quemodo laedantur. Et quis enim viderit eum qui habet scientiam in idolothytū, edificabitur, nonne conscientia eius, cum sit infirma, edificabitur ad manducandum idolothyta.] Ostendit autem magnitudinem. **E**T peribit infirmus in tua conscientia frater, propter quem Christus mortuus est.] Amplificauit accusationem, vt

Exod. 20.
Deut. 6.
Ysal. 103.

ὁ ἴσους ὁ θεὸς
ἐστὶν ὁ κύριος
ὁ θεὸς ὁ κύριος
ὁ θεὸς ὁ κύριος
ὁ θεὸς ὁ κύριος

Nec si comedimus,
plus habuerimus,
nec si non comedimus,
minus.

etiam illo modo.

ὡς ἡ ἐξουσία ἡ
ἡ ἐξουσία ἡ
ἡ ἐξουσία ἡ

potestas.
potestas.
potestas.

accusationem.
accusationem.
accusationem.

etiam propter
etiam propter
etiam propter

tuam cognitionem, aut
tuam cognitionem, aut
tuam cognitionem.

197

molatorum participes absque vilo metu erant, & offensionis occasionem imbecillioribus præbebant, ab improba potestate conans abducere. Quocirca ostendit quòd cum & à lege & à Deo vniuersorum potestatem accepisset, & Apostolos ea vti videret, & ipsam rerum naturam attenderet, eorum nihil admisit, ad vnum respiciens, nempe ad cursum prædicationis, & eorum qui audiebant, vtilitatem. Iis autem ea etiam quæ sequuntur conueniunt.

hæc parenthesi non habetur in Greco.

Aff. 21. Act. 16.

ἀκατάστατος.

ὡς ἀσθενὴς, tanquàm imbecillus.

Rom. 15.

NAM cum liber essem ex omnibus, omnium me fecerum feci, vt plures lucrifacerem.] Dicit libertatem quæ à gratia data est. Docet autem apertius quòd vocauerit seruitutem. ET factus sum Iudæis tanquam Iudæus, vt Iudæos lucraret: iis qui sub lege sunt, quæ si sub lege essem (cum ipse non essem sub lege) vt eos qui sub lege erant lucrifacerem.] Iudæos, potest, eos appellat, qui nondum crediderant. Sub lege autem, eos qui Euangelium quidem acceperant, sed legis custodiendæ vinculo adhuc erant alligati. Propter hos itaque & illos & purificatione ex lege Hierosolymis suscepit: & in Lycaonia Timotheum circumcidit: & alia innumerabilia his similia prudenti dispensationis consilio vsus fecit. IIS qui sine lege erant, tanquam sine lege essem, cum sine lege Dei non essem, sed in lege essem Christi, vt lucrifacerem eos qui sine lege erant.] Sine lege vocat, qui extra legem vitam agunt. Licet autem videri eius multiplicia atque adeo omnis generis in dispensando consilia, non solum in scriptis suis, sed etiam in Actis Apostolorum. Aliter enim in Iudæorum synagogis diserebat, & aliter in Asiæ pago doctrinam exhibebat, vnicuique affectionis conuenientia medicamenta adhibens. FACTVS sum infirmis infirmus: vt infirmos lucrifacerem.] Ita etiam ad Romanos scribens dicebat, Debenus non firmiores imbecillitates infirmorum sustinere. Oportet autem nos ea quæ dicta sunt rectè intelligere. Neq. enim, vt dixerunt nonnulli diuinum Apostolum calumniantes, pro temporum varietate mu-

tabatur: sed pro aliorum procuranda vtilitate nihil non faciebat. Hoc enim dicit illud, vt Iudæos lucraret, & vt eos qui sub lege erant, lucrifacerem, vt lucrifacerem eos qui sine lege erant, vt infirmos lucrifacerem. Deinde breuiter. OMNIBVS omnia factus sum, vt omnes facerè saluos.] Sciebat enim non futuros omnes salutis participes, & tamen vel vnius gratia nullum non laborem suscipiebat.

Græce τὸν Ἰ. luc. ἀπὸ,

OMNIA autem facio propter Euangelium, vt participes eius efficiar.] Euangelii enim scopus & institutum est salus hominum. Hac itaque de causa Dominus quoque vnâ cum Publicanis vescebat: & peccatricem mulierem ad pedes descentem sustinebat, docens se venisse propter salutem hominum.] Deinde dicit quòd labor quidem eorum qui prædicant Euangelium, est similis iis qui corpus exercent: corona autem non similis, sed absque vlla comparatione præstantior. NESCITIS quòd qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium? Sic currite vt comprehendatis.] Illic cum multi certant, vnus solus à Præcone renunciat, hic autem eorum qui rectè certant, vnusquisque renunciationem assequitur.

ἀνανήψετε. ἀνάσπαστε.

OMNIS autem qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet.] Respicite ergo ad eorum labores, neque enim omnia consequuntur vt concupierint, sed illud alimentum accipiunt quod eis offert Pædo, itaque laborem qui exercitii artem docet. Postquam sit coronarum differentia, ET illi quidem, vt corruptibilem coronam accipiant: nos autem incorruptam.] Seipsum quoque proponit pro exemplo. CO igitur sic curro, non quasi in incertum: sic sperantur, non quasi aërem verberans.] Video bona quæ nec inane laborem suscipio aërem feriens, sed qui sub aspectum non cadunt aduersariis vulnus infero. Hoc autem posuit metaphora sumpta à pancratiastis seu pugilibus ac gladiatoribus. Solent enim illi,

ἀκατάστατος, corruptibilibus.

dum se exercent, manus in aëre mouere. Et quoniam modo seris? s n d castigo corpus meum, & in seruitutem redigo, ne cum aliis predicauerim, ipse reprobus efficiar.] Sicut alimentum robustum athletam efficit, ita labor, studium, & continentia me quidem confirmat, & sortem ac validum reddit, aduersarium autem denicit. His autem vtor, pertimescens ne cum aliis id quod oportet docuero, ipse à certaminum sine omnino excidam. Deinde eos magis volens perterrere, Israelitarum meminit, docens quantum bona adepti fuerant, & in quafnâ pœnas inciderint & illa horum typos & figuras appellat, dicens eos illis similia passuros, si infidelitatem similem haberint.

CAPVT X.

Greec 3, dñ
tem.
Num. 9.
Exod. 17.
C. 14. C.
17.
Num. 20.
xix μὲν δὲ

N O I O enim vos ignorare fratres, quod patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare tesierunt, & omnes in Mose baptizati sunt in nube & in mari, & omnes eandem escam spiritualem manducauerunt, & omnes eundem potum spiritualem hiberunt.] Illa, inquit, erant nostrorum typos. Mare enim imitabatur piscinam seu lauacrum, nubes autem gratiam spiritus. Moses vero sacerdotem; virga autem crucem: Israel vero significabat eos qui baptizabantur. Persequentes vero Aegyptii implebant figuram Daemonum. Ipse autem Pharaon erat imago Diaboli. Post transitum enim Israelitæ ab Aegyptiorum potestate liberati sunt. Porro autem tanquam in figura aliqua, manna quoque, cœclitus acceperunt. Imitata est etiam petra latus Domini. Fluente enim præter spem eis scaturierunt. Et hoc docet apertius. **B** I B E B A N T autem de spiritali eos consequente petra. Petra autem erat Christus.] Vult autem dicere non fuisse hoc illis petram quæ consequeretur, sed diuinam gratiam, quæ effecit vt petra illa præter spem omnem aquarum fluente emitteret. Si enim petra eos consecuta esset, vel aquæ ex petra, quomodo aquis rursus eguissent? s n d non in pluribus eorû beneficium est Deo. Nam profecti sunt in desertum.] Nam præter Chaleb, & Iesum Naue, omnes

qui enumerati erant consumpti sunt. Cum autem sic ostendisset omnes beneficia accepisse, plurimis autem diuina dona nihil profuisse, propter infidelitatem autem pœnas luisse, subiūxit. **H** A E C A V T E M in figura facta sunt nostri, vt non simus concupiscentes manducatorum, sicut & illi concupierunt, neque idololatræ efficiamini, sicut quidam ex ipsis, quemadmodum scriptum est. Sedit populus manducare & bibere, & furtebant ludere, neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt, & ceciderunt in vno die viginti & tria milia, neque tentemus Christum sicut quidam eorum tentauerunt, & à serpentibus perierunt, neque murmuraueritis sicut quidam eorum murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore.] Vnumquodque eorum quæ dicta sunt posuit, tanquam quod Corinthiorum peccatis conueniret, & primum quidem malam cupiditatem, per quam plura mala enascuntur. Deinde idolorum cultum, & ingluuiem, propter quam ille exortus est. Si enim dum gulæ seruirent, comedebant in templis idolorum, porro autem meminit etiam fornicationis, & eorum qui propter illam interempti fuerunt, dixit numerum, ei qui fornicatus fuerat, supplicii timorem incutiens. Murmurabant etiam & qui minora dona assecuti fuerant, quoniam non omnia habuerant. Tentabant autem & qui diuersus utebantur linguis ad gloriam potius quam vtilitatem eorum in ecclesia proficentes. **H** A E C A V T E M omnia in figura contingebant illis.] Pro eo quod est, tanquam figura. In illis enim vestra conscribantur. **S** C R I P T A sunt autem ad correctionem nostram, in quos fines seculorum deueniunt.] Neque enim propter illorum vtilitatem effecit Deus vt hæc scriberentur. Quamnam enim capere vtilitatem mortui ex scriptis? Sed lucrum, quod ex iis eorum seculi quoque finem adiecit, eos vrgens & incitans ad studium & actionem virtutis. **I** T A Q U E qui se existimat stare, videat ne cadat.] Tu, inquit, quæ cognitionem habere existimas. Quoniam au-

τὸ μὲν ἔστι
γινώσκου,
figura ἡδὲ
στῆναι

Exod. 30.
Num. 25. et
21. C. 14.
xix est domi
num.

τὸ μὲν figura
γινώσκου, ad
monitionē.

tem ipsi quoque multa probra, conuitia, & contumelias ab iis qui non credebant sustinebant, & verisimile erat eos quoque hoc nomine sibi valde placere, subiunxit. **TENTATIO** vos non apprehendat, nisi humana.] Pro eo quod est, parua, hac enim appellatione vti consuevit diuinus Apostolus, pro paruo. Quemadmodum quando dicit, Humanam dico propter infirmitatem carnis vestrae, pro eo quod est, vestrae naturae conueniens. **FIDELIS** autem dei est qui non patietur vos tentari supra id quod potestis: sed faciet etiam cum tentatione prouentum, vt positus sustinere.] Docuit autem sibi non esse fidendum, sed diuinum petendum esse auxilium. Cum esset autem haec omnia persecutus, rediit ad caput propositum. **PROPTER** quod charissimi mei fugite ab idolorum cultura.] Accusationem sigillatim amplificat, & ostendit eorum quae idolis immolantur participationem, si fiat citra vllum discrimen, ab idolorum cultu nihil differre. **VT** prudentibus loquitur.] Vna cum laude offert reprehensionem, bonis verbis vt ea bene accipiatur procurans. **VOS** ipsi iudicate quod dico.] Vobis vt or iudicibus, non enim prudentiam vestram. **CALIX** benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est & panis quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est? Quoniam vnus panis vnum corpus multi sumus. Omnes quidem de vno pane, & de vno calice participamus.] Qui sacra mysteria percipimus, nonne ipsi Domino communicamus, eius & corpus & sanguinem esse dicimus, quando quidem omnes vnus panis sumus participes. Deinde hoc etiam alia ratione confirmat. **VIDETE** Israel secundum carnem. Nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris?] Respicite autem etiam ad Israel, & discite quod qui sunt hostiarum participes, ipsi altari communicant, quando quidem ex vna hostia haec quidem illic offerunt, illa vero ipsi comedunt. Secundum carnem autem Israel vocauit, eum qui in infidelitate permanfit, vt pote quod qui credidit,

ἄρχη γὰρ

ἰδὲ

ὁ ἄρχη γὰρ
quod benedicimus.

ἄρχη enim.
de vno calice non habetur in Græco.

Spiritalis Israel appelleretur. **QVID** ergo, Dico quod idolis immolatum sit aliquid? aut quod idolum sit aliquid? Sed quod quæ gentes immolant, Dæmoniis immolant, & non Deo.] Sed pemo existimet me dicere quod vnam aliquam habeant immolata, & natura possint polluere eum qui eorum sit particeps: non enim hoc dico, sed quod qui superstitioni seruiunt, Dæmonibus sacrificia offerunt. **NOLO** autem vos socios fieri Dæmoniorum.] Deinde maiorem motum incutit. **NON** potestis calicem Domini bibere, & calicem Dæmoniorum.] Etenim illi libamina gustabant. **NON** potestis mensæ Domini participes esse, & mensæ Dæmoniorum.] Quomodo fiet potest vt Domino communicemus per pretiosum eius corpus & sanguinem, & rursus Dæmonibus, per eius quod idolo immolatum est nutrimentum? **AN** sumus?] Illud, **AD** emulationem prouocamus, pro eo quod est, irritamus, posuit. Diuinam autem etiam vocem illis in memoriam reuocauit, Ipsi prouocauerunt me in non Deo, ad indignationem me legentem in idolis suis. **OMNIA** mihi licent?] Legendum est per interrogationem. Deinde per remissionem. **SED** non omnia expediunt. **OMNIA** sciant.] Et hoc similiter. **SED** non omnia edificare cognationem, omnia scire, sed nec tibi conducit. **At** perfectus es. At qui conuenit etiam imbecilliorum curam gerere. Hoc enim subiunxit. **NEMO** quod suum est querat: sed quod alterius.] Sed quia eorum quæ idolis immolata sunt omnino prohibet participationem, plenæ autem erant illo tempore vrbes huiusmodi carnibus: & verisimile erat eos quidem qui legem Apostolicam seruare contendebant, nullo modo emere, alios vero propter gulam legem conuenire, necessario etiã de eo statuit ea quæ par est. **OMNIA** quod in macello venit comedite, nihil inter rogantes propter conscientiam, Domini est terra &

ἄρχη γὰρ
ad emulationem prouocamus.

ἄρχη enim.
quod benedicimus.

Græcum habet ἄρχη, unusquisque quod non est in Lat. vers.

plenitudo eius.] Omnes creaturæ Dei sunt, ipse omnia ad hoc ut essent deduxit. Securè ergo emite, nõ interrogantes, an sit idolis immolatum, an non, hoc enim sibi vult illud, Interrogantes. si quis vocat vos infidelium ad cœnam, & vultis ire omne quod vobis apponitur manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. Non iussit eum qui vocatur recedere, sed neque prohibuit: eorum autem qui recedunt potestati quid agendum permittit. Neque enim inheles venari potuissent, si fuisset ablata cœna eis congressio. si quis autè dixerit, Hoc immolatum est idolis nolite manducare propter illum qui indicavit, & propter conscientiam. Domini enim est terra, & plenitudo eius, & hoc potuit & de comedendo, & de non comedendo, docens quod oportet eos etiam scire qui sunt participes, & hoc ipsum etiã oportet persuasum habere eos qui non comedunt quod omnia sunt Domini effecta & creaturæ. CONSCIENTIAM dico non tuam, sed alterius. Tu enim nosti quod Domini est terra, & plenitudo eius, & idolorum imbecillitatem contemnis, ille autem et rori manipatus, hinc damnum accipit, existimante eorum quæ idolis immolatur esse participem, hoc enim docent ea quæ consequuntur. UT QUI ENIM libertas mea iudicatur ab alia conscientia? Appellat libertatem, gratiam fides, hoc enim docet in us etiam quæ consequuntur. si ego cum gratia participo, quid blasphemor pro eo quod gratias ago? Non est, inquit, fas & sanctum, ut alius propter meam perfectionem damno afficiatur. si vero ergo manducatis, siue bibitis, vel quid aliud facitis, omnia in gloriam Dei facite. Pulchre omnia comprehendit, & sedere, & ambulare, & disserere, & misereeri, & docere, ut vnus omnium sit scopus, Dei gloria. Ita etiam præcepit Dominus, luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum qui est in cœlis. Ita etiam hic, si non offensione estote Iudeis & gentibus, & ecclesie Dei. A vobis nulla oriatur causa scandali

Ad cœnam non est in Græco.

τι βλασφημῶμαι ὑπὸ ἑτέρου ἢ ἰσὺν ἡμαρτανῶν. Cur maledictus appetitor pro eo pro quo ego gratias ago?

Innot Græcis.

nec iri qui non credunt, nec iis qui iam crediderunt. sicut & ego per omnia omnibus placeo. Atqui hoc est proprium adulatorum, sed quod deinceps sequitur non est eorum. non querens quod mihi est vile, sed quod multis, ut silisiant. Adulatores autem non alienam utilitatem querunt, sed propriam, imo nec propriam quidem, sibi enim ante alios exitium afferunt. Diuinus autem Apostolus suum commodum non querebat, sed aliorum utilitatem procurabat, diuitias in quas non cadit interitus per illa amplificans. CAP. XI. IMITATORES mei estote, sicut & ego Christi. Hec mea dispensationis cõsilia imitemini. Etenim ego Dominum imitatus sum qui alio modo loquebatur cum Iudeis, alio modo cum Apostolis, & alia quidem perfectus, alia verò imperfectis afferebat. Postquam deus quæ idolis immolabantur perfecit accusationem, alia rursus peccata corrigit. Etenim considerant Corinthiorum mulieres, ne in orationis quidem tempore caput tegere, nonnullæ autem sibi propter eloquentiam placentes, etiam in ecclesia doctore aggrediebantur. Hoc ergo hic corrigit. LAUDO autem vos fratres quod per omnia mei memorati estis, sicut tradidi vobis præcepta mea tenetis. Nec hoc laus vera est, eos enim potius reprehendit, quod positos terminos non seruauerint. VOLO autem vos scire, quod omnis viri caput Christus est; caput autè mulieris, viri caput verò Christi, Deus. Volens viris mulieres subucere, & docens non oportere eam audere docere quam Deus ab initio iussit esse in viri potestate, his verbis vsus est. Neque enim diuina decreta tradens, neque Theologia vtens, aut de diuinitate loquens, hunc ordinem composuit. Arrianus autem & Eunomiani filium esse creaturam, & effectum hinc etiam conantur ostendere. Caput enim inquit, Christi Deus, ergo & mulier est viri creatura, & ab eo effecta est, quando quidem vir est caput vxoris. Mulier autem non est viri creatura, nec ab eo effecta est, sed est ex viri substantia, nec filius ergo est

mislarum, omnino, ut te dico, per omnia amibus.

ἰσὺν ἡμαρτανῶν Iesu Christi

ἡμαρτανῶν traditiones.

Handwritten marginal notes in large cursive script, possibly a library or ownership mark.

obsonia afferrent, qui autem pauperes erant, propter
fidei participationem erant etiam cōmuni participes,
sed procedente tempore hoc non rite fiebat, sed diui-
tes pauperes contemnebant. Hoc cum rescripsisset de
unus Apostolus, de eo scribit quae accommodata &
vtilia futura sunt. **HOC** autem praecipio, non lau-
datis quod non in melius, sed in deterius cōuenit.]
Iure vos reprehendo, cum enim oporteret vos virtu-
tem tempore augere, vos eam minuitis, & ei detra-
hitis, propter diuitias. **PRIMUM** quidem conue-
niētibus vobis in ecclesiam, audio schismata esse in-
ter vos, & ex parte credo.] Schismata dicit, non de
dogmatibus, sed quae pro imperii & principatus capi-
tate oriebantur, quae etiam in principio epistolae re-
prehendit. Sapienter autem admodum accusationis re-
vehementiam moderatus est. Non enim dixit sim-
pliciter & absolute, Credo, sed, Et ex parte aliqua
credo. **NAM** oportet & haereses esse, ut & qui pro-
bati sint manifesti fiant in vobis.] Haereses appellat
contentiones, non differentias dogmatum. Illud au-
tem, Oportet, non affert necessitatem. Tale est &
quod à Domino dictum est, Scandala venire necesse
est. Tanquam enim perfectè quae futura erant pravi-
dens, quod praevidit praedixit, non autem ipse ut fie-
ret coegit. Sed hoc, inquit divinus Apostolus, opti-
mè affert detrimenti. nam dum mali redarguuntur, opti-
morum virorum probatio efficitur. **CONVI** veni-
tibus ergo vobis in vinum, iam non est Dominicam
cœnam manducare.] Dominicam cœnam vocat sa-
cramentum Dominicum. Illius enim omnes sunt
aeque participes, & qui in paupertate degunt, & qui-
bus diuitiae spiritus faciunt, & domini & servi, & prin-
cipes, & qui eorum parent imperio. Oportebat ergo,
inquit, & mensas communes esse communes, &
imitari Dominicam, quae est omnibus ex aequo pro-
posita, nunc autem non ita facitis. **VNUS** quis
enim suam cœnam praesumat ad manducandum, &
alius quidem esurialis, verò ebrius est.] Ostendit
communes cœnas cum cœna Dominica pinguare et

*ex imitatio,
praecipiens
non laudo.*

*inter imo
vino, parte
aliquam cre-
do.*

*antile 77 in
ipso haereses
esse inter
vos.*

Matth. 18,

*appropinquat
vni quare,
praecipiat
in comedem-
do.*

diametro. Illius enim omnes sunt ex aequo partici-
pes. Hic autem alius quidē esurit: alius verò ebrius
est. Et non dixit, Bibit, vel satiatur, sed, Ebrius est,
duobus nominibus accusans, & quod solus bibit, &
quod est ebrius. Deinde increpando. **VNUS** qui
domos non habetis ad manducandum & bibendum?
aut Dei ecclesiam contemnit, & cōfundit eos qui
non habent?] Si acceditis ut lautè & opiparè epule-
mini, hoc facite in domibus, hoc enim est in ecclesiā
contumelia & aperta insolētia. Quomodo enim nō
est absurdum intus in templo Dei praesente Domi-
no, qui cōmuni nobis mensam apposuit, vos qui
domo lautè viuere, eos autem qui sunt pauperes esuri-
re, & propter paupertatem erubescere? **VNUS** di-
nitare visus est. Spiritu aliter, non judicialiter increpat.
Deinde sacra mysteria apertius eis in mentem reuo-
cat. **EGO** enim accepi à Domino, quod & tradidi
vobis, quod Dominus Iesus in qua nocte tradeba-
tur, accepit panem, & gratias agens fregit, & dixit:
Accipite & manducate, hoc est corpus meum, quod
pro vobis traditur. Hoc facite in meam commemo-
rationem. Similiter & calicem, postquam coenavit,
dicens. Hic calix novum testamētum est in meo san-
guine. **HOC** facite, quotiescūque bibetis, in meam
commemorationem.] Sacram illam & omni ex par-
te sanctam noctem in memoriam reuocavit, in qua
& typico Paschati finem imposuit, & verum typi ar-
chetypum ostendit, & salutaris sacramenti portas
aperuit, & non solum vndecim Apostolis, sed etiam
Iude proditori pretiosum corpus & sanguinem im-
pertuit. Docet autem quod illius noctis bonis sem-
per suis possumus. **QUOTIESCŪQUE** n. man-
ducabitis panem hunc, & calicem biberis, mortē Do-
mini annuntiabitis donec veniat.] Etenim post eius
aduentum, non amplius erit opus symbolis, seu si-
gnis corporis, cum ipsum corpus apparebit. Et pro-
pterea dixit, Donec venerit. Hoc ergo diuinus Apo-
stolus pro exemplo posuit, docens quam esset turpe

*ex-mis, vbi
pudore affie-
citi.*

*in-vision lau-
dabo.*

*ex-heret
frangitur.*

Handwritten marginal notes in the right margin, including a large 'C' and other illegible characters.

*si sit, vel bi-
berit.*

& absurdum quod fiebat ab ipsis. Cum autem ince-
pisset loqui de sacramentis, de eo illa quæ par est ad-
monet. **ITA QUÆ** quicumque manducauerit panem,
& biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis
& sanguinis Domini.] Hic eos quidam pungit qui
laborabant ambitione, pungit autem eum quoque
qui fuerat fornicatus, & cum eis illos qui eorum qui
idolis immolata erant, fuerant absque illo discrimi-
ne participes, præterea autem & nos, qui cum mala
conscientia audemus diuina sacramenta percipere.
Illud autem, Erit reus corporis & sanguinis, hoc si-
gnificat, quod quemadmodum tradidit ipsius Iudas,
ipsum autem insultarunt, & cum probris & conuiuiis at-
tulerunt Iudæi, ita eum ignominia, & dedecore affi-
ciunt, qui sanctissimum eius corpus immundis mani-
bus accipiunt, & in pollutum & incestum os immi-
tunt. Postquam eos ita terruit, ea quæ par est admo-
net. **PROBIT** autem seipsum homo, & sic de pa-
ne illo edat, & de calice bibat.] Sic tui ipsius index,
vitam tuam exactè iudica, conscientiam scripturæ &
examina, & tunc donum suscipe. **QUÆ** enim man-
ducat & bibit indignè, iudicium sibi manducat, & bi-
bit, non diiudicans corpus Domini.] Non solum in-
illinc salutem non assequeris, si inique acceperis, sed
tux etiam in eum petulantix & iniuriæ penas da-
bis. Porro autem futura quoque confirmat ex his quæ
facta sunt. **IDEO** inter vos multi infirmi & imbeci-
lles, & dormiunt multi.] Hæc autem posuit, ut
quæ facta fuerant. Neque enim in animum induxi-
set ea scribere quæ facta non erant, cum seiret id esse
fallum apertè cognosci. **QUOD** si nos ipsos diiudi-
caremus, non utique iudicaremur. Dum iudicamur
autem, à Domino corripimur, ut non cum hoc mun-
do damnemur.] Si vellemus vitæ nostræ rationes
inire, & iustam in nos ferremus sententiam, & tamè
quamuis vel maxima delicta admittamus, Dominus
nos moderatè castigat, ne impiorum exitio tradamur.
Quod autem quæ dixit de sacramentis pro exemplo
posuit,

*si quis inu-
scemur.*

*si quis inu-
scemur, si
enim nos iu-
dicaremus.
hoc, non est
in Græco.*

posuit, docens eos facere communes mensas in ec-
clesiis, ad sacram illam mensam respicientes, docent
ea quæ sequuntur. **ITA QUÆ** fratres mei, cum con-
uenitis ad manducandum, inuicem expectate. Si
quis elurit, domi manducet, ut non in iudicium con-
ueniatis. Cætera autem, cum venero, disponam.]
Neque enim de omnibus poterat. Sed cum scripsis-
set de magis necessariis, reliqua præsentix reserua-
uit. Nos autem ex hoc utilitate accepta, fugiamus
quæcumque fidei incommodant: pauperum autem
curam geramus: & conscientiam præpurgantes, ita
simus diuinorum sacramentorum participes, ut
eum in nobis habitantem recipiamus, Cum quo
Patri vnâ cum sanctissimo spiritu gloria & magni-
ficentia, nunc, & in sæcula sæculorum. Amen.

*si quis sit, si
quis autem*

TOMVS TERTIVS.

CAPVT. XII.

In spiritualibus autem, nolo
vos ignorare fratres.] Olim is
qui diuinam prædicationem susce-
perant, & saluari baptismate digni
erant habiti, apertè & euidenter da-
batur spiritualis gratiæ operatio. Et
alii quidem variis linguis loquebantur, quas neque
secundum naturam norant, nec ab aliis didicerant,
alii verò faciebant miracula, & morbis medeban-
tur, alii verò propheticum donum percipiebant, &
sutura prædicebant: Et nonnunquam ea etiam quæ
occulto fiebant manifestabant, inhabitantis gratiæ
operationem reuelantes. Neque enim fieri poterat
ut qui Dæmonum fraudi diutissimo tempore ser-
uierant, & communi morbo laborauerant, indoctis
hominibus, & inopibus tam facile crederent, & ab
es veritatem discerent, nisi diuina gratia euidenter
appareret, & fidei veluti pignora miracula præbo-

ret. Ea cum aliis qui in vniuerso terrarum orbe cre-
diderant, acceperant etiam Corinthii: sed iis quæ
data erant non vti erant vt oportuit. Ad gloriam
enim & ostentationem potius quàm ad vsum osten-
debant operationem gratiæ. Eos autem ad super-
biam vel maximè inflabat donum linguarum, & ne-
que eius qui audiebat, neque eius qui interpretaba-
tur, sed diuersis linguis vtiebantur, & neque hoc itè
& ordine faciebant, sed duo simul & tres, & qua-
tuor. Diuinis autem Apostolis gratia spiritus lin-
guarum cognitionem dederat, quoniam cum essent
omnium gentium Doctores declarati, oportebat
eos scire omnium voces, vt vniciq; per propria
vocem Euangelicam prædicationem afferrent. Er-
go de his etiam beatissimus scripsit Paulus, eos do-
cens rectum ordinem quo vti conuenit. **SCRITTA**
autem, quòd cum gentes essent, ad simulacra muta
prout ducebamini euntes.] Obscurè dictum est
est propter multam breuitatem. Vult autem & Græ-
carum fabularum differentiam conuincere, & piete-
tis veritatem ostendere. Dæmones enim cum Dei
appellationem arripuissent, & eā sibi imposuissent,
plurimum erroris inter homines effecerūt. Etenim
cum nō à recta via declinassent, & eum qui vere Deus
est reliquissent, multis cultum diuinum exhibuerūt.
Neque enim vnumquēque omnia posse existima-
bant. Sed hunc quidem sapientiæ, illum verò milita-
ris artis seu experientiæ, alium autem nauicæ scien-
tiæ suppeditatorem existimabant. Hoc ergo dicit
Apostolus per ea quæ dicta sunt significauit.
Pitiusquam scilicet pietatis lucem suscipere, salu-
tati adhuc seruientes, instar brutorum animalium
huc & illuc circumagebamini, insensibilium simula-
crorum deceptioni mancipati. **IDEO** notum se-
cio vobis quòd nemo in spiritu Dei loquens dicit
anathema Iesum. Et nemo potest dicere Dominum
Iesum, nisi in spiritu sancto.] Apud nos autem ma-
xima est concordia & consensio, non enim alia qui-
dem docet filius vnigenitus, alia verò sanctus spiri-

ἐπί τῶν ἰδιω-
τῶν ἀπορίας
ἀντιθέτων ἀπο-
πειθισμῶν,
quem admo-
δὸν ad simu-
lakra muta
abducti du-
cebamini.

tus, sed quemadmodum in diuinis Euangeliiis sanctif-
simi Spiritus dignitatem docuit Christus Domi-
nus ita eius dominatum diuinus prædicauit spiri-
tus, nec fieri potest vt qui à diuino spiritu agitur,
Christum à diuina natura alienum pronunciet: nec
tutus vt ipsum Deum purè & sincerè confiteatur,
nisi ab illa gratia illuminetur. **DIVISIONES** vero
gratiarum sunt: idem autem spiritus, & diuisiones
ministracionum sunt: & idem Dominus, & diuio-
nes operationum sunt: idem autem Deus qui ope-
ratur omnia in omnibus.] Apertè per hæc eorum
quæ dicta sunt scopum nobis reuelauit. Ostendit
enim multa & varia esse quæ donantur dona, sed
vnum eorum esse fontem. Eadem enim dicit suppe-
ditari & à sanctissimo spiritu, & à Domino, & à Deo
& patre. Eadem enim & dona seu gratias, & mini-
straciones, & operationes appellauit. Dona autem
seu gratiæ vocantur, quòd à diuina dentur magnifi-
centia. Ministraciones autem, quia per homines ad
hoc ministerium ordinatos dabantur. Ita etiam di-
xit in epistola ad Romanos. Quatenus ego quidem
sum gentium Apostolus, ministerium meum glori-
fico. Et scribens ad Timotheum, aliquando quidem
imple ministerium tuum, aliquando verò, Admo-
neco te vt resuscites gratiam Dei. Operationes autè
tutus dona vocauit, vt pote quæ diuina natura ope-
rentur. Neque enim, vt quidam stulti existimabant
Hæretici, hæc quidem dixit spiritum operari, illa ve-
rò Deum vniuersorum: sed eorundem donorum
esse suppeditatricem trinitatem ostendit. Et hoc do-
cet manifestius in iis quæ consequuntur. Cum hic
enim Deum dixisset operari, dicit paulo post. Hæc
autem omnia operatur vnus atque idem spiritus, di-
uidens singulis prout vult. Hæc quidem posuit in
præsentia diuinus Apostolus aduersus Græcos opi-
mones, illorum ostendens dissensionem, præterea
autè etiam eos qui quæ minora videbantur esse do-
na acceperant, eos solans, & docens quòd hæc & illa
ab eodem patre data sunt. Hoc enim etiam innunt

Rom. 11.
2. Tim. 4.

2. ad Tim. 1

id. in scortin.

ea quæ consequuntur. VNICUIQUE autem datur manifestatio spiritus ad utilitatem. Non dicitur gratia, sed manifestatio. Gratia enim datur etiam nunc iis qui sanctissimo baptismo digni habentur, sed non euidenter, tunc autem protinus & variis linguis loquebantur, & miracula faciebant, per hæc confirmantes, & doctrix veritatem docentes. Necessario autem dicitur spiritus manifestationem dari ad utilitatem, eos ipsos animi cruciatis consolans, & docens quod qui aperte scit omnia, & nouit quid unicuique conferat, omnia sapienter dirigit. ALII quidem per spiritum datur sermo sapientie alii autem sermo scientie, secundum eundem spiritum. Sermonem sapientie vocat, non eloquentiam, sed veram doctrinam, cuius ipse etiam Apostolus gratiam acceperat, & diuinus Ioannes Euangelista, & diuinitus Petrus Apostolorum summus, & Martyrum primus beatus Stephanus. Neque enim potuissent homines piscatores, & manu sibi victum parantes, & literarum planè ignari, & cõceptiones habere, & scribere, & quæ dicebant, & scriptis mandata vi maxima implere, nisi à diuino spiritu veri sapientiam accepissent. Alii autem ex iis qui crediderant, habebant quidem diuinitus decretorum & dogmatum cognitionem, sed non similiter ac si conuocari poterant, & tamen hoc quoque erat donum gratie spiritus. ALII fides in eodem spiritu. Fide hic non hanc dicitur communem, sed illam de qua paulo post dicit. Et si habuero omnem fidem ita ut montes transferam. Propter eam enim quæ tunc erat infidelitatem, multa eiusmodi miracula faciebant ad admirationem, illos per ea deducentes ad veritatem. ALII gratia sanctorum in eodem spiritu. Dicit infirmorum curationem, & redditum claudis ingressum, & iis qui visu priuati erant, redditam lucis usuram. Hæc enim fiebant illo tempore, ut testis est Actuum historia. De diuinitus enim Petro dicit, quod multos ægrotantes in plabra eius aliquem adumbraret. De diuinitus autem

711
cognitionis.

712
cognitionis.

713
vi autem.

714
vero.

Paulo, quod color vestimentorum eius morbos exiebat. ALII autem operatio virtutum. Hoc donum sæpe etiam supplicium intulit, quemadmodum, Elymæ lucis priuationem, & Ananiam & Saphiram mortem prematuram. ALII autem prophetia. Illos etiam doni multi erant participes, non solum viri, sed etiam mulieres, ut aperte docet Actuum historia. ALII discretio spirituum. Quoniam enim illo tempore erant vates, qui homines decipiebant, data erat aliquibus hæc à diuino spiritu gratia, ut eos discerneret qui ab aduersario spiritu agebantur. ALII autem genera linguarum. De hoc autem donum oportuit prius diximus ipsum autem posuit vitium. donum autem doctrinæ primum, quandoquidem propter illud & hoc & alia data sunt, ut crederetur predicatio. ALII interpretatio sermonum. Erat autem quoque spiritale donum, Homo enim qui linguam Græcam sæpe solum nouerat, alio lingua Scythica & Thracica differente, asserbat auditoribus interpretationem. Vbiq; autem adiecit, secundum eundem spiritum, & in eodem spiritu, docens esse quidem varios tuos, sed unum fontem, & ne hoc quidem existimauit sufficere, sed subiunxit, Hæc autem omnia operatur vnus atque idem spiritus, diuisus singulis prout vult. Per hæc autem omnia eos qui minora dona acceperunt consolatur, docens ex quoque esse dona diuini spiritus. Dat autem diuinus spiritus ut vult, vult autem ea quæ sunt utilia, hoc enim prius dixit. Unicuique autem datur manifestatio spiritus ad utilitatem. Propterea non dicitur spiritus, sed vnus & idem spiritus, docens quod non hæc quidem alius, illa verò alius, sed vnus & eundem spiritus sunt hæc & illa dona: Deinde vitium similitudine, ostendens ex iis quæ videntur, ea quæ non videntur. SICVT enim corpus vnum est, & membra habet multa, omnia autem membra corporis cum sint multa, vnū tamen corpus sunt, ita & Christus. Christum hic commune ecclesie corpus appellauit, quoniam huius corporis caput est Christus

Act. 17. et 5

715
sermonum,
Grace 716
vno lingua
rum.

717
id est, sermo
sum.

Dominus. Præcipit ergo ne corpus tristitia afficiatur, & sciat quod ex diuersis quidem membris est compositum: vnum autem corpus & est & dicitur, & hinc intelligat quod etiam ecclesia vocatur quidem corpus Domini Christi, habet autem multa membra & differentia, & hæc quidem maiora, illa verò minora, sed hæc quidem præstantiora, illa verò inferiora, sed omnia tamen necessaria & vtilia. Docet autem etiam quo modo omnes qui credimus corpus vnum appellemur. **ITEM** in vno spiritu omnes nos in vno corpore baptizati sumus, siue Iudei, siue gentiles, siue serui, siue liberi: & omnes in vno spiritu potati sumus.] Omnes ab vno spiritu renouati sumus, idem donum omnes in baptismo accepimus, remissionem peccatorum similiter accepimus, diuinorum sacramentorum sumus ex æquo participes. Vnum ergo corpus sumus, etsi diuersa membra habemus. Hoc enim dixit, In vnum corpus baptizati sumus, pro eo quod est, ideo vt vnum corpus essemus. **NAM** & corpus non est vnum membrum, sed multa.] Neque enim corpus est simplex, sed ex multis partibus compositum. **SIN** dixerit pes quoniam non sum manus, non sum de corpore, non ideo non est de corpore? Etsi dixerit auris, Non sum de corpore, non ideo non est de corpore? Est tursus qui minora dona acceperunt, per hæc docet non ægre ferre, sed contentos esse eis quæ data sunt. Etsi enim non manus sed pedis operationem exerceas, neque oculi sed auris officio fungaris, oportet scire quod hæc etiam sunt corpori necessaria. **SIT** totum corpus oculus; vbi auditus? Si totum auditus: vbi odoratus?] Si enim totum corpus habiturum esset vnum membrum præstantissimum; esset penitus inutile, vt quod esset priuatum reliquis membris. **NUNC** autem posuit Deus membra, vni quodque eorum in corpore sicut voluit.] Hæc quoque sufficerent ad persuadendum ei qui ægre fert, vt contentus esset eis quæ data sunt. Si enim Deus corporis partibus officia & actiones tribuit; qui non

In, quod.

In, quod.

aut itis quæ definita sunt, aperte repugnat ei qui definit. Et per hæc quidem. Patris & spiritus honoris æqualitatem ostendit. Etenim de spiritu dixit, quod hæc omnia operatur sicut vult; & de Deo, quod posuit membra vt voluit. **QUOD** si essent omnia vnum membrum, vbi corpus? Nunc autem multa quidem membra vnum autem corpus.] Esset enim corpus inutile, si membrorum non haberet differentiam. Ab hoc deinceps loco, docet eas qui maiora dona acceperunt, ne alios despiciant, sed tanquam membra necessaria honorent, non potest autem dicere oculis manus, opera tua non indigeo: aut iterum caput pedibus, non estis mihi necessarii. Sed multo magis quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt, & quæ putamus ignobiliora esse membra corporis, his abundantiorum honorem circundamus.] Ex partibus imbecilliora & magis necessaria sunt, nec & cerebrum. Ossa enim sunt his firmiora, & validiora, maiorem tamen securitatem ab effectu consecuta sunt. Ex partibus rursus corporis, ignobiliores videntur esse pedes. Sed tamen eorum quoque multam curam gerimus, calcis eos tegentes. **ET** quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorum honestatem habent. Honesti autem nostra, nullius indigent.] Facies enim non eget tegumento, genitales autem partes & nos veste regimus, & natura eis pilos tanquam aliquod indumentum addidit. Hoc enim subiunxit. **SED** Deus temperauit corpus, ei cui decrat abundantiorum honorem tribuendo.] Ita clunibus contexit partem qua egeritur. In honesta autem & indecora vocauit ab ea quæ est de his opinione. **VT** non sit schisma in corpore, sed quid patitur vnum membrum, compatiuntur omnia membra, siue gloriatur vnum membrum, congaudet omnia membra.] Hæc summa societas inuenitur locum habere in partibus corporis. Si pes enim offendarur, totum corpus molestia afficitur, et si vnguis plus quam opus sit secetur, per totum corpus perua-

si dicit aut rursus, quod dicitur in 1 cor. non ego uestra opera.

de, quæ, in decora.

partibus.

de, quæ, glorificatur

dit sensus doloris, & si lingua maledicat, vel mentitur, flent oculi, & rursus si oratorie loquatur, sident, gaudium significantes. Cum ita similitudinem pluribus ostendisset, ad propositum reuertitur. **VOS AUTEM** estis corpus Christi, & membra de membro. Non enim vos soli, sed omnes qui in vniuerso orbe terrarum crediderunt. Propterea enim adiecit illud, Ex parte. Deinde docet ordines ecclesie. **ET QUOS DAM** quidem posuit Deus in ecclesia, primū Apostolos. Non dicit solos duodecim, sed etiam septuaginta, & eos qui postea eandem gratiā assecuti sunt. Nam & ipse postea vocatus eundem ordinem consecutus est, & beatus Barnabas, & alii præterea innumere. Iam verò Epaphroditū quoque vocat Apostolum Philippensium. Vestrum, inquit, Apostolum, & adiutorem necessitatis mee. **SECUNDO** Prophetas. Non eos dicit qui erant ante gratiam, sed qui in gratia, ex quibus erat Agabus, & qui Antiochiæ prophetarunt, & ipse diuinus Apostolus. **TERTIO** doctores. Nam ii quoque à diuina gratia inspirati, & de diuinis dogmatibus doctrinam afferbant, & moralem adhortationem adducebant. **DE INDE** virtutes, exinde gratias curationis. Ex his doctrinam addidit, non frustra, sed docens illa esse propter ipsam, non autem ipsam propter illa. Doctrina enim salutem procurauit. Sed quoniam ab sique signis illam non recipiebant, necessario miracula, veluti quædam pignora, dabantur eis qui accedebant. **OPITVLATIONES**, gubernationes. Ecclesiarum administrationes per hæc significauit. **OPERA** linguarum. Vltimum hoc donum posuit, non temere, sed quia de eo sibi valde placebant, & eo ad ostentationem, non ad necessitatem utebantur. Ea enim de causâ posuit etiam ordinem donorum, & dixit quodnam sit primū, quod secundum, & quod tertium: vt eorum quæ sunt magis necessaria curam gerant. **NUNQUID** omnes Apostoli? Nunquid omnes Prophetæ? Nunquid omnes Doctores? Nunquid omnes virtutes? Nunquid omnes gratiam ha-

ἀκρίβει, ex parte

ad Phil. 2.

ὡς ἀπὸ θεοῦ

interpretationes sermonum non est in Theod.

berent curationum? Nunquid omnes linguis loquuntur? Nunquid omnes interpretantur? Per hæc rursus consolatus est eos qui sibi videbantur minora dona accepisse, & aperte docuit fieri nō posse vt omnes eadem habeant, & quod sui inuicem indigent, sicut membra alterum alterius auxilio indigent. **ALII VTLAMINI** autem charismata meliora. Legentur hoc quidam per interrogationē, pro eo quod est, Charismata seu dona meliora omnino desideratis. Si vera desideratis, ego vos ad ea lubenter deducā, hoc enim subiunxit. **ET ADHVC** excellentiorem viam vobis demonstro. Hoc est, donorum longē maiorem viam ostendo, & eos docet quod his omnibus est melior ac præstantior dilectio in proximum. **CAPVT XIII.**

SI linguis hominum loquar & Angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum velut sonans aut cymbalum tinniens. Donum linguarum primum omnium posuit cum alio cōfiterens, quoniam hoc apud eos videbatur esse aliis maius ac præstantius, maius autem ipsum existimabant, quoniam ante alia omnia Apostolis datum est in festo Pentecostes, quando venit sanctissimus Spiritus. Dicit ergo, Etiam si omnium hominum vocem loquar, & præterea voces potestatum quæ sub aspectum non cadunt, in proximum autem charitatem non habeam, ab inanimis instrumentis nihil differo. Angelorum autem linguas dicit, non quæ sensu sed quæ intelligētia percipiuntur, per quas & vniuersorum Deum laudant, & inter se differunt. Eos enim laudantes audierunt Esaias & Ezechiel. Quinetiam Daniel eos inter se loquentes audit, & Zacharias, & Micheas. Diuinus autem Apostolus hoc posuit hyperbolice, charitatis lucrū volens ostendere: **ET SI** habuero prophetiā, & nouerim mysteria omnia, & omnē scientiā etiam habuero omnē fidē, ita vt mōtes transferā, charitatem autē non habuero: nihil sum. Rursus ea quæ sunt re vera dona maxima, prophetiā & fidē cū charitate comparans, ostendit charitatē esse superiorē.

ἢ ἰδὲ ἕρπαι
οὐκ ἐστὶν γινώσκων
οὐκ ἐστὶν ἰσχυρῶς
μυστήρια
καὶ, εἰς ἡμᾶς
δύναμις
ἀνομιῶν
ἐπιστήμη
καὶ, εἰς ἡμᾶς
ἀνομιῶν
ἐπιστήμη
καὶ, εἰς ἡμᾶς
ἀνομιῶν
ἐπιστήμη
καὶ, εἰς ἡμᾶς
ἀνομιῶν
ἐπιστήμη

Hæc autem rursus posuit, non simpliciter, sed cum amplificatione. De prophetia enim dixit, si nouero mytheria omnia, & omnem scienciam, de fide autem. Ut montes transferam, & ea ratione ostēdit esse præstantissimam charitatis possessionem. **ET SI** distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, et si tradidero corpus meum ita ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest.] Hic cum maximis virtutum formis, pecuniarum scilicet contemptu, & cum voluntaria, & quæ sponte suscipitur paupertate, & cum certaminibus quæ pro pietate suscipiuntur, conferens, illam ostendit hæc etiam vincere. Porro autem hæc rursus posuit cum amplificatione. Etenim de facultatibus dixit. Si distribuero in cibos pauperum facultates meas, hoc est. Si ipse meis manibus res meas distribuam, & pauperum curam geram. Et in martyrio non posuit simpliciter mortem, sed corporis exultationē, hic enim dolor videtur esse alius supplicis grauior & vehementior. Quæsiuerit autē fortasse quispiam, quomodo fieri possit, ut qui hæc fecerit, caritatem non habeat: sciendum ergo quod iustus iudex nō solum iustum factum videt, sed etiam facti scopum & institutū. Sunt enim multi homines, qui propter humanam gloriam multa faciunt, & est satis probabile eum qui possessionibus renūtiat hoc agere ut gloriam venetur ab hominibus, & rursus propter legem diuinam, & regni cælorum desiderium, & non ut curam gerat pauperum. Sciendum est autem quod diuinus Apostolus multis hyperbolicis positis confirmat prædictam doctrinam. Ita etiam ad Galatas scribens, dicit. Et si ego aut angelus de cælo Euangelizet et vobis præter id quod accepistis anathema sit. Atque sciebat quidem fieri non posse ut Angelus quispiam doceret quæ essent contraria diuinæ prædicationi, hoc tamen posuit docens nulli aliam doctrinam afferenti esse credendum, etiam si sit fide valde dignus. **CHARITAS** patiens est.] Quæ propinquo desunt, magno & generoso fert animo. **BENIGNA** est.] Mansuetudine & probitate

ἢ καὶ ἡγοῦμαι
μω, ἢ καὶ
βουρ,

καὶ ἡγοῦμαι

Gal. 2.

καὶ ἡγοῦμαι
τὰ ἡγοῦμαι
ματῶν.

virtut. **CHARITAS** non æmulatur.] Inuidiæ vitium non admittit. **NON** agit perperam.] Non curiose scrutatur ea quæ non attinet, hoc enim est, perperam agere. Non attingit mensuram diuinæ subtilitatis, nec ea, in quibus eius dispensatio versatur, examinat, quod nonnulli facere consueuerunt. Qui habet charitatem, nihil temere facere in animum inducit. **Charitas** enim, pro eo quod est, Qui habet charitatem. **NON** inflatur.] Aduersus fratres non erigitur. **NON** est ambitiosa.] Nihil vile & abiectum pro vititate fratrum facere recusat, eiusmodi actionem turpem aut indecoram esse ducens. **NON** querit quæ sua sunt.] Hoc sæpe dixit diuinus Apostolus, non quero meam utilitatem, sed multorum, ut seruetur. **NON** irritatur.] Si aliqua molestia ab alio quoniam affectus fuerit, fert toleranter propter eam quæ habet ad diligendum propensionem. **NON** cogitat malum.] Ignoscit eis qui errarunt, existimans ea non esse facta malo animi proposito. **NON** gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati.] Quæ iniusta sunt habet odiosis autem quæ bona & honesta sunt delectatur. **OMNIA** sustert.] Quæ molestia sunt propter dilectionem sustinet. **OMNIA** credit.] A mendacio alienū credit quæ diligit. **OMNIA** spernit.] Et si omnia viderit inclinare ad id quod est detestatur.] Nihil eorum quæ in ipsum sunt, potest eum à dilectione deicere. Hæc cum diuinus Apostolus esset si gillatus persecutus, & vidisset ad laudandam charitatem linguam non sufficere, subiungit breuiter, **CHARITAS** nunquam excidit.] Hoc est, non mouetur aut labitur, sed semper manet, ut quæ semper firma, stabilis, & immobilis permaneat. Hoc enim docuit per ea quæ sequuntur. **SIVE** prophetiæ euasiantur, siue linguæ cessabunt, siue scientia destruetur.] Futura enim vita eorum minimè indiget. **Ræbus** enim præsentibus superuacanea & prophetia, inutiles autem linguæ sublata earum differentia, cessat autem quæ minor est cognitio, maiore suppo-

ἢ ἡ ἀρετὴ
ἢ ἡ ἐκείνη
μῆ.

ἢ ἀνομιῶν,
non indecor-
rum & tur-
pe ducti, ita
enim inter-
pretatur
Theod.

καὶ ἡγοῦμαι,
res
putat

destruetur,
καὶ ἡγοῦμαι
ἢ ἡγοῦμαι
ἢ ἡγοῦμαι
reddetur.

τίτοι, τὴν
δέξτ.
καὶ τὴν ἄλλην
αὐτὴν ὀφισίον
καὶ ἰνὴν
reddetur.

ditata. Hoc enim subiunxit. **N**x parte enim cogno-
scimus, & ex parte prophetamus. Cū autem vene-
rit quod perfectum est, quod ex parte est euacuabi-
tur. Illis enim qui sunt perfecti superuacanea est ado-
lescentum cognitio. Hac enim similitudine vsus est
etiam diuinus Apostolus. **C**vm essem paruulus, cog-
quebar vt paruulus, sapiebam vt paruulus, cog-
uebam vt paruulus. Quando autem factus sum vir, eua-
cuauit ea quæ erant paruuli.] Qui enim post perfe-
ctam ætatem ingenii subtilitate & prudentia exor-
nantur, puerili cognitione non indigent. Assimula-
uit ergo cognitionem quæ nobis in præsentī vita da-
ta est, puerorum cognitioni: eam autem quæ expe-
ctatur, virorum perfectorum, rursus per hæc docent,
ne se de cognitione iactarent, corpus ecclesie scin-
dentes. **V**idamus nunc per speculum in ænigma
te: tunc facie ad facie.] Præsentia, inquit, videntes
sunt futurorum. In sanctissimo enim baptismo vide-
mus figuram resurrectionis, tunc autem ipsam vide-
bimus resurrectionem. Hic videmus symbola domi-
nici corporis, illic autem ipsum Dominum videbi-
mus. Id enim significat, facie ad faciem. Videbitis
autem eius non quæ sub aspectum non cadit natura,
quæ à nullo cerui potest, sed eam quæ de nobis sum-
pta est. **N**unc cognosco ex parte, tunc autem cog-
noscam sicut & cognitus sum.] Non hoc dicit, si-
cut cognitus sum cognoscam ipsum, sed perfectum
ipsum videbo, vt qui ei familiaris effectus sum. Illud
enim, Cognitus sum, posuit, pro eo quod est, familia-
ris factus sum. Ita etiam dixit Moysi. Nouit te præter
omnes, & Apostolus. Nouit Dominus qui sunt sui,
hoc est, eos ampliori prouidentia dignatur. **N**unc
autem manent, fides, spes, charitas, tria hæc: maior
autem horum est charitas.] Ostendit cessare dona,
solam autem manere charitatem. Ostendit præterea
eam præclara illa quæ in mente versantur antecelle-
re. Superuacanea est enim fides in futura vita cum
res euidenter apparent. Si enim fides est eorum quæ
sperantur substantiæ, rebus iam apparentibus fidei

Exod. 33.
1. Tim. 2.

τὴν ἴσην
καὶ τὴν ἄλλην
αὐτὴν ὀφισίον
καὶ ἰνὴν
reddetur.

amplius opus est. Ita etiam spes est illic superflua.
Spes enim quæ videtur non est spes. Quod enim vi-
det quis quid sperat. Charitas autem illic maiores
habet vires, cum cessauerint perturbationes, & cor-
pora quidem ab interitu aliena facta fuerint, & ani-
mi non hoc quidē nunc, nunc verò illud voluerint.

CAP. XIII.

SECTAMINI charitatem, & inulamini spiritua-
lia, magis autem vt prophetetis.] Quoniam er-
go res est adeo magna charitas, eius possessionē ma-
gnè facite, neque dona spiritualia contemnentes præ-
eteris autem prophetiam amplectimini. Rursus. n.
supercilium propter donum linguarum se efferens
deprimat. **Q**ui enim loquitur lingua, non homini-
bus loquitur, sed Deo, nemo enim audit, spiritu autē
loquitur mysteria.] Vtrumque simul facit, & illorū
glorie cupiditatem reprehendit, & dein vsū docet.
Id enim datum erat prædicatoribus propter diuer-
sas hominum voces, vt qui ad Indos veniebant, illo-
rum lingua vtentes diuinam afferrent prædicationem,
& cum Persis rursus discentes, & cum Scy-
this, Romanis, & Aegyptiis, singulorū vocibus vten-
tes, Evangelicam doctrinam prædicarent. Superua-
caneum erat ergo iis qui Corinthi diserebant, vt
voce Scytharum, vel Persarum, vel Aegyptiorum,
qui illos audire nequibāt. Quamobrem diuinus etiā
dixit Apostolus eum etiam qui linguis loquitur, nō
loqui hominibus, sed Deo, hoc enim subiunxit, Ne-
mo enim audit, & ne inutile donum existimaretur,
subiunxit, spiritu autem loquitur mysteria. **N**am
qui prophetat hominibus loquitur ad ædificationē,
& exhortationem, & cōsolationem.] Omnes enim
audiunt ea quæ dicuntur. **Q**ui loquitur lingua, se-
metipsum ædificat.] Qui enim aderant, non intelli-
gebant ea quæ dicebantur. **Q**ui autem prophetat,
ecclesiam Dei ædificat.] Videntes enim cogitatio-
num reuelationem, & eorum quæ occulto sunt ma-
nifestationem, maximam vtilitatem accipiebant. Et
ne quis existimaret eum inuidia adductum hæc dice-

Quod est, &
inulamini
autem.

Qui au-
tem. Grace
non est, ad
ædificationē
sed tantum
ædificationē
Dei non est
in Græco.

re, necessario subiunxit. **VOLO** autem omnes vos loqui linguis, magis autem prophetare. Nam maior est qui prophetat quam qui loquitur linguis, nisi interpretetur, ut ecclesia edificationem accipiat. Aperte autem docuit cur id, magis autem posuerit. Non detraho, inquit, dono, sed eius donum quero, nisi enim adsit interpret, melior est Prophetia, maius enim habet commodum. **NUNC** autem fratres, si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi vobis loquar, aut in revelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina. Suam rursus personam subdidit, eos qui accusantur hac ratione consolans. Ego enim, inquit, ad vos veniens, & linguarum differentia vtens, quod nam vobis scierim attulerim, nisi utique doctrina vtar, revelans vobis occulta mysteria, & ad divina deducens, & suadens ea que continent. Assert autem etiam similitudinem rei propositae convenientem. **TAMEN** que sunt inanima vocem dantia, siue tibia, siue cithara; nisi distinctiorem sonituum dederint, quomodo scietur id quod canitur, aut quod citharizatur. Etenim si in eam vocem dederit tuba, quis parabit se ad bellum? Scitis autem vos etiam quod & tibia, & cithara numero aliquo & arte indigent. Ea itaque si habeant, etsi sint inanima, numerosum & cocinnum aliquem sonum emittunt. Sin autem quis eis præter hæc usus fuerit, id quod ex eis efficitur nihil significat. Ita etiam tuba nisi bellicum cecinerit, non vocat ad arma milites. **ITA** & vos per linguam nisi manifestum sermonem dederitis, quo modo scietis quod dicitur? hritis enim in æra loquentes. Tam multa ut pura genera linguarum sunt in hoc mundo: & nihil sine voce est. Quod in cithara est numerosus sonus, & in tuba signum bellicum, hoc in linguis est interpretatio. Præsentibus enim non intelligentibus, verba in ære inanis diffunduntur. **SI** ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquar barbarus: & qui loquitur mihi barbarus. Idem varie dixit. **SCIO** & vos quoniam amulatores estis spirituum, ad edifica-

ἡ ἀγορῆ, sonus.

ἡ ἀγορῆ, res est significationem.

ἡ ἀγορῆ, vim.

tionem ecclesie querite ut abundetis. Per ironiam eos vocavit amulatores spirituum. Præcipit autem eis, ut omnia faciant pro utilitate ecclesie. **ET** ideo qui loquitur lingua, orat ut interpretetur. Pete, inquit, ab eo qui dedit tibi donum linguarum, ut etiam adiciat donum interpretationis, ut ecclesie utilitatem afferas. **NAM** si orem lingua: spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est. Fructus eius qui dicit, est auditorium utilitas. Hoc etiam dixit in epistola ad Romanos. Ut aliquem fructum habeam in vobis, sicut & in cæteris gentibus. Alia ergo lingua differens, & is qui audiunt interpretationem non accipientibus. **QUID** ergo est? Orabo spiritu. Orabo & mente. Psallam spiritu. Psallam & mente. Spiritum donum appellat: Mentem autem manifestationem eorum que dicuntur. Dicit ergo oportere eum qui aliena loquitur, siue in Psalmodia, siue in oratione, siue in doctrina, vel ipsum interpretari ad utilitatem eorum qui audiunt, vel assumere alium doctrinæ adiutorem, qui hoc possit facere. **CARTE** rium si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotæ, quomodo dicit Amen super tuam benedictionem quoniam quid dicas nescit. Idiotam appellat eum qui in laicorum ordine constitutus est, quandoquidem eos etiam qui sunt à militia remoti, consueverunt idiotas appellare. **NAM** tu quidem bene gratias agis, sed alter non edificatur. Scio, inquit, te divina actum gratia Deum laudare, sed ea que dicuntur non intelligit qui nescit linguam. Deinde admonendo. **GRATIAS** ago Deo meo quod omnium vestrum lingua loquor, sed in ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui, ut & alios instruam, quam decem nulla verborum in lingua. Ego ante vos hoc donum sum dignus habitus, per me vos quoque hanc gratiam accepistis, sed tamen ego multorum utilitatem curam gerens, apertam & claram doctrinam obsecrare præfero. Deinde increpando. **FRA**TRES nolite sicuti pueri sensibus, sed malitia parvuli estote:

Rom. I.

ἡ ἀγορῆ, Nā si. ἀγαθὸν ἐστὶ χάρις, in tua gratiarum actione.

ἡ ἀγορῆ, ὅπως magis quam omnines vos. διὰ τοῦτο, mente mea, ἡ ἀγορῆ.

fenlibus autem perfecti estote.] Ne ordinem inuente: nec puerorum ignorantiam, sed innocentiam imitmini. Perfectorum autem non improbitatem, sed solertiam & ingenii acumen retinere. **IN** lege enim scriptum est. **IN** aliis linguis & labiis aliis loquar populo huic, & nec sic exaudiet me dicit Dominus.] Est quidem vox Prophetica, legem autem veterem scripturam appellauit. Postquam autem adduxit testimonium, subiungit interpretationem.

ITA quæ linguæ in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus.] Infidelem enim admiratione afficit linguarum diuersitas. Hoc in die Pentecostes uisus uisus qui illic erant congregati. Protinus enim dixerunt. An non omnes sunt Galilæi qui loquuntur & quo modo audimus eos unusquisque propria lingua in qua nati sumus. Parthi, & Medi, & quæ sequitur.

PROPHETIAE autem non infidelibus, sed fidelibus.] Unus est Apostolo scopus & institutum multorum utilitas. Quamobrem etiam Corinthiis præcipit, ut Prophetiam eligant, ut quæ communis utilitatem asserat. Ostendit autem in iis quæ sequuntur Prophetiæ utilitatem. **SI** ergo conueniat uersa ecclesia in unum, & omnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ aut infideles: nonne dicet quod infansit?] Idiotas hic appellat eos qui myseris non sunt initiati, & docet quod qui ea quæ docentur non intelligunt, eos insanire putabunt. **SI** autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis, uel idiotas: cõuincitur ab omnibus: diiudicatur ab omnibus, occulta enim cordis eius manifesta fiunt: & ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians quod uerè Deus in uobis sit.] Ita timor omnes inuauit, cum Anania & Saphira conuicti fuerunt. Notandum est autem quod sanctissimum spiritum hic Deum aperte uocauit. Diuini enim spiritus erat Prophetiæ operatio. Hæc enim omnia operatur unus & idem spiritus, diuidens seorsum unicuique prout uult, sed tamen hic posuit quod cadens in faciem adorabit Deum pronuntians quod Deus uerè est in uobis, Deum dicentem

Ysa. 28.

Act. 2.

is̄a, propheta autem. mysterium, iis qui credunt.

is̄a, & sic occultis.

gens sanctissimum spiritum. Ita etiam beatus Petrus ait. Quare decepit satanas cor tuum ut mentireris spiritui Sancto. Non mentitus es hominibus, sed Deo. Cum sic ostendisset donorum discretiam, docet eos etiam ordinem qui eis conuenit. **QUID** ergo est fratres? Cum conuenitis: unusquisque uerbum psalmi habet, doctrinam habet, apocalypsim habet, linguam habet, interpretationem habet, omnia ad edificationem fiant.] Rursus ostendit corpus & membra corporis. Per hoc enim quod dicit, Conuenitis, unum corpus ostendit. Per illud autem, unusquisque habet hoc & illud, membrorum discretiam. Deinde rursus quæ ab unoquoque asseritur communi utilitatem, Omnia ad utilitatem fiant. **SI** uero lingua quis loquitur, secundum duos, aut ut multum tres, & per partes.] Non committere simulque disserere oportere docet, hoc enim est inimicoderatæ perturbationis & confusionis, nec turba multos, etenim duo sufficiunt, & tamen ad tres usque sic definitus eorum qui sic dissecunt numerus. **SI** unus interpretetur.] Oportet enim præsentem ea quæ dicuntur intelligere. **SI** autem non fuerit interpretes: taceat in ecclesia, sibi autem loquatur & Deo.] Est enim al eisimum, ad gloriæ cupiditatem, & non propter utilitatem, dono uero operatur autem duo aut tres dicant, & ceteri diu dicent.] Itam unus Apostolus inter dona spiritus hic etiam dicit, ut qui hoc donum acceperunt, ea quæ dicuntur discernant, an ex diuini spiritus dicantur operatione. Sicut enim Prophetis falsos Prophetas Diabolus opposuit: ita etiam Apostolis falsos Apostolos. Et hoc docet in secunda epistola ad Corinthios. Tales enim inquit, pseudapostoli, dolosi operantur. **SI** uero si alii reuelatum fuerit sedenti, prior taceat.] Si alium, inquit, mouerit gratia spiritus, sedat qui cepit dicere. **POTESTIS** enim omnes per singulos prophetare: ut omnes discant, & omnes exhortentur.] Nihil fiat inordinate: nihil confu-

Act. 5.

Sancti Spiritus
reuelatione.

is̄a & uerè
per duos, uel
ad summum
tres.

per partes,
ut interpretes
uicissim.

2. Cor. 11.

is̄a & sic
gallatim.

se, etenim fieri potest vt vos omnes prophetiam istam qui congregantur exhibeatis, & eis quæ ex ea capiuntur utilitatem procuretis. Hic ordo mansit in ecclesiis in præsens vsque tempus, & ex Doctores alii quidem in hac concione, alii vero in alia cum populo differunt. **ET** Spiritus Prophetarum Prophetis subiecti sunt. **I** Spiritus dona vocantur, Ita Iesus subieciatur Moysi: ira Helyseus Heliaz: ita ipsi Helyseus multitudo Prophetarum, ita ipsi Apostolo Timotheus, & Titus, & reliqui. **NON** enim est dissensionis Deus, sed pacis: sicut & in omnibus ecclesiarum sanctorum doceo. **I** Nihil noui statumus, sed vos ecclesiarum leges docemus, quas ipse statuit pacis magister & Dominus. Sed quia non solum viri, sed etiam mulieres spiritalem gratiam acceperant, hoc enim etiam per loelem prophetam prædixit Dominus. Effundam de spiritu meo super omnem carnem & prophetabunt filii vestri & filia vestra. necessario etiam de his legem tulit. **MULIERES** in ecclesia taceant, non enim permittitur eis loqui, sed subditæ esse, sicut & lex dicit. **I** Eux enim dixit Dominus. Ad virum tuum conuersio tua, & ipse dominabitur tibi. **SI** quid autem voluit discere, domi viros suos interrogent. Turpe est enim mulieri loqui in ecclesia. **I** Deinde rursus increpando. **AN** a vobis verbum Dei processit? aut in vos solos peruenit? **I** Nec primi nec soli Euangelicam accepistis prædicationem, ne propriis ergo contenti este, sed leges ecclesiarum sequimini. **SI** quis videtur propheta esse aut spiritalis: cognoscat quæ scribo vobis quod Domini sunt mandata. **I** Eos qui diuinum spiritum habent inhabitantem, appellauit spirituales. **QUI** hoc autem gratia priuatus est, conuenire non potest. **Vnde** subiunxit, **SI** quis autem ignorat, ignorabitur. **I** Deinde admonitorie. **ITA** quæ fratres habere. **I** Rursus illud quidem ostendit esse prædicationis, hoc vero etiam esse vtile, hoc enim significat illud, **NON** prohibere. **OMNIA** autem honeste & in

*in galacia
perurbatio
nis, confusio
nis.
doceo, non est
in Græco.*

Ioel. 2.

*ἡ γυναῖκα τοῦ
κύριου, mulier
res vestrae.
ἐπιτρέψαται
ἑαυτῆς
ἵνα
ᾠησῆται
ὡς ἡ κυρία
τοῦ κυρίου
Gen. 2.
ἡ γυναῖκα τοῦ
κύριου, mulier
res vestrae.
ἐπιτρέψαται
ἑαυτῆς
ἵνα
ᾠησῆται
ὡς ἡ κυρία
τοῦ κυρίου
in ecclesiis.*

*ἀγνοῦνται,
ignorantur.*

cundum ordinem siant in vobis. **I** Ordinem autem prius docuit. Hunc nos etiam ordinem seruemus, & apostolica præcepta sequamur, vt simus legillatorum societatis participes, gratia & benignitate Domini nostri Iesu Christi. Cum quo Patri vnà cum sanctissimo spiritu conuenit gloria & magnificentia nunc & semper & in sæcula sæculorum. Amen.

TOMVS QVARTVS.

CAPVT XV.

QUOD QUAM diuinus Apostolus de spiritualibus donis doctrinam perfecit, conducibile existimauit etiam de resurrectione verba facere. Quidam enim impostores eos seducebant, dicentes non futuram corporum resurrectionem. Cum autem esset spirituali sapientia plenus, non hoc solummodo ac simpliciter facit, sed primum docet scopum ac institutum humanæ naturæ à Domino susceptæ, & ostendit & crucem, & passionem, & seruatoris resurrectionem fuisse propter resurrectionem communem. Id autem apertius scimus ex verbis eius. **NOTVM** autem vobis facio fratres Euangelium, quod prædicaui vobis, quod accepistis, in quo & statis, per quod & saluamini, qua ratione prædicaui vobis. **I** Doctrinæ laudem rursus admiscuit, eos ad audiendum præparans. Propterea dixit, In quo statis, & stationem confirmans adiecit, Per quod & saluamini. Hoc autem dicit. **Volo** vobis in mentem reuocare Euangelium, quod à me inter vos prædicatum est, quod prompto quidem & alacri animo suscepistis, quæ autem ex eo oritur salutem expectatis. Id autem vobis in memoriam reuoco, volens eius scopum & institutum ostendere. Hoc enim dixit illud, **Qua** nam ratione prædicaui vobis. Deinde subiungit, **SI** tenetis, nisi

*ἐπιτρέψαται
ἑαυτῆς
ἵνα
ᾠησῆται
ὡς ἡ κυρία
τοῦ κυρίου
tians vobis.*

frustra credidistis.] Si enim nō creditur resurrectio corporum, superuacanea est prædicatio. **TRADIDI** enim vobis in primis quod & accepi.] Neque enim ipse inveni prædicationem: nec humanas rationes secutus: sed à Domino Christo accepi doctrinam. Quid autē accepisti? **QVOD** Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum scripturas.] Hoc enim & Prophete prædixerunt, & clamabat Esaias. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, & attritus est propter peccata nostra, disciplina pacis nostræ super eum. **ET** quod sepultus est.] Hoc etiam prædixerunt Prophete. **ERIT**, inquit, in pace sepultura eius. **ET** quod resurrectio tertio die secundum scripturas.] Dicit quidem dominus David, Non relinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem: Dominus autem Ionam in medium adducit. Habet enim figura ac typus trium dierum numerum. **ET** quod visus est Cephræ.] Fide quidem digna est persona ad testimonium, sed vna. **QVOD** circa subiunxit. **POST** hoc vndecim.] Et ne quis eos etiam suspectos haberet, quod propter eorum amorem in Magistrum prædicarent resurrectionem quæ non fuerat, subiunxit necessario. **DEINDE** visus est plus quam quingentis fratribus simul.] Non sigillatim, sed simul omnibus. Est à suspicionem alienum tot hominum testimonium, & ne quis existimaret eum dici mere quæ vera non sunt, subiunxit. **ET** quibus multum manent vsque adhuc: quidam autē dormierunt.] Possit inquit eum qui velit ex illis scire. **DEINDE** visus est Iacobo.] Hæc quoque est insignis persona, non solum ex cognatione: appellabatur enim frater Domini: sed etiam ex propria virtute. Vocabatur enim iustus. **DEINDE** Apostolis omnibus. Rursus Apostolos non duodecim solos vocavit: eorum enim iam meminerat: sed omnes quæ eum crediditum acceperant. Ne autem videretur hæc ex solo auditu dicere, seipsum quoque inter testes recēset, quæ uti consuevit moderatione ac modestiam dicitur

Esai. 53.

Esai. 56. Tertio die secundum scripturas non est in Graeco Theod.

Psal. 15. Matth. 12. Quæ tunc dicitur, deinde duodecim.

videtur, plus est.

Non est.

adiiciens. **NOVISSIME** autem omnium tanquam abortiuo visus est & mihi.] Cum vellet se omnium hominum vilissimum & abiectissimum appellare, omnibus is relictis qui in vtero perfecti fuerunt, deinde legem naturæ nati sunt, abortiuo scetui seipsum comparat, qui in hominum catalogo non recensetur. Deinde eius causas recenset. **EGO** enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum ecclesiam Dei.] Et ne eorum quæ prius fecerat expositione suum testimonium reprobum & infirmum efficeret, subiunxit. **GRATIA** autē Dei sum id quod sum.] Diuitias & occultare conatur, & aperire cogitur. Neque enim dixit aperire quid est, sed, sum quod sum. **ET** gratia eius in me vacua nō fuit.] Non frustra mei indertus est. Præscierat enim, quod fecit. **SED** abundantius illis omnibus laboravi.] Et ne sua quidem aperire conatus, sui ostentatione aut gloriacione refertus est, & solum laborem ostendit, eum quoque esse dicit diuine gratiæ. Hoc enim subiunxit. **NON** ego autem, sed gratia Dei mecum.] Deinde transit ad id quod est propositum. **SI** VLS enim ego, siue illi, sic prædicamus, & sic credidistis.] Si & à me & ab aliis Apostolis prædicata est Dei & seruatoris nostri resurrectio, hoc etiam vos prompto & alacri animo suscepistis. Postquam hoc veluti fundamentum posuit, de communi resurrectione orationem adhibeat, admodum validis vtens syllogismis. **SI** autē Christus prædicatur quod resurrexit à mortuis: quomodo quidam dicunt in vobis quod resurrectio mortuorum non est?] Christum, inquit, prædicauimus non solum Deum, sed etiam hominem. Cum enim in Dei forma esset, serui formam accepit, eum & esse mortuum, & resurrexisse diximus. Sed manifestum est impassibilem esse diuinitatem, corpus autem patibile, hoc enim & cruci tradidit: & è sepulchro excitauit. Quomodo ergo, inquit, dubitatur à nonnullis de resurrectione corporis, cum Domini Christi credatur resurrectio? **SI** AVTEM resurrectio

deus in ego
non est, sed
plus quam
alii.

si Christus
qua mecum
est.

mortuorum non est: neque Christus resurrexit.] Si hoc enim fieri non potest, neque illud factum est, nam Dominus etiam corpus habuit. **SI AUTEM** Christus non resurrexit, inanis est predicatio nostra, inanis est & fides vestra.] Si autem Christus non verè surrexit, nos quidem frustra cum plurimis periculis predicamus, & vos frustra iis quæ prædicantur creditis. **INVENIMUR** autem & falsi testes Dei, quoniam testimonium dedimus aduersus Deum, quod suscitauerit Christum, quem non suscitauit, si mortui non resurgunt.] Ut calumniosiores merito accusabimur, quòd ausi sumus dicere Deum Christum suscitasse, quem nõ suscitauit. Deinde easdem rursus rationes repetit & in orbem versat, volens pluribus syllogismis de resurrectione fidem confirmare, & dicit. **NAM** si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. Quòd si Christus non resurrexit, vana est fides vestra, adhuc enim estis in peccatis vestris.] Dominice enim mortis typus est baptisimus, est autem typus superuacaneus, si non habeat remissionem peccatorum. Adhuc itaq; fertur onus peccatorum, hoc quidem certè illi adiecit, quòd Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum scripturas. **ERGO** & qui dormierunt in Christo, perierunt.] Frustra ergo, ut videtur, pro Christi confessione interfecti sunt, præclaram victoriam assequuti Martyres: & labores quidem ac certamina prompto & alacri animo subierunt, coronam autem minimè adepti sunt. Sublata enim resurrectio, præmi quoque proclamatio sublata est. **SI IN** hac vita tantum in Christo sperantes sumus: miseria biliores sumus omnibus hominibus.] Cùm omnis enim generis periculis in hac vita ingredimur, fame oppressi, iniuriis & tormentis assidue affecti, orbis terræ carceres commutantes, domibus carentes, incertis sedibus migrantes & errantes, & cum perpetuis tempestatibus colluctantes. Sed hæc non ita habent. Bona enim spe vehimur, & Seruatoris nostri resurrectionem habemus resurrectionis nostræ vadem &

*si mortui
nõ resurgunt
non est in
Theodor.*

matth. 25.

obidem. Hoc enim subiunxit. **NUNC** autè Christus resurrexit à mortuis, primitiæ dormientium.] Primus enim soluit mortis potentiam, primitias autè massa omnino conseqetur. Quod dicit autem veteri exemplo confirmat. **QUONIAM** quidem per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum.] Deinde à natura transit ad personas, ea ratione orationem faciens clariorem. **ET SICUT** in Adam omnes moriuntur: ita & in Christo omnes uiuificabuntur.] Respicite ad basim & fundamentum generis: & uidete primum parentem secutos esse poteros, & uidete omnes mortales esse effectos, quoniam ille mortalitatem suscepit, ita omnis hominum natura Dominum Christum sequetur, & erit resurrectionis particeps. Nam is quoque est mortuorum primogenitus, sicut ille Protoplastus, Adam scilicet qui primus à Deo factus est. Ipsum autem iure nunc hominem appellauit, cum eum etiam Deum esse sciret, ut cum, eum esse eiusdem naturæ ostendisset, id quod de resurrectione dicitur, confirmaret. Sed quia dixit fore ut omnes uiuificarentur; post resurrectionem autem, discernentur ii qui castè & moderatè uixerunt ab iis qui in impudicitia & uoluptate uitam transegerunt, & ii qui incredulitatis uitio laborarunt, ab iis qui fide clari sunt & illustres, & ii, ut semel dicam, qui quæ laude digna sunt fecerunt, ab iis qui que uitio dantur & in reprehensionem cadunt persequuntur, necessariò subiunxit. **VNVS** QUISQUE autem in suo ordine.] Ita etiam Dominus docet in sacris Euangelis, quòd agnos quidem statuet à dextris, hædos autem à sinistris. **PRIMITIAR** Christus.] Hoc est, primus resurrexit. **DEINDE** ii qui sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt.] In tempore consummationis. Christi autem non solum eos appellat, qui post humanam ab eo susceptam naturam in ipsam crediderunt, sed eos etiam qui in lege & ante legem pii fuerunt & uirtute insignes. **DEINDE** finis.] Pro eo quod est, Cõmunis omnium resurrectio. Quando enim ea facta fuerit, omnia finem acci-

*ἀποφθί τῶν
καταπονησάντων
ἐν βίῳ, οὗτος
πρῶτος ἐστὶν
ἐκ τῶν
ἀποφθάντων.*

*ὡς ἂν ἴδῃ ὅτι
ὁ ἀδάμ, οὗτος
ὡς ἂν ἴδῃ
ὡς ἂν ἴδῃ
ὡς ἂν ἴδῃ.*

Matth. 25.

*ὡς ἂν ἴδῃ
ἀποφθάντων
ἐκ τῶν
ἀποφθάντων.*

piant, & res presentes, & Prophetarum predicationes
 CVM tradiderit regnum Deo & Patri, cum euacua-
 uerit omnem principatum, potestatem, & virtutem.]
 Tradit regnum Deo & Patri, non ipse regno nuda-
 tus, sed Tyrannum Diabolum & omnes eius adiu-
 res subiungens, & ut omnes se submittant, & vniuer-
 forum Deum agnoscant, efficiens. OPORTET au-
 tem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub
 pedibus eius.] Illud DONEC, non significat tem-
 pus, sed docet eum esse omnes inimicos subiugatu-
 rum. Huic simile est id quod a David dictum est. Di-
 xit Dominus Domino meo, sede a dextris meis. Do-
 nec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.
 Si autem dicunt ei qui cum Arrio & Eunomio senti-
 unt, hanc vocem de solo filio esse positam, audiant
 ipsum quoque Deum dicentem. Ego sum, ego sum, &
 donec consenseritis ego sum. A quo autem ita intel-
 ligetur, ab eo inuenietur Deus vniuersorum habere
 suam essentiam senectuti hominum commoderati.
 Sed hæc nugari insanorum est hominum. Aeternus
 enim & vniuersorum Deus, ei autem est etiam coæ-
 ternus vnigenitus filius filius. Habet autem etiam re-
 gnum æternum, & hoc nos aperte docuit diuinitus
 Daniel. Eius enim inquit, regnum est regnum
 æternum, quod non dissoluetur in æternum. NO-
 VISSIMA autem inimica destinetur mors.] Post-
 quam enim Diabolum & eius adiutores in exte-
 res tenebras immiserit, mortem cessare efficiet, & eos
 qui iacent eriget. OMNIA enim subiecit sub pedi-
 bus eius.] Hic dixit Patrem omnia sibi subiecisse.
 In epistola autem ad Philippenses dicit ipsum hoc se
 cisse. Cum enim dixisset, Qui transfigurabit corpus
 humilitatis nostræ, ut sit ipsum cõforme corpori glo-
 riæ suæ, subiunxit. Secundum operationem virtutis
 suæ, qua etiam possit subicere sibi omnia. Qui enim,
 inquit, potest omnia sibi subicere, is etiam corpus
 nostrum corruptioni & interitui obnoxium, in cor-
 ruptione ornabit. CVM autem dicat, Omnia subiecta
 sunt ei, sine dubio præter eum qui subiecit ei omnia.

*232. ad. opor-
 ter enim.
 Psal. 109.*

Psal. 109.

Dan. 7.

*232. ad. opor-
 ter, vlti-
 mus inimi-
 cus.
 aliter, & dicit
 xxi. cap. v. v. s.
 av. av. av. av.
 qui mortuus
 suus suscita-
 bit.
 eius, gratia
 av. av. av. av.
 Philip. 3.*

Cum autem subiecta fuerint ei omnia, tunc ipse si-
 lus subiectus erit ei qui subiecit sibi omnia.] Hunc
 locum si qui cum Arrio & Eunomio sentiunt, in lin-
 gua asidue habere consueverunt, ea ratione existi-
 mantes se de vnigeniti dignitate detrahere. Oportet
 autem eos animaduertere, quod diuinus Aposto-
 lus in hoc loco nihil scripsit de diuinitate vnigeniti:
 subens enim credere carnis resurrectionem, a domi-
 ni resurrectione eius resurrectionem conatur osten-
 dere. Clarum est autem quod simile simili confirmat-
 ur. Propterea enim eum etiam vocauit primitias
 dormientium, & hominem appellauit, & per collatio-
 nem cum Adam & iis qui ex Adam descenderat, per
 ipsum ostendit futuram cõmunem resurrectionem,
 ut cum ostendisset resurrectionem eius quod est ei-
 usdem naturæ, persuaderet iis qui cõtradiciunt, ut cre-
 derent omnes homines futuros eiusdem resurrectio-
 nis participes. Sciendum est ergo esse duas Domini
 Christi naturas, & quod aliquando quidem scriptu-
 ra eum ab humana natura, aliquando à diuina appel-
 lat. Est enim Deum dixerit, non negat humanitatē,
 et si hominem nominauerit, vnā quoque confitetur
 diuinitatem. Ut alta autem & excelsa omnia de eo di-
 camus fieri non potest, propter eam quam à nobis ac-
 cepit naturam. Si enim cum quæ sunt humilia & ab-
 iecta de eo dicta sunt, negant tamen nonnulli car-
 nis assumptionem, clarum est plures illo morbo fu-
 isse laboratos, si nihil humile & abiectum dictum
 esset. Quosdam autem etiam tunc subiecit. Hoc o-
 mnis qui in præsentia tyrannidem exercent conue-
 nit. Si enim tunc subiecit, ne nunc quidem subiectus
 est. Improbè ergo & iniquè se gerit qui blasphemat,
 & eum qui constitutus subiectionis terminos nondū
 accepit, subicere conatur. Oportet enim expecta-
 re, & subiectionis modum intelligere. Verum enim
 vero de his copiose disseruimus in nostris aduersus eos
 cõcertationibus. Oportet ergo breuiter dicere Apo-
 stoli institutum, scribebat Corinthiis qui à Græcis fabu-
 lis nuper erant liberati. Ille autē fabulæ sunt omni intē

*præter eum
 subiectus
 sit, præter
 eum subiecit.*

*videtur alin
 quid deesse.*

perantia & iniquitate refertur, & ut alia taceam, & ne
linguam polluam, Deos parricidas adorant, & dicunt
filios contra parentes insurrexisse, & eos regno expu-
lisse, ipsos autem dominatum arripuisse. Quia ergo
de Domino Christo magna dixit, nempe quod omnem
principatum, omnem potestatem, & virtutem destrua-
ret, & ipsam etiam mortem cessare faceret, & omnia sub-
iecit sub pedibus: ne ab illis fabulis adducti existima-
rent eum quoque eadem fecisse Patri qui genuit, quae
fecerunt qui ab illis colebantur Demones, necessario
cum dixisset, quod omnia subiecta sunt, subiunxit,
Præter eum scilicet qui ei subiecit omnia, & adiecit
quod ipse etiam filius subiecitur ei, qui ipse subiecit
omnia. Non solum enim Patrem sibi non subiecit,
sed ipse etiam subiecit subiectionem quae filio conueni-
nit. Diuinus itaque Apostolus, suspicans ne damni
ex Grecis oriretur fabulis, hæc adiecit, humilioribus
verbis utens propter illorum utilitatem. Dicant au-
tem qui contradicunt, cuiusmodi nam sit illa subie-
ctio? Atqui si verum volunt considerare, nunc ostē-
dit obedientiam, dum humanam suscepit naturam,
& nostram salutem procurauit. Quomodo ergo nunc
subiecitur? Quomodo autem tunc etiam traderet reg-
num Deo & Patri? Si hoc enim ita intelligatur, in-
uenietur Deus & Pater tunc regnum non habere.
Tanta absurditate plena sunt quæ ab eis dicuntur.
Verum enim uero ea quæ sunt nostra, sibi applicat, &
sua facit, quædoquid enim eius corpus appellatur, ipse
autem nostrum caput nominatur. Hic peccata nostra ac-
cepit, & morbos nostros portauit. Ita etiam in psalmo
dicit, Deus Deus meus, respice in me, quare me do-
reliquisi? Longè à salute mea verba delictorum meo-
rum. Atqui peccatum non fecit, nec est inuentus do-
lus in ore eius. sed os nostræ naturæ efficitur, sicut
fuit naturæ primitiæ, ita & nostram quæ nunc est ino-
bedientiam, & quæ tunc erit obedientiam attribuit,
& nobis, postquam à corruptione ac interitu libera-
tū fuerimus, subiectis, ipse dicitur subieci. Ad hunc enim
sententiam ea quæ sequuntur nos deducunt. Cum enim

Psal. 21.
1. Pet. 2.

diuinitas Apostolus, Tunc ipse filius subiecitur
ei qui omnia subiecit, subiunxit. UT SIT Deus
omnia in omnibus.] Nunc enim ubique quidem est
per essentiam, habet enim naturam quæ non potest
circumferri: & in ipso uiuimus, & mouemur, & su-
mus, ut ait diuinus Apostolus, sed per gratam com-
placitæ & complacentiam non est in omnibus.
Complacet enim in eis qui ipsum timent, & in eis qui
sperant in eius misericordia. Quamquam nec in eis
quidem est omnia. Nemo enim à sorde mundus est,
& non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens,
& si peccata obseruaueris Domine, Domine quis su-
stinebit? Ergo in iis quidem complacet quæ rectè ge-
runt, non complacet autem in iis quæ peccant. Sed
in futura uita cessante corruptione & interitu, suppe-
ditata autem immortalitate, animi perturbationes
locum non habent. Eis autem omnino eieclis, nullū
deinceps peccati genus exercebitur. Ita erit deinceps
Deus omnia in omnibus, cum omnes à peccato libe-
rati fuerint, & ad ipsum conuersi, ad deteriora incli-
nationem non ad miserint. Quod autem hic de Deo
dixit diuinus Apostolus, aibi de Christo posuit. Ita
autem dicit, Vbi non est Iudeus, nec Græcus, circun-
cisio nec præputium, barbarus, Scythia, sed omnia &
in omnibus Christus. Non autem quæ Patri con-
ueniebant filio attribuisse, nisi cum illi esse ho-
nore æqualem à diuina gratia didicisset. Sed re-
deamus ad quæ proximè interpretanda sequuntur.
ALIO QVI. quid facient qui baptizantur pro mor-
tuis, si omnino mortui non resurgunt. Ut quid &
baptizantur pro illis?] Qui, inquit, baptizatur, do-
mino conspeditur, ut cum mortis fuerit particeps,
sit etiam particeps resurrectionis. Sin autem corpus
est mortuum, & non resurgit, cur etiam baptizatur?
ut quid & nos periclitamur omni hora?] Hoc eū
de communi posuisset, per se dicit. QUOTIDIA
morior propter uestram gloriam fratres, quam ha-
beo in Christo Iesu Domino nostro.] Et maxima
pericula significauit, & prouidentiam aperuit. Me,

Act. 17.
2. Cor. 13.
Psal. 146.
Iob. 15.
Psal. 142.
1. Cor. 12.
Col. 3.

*Et dicitur in
forma corpis
carnis, quid
etiam baptizatur
pro mortuis?
ut quid & nos
periclitamur
omni hora?
per nostram
gloriam, in
rationem.*

inquit, assidue in præuisas mortes trado. Gloriatio-
nem autem suam eorum fidem vocavit, & ea ratione
ad credendum adhortans. **ET** secundum hominem
ad bestias pugnavi Ephesi: quid mihi prodest, si mor-
tui non resurgunt?] Si humana quidem spectetur
consideratio, à bestis deuoratus sum, sed admirabili-
ter, & præter opinionem sum seruatus. Huius ergo
periculi quem fructum capiam si non est mortuorum
resurrectio? **MANDUCEMVS** & bibamus, & cras
enim moriemur.] Sunt hæc quidem verba Prophe-
tica: sed ea oportune posuit, propemodum dicens.
Superuacaneum est ieiunium, superflua continentia,
præsentis vitæ fruamur voluptatibus, cum nulla sit
retributio proposita virtutis amarioribus. Deinde ad
monitoriæ. **NOLITE** seduci. Corruptum moris
bonos colloquia praua.] Bonos hic leues vocauit,
qui facile decipiuntur. **AVIGILATE** iuste, & no-
lite peccare. Ignorantiam enim Dei quidam habent.
Ad reuerentiam vobis loquor.] Tanquam à grege
aberrantibus, & infidelitate ebris dixit illud, **AVIGI-
LATE**. Valde autem sapienter Dei ignorationem, re-
surrectionis incredulitatem appellauit. **Qui** enim
se Deum esse scire confitetur, cum etiam iustum esse
credit: isto autem conuenit retributio: iustam autem
retributionem in hac præsentis vita non videmus.
Oportet ergo eum qui Deo credere confitetur, expe-
ctare resurrectionem. Deinde ponit interrogationem
quæ ab infidelibus assertur, & dicit. **Sed** dicit ali-
quis. Quomodo resurgunt mortui, quasi autem cor-
pore venient?] Duplex est interrogatio, & de mor-
to resurrectionis, & de futura qualitate corporum.
Deinde vtrumque ex rebus humanis ostendit, & est
stultum appellat qui hæc nescit perspicere. **IN** si-
p **IN** si tu quod feminas non viuificatur, nisi prius
moriatur, & quod feminas, non corpus quod futurum
est feminas, sed nudum granum, vtrupta tritici, aut ali-
cuius cæterorum.] Respice femina, & vide sulcos se-
pulchra imitantes, & femina quæ non focus ac cor-
pora sepeliuntur, deinde nascuntur & germinant.

Esa. 22.

Sup. 2.

Menander.

prius nõ est
in Græco.

NON enim corpus, quod futurum est feminas, hoc
est, non spicam, sed nudum granum, vel frumenti, vel
aleuis ex alio. Nomina autem admodum apte com-
mutant. Non enim dixit, Non nascitur nisi moria-
tur, nostra autem nomina feminibus imposuit, no-
stram ex illis resurrectionem ostendens. Ita etiam
dicit Dominus. Nisi granum frumenti in terram ca-
dens mortuum fuerit, solum manet. Sin autem mor-
tuum fuerit, multum afferit fructum, ita postquam
ostendit modum resurrectionis, ostendit etiam quali-
tatem corporum. **UNA** autem dat illi corpus sicut
vult, & unicuique seminum proprium corpus.] Quæ-
dam enim nascitur ex frumento frumentum,
& lence ex lence, & ex vnoquoque genere ipsum ge-
neris: ita etiam nostra corpora, ipsa quidem resurgunt,
sed cum maiore gloria, & incorruptione, & immorta-
litate. Hoc etiam licet videre in feminibus. **Quæ** n-
nuda somniantur, cum pulchris indumentis permi-
nant. Vtrumque ergo, & modum resurrectionis do-
cet, & qualitatem corporum. Deinde dicit etiam co-
rum qui resurgunt diuisionem. **NON** omnis caro
eandem caros, sed alia hominum, alia pecorum, alia au-
tem volucrum, alia piscium.] Vna, inquit, est natu-
ra carnis, constat enim ex quatuor elementis. Dis-
creta autem est in specie, ita vna quidem est resurre-
ctio corporum, & corporum in incorruptionem mu-
tatio. Modorum autem differentia etiam retributio
non confirmat differentiam. **UNA** corpora ecclesia
& corpora terrena, sed alia quidem ecclesiarum glo-
riosa, alia autem terrena.] Qui enim cælis digni
sunt, gloria quæ ecclesiis conuenit amicientur.
Qui autem in terrenis cogitationibus hæserunt, suo
insti ut conueniens indumentum acceperunt. Post
quæ hanc ita fecit diuisionem, & terrenos esse se pa-
ratos ostendit, ecclesiarum quoque monstrat differen-
tiam. Neque enim omnes iusti erunt eorundem par-
ticipes, sed recte factis conuenientem habebunt re-
tributionem. Hoc etiam prædixit Dominus in sa-
cti) Euangelii. Multæ enim, inquit, sunt mansiones

Iou. 12.

una aut, au-
lia quidem.
una, alia
vero.

Iou. 14.

*breuē hō
pōpōrōrōrō
vnu dōpōpō
olōp, cū in
corruptibile
hoc induerit
incorruptio
nem deēt
in Latino.
Mors, Circa
hō inferna
dit hō, qui
dat.*

aliud resurgere, sed id ipsum quod corrumpitur. Tan-
quam enim quodam digito, hoc dicto id ostendit, et
cens, Corruptibile hoc, & mortale hoc *CVM* autē
mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet ser-
mo qui scriptus est. Absorpta est mors in victori-
am. Vbi est mors victoria tua? Vbi est mors stimulu-
s tuus?] Tanquam res ipsas contemplatus diuinitus
Apostolus, & videns Domini victoriam, & mortuo-
rum resurrectionem, tanquam p̄ana aduersus ho-
stes canens, Propheticum dixit canticum. *TRIV-
LVS* autem mortis peccatum est.] Id enim natura
morti tradita *VIRTVS* verō peccati, lex.] Pec-
catum enim non imputaretur, si lex non esset. *NO*
autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Domi-
num nostrum Iesum Christum.] Necessario in hy-
mno conclusit quod dixit de resurrectione. *TRA-
CYB* fratres mei dilecti, stabiles estote & immobiles.]
Tanquam iis qui labarent hęc pręcipit. *ABV-
DANTES* in opere Domini semper.] Diligenter pietatis diuitias colligite. *SCIENS* Iu-
quod labor vester non est inanis in Domino.] Iu-
stus enim iudex & athletis coronas contexit, & ope-
rariis reddet mercedem. Cū hęc ita admonuisset,
hortatur ad curam pro sanctis agendam.

CAP. XVI.

*x̄ p̄lop ovd
Cdm in una
Sabbatorū
v̄n̄ in hōdō
m̄, quicquid
recta via
successerit.*

DE collectis autem quę sunt in sanctos, sicut or-
dinaui ecclesiis Galatiar, ita & vos facite.] *IOHES*
id est, collationem seu collectam pecuniarum appel-
lat. Galatarum autem non temere ac simpliciter ma-
ninit, sed significans quod illis etiam pręcepit hoc
facere. *PER* vnam sabbati vnusquisque vestrum
apud se seponat, recedens ei quod bene placuerit.]
Eorum arbitrio quantitatem permittit, docēt, quod
animas, quę ea quę sunt optima eligunt. Deus adiu-
uat. Hoc enim dixit illud, *ORI* in honorat, Quicquid
recta via successerit. Est autem factio cōueniens dicit
quoq. Dominicus, qui est resurrectione honoratus.
VT non cum venero tunc collectę fiant. Cū au-
tem pręsens fuero, quos probaueritis per epistolę, hor

*uap̄, ut ego
quoque .*

mittam perferre gratiam vestram in Hierusalem.
Quod si dignum fuerit vt ego eam, mecum ibunt.]
Non est enim decorum me pręsente fieri pecunia-
rum collectionem, me enim conuenit eas ad sanctos
mittere, per eos quos vos probaueritis. Quod si li-
beralem & splendidam viderim fuisse suppeditatio-
nem, ipse quoque ero ministerii particeps. Non di-
xist enim, Eas seram, sed, Mecum ibunt. Quod enim
aliis pręcipit, primus facit, & est absque vlla offen-
sione & Iudeis, & Grecis, & ecclesię Dei. Signifi-
cat autem eis etiam tempus aduentus. *VENIAM*
autem ad vos cum Macedoniam pertransiero.]
Et ne egre ferrent quod pręferrentur Macedones,
subiunxit. *NAM* Macedoniam transibo. Apud
vos autem forsitan manebo, vel etiam hiemabo, vt
vos me deducatis quocumque iero. Nolo enim vos
modo in transitu videre.] Spero enim aliquantu-
lum temporis manere apud vos, si Dominus per-
miserit. Absque diuino nutu nihil vult facere, sed
vult ab illa dextra gubernari. Satis autem eos per
ea quę dicta sunt consolatus est, se aliquo tempore
apud eos versaturum pollicitus. Porro autem do-
cet etiam quānam de causā non statim ad eos acce-
dit. *PERMANEBO* autem Ephesi vsque ad Pen-
tecosten. Oritur enim mihi apertum est magnum
& euidentis, & aduersarii multi.] Multi enim sunt
qui ad prędicationem accedunt: multi autem etiam
qui resistunt, & eorum salutem conantur impedire.
VT autem venerit Timotheus, videte vt sine timo-
re sit apud vos.] Pro eo quod est, suscipite, obser-
uate, sonete nullam sentiat apud vos molestiam.
OPVS enim Domini operatur sicut & ego.] Suf-
ficiens testimonium vel ad ignauum quemlibet ex-
citandum ad obseruandum discipulum. *NE* quis
ergo illum spernat.] Ne iuuenilem ætatem respi-
cite, sed Apostolicos quos suscipit labores confide-
rate. *NE* *DE* *VCITR* autem illum in pace, vt veniat
ad me. Exspecto enim illum cum fratribus.] Et hęc
quoque rursus adiecit, eos ad studium & obseruan-

tiam in discipulum incitans. Pro eo quod est, Ad me veniet, & mihi omnia de vobis significabit. *omnes, non est in Greco* Apollo autem fratre vobis notum facio, quod multum rogavi eum ut veniret ad vos cum fratribus, & utique non fuit voluntas eius ut nunc veniret. *Quod tamen vultis de Apol- lo autem fratre multum hortatus in ipsum utique. quod dicitur in* Ite doctus ac prudens erat Apollo, & eis familiaris. Eos ergo consolatur, docens se eum hortatum esse ut veniret, non adiecit autem eum recusasse, sed Dei providentia totum permisit. *omnes, non est in Greco* VENIET autem cum ei vacuum fuerit.] Spe eos consolatus est. *omnes, non est in Greco* VI- GILATE, stare in fide, viriliter agite, & confortemini. Omnia vestra in charitate fiant.] Vigilare posuit propter deceptores. State autem, & viriliter agite, & esse fortes, propter apertos hostes. Impii enim persequebantur pios. Illud autem, Omnia vestra in charitate fiant, propter eos qui corpus ecclesie diuiserant, & ambitionis morbo laborabant, & eos qui immolatorum erant participes, eosque qui offendeantur negligebant. *omnes, non est in Greco* ORSERO autem vos fratres. Nostis domum Stephanæ, & Fortunati, & Achaici, quod sunt primitiæ Achaicæ, & in ministerium sanctorum ordinauerunt seipsos, ut & vos subdici sitis eiusmodi, & cooperanti & laboranti.] Duas laudes eis tribuit, & quod primum salutarem predicationem acceperint, & quod sanctis doctum aperientes, nihil non eis officii & adiumenti eiusmodi studium & institutum, omni apud ipsos honore frui præcipit. *omnes, non est in Greco* GAUDEO autem in presentia Stephanæ, & Fortunati, & Achaici, quoniam id quod vobis deerat ipsi suppleuerunt, receperunt enim & meum spiritum & vestrum. *omnes, non est in Greco* Cognoscite ergo qui sunt eiusmodi.] Per hos scripserunt Corinthi, & Apostolum interrogarunt de eis qui matrimonium contraxerunt. Per eos hanc quoque misit epistolam. Non enim, ut quidam existimauerunt, beatus Timotheus literas ad eos tulit. Sed ad eos quidem missus est, est autem verisimile, quod cum aliquo officio in alia ciuitate functus esset, ita ad

iplos accessit. Hoc enim significant ea quæ de eo scripta sunt. Si autem venerit Timotheus, videte ut sine timore sit apud vos. Hos autem ideo diligentius commendaui, ne conuicentes eos fuisse ipsorum accusatores, molestia aliqua afficerent. *omnes, non est in Greco* SALVTANT vos omnes ecclesie Asiae.] Hoc etiam adduxit vilitatis gratia, ostendens cursum predicationis. *omnes, non est in Greco* SALVTANT vos in Domino multum Aquila & Priscilla, cum domestica sua ecclesia: apud quos & hospitor.] Vnâ cum his habitauit diuinus Paulus, nam ipsi etiam erant tabernaculorum opifices. Si autem propter maximam virtutem, etiam domum suam esse euerunt ecclesiata, ea sola quæ ecclesiam decebant facere contententes, sibi que proporate inuicem in osculo sancto.] Dissensionem expulit, & per osculum sanctum eos inuicem colligauit. *omnes, non est in Greco* SALVTATIO manu mea Pauli.] Ego, in mea adieci, per eas literas ostendens omnia mea esse quæ scripta sunt. *omnes, non est in Greco* SI quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema.] Sit alienum a communi corpore ecclesie, qui non Dominum Iesum adenti amore profecit, per hoc autem in qui aculati fuerant metum incurrat, & qui corpora quidem amant, nullum volunt habere amore ritales habere desiderat, & qui tales non sunt ab ecclesia refecat. *omnes, non est in Greco* MARANATHA.] Hoc non est vocabulum Hebræum, ut quidam putauerunt, sed Syriacum. Exponitur autem, venit Dominus. Id autem posuit, Corinthiorum se de eloquentia instantium supercilium deprimens, & docens non esse opus doctrina, sed fide. *omnes, non est in Greco* GRATIA Domini Iesu Christi vobiscum. Charitas mea cum omnibus vobis in Christo Iesu. Amen.] Domini quidem Iesu gratiam eis ut consuevit precatus est. *omnes, non est in Greco* Iteam autem dilectionem non abs re adiecit: sed docens quod ab amore in ipsos incitatus, verbis paulo

acerbioribus vsus est, Patris benevolentiam imitans, & eorum salutem desiderans. Nos autem utilitatem hinc colligamus, & cum qui Dominum amant ut amemus, ne simus Apostolicæ execrationis participes, sed digni Apostolicis habeamur tabernaculis. In Christo Iesu Domino nostro cum quo Patri vna cum sanctissimo Spiritu honor & gloria nunc & semper & in sæcula sæculorum. Amen.

ARGVMENTVM SECVNDÆ

EPISTOLÆ AD

Corinthios.

MAGNUM quidem emolumentum ceperunt Corinthij ex priorē epistola, eorum utilitatem auxerunt etiam omni ex parte optimi & in primis admirabiles, primus quidem Timotheus, post eum autem Titus. Ambo enim ad eos missi sunt. Sed rursus quidam ex iudeis qui crederant, dum legalem vitæ institutionem amplecterentur, undique circumcursantes, Apostolicam doctrinam criminabantur, apostatam ac defectorem & legis violationem Diuinum Paulum appellantes, & legem seruare omnibus præcipientes. Id ipsum autē etiam Corinthij fecerant. Scribit ergo Diuinus Apostolus, qui iam Macedoniam uenerat, ut erat predictus, & primum quidem se excusat quod nondum uenerit: non quod non promissum fecisset, promiserat enim se prius uisurum Macedonas, ac inde ad eos uenturum. Ita autem dixit in priori. Veniam autem ad uos, cum Macedoniam pertransiero. Nam Macedoniam pertransibo. Apud uos autem forsitan manebo, uel etiam hyemabo, ut uos me deducatis quocunq; iero. Non hoc ergo fecit præter promissum.

ἐπιθυμοῦσι.

ὡς ἀποστόλου
ἴσους.

Sed cum Ephesi diutius esset moratus, eos mora sua causas docet. Et quoque parcendum esse censet qui flagitium illud admiserat. Deinde ueterem scripturam cum noua comparat, non illam uilipendens, sed hanc esse præstantiorem ostendens. Post hæc suos labores enumerat, non honoris quidem cupiditate deserviens, sed eos qui illos decipiebant mendacii coarguens. Abhortatur etiam ut sanctis succurrendæ curam gerant, eis Macedonas in memoriam reuocando, incitans ad liberalem & splendidam suppeditationem. Recenset etiam suarum perperisionum catalogum, docens eum esse typum & characterem eorum qui ueritatem prædicant. Hoc est ergo argumentum epistolæ. Eorum autem quæ scripta sunt sententiam accuratius docebit singulorum interpretatio.

INTERPRETATIO

SECVNDÆ EPISTOLÆ

AD CORINTHIOS.

PAULVS Apostolus Iesu Christi, per voluntatem Dei, & Timotheus frater, ecclesie Dei quæ est Corinthi, cum omnibus sanctis qui sunt in uniuersa Achaia, Gratia uobis, & pax, à Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo. Ambo quidem ad ipsos missi sunt, & Timotheus & Titus, sed beatum Titum simul in literis non adscripsit, quia ad eas ferendas eius ministerio uti constituerat, per eum enim misit hanc epistolam. Eos autem Dei ecclesiam nominat, rursus ad concordiam redigens, & Dominum & beneficentiam ostendens. Eis autem omnes eos etiam con-

Q iii

υγιεινη, gloria. Dei, non est in Græco Theod. hoc, non est in græco.

αὐτὸν

αὐτὸν, gloria. Christi non est in Græco

Theod. legit χυαῖν, hoc est, gaudium, non autem χυαῖν, id est gratiam.

tionis, per multos gratiæ agantur pro nobis.] Dna enim hoc fit, multi propter nos Deum laudabunt, si vident nos pericula adire, & ex eis diuino auxilio euadere. NAM gloria nostra hæc est testimonium conscientiæ.] Nobis autem dicendi libertatem præbet testimonium conscientiæ. Et cuiusmodi est hæc tua conscientia? Quid in simplicitate cordis, & in sinceritate Dei, & non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conuersati sumus in hoc mundo, abundantius autem ad vos.] Quæ à diuina gratia inquit dicitur sumus, ea nuda omnibus exhibemus, nihil eis proprium admiscentes. Carnalem autem sapientiam hic dicit, non eloquentiam, sed malitiam & calliditatem. Tacite autem taxat impostores illos, vt qui prædicationem corrumpent, & quæ sibi videbantur prædicarent. NON enim alia scribimus vobis quam quæ legistis & cognouistis. Spero autem quod vtiq; in fine cognoscetis, sicut & cognouistis nos ex parte.] Non enim sicut aliqui conatur, nos calumniari, alia quidem sentimus, alia verò prædicamus. Id autem testatur rerum experientia. Quæ enim vos præterit docuit, ea & absens mitto, & in omne quod deinceps secuturum est tempus me prædicaturum spero. Illud autem, Cognouistis ex parte, non temere posuit, sed eos pungens, vt qui allatas aduersus eum calumniæ non omnino repulissent. Quid gloria vestra sumus, sicut & vos nostra in die Domini nostri Iesu Christi.] Vbiq; suam de se modeste loquendi regulam obseruat. Quinetiam suos hic discipulos in eodem secum ordine collocat. Arque enim & eos dicit de ipso, & se de ipsis gloriari, in die aduentus Domini. ET HÆC confidentia volui prius venire ad vos, vt secundam gratiam haberetis, & per vos transire in Macedoniam, & iterum à Macedonia venire ad vos, & à vobis deduci in Iudæam.] Quidam eximiarunt Apostolum dixisse sibi ipsi repugnantia, quoniam in priore promiserat prius videre Macedonas, deinde ad eos venire, non attendentes quod illa quidem erat pollicitus: hic autem suum animum

aperuis. Dixit enim. Volui prius venire ad vos, deinde per vos, transire in Macedoniam, & rursus illinc ad vos venire, vt secundum gaudium haberetis, hoc est, duplicem lætitiā, vt me bis acciperetis. Sed hoc quidem volui, sed me causa aliqua prohibuerunt, cui autem paucis exponit, se pluribus excusans. CVM ergo hoc voluissem, nūquid leuitate vsus sum, aut quæ cogito, secundum carnem cogito, vt sit apud me, est, & non.] Posuit duo contraria, quorum prius quidem hoc est. Non sum leuis, nec meus animus leui momento mutatur, vt nunc quidem hoc, nunc vero illud eligat. Secundum autem hoc est. Sed neque animi perturbationi seruius, vt omni modo cupiditatem expleam. Hoc enim dicit, vel quæ consulto, secundum carnem consulto, vt sit apud me, Næ, næ, & non, nō. Qui enim carnis cupiditates sequitur, à propriis cogitationibus trahitur, & si sint in primis abfurdæ & alienæ: Qui autem prudenter ac modetate consulat, etsi boni aliquid in animo habeat, si hoc animaduertit, non esse aliis conducibile, consilium non exequitur. Quod autem quæ vobis esse vtilia animaduertimus, ea prompto & alacri animo offerimus nihil dubitantes, testis est prædicatio. Cum eam enim sepe vobis exhibuerimus, verba nostra nō commutauimus. Hoc enim subiunxit. FIDELIS autem Deus, quod sermo noster qui fuit apud vos, non est in illo, Est, & non, sed est in illo, Est.] Hoc retulit ad illud, Nunquid leuitate vsus sum? ipsos vocans in testimonium, quod minime dubiam ac ambiguam eius prædicationem præberit, vt qui eadem semper docuerit, & nihil mutare sustinuerit. DEI enim filius Iesus Christus, qui in vobis per nos prædicatus est, per me & Sylvanum, & Timotheum, non fuit in illo, Est, & Non, sed Est in illo fuit.] Pro prædicatione posuit eum qui prædicatur. Dicit autem sermonem de Dei filio, quem prædicauimus ego, Silvanus, & Timotheus, nullam habuit dissensionem aut dissimulacionem: nec hæc quidem aliquando, aliquando vero alia prædicauimus, sed vobis semper eandem do-

*ἢ πῶς ἔστι
λεῖψος;
hoc ergo cō-
sulto.
Βουλόμενος,
consulto.
τὸ ναὶ, ναὶ, &
τὸ οὐκ, οὐκ,
& non, οὐκ, &
non.*

*τὸ θεὸς ἢ
πίστεως τὸ
αἴμα.*

*ἀπόστολος ὁ
ἄλλος ἰσχυρὸς
ἐστὶν ἡ γὰρ
ἡ. Sermo no-
ster qui fuit
apud vos nō
fuit næ, &
non.
ἢ ἐκ τῶν ναὶ
ἢ οὐκ, ναὶ
οὐκ, ἀπὸ τῶν
ναὶ, non fuit
næ & non,
sed na in ip-
so fuit.*

mnes vos.] Voluit quid maius dicere, & ostendere
 totum corpus ecclesie esse doloris particeps. Sed
 alius relictis, eorum tantum meminit. Id enim signis
 erat illud, Ex parte, & hoc, Ne grauem. Deinde patet
 nam benevolentiam aperit. **SUFFICIT** illi qui
 eiusmodi est, obiurgatio hæc, quæ fit à pluribus, ita
 ut econtrario magis donetis, & consolemini, ne forte
 abundantiori tristitia absorbeat qui est eiusmodi.
 [Ostendit quidem vehementem fuisse prænitentiam,
 dicens abundantio rem tristitiam: remissionem
 tamen vocat χάρις, hoc est gratiam, ostendens peccatum
 fuisse maius poenitentia. Ostendit autem etiam
 Corinthiorum studium. Sufficit enim inquit, illi qui
 est eiusmodi, obiurgatio ipsa quæ fit à pluribus.
 Omnes enim ipsum auersabantur, ut iusserat. Tanti
 vel scribendo valebat tabernaculorum opifex, pro-
 pter eam quæ in ipso habitabat virtutem. Absorberi
 autem, appellauit Desperare, & à fide omnino defice-
 re. **PROPTER** quod obsecro vos, ut confirmetis
 in illum charitatem.] Vnite membrum corpori, ad
 iungite ouem gregi, vehementem eius animi affectio-
 nem suscipite. **DEO** enim & scripsi vobis, ut cog-
 noscam experimentum vestrum, an in omnibus
 obediens sitis.] Oportet enim vos non solum se-
 cuncti, sed etiam coniungenti opem ferre. **CVI** au-
 tem aliquid donastis, & ego.] Quando poenam qui-
 dem imponentem in eum tulit sententiam, non dedit
 eis facultatem ut ei villo modo parcerent, quoniam
 videbat eos non ex æquo tenere iustitiam trutinam.
 Sed postquam rescivit eos utilitatem cepisse ex illi
 qui ad eum scripserat, dat ei potestatem ostenden-
 dae munificentiae, & dicit. **CVI** autem aliquid dona-
 tis, & ego. Nam & ego quod donauis, siquid donauis
 propter vos.] Innuit autem id quod dicit, eos per
 beatos viros Timotheum, & Titum pro eo qui pec-
 carat rogasse. Et ne quis existimaret eum propter gra-
 tiam hominum iustitiam curam gerere, subiunxit. **IN**
 persona **CHRISTI**.] Hoc, inquit, facio tanquam
 intuente **CHRISTO**, & quod sit gratum habere.

imbuta, in-
 crepatio.
 boni vniuersi
 vniuersi, ut con-
 tra nos.

ἵνα ἴδωμεν
 ἡμῶν τοιοῦ-
 τος ἐργου.

ἵνα ἴδωμεν
 ἡμῶν τοιοῦ-
 τος ἐργου.

ἵνα ἴδωμεν
 ἡμῶν τοιοῦ-
 τος ἐργου.

Dicit autem etiam causam. **VT** non circumeui-
 mur à Satana: non enim ignoramus cogitationes
 eius.] Scit enim capitalis hominum hostis ei etiam
 desperationis cogitationes sepe numero immittere,
 & ratione exitum moliri. Cum hæc sic interpoluif-
 ferat, ad propositam narrationis seriem reuertitur. Cum
 enim quæ sibi in Asia accidissent narrasset, coactus
 est dicere quàm sincere eis diuinum prædicant Euan-
 gelium. Porro autem suam quoque in illos dilectio-
 nem hinc aperuit, dicens se voluisse eos videre ante
 Macedoniae. Deinde cum dilationis causas exposuif-
 set, & tristitiam in memoriam reuocasset, & cum qui
 ab ecclesia sepeatus fuerat rursus in numerum retu-
 lisset, ad narrationis seriem reuersus est. **CVM** ve-
 nissem autem Troadem propter Euangelium **CHRIS-
 TI**, & ostium mihi esset apertum in Domino, non
 habui requiem spiritui meo, eo quod non inuenerim
 Titum fratrem meum: sed vale faciens eis profectus
 sum in Macedonia.] Cum venissem, inquit, Troa-
 dem non alia de causa quàm ut Euangelium prædica-
 rem, valde sum cruciatus animi, cum viderem mul-
 tos prædicationis gratia accedere, nec haberem ad
 illorum curam gerendam adiutorem, nondum enim
 Titus ad nos venerat, quem vestre utilitati prouid-
 endæ ad vos miseram. Quamobrem ut qui laborum
 socium non haberem, eis relictis abii. Beatissimi au-
 tem Tiri non frustra in præsentia meminit. Sed quo-
 niam se literas erat laturus, voluit viri virtutem osten-
 dere. Hoc autem satis docuit, cum dixit, quod illo
 absente, licet multi ad prædicationem accederent, eo-
 rum quæ erant necessaria nihil facere potuit. Ea de
 causa & fratrem eum nominauit, & pronomem adie-
 cit, germanum esse docens. **DEO** autem gratias,
 qui semper triumphat, nos in **CHRISTO IESU**,
 & odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni lo-
 co.] Sed per omnia **DEVM** laudamus, qui nostrum
 suppetent dispensans, nos huc & illuc circumagit, nos
 omnibus manifestos efficiens, & per nos pietatis cog-
 nationem exhibens. Odorem autem cognitionis ep-

ἵνα ἴδωμεν
 ἡμῶν τοιοῦ-
 τος ἐργου.

ἵνα ἴδωμεν
 ἡμῶν τοιοῦ-
 τος ἐργου.

ἵνα ἴδωμεν
 ἡμῶν τοιοῦ-
 τος ἐργου.

dir, spiritus autem vivificat.] Vtraque à fine posuit eos enim qui transgrediebantur lex puniebat: gratia autem eos qui credunt vivificat. Deinde ea inter se aptius comparat. *οyon* si ministratio mortis in literis, deformata in lapidibus, fuit in gloria, ita ut non possent intèdere sibi Israel in faciem Moysi propter gloriam vultus eius quæ euacuatur: quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria? Ministratiorem legis vocavit ministratiorem mortis, quoniam lex puniebat eos qui transgrediebantur. Si ergo, inquit, ubi supplicium, & mors, & literæ lapidibus inculptæ, qui ea afferebat, tantam in vultu gloriæ acceperat, ut qui videbant non ferrent splendorem qui ex eo emicabat: multo magis qui diuino spiritui seruiunt, fruuntur maiori gloria. Ministratiorem enim spiritus vocavit eos qui spiritui seruiunt: sicut rursus ministratiorem mortis, eos qui legi seruiunt, hoc est, Moysen. Conferunt enim Moysen & prædicatores gratiæ, & ostendit illum quidem attulisse scriptas tabulas: hoc autem præbere gratiam sanctissimi spiritus: & legem quidem punire, spiritum autem vivificare: & quæ illi quidem adfuit, gloriæ breui tempore durasse: horum autem gloriæ manere in æternum, & illic quidem solum Moysen fuisse gloriæ participem, hic autem non solos Apostolos, sed eos etiam qui per eos crediderunt. Deinde ea fufius confert, ut gratiam longè superare ostendat. *NAM* si ministratio damnationis in gloria est: multo magis abundat ministerium iustitiæ in gloria.] Lex eos qui peccabant condemnabat, gratia autem eos suscipiens, per fidem iustificat, ad diuinum enim baptismum adducit, & donat remissionem. Si ergo qui illi seruiit fuit gloriæ particeps, multo magis qui huic, nempe gratiæ, seruiert, maiorem assequentur. *NAM* nec gloriatum est quod claruit in hac parte, propter excellentiam adseruata, ut ne gloriæ quidem fuisse dixerit quispian eam quæ Moysi adfuit, si ad hoc respiciat. Notatu enim lumen lucernæ videtur splendidißimum

in gloria, in non est in Greco.

abundat non est in Greco.

in gloria, in non est in Greco.

abundat non est in Greco.

in gloria, in non est in Greco.

abundat non est in Greco.

in gloria, in non est in Greco.

abundat non est in Greco.

meridie autem absconditur, & ne lumen quidem esse puratur. Deinde etiam aliter. *SI* enim quod euacuatur, per gloriæ est: multo magis quod manet, est in gloria.] Legem vocavit id quod est otiosum & inane, ut quæ Christi Domini aduentu cessauerit: Quod manet autem, donum gratiæ, utpote quod non sit finem accepturum. Si ergo illud, inquit, gloriæ consecutum est; videlicet hoc etiam multiplicata assequetur. *HABENTES* igitur talem spem, multa fiducia utimur.] Scimus gloriæ magnitudinem, & nihil dubitamus, aut vlla suspitione mouemur: sed liberè ostendimus quanta sit gratiæ excellentia. *ET* non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam: ut non intenderent filii Israel in faciem eius quod euacuatur.] Non opus habemus velamine, sicut ille, cum fideibus enim loquimur. Omnes enim qui credunt, intelligentis lucis splendore fruuntur. Significat autem id quod dicitur, quod Iudæorum incredulitatem diuinans diuinitus Moyses, velo faciem obtegebat, docens quod legis finem minimè videre poterunt. Finis enim legis Christus ad iustitiam omni credenti. Hoc est enim, inquit, ad hoc ne filii Israel intendât oculos ad finem eius quod otiosum & inane redditur. Otiosam enim & inane legem esse dicit, hoc est, cessare, finem autem eius quæ otiosa & inanis est sentit, eam esse qui sub lege prædicatur, hoc est Christum. Deinde ostendit veritatem libertatis. *SI* enim obsecrati sunt sensus eorum.] Non quod aliter voluntate eam obsecraverit, sed ipsi sua sponte: & libertatem enim diem ipsam velamen in lætitiâ in Christi euacuatur.] Lex in hodiernum diem non reuelatum, quousque diem Moysi habitum induit: & imponitur velamen his qui absque fide eam legere adgrediuntur. *SI* enim velamen positum est super eos eorum.] Legem Moysen appellauit, velamen autem incredulitatem.

in gloria, in non est in Greco.

abundat non est in Greco.

in gloria, in non est in Greco.

abundat non est in Greco.

in gloria, in non est in Greco.

abundat non est in Greco.

in gloria, in non est in Greco.

Porro autem docet etiam quomodo auferri possit velamen. *CUM* autem conuersi fuerint ad Dominum, auferetur velamen.] Quando cum populo quidem loquebatur, velum habebat impositum: quando autem ad Deum accedebat, auferebat velamen. Ita ergo tu quoque si ad Dominum respicere volueris, ab incredulitatis velamine liberaberis. *QUI* est autem is ad quem oportet respicere? *DOMINVS* autem spiritus est.] Ostendit Deum & spiritum esse honore æquales. Moyses enim visum ad Deum conuertit, nos autem ad spiritum. Neque verò cum vellet ostendere noua esse veteribus præstantiora, spiritum mentionem fecisset, si spiritum sanctum creaturam esse sciisset. Si est enim creatura, vt voluit Arriani & Eunomiani, nos autè ad eum accedimus, Moyses autem ad Deum & Patrem; nos itra ergo longe sunt minora veteribus. Sin autem sunt non minora, sed etiam maiora, atque adeò multo maiora, non est ergo, spiritus sanctus creatura, sed æqualem habens honorem & potestatem. Sed enim impudenter dicunt Dominum hòc in loco spiritum appellari, non ipsum spiritum Dominum. Hoc autem inscitia & impudentia plenum est. Diuinus enim Apostolus fecit omnino comparisonem spiritus & literæ. In scripta enim, inquit, non atramento, sed spiritu Dei vini. Et rursus. Non literæ, sed spiritus, & iterum. Litera. n. occidit: spiritus autem viuificat, & denotat. Quomodo nõ ministratio spiritus erit in gloria? clarum est ergo quòd sanctissimū spiritum nõ vocauit Dominum sanctissimus Apostolus. Testatur autem etiam quæ sequuntur. Dicit enim *VBI* autem spiritus Domini, ibi libertas.] Si autem Dominum spiritum appellasset dixisset. Vbi autem Dominus: Sed non ita dixit, sed ipsum Domini spiritum appellauit, quoniam per ipsum eius suppeditata est gratia. Et ne quis ipsum ministrum esse putaret, necessario adiecit spiritum esse Dominum. *NOI* verò omnes reuelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur, à claritate in

*in speculo
cernetes.*

claritatè, tanquam à Domini spiritu.] Moses solus fruebatur gloria, hic autem, omnes qui credunt. Ille habet tegumentum propter Iudeorum imbecillitatem. Nos autem qui fidelibus doctrinam exhibemus, non opus habemus tegumento, sed nuda facie gloriam Domini tanquam in speculo cernimus, etenim incredulitatis lema minime sumus impositi. Illic autem non paruum gloriæ splendorem trahimus. Id autem est propriū eorum qui mundum cor possident. Quemadmodum enim aqua perspicua, eorum qui inspicunt aspectum, & ipsius Solis circulum, & cælorum conuexa effingit: ita etiam cor purum huius diuinæ gloriæ veluti quoddam speculum, quod eam refert & ex primit. Ita etiam dixit Dominus. Beati qui sunt mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. A gloria autem dicit diuini spiritus, in gloriam nostram, Pro eo quod est, illinc accipimus. Hoc enim subiunxit, tanquam à Domini spiritu. Et hinc etiam manifestum est quòd antea quoque spiritum Dominum appellauit.

CAPVT IIII.

NOI habentes hanc ministrationem, iuxta quod misericordiam consecuti sumus, non deficimus.] Aperte docuit se ministrationem spiritus appellasse prædicatores. Dicit autem se per solam Dei benignitatem eam esse consecutum. Quamobrem, inquit, molesta & aduersa, quæ nobis accidunt, forti & generosò animo ferimus. *SI* nõ abdicamus occulta dedecoris.] Dicit circumcisionem, quam qui ex gentibus crediderant, prædicabant. Hoc etiam alibi dicit. Sed quæ erant mihi lucra, ea existimaui propter Christum detrimentum. Et rursus. Verum etiam omnia reiectamenta existimo, vt Christum lucrificiam. *NON* ambulantes in astutia, neque aduersante verbum Dei, sed in manifestatione veritatis commendantes nosmetipsos, ad omnem cõscientiam hominum coram Deo.] Illos rursus arguit quòd legis admixtione diuinam prædicationem corrumpant, & vtantur caliditate, & doctrinam non

*sem dicitur in
dicitur à glo
ria in gloria
xatibus aut
xatibus aut
ros, tanquã
a Domino
spiritu. Ita
enim legit
Theodoret.
xatibus aut
xatibus, cum
diastole.
xatibus aut
xatibus aut
Matth. 5.*

*in dicitur
ip, nõ igna
us, pusilloq.
abiecto
aio sumus,
xatibus aut
xatibus aut
cipitur.
xatibus aut
reiecit.
Philip. 3.*

*doctus, do
losè trachan
tes.
xatibus aut
in conspectu
Dei.*

simpliciter tradant. Nos autem, inquit, veritatis testes habemus, & homines, qui sapiunt recteque sentiunt, & eum ipsum qui inspicit conscientiam. Deinde quoniam dixerat, Nos vero omnes reuelata facie gloriam Domini tanquam in speculo representamus: erant autem multi quos impediabat leuis incredulitatis, & qui diuina intueri non poterant: necessario subiūxit. **quod si etiam opertum est Euangelium nostrum, in his qui pereunt est opertum.** Et superius dixerat. Alius odor mortis in mortem: alius odor vitæ in vitam. **in quibus Deus.** Hic ponendū est incisum. **in istis seculi excecatio Euangelii gloriæ Christi qui est imago Dei.** Ostendit incredulitatem esse hoc seculo circūscriptam. In alia enim vita nuda omnibus veritas ostēditur. Deus autem eos excecavit, nō quod ipse eis incredulitatem immiserit, sed cum vidisset eorum incredulitatem, non permisit vt viderent occulta mysteria. Ne dederitis, inquit, sancta canibus: nec iecoritis margaritas ante porcos. Et rursus. Propterea in parabolis loquor eis, quod videntes non vident, & audientes nō intelligunt. Agnitione enim & fide opus est, vt sint lucis participes. Imbecillis enim oculis Sol est inimicus. Christum autem Dei imaginem, vt pote Deum de Deo, appellauit. In seipso, n. Patrem ostendit. Quam obrē dicit. Qui me vidit, vidit Patrem. **non enim nosmetipsos prædicamus, sed Iesum Christum Dominum nostrum, nos autē seruos vestros per Iesum.** Hoc etiam dixit in priorē. Ita nos existimet homo, sicut ministros Christi, & dispensatores mysteriorū Dei. Hic autem multo humiliter de se locutus est, nō solum enim se Christi seruum, sed etiam fidelium, appellauit, propter suum in ipsum amorem. Hoc enim dixit illud, per Iesum. **quoniam Deus qui dixit de tenebris lumen splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris ad illuminationem sciētiae claritatis Dei in facie Christi Iesu.** Qui olim, inquit, verbo lucis naturam produxit, & dixit, fiat lux, nunc non

Matth. 7.
Matth. 13.

Ioan. 14.
nostrum nō
est in Græco
Theodor.

Col. 4.
dicitur in orō
tione quæ dicitur
Iesu, qui dixit
ait, ut ex tenebris
luceluceret. nō enim
est gloria.

illa, sed sua mentes nostras illustravit, vt ipsius gloriam per ipsum Christum aspiceremus. Illud autem, in facie Iesu Christi, h. e. habet sensum. Quoniam diuina natura sub aspectum non cadit, per sumptam humanitatem diuina luce resplendentem, & fulgura emittentem, aspicitur, vt licet. Hinc autem etiam manifestum est, quod Deus incredulis incredulitatem non immisit, qui intelligentis lucis splendore omnibus abunde præbuit: sed ipsi quidem dilexerunt incredulitatem, ipse autem eis, cum nollet aspicere, radium non præbuit. **habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus, vt sublimitas sit virtutis Dei, & non ex nobis.** Quandoquidem magna sunt, grauisima autem ac difficillima sustinere videntur, necessario docuit quod ea etiam Dei potentiam prædicant, & thesauro quidem comparat spiritus gratiam quæ data est recte autem, naturam coram. In omnibus afflicti, sed nō ad angustias redacti, vt verū qui de difficultate & mortis præstiti, sed nō se excedendi ratione destituti, humiliamur, sed nō confundimur, deicimus, sed non perimus. Si enim nihil horum nos inuaderet, non esset ostēta diuine potentie magnitudo, sed quia videmur esse similes arboribus, quæ in igne germinant, per hoc quod patientes illi feruamur, nos protegētis Dei potentiam prædicamus. Illud autem a poriamur, sed non destituimur. Pro quo quod est, in rebus difficilibus, & quæ nullū videntur habere exitū, nos viam salutis inuenimus. **et in seculo mortificationem Iesu Christi in corpore nostrum circumferentes, vt & vita Iesu manifestetur in corporibus nostris.** Ita etiam dicit alibi. Si compatimur, vt & conglorificemur. **semper enim nos qui viuimus, in mortem tradimur propter Iesum, vt**

non hunc.
Ioh. 1. 1. 1. 1. 1.
peratā, emi
nentia.
de morte Iesu
Christi, ad
seculo præstiti
et mortificationem
Iesu Christi in
corpore nostrum.
In omnibus
afflicti, sed
nō ad angustias
redacti, vt
verū qui de
difficultate &
mortis præstiti,
sed nō se ex
cedendi ratione
destituti,
humiliamur
sed nō confundimur.
Ioh. 1. 1. 1. 1. 1.
nō est in Græco
Theodor.
Ioh. 1. 1. 1. 1. 1.
Domini Iesu
Christi in corpore
nostro.

dem non alio corpore induimur: sed hoc quod est corruptioni & interitui obnoxium, incorruptionem induit. si tamen vestiti, & non nudi inueniamur. Omnes enim homines incorruptionis indumento emicentur: sed non omnes erunt diuine glorie participes. Nudos autem eos appellat, qui sunt nudati gloria, inter quos seipsum quoque collocauit Apostolus, docens & Corinthios, & omnes homines in meditatione. NAM & qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus grauati, eo quod nolimus expoliari, sed superuestiri. Ingemiscimus autem, non a corpore liberari cupientes, sed ab eius affectionibus & perturbationibus liberi esse desiderantes. Non enim corpore exuere, sed incorruptionem induere concupiscimus. Scimus autem quomodo hoc erit. Vt aliorum beatur quod mortale est a vita. Quomodo lux exorians facit tenebras euanescere: ita etiam vita, in quam non cadit exitium & interitum, omnino tollit ac dolet corruptionem & interitum. Qui autem efficit nos in hoc ipsum, Deus, qui deus nobis propugnus spiritus. Noltra est superis effector sic dispensauit, & cum videret Adæ transgressionem, medicamentum vulneri conueniens parauit. Ipse etiam nobis aram spiritus largitus est. Hoc autem posuit, ex miraculis quæ fiebant per spiritum, veras esse de futuris promissiones ostendens. AVDENTES igitur semper, & scientes quod dum sumus in hoc corpore, peregrinamur a Domino. Per fidem enim ambulamus, & non per speciem. Audemus autem, & bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, & presentes esse ad Dominum. Non dicit quod longe sumus a Domino, dum sumus huic mortali corpori coniuncti: sed quod non videmus nunc ipsum corporeis oculis, tunc autem & videbimus, & simul cum eo versabimur. Nunc enim, inquit, non videmus ea res quæ expectantur: sed eas per solam fidem cernimus, & propterea etiam desideramus ab hoc corpore excedere, & cum Domino versari. Docet autem per hæc, non timere mortem, sed hinc discessionem

and boni dicit, cum in corpore suum, ex quo sed superius dicit.

deus autem dicitur, qui etiam deus dicit nobis aram.

deus autem dicitur, qui etiam deus dicit nobis aram.

deus autem dicitur, qui etiam deus dicit nobis aram.

facile & toleranter ferre. ET IDEO contendimus, siue absentes, siue presentes, placere illi. Non sicut enim fides ad salutem, sed conuenit benefactori in omnibus colere & obseruare. Hoc autem contendimus, posuit pro eo quod est, studium & animi alacritatem adhibemus. Ostendit autem etiam alia ratione esse necessariam virtutis possessione. OMNES enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi. Non dixit, sisti, sed, manifestari. sufficit autem hoc & ad eos qui mala sua non sentiunt admonendos, ut suorum peccatorum vulneribus medentur, ut non ea sicut manifesta omnibus. Et rursus alia ratione auget metum. Vt referat vnusquisque propria corporis, prout gessit, siue bonum, siue malum. Cum sit enim iustus iudex, pro iis quæ in vita gesta sunt, dabit vnique conuenientem remunerationem. Simul autem ostendit tam quæ honorantur, quam quæ puniuntur, animas vna cum corporibus retributionem accipere. SCIENTES ergo timorem Domini, hominibus suademus. Deo autem manifesti sumus. Hunc timorem impendentem habere conamur, & nostra quomodo se habeant docere, licet recte sciamus vniuersorum Deum omnia inspicere. PERO autem & in conscientis vestris manifestos nos esse. Existimo autem vos nostra non egero oratione, ut qui institutum & sequum nostrum recte sciatis. NON iterum commendamus nos vobis: sed occasionem damus vobis gloriandi pro nobis, ut habeatis ad eos qui in facie gloriantur, & non corde. Eos rursus sibi conciliauit, et de sua in ipsum affectione ferens testimonium, non, inquit, nostra causa hæc dico, sed ut sciatis quomodo vos oportet vestrum Doctorem defendere, & aduersarios mendacii conuincere, qui veste duplici induti sunt, & alia quidem sentiunt: alia vero loquuntur. si vni enim mente excedimus, Deo siue sobrii sumus, vobis. Gressum, hoc est temperantiam, seu moderatam, appellauit humilitatem. IIS non, hoc est men-

deus autem dicitur, qui etiam deus dicit nobis aram.

deus autem dicitur, qui etiam deus dicit nobis aram.

deus autem dicitur, qui etiam deus dicit nobis aram.

utget, aut
x̄i, conuet
seu coeuret,
xp̄i uerac,
statuentes.

tis excessum, narrationem eorum quae recte gesserit. Vtraque autem, inquit, facio, recta ductus ratione. **CHARITAS** enim Christi urget nos: assimilantes hoc quod si vnus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt, & pro omnibus mortuus est Christus, ut & qui viuunt, iam non sibi uiuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit.] Haec rursus proxi consequentiae coniunxit. Cum enim dixisset, Et ideo contendimus siue praesentes, siue absentes, placere illi, necessario ostendit causam dilectionis. Incedimus, inquit, dilectione in Christum, reputantes quod cum nos omnes morti essemus obnoxii, solus pro nobis mortem subiit, ut spiritus vitam nobis procuraret. Qua de causa iustum existimauimus ei uiuere, & nostram vitae rationem ex eius legibus institueri, etenim nos ei hoc debemus. **ITAQUE** nos ex hoc neminem nouimus secundum carnem. Etsi cognouimus secundum carnem Christum, sed tunc iam non nouimus.] Cum enim morte Domini mortem dilectam esse didicerimus, nullum deinceps hominem mortalem esse scimus. Etsi enim ipse quoque Dominus habuit corpus patibile, tamen post passionem, id a corruptione, interitu, & morte alienum effecit.

Iam non, ut
en, non am
plius.
vni vni
xp̄i uerac
dilat, quare
si quis in
Christo nou
na creatura
aut ut expo
nit Theod.
creatio. Al
ei enim v
trūque signi
ficat.
in nou xp̄i
Iesum Chri
stum.

ut en, Quan
doquidem.

SI QVA ergo in Christo noua creatura, vetera transierunt, ecce facta sunt omnia noua.] Oportet ergo eos qui Christo crediderunt, tanquam in noua alia qua creatione vitam institueri, per sanctissimum enim baptismum renouati, peccati sensum exuimus. **OMNIA** autem ex Deo qui nos reconciliauit sibi per Christum & dedit nobis ministerium reconciliationis.] Deum ineffabilem benignitatem ostendit. Non enim inquit ipse nobis reconciliatus est, quamuis ipse esset qui peccati angustiam iniuria erat affectus, sed nos sibi reconciliauit, non hominem intercessorem adhibens, sed unigenitum filium pacis intercessorem constituens. Nobis etiam tradidit faustum reconciliationis nuntium. **QUONIAM** quidem Deus erat.] Hic est ponendum incisum. **IN CHRISTO** mundum reconcilians sibi.] Ipse enim vniuersorum Deus, per

Christum cum hominibus reconciliatus est Et quomodo? **NON** reputans illis delicta ipsorum, & posuit in nobis verbum reconciliationis.] Dedit peccatorum remissionem, & nos elegit, ministros pacis. **PRO** Christo ergo legatione fungimur.] Quonia dicit eum fuisse praefectum pacis ministerio, necessario adducit legationem. Et ostendens esse fide dignam legationem, subiunxit, **TANQUAM** Deo exhortante per nos.] Quanam autem legatione fungitur? **OBSCRAMVS** pro Christo reconciliatum Deo.] Sufficiunt quae dicta sunt, etiam ad eos qui sunt valde pernicaces pudore afficiendos. Primum enim dicit, quod illo interfecto non modo non succensuit, sed nos etiam legatos misit, ut omnibus hominibus persuaderet & eius clementiam reuereri, & Christi ceque admoneri, & creatori reconciliari, & Deo & Domino. Adicit autem etiam iis quae praedicta sunt, passionis ignominiam. **EVN** qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur iustitiae Dei in ipso.] Cum enim a peccato liber esset, mortem peccatorum subiit, ut hominum peccatum solueret, & id vocatus quod nos eramus, nos fecit id quod erat: iustitiae. n. nobis opes donauit. **CAP. VI.**

ADIVVANTES autem exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis.] Quoniam enim dixerat pro Christo legatione fungimur, necessario docet, quod qui legatione funguntur, eis opem ferunt & non vacuum & inanem dispensationem ostendant, et vitam contrariam praeseferentes. Dicit enim: **TEMPORARI** accepto exaudiuite, & in tempore salutis adiui te.] Cum ita fuit vsus prophético testimonio, adhortationem simpliciter. **ECCE** nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.] Vita enim tendit ad finem, & nisi nunc fuerimus salutis participes postquam hinc excesserimus, ea destituemur. Deinde persequitur labores quos pro illorum utilitate suscepit. **NEMINI** dantes ullam offensionem: **VS** non vituperetur ministerium nostrum, sed in omni-

et dicitur,
et posito in
nobis verbo
reconciliatio
nis.

in dicitur,
ne receptoris
sint.

Esti. 49.

in tempore
salutis accepti.

non nudam tristitiam, sed tristitia fructum videmus. Illa n. tristitia genuit laudabilem poenitentiam. **Q**UAS enim secundum **DEVM** tristitia est, poenitentiam in salutem stabilem operatur. Saeculi autem tristitia mortem operatur. De peccatis enim dolere, veram salutem comparat. Mundi autem tristitiam vocavit, quae pro peccata iactura, pro filiorum vel vxorum morte suscipitur, cuius immoderatio scit mortem asferre. Quocirca saepe etiam poenitentia ducuntur, qui supra modum luxerint. Qui autem peccatum desunt, etiam si immoderate luxerint, laetitia fruuntur, poenitentiam minime admittentes.

DE **VC** enim hoc ipsum secundum **DEVM** contristari vos, quantum in vobis operatur sollicitudinem, sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed emulationem, sed vindictam. Cum enim literarum reprehensionem suscepistis, omne quidem studium ad excusationem contulistis, aduersus eos autem qui peccarant indignationem et manifestum diuinum vero metum suscepistis, quia nos ardentius quam antea desideratis, iusta autem suscepta emulatione, pro legibus quas transgressi estis luxistis. **IN** omnibus exhibuistis vos non minatos esse in negotio. Aperte ostendistis vos non esse letatos iis quae ab illis male facta sunt. Hoc enim dicit illud, **VT** puri essetis. **IGITUR** enim scripsi vobis, non propter eum qui fecit iniuriam, nec propter eum qui passus est, sed ad manifestandam sollicitudinem vestram pro vobis coram **DEO**. **VT** ostendit rerum exitus, illam vestra causa epistolam scripsimus, ut vestra in nos aperiretur affectio. Eum autem qui fecit iniuriam; dixit eum qui est fornicatus. Eum autem qui passus est, Patrem. Nam vel mortuus iniuria affectus est, cum violatum esset eius cubile. **IO** **NO** consolati sumus. In consolatione autem nostra abundantius magis gaudii sumus super gaudio Titii, quia

Propterea consolationem accepimus propter consolationem vestram abundantius autem potius gausi sumus propter gaudium Titii, quod

affectus est spiritus eius ab omnibus vobis. Etsi quid apud illum de vobis gloriatus sum, non sum confusus. Valde autem letatus sum quod Titus vestri memoriam in animo gestaret, omnium vestrum charitate predicans, & experientia didicit vera esse quae ante saepe de vobis dicta sunt. **SE** **N** sicut omnia quae sunt ad Titum, ita gloriatio nostra, quoque talis dicere in animum induximus: sed vos etiam veram doctrinam tradidimus: & vestras laudes veritate exornauimus. **ET** viscera eius abundantius in vobis sunt, reminiscens omnium vestrum obedientiam, quomodo cum timore & tremore excipulis illum. Admodum bene autem in vos affectus est, & vestri nunquam oblivione delendam memoriam circumfert, narrans quidem quomodo eius laetitia, qui eum ut patrem honoratis, & tanquam spirituum praesidem vereamini. **GAUDIO**, quod in omnibus confido in vobis. Ego autem letitia plenus dum vos laudo, a veritate non excido. Oportet ergo nos etiam, tam qui docemur, quam qui docemus, hinc utilitatis characterem seu exemplum sumere, & in tempore arguere, & increpare oportet eos autem qui doctrina fruuntur, parere iis qui docent, & cum desiderio & timore doctrinae fluentia suscipere, & per eiusmodi irrigationem, ferre Seruatori Christo fructum. Cum quo sanctissimo spiritui gloria, honor, potentia, nunc, & semper, & in saecula saeculorum.

Amen.

en si, quod
etsi.
i. xg. m. xv. -
Diu. no sum
pudore affe-
ctus.

Tit. Titus,
apud Titum.

is vobis, in
vos.
auaritia non
parv. in me-
moriam re-
nocantis.

gaudio est,
gaudio ergo

gloriamur, nobisque placemus, sed in donis diuinis exultamus. NON enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem DEVS commendat. Non enim oportet nobis ipsis de virtute ferre testimonium, sed diuinam expectare sententiam. Deinde cum esset suas laudes persecutus, aures eorum per munit, eam rem appellans stultitiam.

CAP. XI.

V TINAM sustineretis modicum quid insipientia mea. Noui, inquit, quod non oportet eos qui prudentia & ingenii solertia ornati sunt, proprias laudes recenseret: sed hoc cogor facere. Sustinete ergo paruam insipientiam. Deinde etiam moderatius ac lenius. SED & supportate me. Porro autem ostendit etiam qui sit scopus & institutum coram quibus dicta sunt. ARMVLOR enim vos DEI amulatio ne. Despondi enim vos vni viro virginem castam exhibere CHRISTO. Timeo autem ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua: ita corrumpantur sensus vestri a simplicitate que est in CHRISTO. Fuit enim ster pronubus, & nuptiatum conciliauit & intercessor. Per me sponsi dona accepisti. Qua de causa de vobis Zelotypiam concipio, metuens ne vestra simplicitatem horum superet astutia. Totam ergo ecclesiam nominauit virginem, sinceritatem fidei: ita vocans. Neque enim omnes qui credunt, & profitentur virginitatem: sed oportet omnes ornati sincera & vera fide. Valde autem apposite non Diaboli, sed serpentis meminit, ostendens eos quoque sicut & serpentem effectos esse membra Diaboli. Quinetiam ipsum damnium vocauit corruptionem, quando quidem ipsos quoque nominauit virginem. NAM hiis qui venit, alium CHRISTVM predicat quem non predicauimus, aut alium spiritum accipitis quem non accepistis, aut aliud Euangelium quod non recepistis, recte pateremini. In eos qui decepti sunt accusationem transfudit: & aperte ostendit quamnam abducti estis? Alium vobis IESVM predicarunt: alia

ἀνίστασθαι με, sustinete me

ἐπιμαρτυροῦμαι ὑμῶν τὸν ζῆλον διὰ τοῦ θεοῦ, ἵνα μὴ ἀπομαρτυρηθῆτε

ἀπὸ τοῦ θεοῦ.

καὶ οὕτως ἵνα ἴσῃς ὅτι ἠπίστασθαι ὑμῶν

autem spiritus dona praeberant: aliud tradiderunt Euangelium. EXISTIMO enim nihil me minus se esse a magnis Apostolis. Sed est, inquit, superuacuum nostra cum iis conferre. Existimo enim nos non distare a magnis veritatis predicatoribus. Porro autem hoc etiam temperauit moderatione. Non enim dixit, Aequalis sum magnis Apostolis. Sed Existimo, hoc est, puto me nihil ab eis distare. NAM et si sim imperitus sermone, sed nos scientia. Poterat quidem dicere etiam Apostolorum principes esse idiotas, sed de illis nihil dixit: De seipso autem dixit. Linguam quidem habeo incruditam: sed mentem DEI cognitione exornatam. IN omnibus autem manifestus sum vobis. Horum autem vos quoque estis testes, nostra enim vobis manifesta fuerunt. AVT nunquid peccatum feci, me ipsum humilians, ut vos exaltemini? Quonia gratis Euangelium DEI Euangelizauit vobis. Huius, inquit, ut est verisimile, accusor, quod magna apud vos moderatione usus sum: & dum Euangelium predicare, ne necessarium quidem a vobis alimetur accepi. ALIAS ecclesias expoliaui, accipiens stipendia ad ministerium vestrum. Necessarium alimentum. Recte autem posuit, Stipendium, quoniam militum antea meminerat. Dixit autem se expoliasse alias ecclesias, quoniam dum predicaret Corinthiis, alebatur ab aliis. ET cum essem apud vos, & egerem, nulli onerosus fui. Nam quod mihi deerat suppleuerunt fratres qui venerunt ex Macedonia. Per omnia, & illorum sordes ac parcitatem, & suam munificentiam ostendit. Apud vos, inquit, horum, nec vos gravare sustinui. Macedones enim suppleuerunt quod mihi deerat. Haec autem est maxima Corinthiorum accusatio. Cum enim apud eos versaretur Apostolus, nutriebatur ab aliis. Ne autem estimarent eum haec dicere ut aliquid acciperet, ne cessario subiunxit. ET in omnibus sine onere me vobis seruaui & seruaabo. Et ne quis existimaret eum eiusmodi tantum verbis esse usum, adiecit etiam ius-

ἵνα ἴσῃς, quod si.

ἀλλ' ἐν παντί παρέσθην ὑμῶν ὡς μάστιγὴς ἵνα ἴσῃς. Sed in omni manu festi in omnibus. apud vos. Omni supple, re, o mniibus, supple, hominibus. ὁ λόγος ἵνα ἴσῃς, ὅτι ἐν παντί ἵνα ἴσῃς, ὅτι ἐν παντί ἵνα ἴσῃς.

deus & regis
amplius.

vxhūmēor
de q̄b̄d̄m̄
m̄long. nocte
ac diem in
profundo
egi.

in x̄p̄o, q̄d̄
q̄d̄ in labo
re et defati
gatione.

in m̄ob̄s uolē
m̄, in me cō
surrectio.

nec Dæmones qui fugati sunt, nec quæ vniverso ter
rarum orbi allata est, salutem: sed ea quæ pro Euan
gelio perpeſsus est. **IN** laboribus plurimis, in carce
ribus abundantius, in plagis supra modum, in morti
bus frequēter. A Iudæis quinquies quadragenar vna
minus accepit: Ter virgis cæſus sum, ſemel lapidatus
sum, ter naufragiū feci, nocte & die in profundo ma
ris fui.] Hoc est, ſcapha diſſoluta, perpetuo nocte &
die huc & illuc à fluctibus ferebat. Quadraginta au
tem plagas vna minus ſolent inferre Iudæi. **IN** in
neribus ſæpe.] Prædicationis enim gratia vix labe
res ſuſcepi. **PERICVLIS** fluminum.] Eos enim
in itinere cogebat traicere. **PERICVLIS** laro
num.] Qui in via adgreſſus. **PERICVLIS** ex
genere.] Iudæos intellexit. **PERICVLIS** in
tibus.] Clarum eſt quod dicitur. **PERICVLIS** in
cipitate.] Significauit inſurrectiones quæ aduerſus
ipſum factæ ſunt. **PERICVLIS** in ſolitudine.]
Loca enim deſerta ſæpe ſolus traicere coactus eſt.
PERICVLIS in mari.] Navigatione enim vna
eſt, dum & in ſulas & continentem pietate implere ſe
tageret. **PERICVLIS** in falſis fratribus.] Ex ſe
blimi enim Diabolus iniecit zizania. **IN** labore &
in vigilis multis.] Nam ne in vinculis quidem ſe
ſomno dedebat, vt teſtantur quæ ab eo Philippus ſa
cta ſunt. **IN** fame & ſiti.] Hæc ſunt inuoluntaria.
IN ieiuniis ſæpe.] Hoc eſt voluntarium. **IN** ſi
gore & nuditate.] Hoc eſt inopia, & extreme pau
pertatis. **PRAETER** illa quæ extrinſecus ſunt.]
Paucæ, inquit, ex multis coactus ſum referre. **IN**
STANTIA mea quotidiana.] Agor, inquit, ſeruo,
& circumagor quotidie in concilia, in carceres, in in
dicia. **SOLICITUDO** omnium eccleſiarum.]
Quod ſi etiam ceſſauerint qui me perſequentur, ipſa
me eccleſiarum cura conſumit ac liquefacit. Vnde
ſi enim orbis terrarum curam ſuſtineo. **QUIS** inſi
matur & ego non infirmor?] Non dixit, **Compa**
tior, aut miſereor, ſed infirmor. Tanquam enim ipſa
infirmior

infirmate circumdatus, ita excrucior & angor.
quis ſcandalizatur, & ego non vror?] Dum alii
ſcandalizatur, ego vror & incëdor. ſi gloriari oportet:
quæ infirmitatis meæ ſunt gloriabor.] Oſtendit
ſe potuiſſe quidem gratiam oſtendere, exiſtimaui
autem ſibi magis conuenire tolerantiam. **DEVS** &
pater Domini noſtri, Ieſu Chriſti qui eſt benedictus
in ſcicula, ſcit quod non mentior.] Illud, Deus, rur
ſus diuidimus à Patre. Noſter enim Deus eſt, ſed pa
ter Chriſti. **DAMASCI** præpoſitus gentis Aretæ
regis, cuſtodiebat ciuitatem Damascenorum, vt me
comprehenderet: & per feneltram in ſporta demif
ſus ſum per murum, & ſic effugi manus eius.] Peri
culi magnitudinem per modum fugæ oſtendit.

CAPVT XII.

SI GLORIARI oportet (non expedit quidem)
veniam autem ad viſiones & reuelationes Domi
ni.] Mihi quidem nõ eſt viſus eorum narratio, ſed
voluit. Vt ſtra: ergo vtilitatis curam gerens, ea cogor
dicere, quæ mihi ipſi non puto conducere. **SCIO**
hominem in Chriſto, ante annos quatuordecim (ſi
te in corpore, ſiue extra corpus, neſcio, Deus ſcit)
raptum huiusmodi vſq; ad tertium cælum. Et ſciõ
huiusmodi hominem (ſiue in corpore, ſiue extra cor
pus neſcio, Deus ſcit) quod raptus eſt in paradifum,
& auſcult arcana verba quæ non licet homini loqui.
Pro huiusmodi gloriabor, pro me autem nihil, niſi in
firmitatibus tacis.] Multas quidẽ vidimus reuela
tiones, vt ipſe etiam dixit. Veniam. n. inquit, ad viſio
nes & reuelationes Domini. Vnam autem dixit co
gnit, hominem, non me ipſum. Dicit autem etiam tem
pus, docens quod propter illos hæc dicere coactus
eſt. Cum enim quatuordecim anni præteſſent, nõ
illud autem vſq; ad tertium cælum, nõnulli quidem
dicunt eum dixiſſe per tertiam partem diſtantiæ à
cælo ad terram ſe fuiſſe quidem ſubuectum, & arca

ta q̄ adu
reſa, in iu
quæ ſunt in
firmitatis.

iq̄p̄t, præſi
dio tenebat.

uq; yãd̄m
di ſi v̄uq; ipſos
por, in iu
uay, Gloria
v̄e uq; non
expedit mi
hi, veniam.

iq̄p̄t, inef
fabila.

hoc, nō est in
Græco.

idp. enim.
in d. p. r. h. a.
et. i. q. exp. e.
dar.

in. s. o. b. e. m. o.
i. u. s. p. e. r. a.
n. a. r. i. t. i. a. a. l. i.
q. u. i. d. a. n. o.
b. i. s. a. c. c. e. p. i.
i. n. d. i. c. i. t. u. r.

ad. h. i. c. r. u. r.
s. i. n. i.
v. e. n. i. t. u. s. i. n. d. e.
d. e. f. e. n. d. i. m. u. s.

seruaturum pollicetur. **ECC**E tertio hoc paratum
sum venire ad vos: & non ero vobis grauis.] De-
inde eius quod dixit asperitatem lenit. **N**O N enim
quæro quæ vestra sunt, sed vos.] **V**sus etiam qua-
dam naturali sententia. **N**EC enim debent filii pe-
rentibus thesaurizare, sed parentes filiis.] **P**ecu-
niam non concupisco, sed vestras animas desidero.
Scio enim etiam patres filius diuitias congregere, ego
autem us etiam qui sunt patres me plus facturum
profiteor. **E**GO autem lubentissimè imperdam &
superimpendar ipse pro animabus vestris.] **P**ro
eo quod est. Etiam me ipsum dono pro vobis.
LICET plus vos diligens, minus diligat.] **H**æc est
cum moderatione reprehensio, molestus enim eis
fuit dum eos parui amoris in simular: in tota autem
affectit, dum vehementissimum suum in eos effen-
dit. **S**ED esto ego vos non grauau, sed cum essen-
aslutus, dolo vos cepi. Nunquid per aliquem co-
rum, quos misi ad vos, circumueni vos? **R**ogauit Ti-
tum, & misi cum illo fratrem. Nunquid Titus vos
circumuenit? Nonne eodem spiritu ambulauimus?
Nonne iisdem vestigiis?] **S**ed dixerit fortasse qui-
spiam, quod calliditate vsus præsens quidem nihil
acceperim: sed acceperim per eos quos ad vos mi-
si. Dicite per veritatem ipsam, an quis coram qui ad
vos à nobis missi sunt, siue Titus, siue aliquis alius,
vsus est potestate quæ data est prædicatoribus. Do-
nationem autem appollat **Q**UOD EST auaritia,
seu plura habendi cupiditatem, quoniam hoc nate-
ra insitum est ei qui dat præter animi sententiam, et
etiam si debitum exsoluat, à se tamen per auaritiam
eripi exultimet. Postquam hæc ad Pseudapostolum
consultandos disseruit, eis doctoris auctoritatem
ostēdit. **O**LIM putatis quod excusemus nos apud
vos.] **F**ortasse, inquit, etiam excusationem humili-
tatis, & abiectionis argumētū esse ducitis. **C**O R A M
Deo in Christo loquimur.] **S**ed nos hæc sub Deo
teste dicimus, à mandatis Domini Christi illi uim in
illud enim, in Christo, pro eo quod est, sic undam

Christum qui ita dicit. Si munus tuum offeras ad al-
tere, & illic recordatus fueris quod frater tuus habet
aliquid aduersus te, relinque munus tuum ante altarē,
te, & abi primum, & reconciliare fratri tuo, & tunc
ueniens offer munus tuum. Et rursus. Luceat lux ve-
stra coram hominibus, ut videant opera vestra bona
& glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est. Hoc
ipse etiam hic dicit. **O**MNIA enim charissimi pro-
pter edificationem vestram.] **S**ive enim nos abuci-
tatis humilesque reddimus, siue laudamus, omnia
vestra salutis causa facimus. **T**IMEO enim ne forte
te cum venero, nō quales volo, inueniam vos, & ego
& quænam à vobis, qualem non vultis.] **D**icit autem
FORTI contentiones, emulationes, animositates,
dissensiones, detractiones, susurrations, inflationes,
seditiones sint inter vos.] **E**os etiam horum in prio-
ri epistola arguit. **N**E ITERUM cum venero, hu-
miliet me Deus apud vos, & lugeam multos ex his
qui ante peccauerunt, & non egerunt penitentiam su-
per inmunditia, & fornicatione, & impudicitia quæ
gestauerunt.] **H**umilitatem suam vocatur illorum ini-
quitate, confirmans ea quæ iam dixerat. **Q**uis infir-
matur, & ego non infirmor? **Q**uis scandalizatur, &
ego non vror? **D**ixit autem non simpliciter se luge-
re eos qui peccauerunt, sed eos qui post peccatum
non vult sunt penitentia remedii. **A**perit autem re-
prehendit doctrina Apostolica Nauati arrogatiam.

CAPVT. XIII.

ECCE TERTIO hoc venio ad vos. In ore duo-
rum vel trium stabit omne verbum.] **P**ro perso-
narum res posuit, in eos qui penitentiam negligunt testi-
monium ferens, & eos terrefaciens. **P**RÆDIXI
enim & prædico, ut præsens vobis, & nunc absens, his
qui ante peccauerunt, & ceteris omnibus, quod si ve-
nero iterum nō parciam.] **A**postolicam potestatem
aperuit, vim peccati metu coercere tētans, erat enim
his facile & suos docere, & alienos punire. **D**iuinissi

Matth. 5.

Ri, autem.

Jo. 1. 17.
ignomin, con-
certationes.

super, in,
propter.

subb. em,
statuerur.
Deut. 9.

& charitas Dei, & communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis. Amen.] Non hæc posuit per diuisionem: nec hæc quidem Christo tribuit: illa verò Patri, alia autem Spiritui. Sæpe enim charitatem in Spiritu statuit, & communicationem in filio, & gratiam in Deo & Patre. Ita etiam in priore epistola cõ operatione in Patre posuisset, eam paulo post dixit de Spiritu. Aliter autem etiam posuit ordinem personarum, non cum subuertens qui fuit positus à Domino, sed docens quod ordo nominum non significat diuersitatem naturæ vel potentie, vel authoritatis aut dignitatis differentia. Nos quoque oreus ut Apostolica benedictione digni habeamur, & bona promissa consequamur, gratia & benignitate Dei & Seruatoris nostri Iesu Christi, cum quo Patri cum sanctissimo Spiritu, gloria & magnificentia nunc & semper & in sæcula sæculorum. Amen.

Secunda ad Corinthios epistola scripta est Philippis per Titum & Lucam.

ARGUMENTVM EPISTOLAE

AD GALATAS,

Ἐπιτομή
καταρτις,

A Greste & inculcum genus Galatarum beatissimus Paulus excoluit, & in eo semina pietatis deiecit. Cum ij autem crescerent, & densam fragetem ostenderent, accedentes quidam ex iudeis qui crediderant, ea quæ sunt legis superflua ijs præsertim adseminare magno studio contendebant, diuinitissimos Apostolos, Petrum, & Iacobum, & Ioannem, & alios omnes se habere magistros ac doctores gloriantes, & se quæ eis in debantur facere inueniunt, & iactantes. Diuinum autem Paulum calumniantes, nec ipsum Domini doctrinam accepisse dicentes, &

quum fuisset Apostolorum discipulus, se eius doctrinam regulam corrumpere, & præter illorum decretum legem transilire. Cum hæc & his similia dicerent, multis Galatis persuaserunt legalem institutionem amplecti, & circumcisionem suscipere. Cum hæc ergo resciuisset diuinus Apostolus, scripsit hanc epistolam, & calumniarum quæ in ipsum illata fuerant falsitatem arguens, & uitæ ex lege institutionem post gratiam superuacaneam ostendens. Primum autem sua exposuit, docens se quoque esse supernam uocationem affectum, non hominum doctrina, sed à uoce Domini persuasum. Hæc autem dicit, non Apostoli detrachens, sed morbum qui ingruerat apertis curans medicamentis. Quod enim se ipsum uocet abortiuum, & se Apostolorum ultimum, & peccatorum primum, & blasphemum neminet, & persecutorem & iniurium, ij sciunt qui eius scripta legunt: sed hic dum damnatum quod acceperant amolitur, sua aperire conatus est, & eos qui Euangelium corrumpebant falsi conuincens, & eorum qui ab illis inducti erant morbum curans.

INTERPRETATIO EPISTOLAE

AD GALATAS.

PAVLVS Apostolus, non ab hominibus, neque per hominem.] Proce-
mum statim in eum illatâ calumniâ arguit. Apostolicam enim gratiam se accepisse dicit, non hominibus ei hoc donum dantibus: nullus enim ex diuinis cum cepit Apostolis: sed ipse Dominus cû uocauit cõlitus, homine non uis administro.

Christū nō est in Greco Theod. Hoc enim dixit, Non per hominem. Deinde eum qui vocauit ostendit. SED per Iesum Christum. Et ne quis existimaret filium esse patris administrā, inueniens adiectum illud, PER, subiunxit. ET DEUM PATREM qui suscitauit eum à mortuis. In vtraque enim persona posuit illud, PER, docens ab hac præpositione nullam significari naturæ differen- tiam. Hoc quoque, Qui suscitauit eum à mortuis, non diuinitatis vnigeniti, sed prædicationis concor- diam ostendit, quod diuinæ incarnationis mysteriū non solus filius dispensauit, sed ipse etiam Pater eius fuit prouidentia præiceps. Quoniam enim qui legē defendebant, se Deum per legis obseruationem co- lere existimabant, ostendit diuinus Apostolus, non solum filium, sed etiam Patrem nouum testamenti suppeditasse. ET qui mecum sunt omnes fratres. Ostendit se habere multos adiutores prædicationis. ECCLESII Galatiæ. Non enim vni ciuitati, sed toti genti scribit, vbi que enim morbus serpsit. GRATIA vobis & pax à Deo Patre nostro & Do- mino Iesu Christo: qui dedit semetipsum pro pecca- tis nostris. Ostendit eam quæ est ex lege vitæ insti- tutionem non potuisse à peccatis liberare, sed Domi- num Christum qui pro nobis mortem subiit, & genu- s à peccati debitis liberauit. VT eriperet nos de præsentī seculo nequam. Malum sæculum non vo- cauit elemēta, vt sensit stupidus Manichæus, sed præ- sentem vitam, hoc est, quæ hic fit ad tempus hominū vitæ transactionem: in qua locum habet peccatum. Qui enim mortali natura adhuc sumus circundati, hi quidem maiora, illi verò minora peccata admitti- mus. Sed postquam ad immortalem illam vitam tra- ducti, & à præsentī corruptione ac interitu liberati, & incorruptione induci fuerimus, erimus peccato po- tentiores. Hanc autem spem nobis dedit Christus Dominus, qui pro nobis mortem subiit: & primus quidem surrexit à mortuis: nobis autem omnibus est resurrectionem pollicitus, eripuit autem nos à præ- senti seculo malo, hoc est, ab ea quæ fit in præsentī

Vita traductione, in qua locum habet improbitas. Quod autem vita non est omnibus damnosa, nec avertit omnibus detrimentum, ipse docuit Apostolus. Ita autem dicit. Sin autem viuere in carne hoc etiam est mihi fructus operis, & quid eligam non noui, & præfert viuere quàm cum Christo esse, pro- pter lucrum quod hinc oritur. Dicit etiam de Epa- phrodo. Misertus est eius Dominus vitam ei lar- piens. Præfens ergo sæculum non est natura ma- lum: sed in ipso nonnulli imbre verfantur. Osen- dit etiam quàm sit momentaneum. Præfens enim seu instans id vocauit. Porro autem non solum Christus Dominus nostram salutem dispensauit, sed etiam consentiente & comprobante Patre id fecit. Hoc enim subiungit. SECUNDVM voluntatem Dei & Patris nostri, cui gloria in sæcula sæculo- rum. Amen. Vbi que Patrem cum Christo con- iungit, docens ei quoque videri, vt nos non ex le- ge, sed ex Euangelio vitam instituiamus. Hic ergo præfa- tionem impleuit, quam pulchrè & vt deceuit fecit, & quis sit prædicationis seopus summatim docuit, eos autē accusare incipit. M I R O R quod sic cito transfe- rimini ab eo qui vos vocauit in gratia Dei, in aliud Euangelium quod nō est aliud: nisi sit aliqui qui vos cō- uertat, & volūt cōuertere Euangelium Christi. Accusa- tionē summa impleuit sapientia. Ostēdit. n. legis obser- uationē esse legislatoris inficiationem. Non enim di- cit, Transferimini ab illa doctrina in hanc: sed ab eo qui vos vocauit. Quisnam sit autem qui vocauit, docent quæ consequuntur. In gratia DEI. Ipse, inquit, pater qui legem dedit, vos vocauit ad hoc Euangelium. Cum hoc ergo reliquistis, & ad le- gem reuerſi estis, ab eo qui vocauit defecistis. Hoc autem relicto Euangelio, aliud non inuenietis. Non enim alia per nos, alia verò per alios Aposto- los prædicat Dominus: sed idem prædicamus omnes, qui sumus amatores veritatis. Qui autem contraria sentiunt, nihil vobis diuinum tradunt: sed diuina co- rumpunt. Deinde contrariorum recorda-

Philipp. 1.

Philipp. 2.

in vtra-

mutatis
invertere,
& peruers-
tere.

*ἀλλὰ ἢ ἰδὲ,
sed etiam si.
καὶ ἢ, pre-
ter id quod.*

tione incensus, & iusta indignatione percitus, à pietate alienum appellat qui conatur alia prædicare, & clamat. **S E D** licet nos, aut Angelus de celo euangelizet vobis præterquam quod euangelizauimus vobis, anathema sit.] Quoniam illi dicebant diuinis Apostolos legem seruare, illos quidem diuinis reliquit Apostolus, ne inuidia quadam & maleuolentia videretur hoc facere: ad id autem quod maius est profecit. Omnia per id quod maius est comprehendens, & seipsum ante alios subiecit execrationi. Angelorum autem meminit, non quod suspicaretur ne quis sanctorum Angelorum doceret contraria diuine prædicationi: sciebat enim hoc fieri non posse, sed vt per id omnem hominum nouitatem expelleret. **S I C V T** prædiximus, & nunc iterum dico. Si quis vobis euangelizauerit præter id quod accepistis, anathema sit. Nemo enim existimet nos priora dixisse per iram, ideo enim eadem iterum diximus. Porro autem prætermisissis hic Angelis, indefinitè dixit. **S I** quis vobis euangelizat: & docens quod **D E I** cultum omnibus simul præferens, hæc dicere coactus est, subiunxit. **M O D O** enim hominibus suadeo, an Deo? An quero hominibus placere? Si adhuc hominibus placere, **C H R I S T I** seruum non essem.] Si vellem homines obseruare & colere, non inter eos numerarer qui patiuntur persecutionem, sed in eorum numerum referer, qui cum veritate bellum gerunt. Nemo ergo me existimet venari gloriam ab hominibus & ea de causa hæc quæ dico contexere. Ab hoc loco demceps narrat quomodo à diuina gratia vocatus sit, & quomodo cum Apostolorum coryphæis de prædicatione pactum conuentum fecerit. **N O T V M**. u. vobis facio fratres Euangelium, quod euangelizanti est à me, quod non est secundum hominem.] Quod est, inquit, ab humanis rationibus compositum. Quod ita? **N E Q V E** enim ego ab homine accepi illud, neque didici.] Sed quemnam habuisti doctorem? **S I N** per reuelationem **I E S U C H R I S T I**.] Sapienter admodum posuit illud, Reuelationem. Assumptus

*ἀπὸ τοῦ ἀν-
θρώπου καὶ
τοῦ θεοῦ,
nunc enim ho-
mines sua-
deo, an Deū*

*ἡμεῖς οὖν ἡ-
μεῖς αὐτὸ
facio.*

enim erat Dominus **C H R I S T V S**, & non amplius similiter ab omnibus videbatur, ei autem in via reuelatus est, & eum prædicationis ministerio dignatus. Hæc autem rursus posuit aduersus illorum calumnias, docens se ne in hoc quidem esse aliis Apostolis inferiorum. Sicut enim illi ab ipso doctrinam acceperunt, ita etiam ipse ipsum doctorem habuit. **A V D I S T I S** enim conuersationem meam aliquando in Iudaismo, quod supra modum persequebar ecclesiam **D E I**, & expugnabam illam: & proficiebam in Iudaismo supra multos contemporaneos meos in genere meo, abundantius æmulator existens paternarum mearum traditionum.] Nihil vos latet eorum quæ ad me pertinent. Etsi enim magnis locorum intervallis à Iudæis distans, fama tamè vbique peruasit, & mea omnibus manifesta reddidit, quod olim eram ecclesie infestus, & hostis apertus: meumque erat institutum eius fundamenta funditus euertere: & meis æqualibus ardentius incitabar aduersus prædicatores, & hæc faciebam legem defendens, & dum eam defenderem, erat mihi aduersaria Euangelii prædication. **C Y M** autem placuit ei qui me segregauit ex utero matris mee, & vocauit per gratiam suam, vt reuelaret filium suum in me, vt euangelizarem illum in gentibus.] Rursus hic Patrem filio coniunxit, & eum dixit cognosse quæ ad ipsum pertinebant etiam ante secula, & postea eum vocasse quando sibi visum est. Hanc autem mihi inquit, gratiam impertit, non vt legem prædicem, sed vt reuelem filium gentibus. **C O N T R I** uo non acquieui carni & sanguini: neque veni Hierosolimam ad antecessores meos Apostolos.] Hæc omnia dicit aduersus illorum calumnias. Illi enim dicebant eum accepisse doctrinam ab Apostolis: sed eum quæ conuenerant transgredi. Cogitur ergo ea quæ ad se pertinent narrare, quod in nulla fecit epistola. Dicit enim. Cum illa vocatione dignus essem habitus, non statim cucurri Hierosolimam: sed mihi suffecit ab illo data gratia, fuisset enim valde absurdum, vt qui doctrinam à **D E O** acceperat, de ea cõ-

*impugnare, de
populabar.
ἐπιπορευσε
δυσως σελη-
τωρ.*

*ὡς ἀποστολῆς
ἡμεῖς, non ac-
cessi.
ἡμεῖς ἀπὸ ἡμῶν,
qui ante me
fuerunt.*

2701307. Per dii.

municaret cum hominibus. SED abii in Arabiam, & iterum reuersus sum Damascum.] Statim predicationem aggressus sum, iis qui DEI cognitionem nondum acceperant Euangelium afferens. DEI NONDUM post annos treis veni Hierosolymam videre Petrum.] Et hoc rursus ostendit eius animæ virtutem etenim cum humana doctrina non indigeret, vt qui ab vniuersorum DEO eam accepisset, Apostolorum principi quem par est honorem tribuit. Ea enim de causa ad eum venerat, non vt ab eo aliquid disceret, sed vt solum videret. Porro autem ostendit etiam benevolentiam. ET mansi apud eum diebus quindecim. Alium autem Apostolorum vidi neminem nisi Iacobum fratrem Domini.] Vocatur quidem frater Domini, sed non erat natura, sed nec fuit Ioseph filius, vt quidam existimat, ex priori matrimonio natus, sed erat quidem Cleophae filius: Domini autem cōsobrinus. Habuit enim matrem matris Domini sororem. QUAE autem scribo vobis, ecce eoram DEO quod non mentior. Deinde veni in partes Syriæ & Ciliciae. Eram autem ignotus facie ecclesis Iudææ: quæ erant in CHRISTO, tantum autem auditum habebant, quod quæ persequerentur nos aliquando, nunc Euangelizant eisdem quam aliquando expugnabat, & in me clarificabant DEUM.] Cuius intelligerent repentinam mutationem, & quod lupus facit ea quæ sunt pastorum, ex me capiebant occasionem DEI laudandi.

2701308. Per dii.

2701309. Per dii.

CAP. II.

Act. 15.

DEINDE post annos quatuor iterum ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto & Tito. Ascendi autem secundum reuelationem.] Ambo longo tempore Antiochiæ versati, & plurimos ex gentibus picati sunt, ex lege gratiæ eis viuere præcipientes. Cum autem venissent ex Iudæa quidam legis defensores, conabantur persuadere gentibus, vt legalem vitæ institutionem amplecterentur. Sed magni veritatis præcones Barnabas & Paulus, quæ ab eis asserebatur doctrinam repulerunt. Cum autem

vellent fidelium cœtui persuadere, id quoque magnis videri Apostolis, cursu quidem in Iudæam contenderunt, quæ ab illis autem facta fuerant Apostolos docuerunt: & literas attulerunt quæ aperte præcipere legem itum non imponere gentibus, nisi vt abstinerent ab immolatis, & fornicatione, & suffocato, & sanguine. Existimo diuinum Apostolum hæc narrare. ET contuli cum illis Euangelium, quod prædico in gentibus: seorsum autem us qui videbantur aliquid esse: ne forte in vanum currerem aut cucurrissem.] Iis qui videbantur aliquid esse, pro eo quod est, insignibus, eis autem priuatim exposui, quoniam multi erant qui pro lege emulationem habebant, sicut ait beatus Iacobus. Illud autem, Ne forte in vanum currerem, aut cucurrissem, non posuit de seipso sed de aliis hoc est, vt omnes intelligant concordiam & consensionem predicationis: & quod aliis etiam placeant quæ a me prædicantur. SED neque Titus qui mecum erat, cum esset gentilis, compulsus est circumcidi.] Hoc est maximum argumentum, quod non placebat Apostolis, vt qui erant ex gentibus legem seruarent. Titum enim qui erat incircuncisus, & vocatus ex gentibus, minime iusserunt circumcidi, licet plurimi vellent contrarium. Hoc enim dicit. SED propter subintroductos falsos fratres, qui subintraverunt explorare libertatem nostram, quam habemus in CHRISTO IESU, vt nos in seruitutem redigerent.] Coniunctio Autem est superuacua ad orationis constructionem. Hæc enim est eorū quæ dicuntur sententia. Sed nec Titus, quamuis esset Græcus, coactus est circumcidi propter subintroductos falsos fratres, & quæ sequuntur. Libertatem autem vocat viuendi rationem extra legem. QUAEVS NEQUE ad horam cessimus subiectionem: vt veritas Euangelii permaneat apud vos.] Condemnauimus enim eorum mentem ne tantillum quicquam sustinuimus: sed veritatem Euangelii omnibus præseruauimus. Hæc quidem dixit de iis qui mente loqui seruebant. Sed quoniam verisimile erat etiam

2701310. Per dii.

Act. 21.

2701311. Per dii.

Galatas dicere, quod ipsi etiam primi ex Apostolis legem seruare scribat autem diuinus Apostolus, eos ad Iudæorum qui crediderant, infirmi autem adhuc erant, imbecillitatem se demittentes hoc cogi fecerunt in medio interceptus, & eos quidem accusare absurdissimum arbitratus, eorum autem scopum & institutum nolens aperire, ne eorum consilio aliquid damni afferret, media quadam via ingreditur: & ea quidem quæ sunt ægre ferre præ se fert, de eis autem aliquid dicere grauarus, DE ISENTENTIA TOTUM RELINQUIT. AB IIS QUI VIDEBANTUR ESSE ALIQUID, QUÆS ALIQUANDO FUERINT NIHIL MEA INTEREST. DEVS ENIM PERSONAM HOMINIS NON ACCIPIT.]

Deest interpretatio media partis capituli.

DE ALIIS ERGO, INQUIT, QUI LEGE MALE VTI SUNT HÆC DICENDI, UT QUI ÆGRE FERREM MEOS DISCIPULOS HINCLEDI. Hoc enim etiam dixit. QUOMODO GENTES COGIT IUDÆIZARE? Tuum est decretum ne uex lege uiuant, res autem repugnant & contradicunt iis quæ iam scripta sunt. Magnus autem Petrus ea quæ dicuntur silentio confirmat, propemodum dicens ut qui ex Iudæis crediderant, & præsentibus erant. Non iuste reprehendit, nec iis quæ dicuntur licet contradicere. Quod enim iis quæ dicebantur acquieuerit, eorum qui audiebant utilitatis curam gerens, cuius est manifestum. Quoniam ergo hic quidem reprehendit, ille uero silentio reprehensionem excepit: & iis qui ex Iudæis crediderant, & iis qui ex gentibus, ut dicamentum utile compositum est. Hæc autem scripta ad Galatas diuinus Apostolus, docens quod etiam magni & primi Apostoli, Iudæorum imbecillitatem gratia, legem seruare nonnunquam sustinuerunt, sed non hoc semper fecerunt. Porro autem dicere etiam alia, quæ dixit beato Petro, præsentibus Iudæorum utilitatis curam gerens. NOS NATURA IUDÆI, & NON EX GENTIBUS PECCATORES. Scientes autem quod non IESU CHRISTI, & NOS IN CHRISTO IESU credidimus, ut iustificemur ex fide CHRISTI, non

autem non est in Græco

et operibus legis. Natura Iudæi, pro eo quod est, Qui hoc sumus à maioribus, qui genus ab Abraham ducimus, & hoc genus iactamus. Quoniam uidentur fieri non posse ut uera iustitia ex uita ex lege institutione percipiatur Domino Christo credidimus, iustitiam quæ est ex fide colligentes, & bona promissa expectantes. PROPTER quod ex operibus legis non iustificabitur omnis caro. QUÆ LEGIS NECESSARIA, IPSA ENIAM NATURA DOCUIT, uidebitur. Non adulteraberis, Non furaberis, Non foras falsum testimonium aduersus proximum, honora Patrem & matrem, & quæ sunt eiusmodi, quæ autem constituta fuerant de sabbatismo, de circumsione, leproso, & eo qui feminis profusio laborat, de sacrificiis, & aspersione, ea erant legis propria. Natura. nihil de iis docuit. Hæc erant peccatorum obseruatio autem, non erat rectus ac perfectus, sed Iudæis tamen illo tempore conueniebant. De his dixit diuinus Apostolus, quod non iustificabitur ex operibus legis omnis caro. Deinde quæ dicta sunt syllogismo colligit. QUOD SI QUÆ PECCATORES: nunquid Christus peccati minister est? Absit. Si autem quod lege relicta ad Christum accedamus, per fidem in ipsum iustitiam assequi expectamus, hoc reputatum esse transgressio, in ipsum Christum Dominum culpa conferetur. Ipse enim nobis nouum ostendit testamentum. Sed absit ut hæc committamus blasphemiam. si enim quæ de boni iterum ædifico, præuicatorem me constituit. Hæc non de se solum dixit, sed etiam de Apostolis, nam illis etiam uisum est, ut qui ex gentibus crediderant, nequaquam legem seruarent. Aperte testatur quæ ædificauimus diuinites, gentes autem ædificamus, non super legis, sed super Christi fundamentum. Admodum autem sapienter retorfit reprehensionem.

non, quam doquid se propterea quod.

quod non.

transgressio rem. uauit, me ipsum.

tionem. Nam cum illi legem non seruare, vocarent transgressionem, ipse transgressionem vocauit legis obseruationem. Deinde hoc docet apertius. **NO** enim per legem legi mortuus sum, vt Deo viuam.] Ego, ipsi legi credens, me legi mortuum reddidi. Lex enim mihi Christum praedixit, & praesignificauit. Illi credens, ad eum accessi, & illi quidem sum mortuus, ex illa enim vitam non amplius instituo, sed eius decreta sequor. **CHRISTO** confixus sum cruci.] Consepultus enim sum cum eo per baptismum. **VIVO** autem iam non ego, viuit vero in me Christus.] Priorem vitam deposui, in aliam vitam transi, à Christo sumitur mea vitae institutio, aliam vitam non habeo. **QVOD** dilexi nunc vivo in carne, in fide viuo filii Dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.] Quinciam in hac mortali vita vitam immortalem mihi praebit ac describo, & per fidem illam aspicio. Ea de causa Christus Dominus pro me mortem subit, vt mihi vitam immortalem procuraret. **NON** autem gratiam Dei.] Qui enim vitam ex lege instituit, gratiam contemnit, vt quae non sufficiat ad salutem. **SI** enim per legem iustitia, ergo gratis Christus mortuus est.] Est enim mors Christi superuacanea, si lex ad acquirendam iustitiam sufficit. Cum haec ergo disseruisset ex ea quae fuit illi cum beatissimo Petro colloquutione, ad ipsos deinceps sermonem dirigit, & grauer indignans eos increpat.

CAPVT III.

O INSENSATI Galatae, quis vos sciamuit non obedire veritati?] Coniunctum est cum laude conuiuium. Inuidet enim quispiam diuiti non parti periri: iis quorum sunt res secundae non aduersa: significat ergo oratio priorem eorum animi promptitudinem & alacritatem ad pietatem. Ostendit autem etiam paternam Apostoli beneuolentiam. Eos enim desinet, vt qui collectas diuitias perdidissent. Quisnam, inquit, inuidus & fascinator Demos-

in laudem vobis in ueritate.
ut non obediret.

ut non obediret.

admirabiles vobis opes eripuit? **ANTE** quoniam oculos Iesus Christus proscriptus est, & in vobis crucifixus?] Ita enim credidistis, tanquam qui ipsam Christi crucem contemplati essetis. Deinde legem & gratiam inter se comparat, & adducit probationes quibus contradici nequit. **HOC** solum à vobis volo discere. Ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei?] In illo tempore, qui spiritalem gratiam acceperant; & variis linguis loquebantur, & prophetabant, & varia miracula faciebant, conformationem praedicationis ex miraculis accipientes. Hoc ergo hic dicit. Lex ne vobis dedit diuini spiritus operationem, an sola fides in Dominum? **SIC** STULTI estis vt cum spiritu treperitis, nunc carne consummami?] Spiritum vocauit gratiam: Carnem autem, vitam ex lege institutionem, quoniam quae legis sunt superflua, ea sunt corpora. In corpore enim versatur circuncisio, & sabbati obseruatio, & lepra, & aspersiones, & alia eiusmodi. Deinde contexit accusationem ex eorum perpeccionibus. **TANTA** passi estis sine causa.] Non enim pro lege sed pro Christo passi estis.] Qui autem Christum reliquistis, & vitam ex lege institutionem amplexi estis, nihil ex passionibus deinceps lucri facitis. Sed bonam eis spem ostendens, subiunxit. **SI** TAMEN sine causa.] Si enim vultis manere in gratia, pro vestris perpeccionibus mercedem accipietis. Deinde de donis disserit apertius. **QVI** ergo tribuit vobis spiritum, & operatur virtutes in vobis: ex operibus legis, an ex auditu fidei?] Cum fructum sic ostendisset, ex iis quae olim facta sunt eis fertur rursus conuertit. **SICUT** scriptum est. Abraham credidit Deo, & reputatum est illi ad iustitiam.] Haec fusius scripsit in epistola ad Romanos. Porro autem in hoc quoque capite docet. Abraham fuisse ex fide iustificatum, & alumnos fidei, qui dicuntur filii Abrahæ. Hoc enim subiunxit. **COGNOSCITE** ergo quod qui ex fide sunt, ii sunt filii Abrahæ.]

ante quoniam oculos Iesus crucifixus, ante fuit depictus inter vos crucifixus.

sic, imo, adeo.

aspersiones, circumcisio.

immo, frustra, seu temere.

immo, frustra, seu temere.

scriptum est, non est in Græco.

Gen. 15.

Gen. 12. benedicuntur

Dicit etiam modum. PROVIDENS autem scriptura quod ex fide iustificat gentes Deus; praenuntiavit Abraham, quod benedicentur in te omnes gentes. Igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fidei Abraham.] Deus haec ab alto praefinit & praedixit. Abraham enim promisit benedictionem gentium. Si quis ergo illius cognatione dignus haberi desiderat, fidem illius imitetur. Cum fidem ita laudasset, & eius fructus ex donis spiritus, & ipsam etiam lege antiquiorem ex ipsius legis testimonio ostendisset: vetus enim testamentum Abraham narrat historiam, deinceps legem cum ea confert, ostendens quae sit differentia. QUI ENIM ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt.] Vnde nam hoc constabit? MALEDICTUS omnis qui non permanserit in omnibus quae scripta sunt in libro legis ut faciat ea.] Lex iubet ut omnia implerentur quae in ea dicta sunt, eos autem qui forte transgreduntur maledictis subiicit. QUOD autem in lege nemo iustificatur apud Deum, manifestum est.] Vnde denam manifestum? QUIA iustus ex fide vivit.] Prophetico testimonio confirmavit quod dixit. LEX AUTEM non est ex fide, sed qui fecerit ea homo vivet in illis.] Lex non quaerit fidem, sed actionem exigit: & iis qui eam servant, vitam promittit. CHRISTVS nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum.] Ostendit legem execrari omnes qui non servant ea, quae in ipsa dicta fuerint, rursus autem ostendit neminem posse ex lege iustificari. Cum omnes ergo essent sub maledicto legis, ostendit Christum nos ab eo maledicto liberasse. Dicit etiam modum. QUIA scriptum est. Maledictus omnis qui pendet in ligno.] Cum enim legis execrationibus essent omnes obnoxii, eam quae est ex lege execranda mortem subiit: ut omnes homines liberaret ab execratione, & promissam omnibus daret benedictionem, hoc enim subiungit. VTI IN gentibus benedictio Abraham fieret in Christo Iesu: ut pollicitationem spiritus accipia-

Deut. 17.

Abac. 2. Quis vivet

2. Cor. 10. ab execratione

Abac. 2. execrandus.

mus per fidem.] Gentibus enim promissam per Abraham benedictionem donat iis qui credunt gratia spiritus. Cum ita ostendisset fidem esse lege antiquiorem, docet rursus legem non posse esse impedimento divinis promissis. FRATRES, secundum hominem dico.] Pro eo quod est. Vt rebus humanis. TAMEN hominis confirmatum testamentum nemo spernit, aut superordinat.] Testamentum quod rite & ordine ab aliquo factum est, ab aliquo cuerti non potest: sed nec fieri potest ut ei aliquid addatur. Deinde transit a figura ad id quod est proprium. ABRAHAM dicta sunt promissiones de semine eius. Non dixit. Et seminibus quasi in multis, sed quasi in vno, Et semini tuo qui est Christus. Hoc autem dico testamentum confirmatum a Deo, quae post quadringentos & triginta annos facta est, non irritum facit ad evacuandam promissionem.] Vetus quoque scriptura vocat Dei testamentum promissionem, quae Abraham facta est. nihil ergo ei potest addi vel diminui: sed nec solus aut infirmari potest per legem quae plurimo post tempore resata est. Pollicitus est autem viventium Deus se per semen Abraham gentes benedicentur. Haec autem semen ipse est Christus Dominus. Per ipsum enim promissio finem accepit, & gentes benedictionem consecuta sunt. Alii autem omnes, etiam ad summam virtutem peruenierint, sive Moytes, sive Samuel, sive Helias, & ut semel dicam, omnes qui ab Israele genus deducunt, eius quidem semen dicuntur secundum naturam, sed non sunt illud semen quod attulit benedictionem gentibus. Hoc enim dicit divinus Apostolus. Non dicit, Et seminibus, quae si in multis, sed quasi in vno, Et semini tuo qui est Christus. Non ergo quoniam illi quoque ab Abraham descendunt, Abraham semen nominantur: sed hic proprie hanc habet appellationem, ut qui solus ex pollicitatione dedit benedictionem gentibus. In semine enim tuo, inquit, benedicentur omnes gentes terrae: per nullum autem alium gentes hanc

adertit in subditum, infirmat, aut aliquid praeferat ordinat. post Deo, Grace est, in Christum. qui rogit, quod ad reddendum manet in effrae promissum.

benedictionem assecuta sunt. Quamobrem diuina
Apostolus ostendit pollicitationem esse lege valido
rem, & dicit. NAM si ex lege hereditas, iam non ex
promissione. Abrahæ autem per repromissionem do-
navit Deus. Lex enim execrationem attulit eis, qui
ei suberant, minis terrens, & ad id quod oportet vo-
lens ea ratione adducere. Promissio autem offert be-
nedictionem gentibus. Deinde offert obsecrationem
quæ occurrit, hæc autem occurrit obsecratio. Super-
flue lex data est, si promissio habeat benedictionem.
Docet ergo quisnam sit usus legis. Quid inquit
lex? Per interrogationem legendum est. Hoc, in-
quit, vis scire qua de causa lex lata est? ego te doce-
bo. PROPTER transgressionem posita est, donec
veniret semen, cui promiserat: ordinata per Angelos
in manu mediatoris. Lata est ad excitationem ge-
neris, ex quo semen erat secundum carnem genera-
turum, lata est autem ministrantibus Angelis, & ad
eam ferendam Moïse deferuente. Ipsi enim media-
torem seu intercessorem appellauit. Angelorum au-
tem in cunctis etiam in epistola ad Hebræos. Ita au-
tem dixit. Si enim qui per Angelos datus est sermo.
Etenim Michaëlem eis præfecit vniuersorum Deus,
& hoc nos docuit beatus Daniel. Porro autem ma-
gno quoque Moï pollicitus est se Angelum vniuersi
populo missurum. Intercessor autem non est vnus,
intercessit enim inter populum & Deum. Deus autem
vnus est, qui dedit etiam promissionem, & legem sta-
tuit, & promissi nunc finem ostendit. Non enim alius
quidem Deus illa dispensauit: hæc verò alius. Lex
ergo aduersus promissa Dei? Absit. Si enim data es-
set lex, quæ posset viuificare, verè ex lege esset iusti-
tia. Hoc etiam dixit per Ezechielem vniuersorum
Deus. Et dedi eis præcepta non bona, & iustificatio-
nes in quibus non viuunt in ipsis. Ea, inquit, quæ
lex habebat superabundantia, nequaquam dixit na-
tura, de sacrificiis, de lepra, de profluvio seminis, &
quæ sunt his similia. Quod ea enim quæ sunt legis
necessaria, viuificent, rursus dixit per eundem Pro-

*si iniquitas
per promissio-
nem.*

*cor. 2. 17. 18.
propter trans-
gressionem.
ad Heb. 2.*

Dan. 19.

Ezech. 20.

phetam. Et dedi ipsis mandata & iustificationes, quæ
faciet homo, & viuet in ipsis, sed quoniam ea, inquit,
transgressi sunt, dedi eis mandata non bona & iustifi-
cationes, in quibus non viuunt in ipsis. Et nec ea quis
idem mala, sed non bona, perfectis omnino non con-
uenientia: Ita lac matilla: perfectis quidem est iniu-
endum: infantibus autem aptum est. Hoc etiam di-
xit hic diuinus Apostolus. Si enim data esset lex quæ
posset viuificare, verè esset ex lege iustitia. Quæ sunt
enim legis superuacaneæ, adolecentem ad Deum ad-
mirandum præparabant. SED conclusit scriptura
omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi
daretur credentibus. Arguit enim diuina scriptura
tam eos qui ante legem, quam eos qui in lege fue-
runt, illos quidem legem naturæ, hos verò Mosaicam
legem esse transgressos. Et his autem & illis remedi-
um salutem promissam per fidem. Rursus enim il-
lus, Concluit, posuit pro eo quod est, arguit. Pater
autem quam veniret fides, sub lege custodieba-
tur conclusi in eam fidem quæ reuelanda erat. O-
portebat enim veluti quodam muro custodiri ge-
nus Israeliticum, donec germinaret expectatio ge-
nium. ITA QVÆ lex, pedagogus noster fuit in Chri-
sto, vt ex fide iustificemur. Necessario ergo lex da-
ta est, nobis enim pedagogi officio functa est:
& nos quidem à priori impietate liberauit. Cum au-
tem Dei cognitionem docuisset, veluti ad quendam
doctorem ac magistrum ducit nos Chri-
stum Dominum: vt perfectas disciplinas ab eo disca-
mus, & iustitiam quæ est per fidem acquiramus.
AT VBI venit fides, iam non sumus sub Pedagogo.
Qui enim iam sunt habitum consecuti, Pedagogi
cura non amplius indigent. OMNES enim
filij Dei estis per fidem quæ est in Christo Iesu. Osten-
dit perfectionem eorum qui crediderunt. Quid est
enim ius perfectus, qui vocantur filij Dei? Iam verò
enim in Christo baptizati estis, Christum induistis.
Postquam enim dixit, Omnes filij Dei estis, docet

Ezech. 16.

*arguit in
fuita ita le-
git Theod.*

do, enim.

etiam quo modo hoc affectui sunt, & dicit. Induisti enim Christum, qui est vero filius Dei. illo autem induiti, iure filii Dei vocamini. NON est Iudaeus, neque Graecus: non est servus, neque liber: non est masculus, nec foemina. Omnes enim vos unum essemus in Christo Iesu. Illud, unus, pro eo quod est, unum corpus. Ipse enim est caput nostrum. Quamobrem nec scire quidem oportet differentiam serui & domini, masculi & foeminae Iudaei & Graeci. si autem vos Christi: ergo semen Abraham estis, secundum promissionem haeredes. Dixit fideles esse filios Dei. Deinde ostendit etiam modum adoptionis. Christo enim induiti qui est vero filius Dei, iure etiam appellamini filii Dei. Ita rursus nos coniungit Abraham. Si nos enim corpus Christi, ipse autem est nostrum caput: appellatur autem semen Abraham, per ipsum ergo etiam Abraham per fidem coniungitur: & promissi benedictionem colligimus: fieri autem non potest ut caput quidem illius censatur: corpus vero, alterius.

CAPUT IIII.

DICO autem quanto tempore haeres paruulus est, cuius dicitur a seruo, cum sit dominus omnium sed sub tutoribus & actoribus est usque ad praesentem tempus a patre. Ita & nos com essemus paruuli, sub elementis mundi huius eramus seruientes. Mortem elementis patres pupillos curatoribus & tutoribus committunt, iubentes illos eorum curam gerere, donec ad virilitatem aetatem peruenerint. Hoc enim dicit, usque ad praesentem tempus a patre, hoc est ad terminum a patre praesentem. Id autem est aetas perfecta. Eodem modo nos etiam, inquit, quando paruuli quidem eramus & imperfecti, habuimus veluti quendam tutorem & curatorem legem. Elementa enim mundi legales observationes appellauit, quando quidem a Sole & Luna nox & dies perficitur; a diebus autem septimanae & mensis & anni conficiuntur: lex autem & Sabba-ta, & nouilunia, & festa anniuersaria, & annorum hebe-

etiam, & secundum.

dominus, etiam ratoribus, de spensatorio bus. ad servitute redacti. ius a deo. dicitur usque ad praesentem tempus a patre.

domas seruare iussit. Ideo dixit, Sub elementis huius mundi eramus in seruitutem redacti, quoniam per hoc tempus consistit. AT VBI venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege ut eos qui sub lege erant redimeret: ut adoptionem filiorum reciperemus. Conuenientem autem tempore, quod Deus praesentem, misit filium suum, ut humanae naturae susceptionis imple-ret mysterium. Nostra itaque suscepta natura, ex vir-gine naturae, & ex lege vitam insinuens, eos qui supple-tis legi obnoxii erant, effecit liberos: & dedit nobis promissam in filios adoptionem. Notandum est autem quod illud, Misit, coniunxit humanae naturae sus-ceptioni. Non enim dixit, Misit ipsum ut nasceretur de muliere, ut diuinitatis missionem suspiceretur, sed, Natum ex muliere, hoc autem est oeconomiae seu dispensationis proprium. QUONIAM autem estis filii Dei: misit Deus spiritum filii sui in corda vestra clamantem, Abba Pater. Non autem essemus orantes Deum vocare Patrem, si non in filios adoptionis gratiam assecuti essemus. Est autem demonstratio, cui contradici non potest. Videbant enim miracula quae fiebant per diuinum spiritum. ITA QUAE iam non est seruus, sed filius. Quod si filius: & haeres per Christum. Non enim quicumque filius, iam est haeres. Tu autem es filius & haeres. Haec autem es con-secutus per Christum, non per legem. si non tunc quidem ignotantes Deum, us qui natura non sunt in seruicibus. Nunc autem cum cognoueritis Deum, imo cogniti sitis a Deo quomodo conuertimini iterum ad infirma & egena elementa, quibus de nouo ser-uire volitis? Et cuiusmodi est ea seruitus? dies, & mensis, & tempora, & annos. Idolo-rum esse cultum conatur ostendere obseruationem dierum quae fit a lege. Priusquam enim, inquit, voca-tione digni essetis habiti, colebatis Deos qui non sunt natura Dei, elementa in Deos referentes. Sed vos ab hoc errore Dominus Christus liberauit. Nunc autem scio quo modo ad eundem errorem reuertiti-

seruatus, & natum. & ratur, qui fuit sub lege

est, si, et, de spiritu dei. haeres dei per Christum. imo potius.

ita frustra,
incassum.
is iudicis, et
ga vos.

deest alio
quid.
sperege,
prius.
pr, meum.

ris vs, que
est ergo.

mini. Dum enim Sabbata, & nouilania, & alios dies
obseruatis, & eorum transgressionem timetis, simi-
les estis eis qui elementa in Deos referunt. TIMETIS
vobis, ne sine causa laborauerim in vobis.] Hæc est
vox paterna, laborum quidem recordantis, fructum
autem non videntis. ESTOTE sicut ego, qui &
ego sicut vos.] Habui olim hoc desiderium. Val-
de legem cupiebam, sed videtis quomodo sum muta-
tus. Hanc ergo vos etiam imitemini mutationem.
FRATRES obsecro vos nihil me læsistis.] Dolo-
ris affectio cum frequenter cogit mutare formam o-
rationis, & nunc quidem increpare, nunc verò ad-
hortari, & aliquando quidem accusare, aliquando ve-
rò lamentari. Hic autem docet quod quicumque ve-
stra etiam fuit maxima in me obseruatio. SCRIPSIT
autem quod per infirmitatem carnis euangelizauit
vobis iam pridem, & tentationem vestram in carne
mea non spreuitis, neque respuitis, sed sicut Ange-
lum Dei recipistis me.] Non oblitus sum honorem
mihi à vobis haberi, licet magnam ignominiam ferre
in corpore, vt qui iniuriis afficerer, torquerer, & ma-
la innumerabilia sustinerem, vos tamen non respicie-
batis ignominiam, sed tanquam Dei angelum hono-
rabatis. Et quid dico, tanquam angelum? SECVT
Christum Iesum.] Etenim exultabatis ipsum
Christum per me obseruare. VBI est ergo beatus
quod vestra?] Vbi sunt præclara & laudibus profe-
quenda fidei facinora? Quæ enim posuit pro vbi.
TESTIMONIUM enim perhibeo vobis, quod si fe-
ri posset oculos vestros trussisset, & dedisset dolore
Nullum ergo in nos proprium habeo animi dolore
qui me cruciet, sed contra vobis etiam me gratias ha-
bere confiteor, sed vestra causa doleo. EGO ini-
micus vobis factus sum, verum dicens vobis.] Pro-
pter veritatem verbis asperioribus vsus sum. AN-
TVM vos non bene, sed excludere vos voluit,
vt illos emulemini.] Hæc dixit de illis improbis do-
ctoribus, videntes autem, inquit, vos fide respicientem

seruanciantur animi, & omnia moliuntur vt vos illis
bonis priuent, & vos in suam potestatem redigant.
Hoc. n. dixit illud, vt illos emulemini. BONVM au-
tem emulamini in bono semper.] Ego autem volo
vos in omnibus bonis resplendere, vt alii à vobis vt
latem accipiant. ET non tantum, cū præsens sum
ad vos.] Vt & cū ego sum præsens, & cum sum
absens, vos similiter laudem assequamini. Postquam
hæc dixit, rursus matrem acerbè desentem & lamen-
tanti miratur & clamat. FILIOLI mei, quos
nunc parturio, donec formetur in vobis Christus.]
Adhuc secundos in partu dolores sentio, quando in
primis non rectè coluit, cum vos abortiuui fueritis.
Hæc etiam Nauatum amentia arguunt, qui portam
claudit penitentia. VELLE autem esse apud vos
modo, & mutare vocem meam: quoniam confundor
in vobis.] Ab affectione incensus, inquit, vellem esse
ad vos aduolare, & videre quæ hunt: & ho-
rum quidem deslere auersionem, illorum verò admi-
rari constantiam. Nunc enim, inquit, absens, nescio
quid dicam, quid loquar, quid desicam. Hoc cū
apud eos distulisset, conuertit sermonem ad malos
legi defensores, & dicit. DICITE mihi, qui sub le-
ge vultis esse, legem nõ legistis? Scriptum est. n. quod
Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnũ
de libera, sed qui de ancilla, secundum carnem natus
est, qui autem de libera, per repromissionem, quæ sunt
per allegoriam dicta.] Per allegoriam dicta dixit di-
turus Apost. pro eo quod est. Et aliter intellecta. Nõ
enim fultulit historia: sed docet quæ fuerint præfi-
gurata in historia. Subiunxit. HÆC C. N. sunt duo
testamenta, vnum quidem in monte Sina in seruitu-
te generans: quæ est Agar. Sina. n. mōs est in Arabia:
quæ continentus est ei quæ nunc est Hierusalem, & ser-
uitus est illis suis.] Illa autem quæ fursum est Hieru-
salem, quæ est mater nostra.] Cur, inquit,
vultis illi legi seruire vultis, legi doctrina non credi-
tistis illa enim nos docet, quod Abraham duas habuit
uxores, duorum autem filiorum pater effectus est,

ἀγαθὸν ὁ τὸ
ἐμῶν. Βαρ-
νυμ αυτεμ
emulari.

Ἐπιπέσει, du-
bium sum ἔ-
perplexus.

ὁ ἀνὴρ, ἡ νό-
αυδισι.
Gen. 16.
Gen. 21.
ἰσχυρῶς,
per promiss-
sionem.
post Agar
Græce est, τὸ
δὲ ἀγὰρ οὐκ
ἔστι 1517.
Agar. n. Sī-
na mons est.
ουκ ἐστίν.
ἀδελφὸν αὐτῶν,
omnium 1500
strum.

*reprehendi, sen-
tietis.
Sicut autem, qui
cumque sit.*

*ergo quod si
ma et carnis
sicut autem
pne, ergo otio
sum et inef-
ficax reddi-
tume est offen-
diculum cru-
cis.*

*1. Cor. 1.
Sicut in forma,
excindatur.
autem carnis,
qui uos labe-
faciunt.
enim, autem.
deus, non est
in Græco.
spiritus, non
est in Græco.
1. Cor. 19.*

eorum qui audiunt. **MORBICVM** fermentum totam massam corrumpit.] Vos quidem desiteo, meo autem ne morbus alius impertiatur. **ERGO** confido in vobis Domino, quod nihil aliud sapietis.] Non dixi, Non sentietis, sed, non sentitis, ea enim que facta sunt reprehendit. Optat autem videre mutationem in melius. **QUI AVTEM** conturbat vos portabit iudicium, quicumque est ille.] Rursus inde hinc posuit illud, **Quicumque sit**; vt si magnas de ipsis opiniones habeant, eos **DEO** esse peccaturos intelligant. **Quoniam** autem improbi hi legum defensores dicebant ipsum Apostolum seruare legem, & non eadem vbique predicare, de eo etiam necessario respondet. **ERGO AVTEM** fratres, si circumcisionem adhuc predicat: quid adhuc pericutionem patior? Ergo euacuatum est scandalum crucis?] Cur enim me odio habent Iudæi, & mecum aperte belligerantur, si circumcisionem predicat, & legem seruare precipio? Si enim hoc facio, superuacanea est crucis predicatio: sublatum est etiam Iudæorum offendiculum. **Hoc** etiam dicit ad Corinthios. Nos autem predicamus **CHRISTVM** crucifixum, Iudæis quidem scandalum, gentibus vero stultitiam. **VTINAM** & abscondantur qui vos conturbant.] **Vtinam** seipsum etiam omnino excinderent, qui circumcisionis vobis fraudem predicant. **VOS ENIM** in libertatem vocati estis, fratres.] Estis liberati à legis seruitute. **TANTVM** ne libertatem in occasionem detis carni.] Deinceps ad motalem transit adhortationem: & precipit vt adiuua etiam virtutis curam gerant. Non enim, inquit, idcirco à seruitute legis liberati sumus, vt secure peccemus. Et ex hoc etiam loco manifestum est, quod cum que sunt legis superuacanea eiecerit, precipit seruare que sunt necessaria, & primum quidem charitatem. **Hoc** enim dicit. **SED** per charitatem spiritus seruite inuicem.] **Qui** enim verè amat, nec ei quidem quem amat seruire recusat. **OMNIS** enim lex in vno sermone impletur. Diliges proximum tuum

sicut teipsum.] Potestis totam legem per hoc vnum preceptum implere. **quod** si inuicem mordetis, & comeditis, videte ne ab inuicem consumamini.] Hic inuicem, quod alii quidem inducti circuncisi fuerunt: alii vero firmi in fide permanferant, inter se tamen depugnabant, illi quidem vitæ ex lege institutionem laudantes: hi verò dona gratiæ admirantes. **Quocirca** eos etiam primum adhortatur ad charitatem. **DICO AVTEM** in **CHRISTO** spiritu ambulate, & desideria carnis nõ perficietis.] **Si** vultis vincere carnis affectiones, sequimini adhortationes spiritus. **CARO** enim concupiscit aduersus spiritum: spiritus autem aduersus carnem. **Hæc** enim sibi inuicem repugnant.] **Carnem** dicit, mentis inclinationem ad ea que sunt deteriora: spiritum autem, gratiam que inhabitat, ea enim deducit auiuat ad ea que sunt præstantiora. **Sed** quomodo que vultis illa faciatis.] **Vt** non quecumque vultis illa faciatis.] **Ne** sequamini mala cogitationes, pro eo quod est. **Eas** vincite, adiuti à gratia lege.] **Lex** enim eum non præbebat, et si enim nonnulli qui sub lege vivebant, spiritalem gratiam assuebantur, valde tamen pauci prophetiam habebant, hæc autem omnes eam habent, qui salutarem baptismum consecuti sunt. **MANIFESTA** sunt autem opera carnis.] **Rursus** appellat carnem, ea que caro sentit. **quæ** sunt fornicatio, immundicia, impudicitia, luxuria, idolorum seruitus, veneficia, iniuriam, contentiones, emulationes, ira, rixæ, dissensiones, & his similia.] **Manifestum** est quod idolorum cultus, veneficium, & que sunt his similia, non sunt carnis, sed animæ propria. **Non** ergo accusat carnem, sed improbam & ignauam cogitationem. **quæ** predicat vobis sicut prædixi quod qui talia agunt regnum **DEI** non consequentur.] **Hæc** enim dixit diuinus Apostolus in epistola ad Corinthios. **FRUCTVS** autem spiritus est, charitas, gaudium,

*ut accedat,
à vobis inuicem.*

*in Christo
non est in
Græco.
in quibus
desiderium.
enim, autem.*

quæ.

*percepta, non
vultis, adu-
lterium, forni-
catio.
idolorum
cultus.
veneficium
idolorum
cultus.
idolorum
cultus.
idolorum
cultus.
idolorum
cultus.*

patientia, non est in Græco. castitas, non est in Græco.

ἀπαυγασμένοι ἐσμεν ἡμεῖς, ὡς ἡμεῖς ἐσμεν ἀπαυγασμένοι, ὡς ἡμεῖς ἐσμεν ἀπαυγασμένοι, ὡς ἡμεῖς ἐσμεν ἀπαυγασμένοι.

patientia, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia, castitas.] Silla essent solus corporis, oporteret etiam ostendere opera animæ, sed ea non posuit. Clarum est ergo, quod carnem quidem appellavit carnalem cogitationem, hoc est, animæ ad ea quæ sunt deteriora inclinationem. Spiritum autem vocat datam gratiam, & idem fructum etiam spiritus appellavit charitatem, & quædam diuina, & cætera, illo enim opem ferente, vnumquodque eorum recte se gerit. ADVERSUS hæc inordinati non est lex.] Lex enim est superuacanea in qua ex virtute viuunt. Iusto enim lex non est posita. QUI autem sunt CHRISTI, carnem suam crucifixæ cum CHRISTO consepulti sunt, corpus peccato mortuum reddiderunt. SI SPIRITU viuimus, spiritu & ambulemus.] Non ex lege vitam instituentes, sed gratiam sequentes. NON efficimur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes.] Inanem gloriæ & inuidiam illa dissensio peperit. Forte enim qui in fide firmi manserant, eos qui labefactati fuerant assidue condeimnantes, ad licem incitabant. Quos etiam hortatur Apostolus, vt manum præbeant eis qui ad legem declinarunt.

CAP. VI.

ἡμεῖς οὖν ὡς ἡμεῖς ἐσμεν ἀπαυγασμένοι, ὡς ἡμεῖς ἐσμεν ἀπαυγασμένοι, ὡς ἡμεῖς ἐσμεν ἀπαυγασμένοι, ὡς ἡμεῖς ἐσμεν ἀπαυγασμένοι.

ἡμεῖς οὖν ὡς ἡμεῖς ἐσμεν ἀπαυγασμένοι, ὡς ἡμεῖς ἐσμεν ἀπαυγασμένοι, ὡς ἡμεῖς ἐσμεν ἀπαυγασμένοι, ὡς ἡμεῖς ἐσμεν ἀπαυγασμένοι.

RATRES etsi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto: vos qui spirituales estis humiliorum diinstruite.] Pro eo quod est, Corrigite, quod delicit, confirmate, supplete. Docet autem etiam quomodo sit eorum cura gerenda. IN spiritu lenitatis.] Deinde ei qui medetur metum inuicit. E OVIDENTIS te ipsum, ne & tu tenteris.] Homo es, habens naturam mutabilem, dote eius vicem qui male affectus est. NE alterius onera portare, & sic implebitis legem Christi.] Tu habes hoc delictum, illud vero non habes, ille contra quod tu habes non habet, sed aliud, tu feras illius delictum, & ille tuum. Ita. n. impletur lex charitatis, legem enim Christi vocauit charitatem. Nam

Nam vox est eius, Præceptum nouum do vobis vt diligatis inuicem. NAM si quis existimat se aliquid esse cum nihil sit, seipsum decipit.] Horum qui propter exigua aliqua recte facta intumescunt supercilium depingit. OPVS autem suum probet vniuersusque, & sic in semetipso tantum gloriam habebit, & non in altero.] Quod si te etiam vis iactare ac gloriari, tanquam ipsius vitam considera, & tunc in te ipso gloriare, si quidem hoc oportet facere. VNVSQVVSQVE enim onus suum portabit.] Ne sis de alienis rationem curiosus, vniuersisque enim nostrum reddet is qui catechizatur verbo ei qui se catechizat in omnibus bonis.] Hic præcipit vt discipuli præcepto tam ac doctorum eam quam par est curam gerant. Eam rem autem vocat communicationem, & iubet in qua fruuntur spiritualibus impertiri carnalia. NON licet errare, Deus non irridetur. Quæ enim seminaverit homo, hæc & metet.] Vniuersorum Deus omnis instructur, ne putetis eum ignorare illa que faciunt. Scitote autem messem futuram sementi conuenientem, & te quod seminaueris hoc mesurum. QUONIAM qui seminat in carne sua, de carne & corruptioem.] Qui enim carni voluptatibus & delitiis largitur, hinc corruptionem assequetur. Corpus enim interit, & in corruptionem dissoluitur. QUI autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam.] Qui autem spiritus institutum & eius leges sequitur, vitam æternam colliget. BONVM autem facientes non deficiamus: tempore enim suo messem non deficientes.] Nihil eorum quæ sunt molestæ ac difficilia, ad ea quæ bona, & honesta sunt animi promptitudinem & alacritatem abrupat. Absque labore eam seminata metemus. Hoc. n. dixit, illud, tu habet laborem, & metes itidem, metentes autem sepe resoluit æstus. Sed illa metes non est eiusmodi, est enim à labore & sudore libera. NUNQVAM dum tempus habemus, operemur bonum, ad omnes, maximo

sic, tota, tunc, xp̄i, ymo, gloriatione.

de, si, cupido, aut, de, car, ne, sua.

ro, h, xp̄i, aut, mensis, in, de, ratione, bon, num, autem, facientes, ne, finis, pusilli, &, ahie, est, animi, in, ad, hunc, non, res, luti.

epist. erga
Matth. 5.

autem ad domesticos fidei.] Ita etiam Dominus in
sacris euangelis dixit. Estote misericordes sicut &
Pater noster qui in caelis est misericors, qui faciat So-
lem suum oriri super bonos & malos, & pluit super
iustos & iniustos. Praecipue autem cura gerenda est
eorum qui sunt eiusdem fidei. **VIDE** TE qualibus
litteris scripsi ad vos mea manu.] Totam, vt vide-
tur, hanc scripsit epistolam, docens non esse respectu
personarum quando veritas proponitur. Illud au-
tem, Qualibus, nonnulli quidem magnis, aliqui ve-
ro, malis, interpretati sunt. Ego enim, inquit, scripsi
hanc epistolam, etsi non pulchre scribens. **QUI CVN-**
QUE enim volunt placere in carne, hi cogunt vos
circumcidi, tantum vt crucis Christi persecutionem
non patiantur.] Gloriam ab hominibus aucupan-
tes, & suae securitatis curam gerentes, tradunt doctri-
nam qua cogamini circumcidi, ne iniuriis & suppliciis
afficiantur, & in vincula coniciantur, sicut nos qui
Christum praedicamus. **NEQUE** enim qui circumci-
duntur legem custodiunt: sed volunt vos circumci-
di, vt in carne vestra gloriantur.] Quomodo enim
fieri potest vt ipsi legem seruent, qui degunt procul
ab Hierosolymis? quomodo dies festos peragunt?
Quomodo sacrificia offerunt? Quomodo dum im-
munda tangunt abluuntur? Clarum est ergo quod
gloriantur volentes se id vobis persuasisse hoc agunt vt
circumcidamini. **MIHI** autem ab sit gloria, nisi in
cruce Domini nostri Iesu Christi: Per quem mihi mun-
dus crucifixus est, & ego mundo.] Ego autem pro-
pter solam salutarem crucem me iacto, & mihi pla-
ceo. Propter eam enim & tota vita est mihi superua-
canea, & mortuae similis. Non solum autem ipsa mihi,
sed ego quoque ipsi, immortalem enim vitam expe-
cto. Hoc enim subiunxit. **IN** CHRISTO enim Iesu
neque circumcisio aliquid valet, neque praeputium:
sed noua creatura.] Hoc etiam dixit scribens ad Co-
rinthios. Quare si qua in Christo noua creatura. No-
uam autem creaturam appellat quidem proprie eam,
quae post mortuorum resurrectionem futura est, et

2. Cor. 5.

rum mutationem. Tunc enim & creatura liberatur
ab interitu ac corruptione quae ei imminet, & homi-
nem natura immortalitatem induit. Salutarem au-
tem lapsum ostendit esse veluti quandam inagi-
nem furorum. In eo enim veterem hominem exui-
mus: nouum autem induimus: & onus peccatorum
sacrosanctum baptismi, nec futura vita, nouit circum-
cisionis & praeputii differentiam. Mundum autem
vocat, res quae ad vitam pertinent, honorem, glo-
riam, diuitias, eis se dixit esse mortuum. **IT** QUI
CVNQUE HANC regulam secuti fuerint, pax su-
per illos, & misericordia, & super Israel Dei.] Re-
gulam vocauit propositam doctrinam, vt quae recti-
tudine exornetur, & nihil habeat quod vel sit man-
tur precarius est misericordiam & pacem. Israel au-
tem Dei appellauit fideles, vt qui Deum per fidem
videant. Hoc enim nomen interpretatur. **DE** CAE-
TERO NEMO MIHI MOLESTVS sit. Ego
enim signata Domini Iesu in corpore meo porto.]
In memoria reuocans labores quos suscepit, dum eu-
angelium praedicaret. In hanc vocem ve-
luti quoddam testimonium erupit. Non amplius,
inquit, ad vos scribere in animum inducam, sed pro-
prie vobis ostendam, & plagarum signa, ea veri-
tatis praedicationi serant testimonium. Pro illa enim
omnia perpeti in animum induco. **GRATIA** DO-
MINI **NO**STRI **I**ESV Christi cum spiritu ve-
stro fratres. Amen.] Consuetam benedictionem,
veluti quoddam signaculum literis imposuit, donum
datum eis in memoriam reuocans, quod non per le-
gem, sed per fidem acceperunt. Hanc nos etiam gra-
tiam custodiamus, & ne spiritui sancto molestiam ex-
hibeamus, in quo signati sumus in diem redemptionis:
sed bonam actionem, veluti quoddam oleum,
vobis incedamus, & ad mirabilem & expetendum
viam finem peruenimus. In Christo Iesu Domino

iniqui tibi
tu exproba
hac regula
incederint.

nonus mpa-
tia, mole-
stias exhi-
beat.

nostro, Cui gloria, & potentia, nunc & semper & in
saecula saeculorum. Amen.

Epistola ad Galatas scripta est Romae, cum diuinus
Apostolus eos iam vidisset, & docuisset.

ARGUMENTVM EPISTOLAE

AD EPHESIOS.

Quidam ex ijs qui diuinum Apostolum antea
interpretati sunt, dixerunt diuinum Ioannem
Euangelistam salutarem praedicationem primum
tradiisse Ephesios, aliqui uero aliquos alios hoc fecisse
dixerunt: diuinum autem Paulum, cum non
dum uidisset Ephesios, hanc ad eos scripsisse episto-
lam. Sed Apostolicorum actuum historia nos neu-
trum eorum docet. Veritatem autem melius scire-
mus, si illam narrationem in memoriam renocanti-
mus. Cum enim Antiochia fuisset de lege quaesita,
ad sanctos Apostolos missi sunt diuinissimi Barna-
bas & Paulus: & cum dubitationis solutionem ac-
cepissent, & de ea literas attulissent, redierunt rur-
sus Antiochiam. Clarum est autem eos illo etiam tem-
pore cum summis Apostolis pactum conuentum fe-
cisse, de quo dixit diuinus Apostolus in epistola ad
Galatas. Et cognoscentes gratiam Dei qua mihi da-
ta erat, Iacobus, & Cephas, & Ioannes, qui uideba-
tur esse columna, dexteris dederunt mihi & Barna-
bae societatis, ut ipsi quidem ad circumcisionem, nos uero
ad gentes. Ex quibus facile sciri potest diuinum
Apostolum Ioannem nondum reliquisse Iudeam,
atque post eorum quidem Hierosolymis reditum,
cum inter sanctos Apostolos Barnabae et Paulum de
Marco exorta esset contentio, ille quidem accepto Mar-

Gal. 2.

co nauigauit in Cyprum, diuinissimus autem Pau-
lus cum una cum Sila Syriam & Ciliciam obisset,
uenit in Lycaoniam. Cum illic autem uirum omni
ex parte optimu Timotheum circumcidisset, in Phry-
giam & Galatiam profectus est, pretatis semina
deiciens. Prohibuit enim eos, inquit, Spiritus san-
ctus loqui sermonem in Asia. Deinde cum Mysiam
trauissent, conati sunt etiam Bithynis salutarem pra-
dicationem tradere, & a diuino Spiritu sunt rursus
prohibiti. Cum uenissent autem Troadem, in Macedo-
niam a gratia euocati sunt. Deinde post Macedo-
niam cum Atheniensibus & Corinthijs diuina co-
gnitionis radium attulissent, uenerunt Ephesum.

Erat autem una cum Apostolo Aquila & Pri-
scilla. Docet itaque beatus Lucas, quod ingressus in
Synagoga, cum Iudaeis locutus est, qui cum eum ro-
gassent ut illic una cum eis ageret, non cessit, sed in
Iudeam enauigauit. Clarum est ergo quod Epheso-
rum ciuitas salutarem praedicationem nondum eo
tempore acceperat. Neque enim relictis fidelibus di-
uinus Apostolus uenisset in Synagoga Iudeorum.
Quinetiam ea quae in historia consequuntur hoc do-
cent apertius. Cum enim e Iudea redisset, reperit
Ephesi aliquos numero duodecim, qui Catechismum
quidem audierant, sed diuini Spiritus gratiam non
acceperant, sed Ioannis baptismum solum sciebant.

Cum eos ergo baptizasset, duobus simul annis ibi uer-
satus est, docens Ephesios decreta salutaria, & pri-
mum quidem disseruit in Synagoga. Sed quandoqui-
dem Iudaei pro more contradicebant, in schola Ty-
ranni doctrinam exercebat. In hac ciuitate etiam
uiciorum eius color ac superficies morbos expu-

Act. 16.

Act. 18. 19.

19. m. p. 16. -
m. qui au-
ditiore tan-
tu in fide in-
stituti erant.
du. 17. 18. 19.
m. uero.

lit. & *Demon* in *Scena* filios insiliens exclamavit. *Iesum* cognosco, et *Paulum* scio, nos autem qui *clit*. In hac etiam combusta sunt scripta maleficarum et tium & praestigiarum, quorum pretium computarunt, & inuenerunt argenti quinquaginta milia. Quod ergo non diuinus *Ioannes*, sed admirabilis *Paulus* salutem praedicationem eis primus tradidit, nos aperte docuit. *Actuum* historia. Quod autem etiam epistolam postea scripserit, ipsa nos docent. *tere*, Dicit enim in fine, *Ut* autem et uos sciatu qua circa me sunt, quid agam, omnia uobis nota faciet *Tychicus* dilectus frater & fidelis minister in *Domino*, quem misi ad uos in hoc ipsum ut cognoscatur que circa nos sunt, & consoletur corda uestra. *Beatum* autem *Tychicum* *Roma* misit, id quo dicit in secunda ad *Timotheum*. Cum enim discesset, diligens huc uenire ad me. *Demas* enim me reliquit, diligens huc seculum, & abiit *Thesalonicam*. *Crescens* in *Galatiam*: *Titus* in *Dalmatiam*. *Lucas* est mecum salu: accipe *Marcum*, et duc tecum: est enim utilis ad misterium, subiunxit. *Tychicum* autem misi *Ephesum*. Quod autem hanc ultimam scripserit epistola, in ea aperte docet. Ego enim iam delibor, et tempus resolutionis meae instat. Qui ergo *Ephesii* praedicauerat, secundo in *Macedoniam* & *Achaiam* profectus est, & illinc in *Iudaam*. Deinde cum *Ephesi* uersatus esset, uenit *Roma*. *Ostium* est autem *Tychicum* fuisse tabellarium literaru ad *Ephesios*. Clarum est ergo eum, cum eis *Euangelium* antea praedicasset, hanc scripsisse epistolam. Epistole autem prima quidem pars continet doctrinam diuinae praedicationis, postrema autem pars moralem adhortationem.

Epistolae
Tychicum.

2. Tim. 4.

INTERPRETATIO
EPISTOLAE AD
EPHESIOS.

PAULVS Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei sanctis, qui sunt *Ephesi*, & fidelibus in Christo Iesu, Gratia uobis, & pax a Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.] Posuit rursus praepositionem, *Per*, in Deo & Patre, eorum qui cum diuinitate unigeniti bellem gerunt ora obstruens, & docens eam non significare paruitatem. In salutatione autem laude & bonis uerbis eos profecutus est, eos enim sanctos & fideles appellauit. **BENEDICTVS** DEVS & Pater Domini nostri Iesu Christi.] Manifestum est eum qui dem esse nostrum Deum, Domini autem nostri patrem. Hoc autem annotauimus etiam interpretantes secundam epistolam ad *Corinthios*. **QUI** **BENEDIXIT** nos in omni benedictione spirituali in caelestibus in Christo.] Dedit enim nobis dona diuini spiritus, dedit spem resurrectionis, immortalitatis promissiones, & pollicitationem regni caelorum, & dignitatem adoptionis in filios. Ea uocauit spirituales benedictiones. Et adiecit, In caelestibus, sunt enim dona caelestia. Quia autem nonnulli existimabant esse recentem praedicationem, eamque contemnebant, ut quae esset legis institutione recentior: de eo quoque docet necessario. **SICVT** **ELEGIT** nos in ipso ante mundi constitutionem.] Ab initio enim ante constitutionem mundi quae ad nos pertinebant praesciuit & praefiniuit. Docet autem etiam quam de causa elegerit. **VT** **BEATI** **MVS** **SANCTI** **ET** **IMMACULATI** in conspectu eius.] Et quomodo elegit eos qui nondum nati erant: **IN** **CHARITATE** **QUI** praedestinauit in adoptionem filiorum per Iesum Christum in ipsum.] Et praesciuit nos, & dilexit, &

Ab initio.

Ab initio, ab omni reprehensione alieni.

Ab initio, ab omni reprehensione alieni.

*enim in cha-
ritate nos
prædestinas-
set. seu præsi-
uisset.
xpl. & dicitur
quod dicitur
autem, prout
eius volunta-
ti visum est,
aliter. secun-
dum bene-
placitum vo-
luntatis sue.
Psal. 85.
C. 146.
Abac. 2.
dicitur, id est
in gratiam
gratos nos
fecit.
filio suo non
est tu Gra-
co.
in epistola
vult in nos,
quam alium
de in nos ef-
fudit.
in epistola
vult in nos,
pate factu
nobis myste-
rio, aliter,
notâ nobis
faciens mysterium. in inuentione ad dispensationem.
ἀνακαταλύσει, in summam colligere. Rom. 8.*

nostram vocationem præconstituit, vt nos filiorum adoptionis donum perciperemus, per seruatorum nostri dispensationem. Illud autem. In ipsum, dicit Patrem, pro eo quod est, vt eius filii appellemur. Deinde de honoris & liberalitatis magnitudinem admittant, subiunxit. **SECUNDUM** propositum voluntatis suæ.] Hoc enim, inquit, voluit, hoc ei placuit. **SECUNDUM** enim hoc est beneplacitum, solet ponere scriptura pro beneficio afficiendi voluntate. Bene complacitum est, inquit, Domine in terra tua, & Complecet Domino in timoribus eum, & Si subtraxerit se non complacet anima mea in ipso. **IN LAudem** gloriæ gratiæ suæ.] Insignis, n. benefici magnitudo vel ingratorum linguas ad gratiarum actionem incitat. **IN QUA** gratificauit nos in dilecto filio suo, in quo habemus redemptionem per sanguinem eius remissionem peccatorum.] Dignus qui amaremur nos fecit mors Domini. Per illam enim peccatorum depositis maculis, à Tyranni seruitute liberati, diuinæ imaginis characterem recepimus. Docet autem etiam quomodo ea assecuti sumus. **SECUNDUM** diuitias gratiæ eius, quæ superabundauit in nobis.] Misericordiæ enim fontes effundit, & eis nos fluentis irrigat. **IN OMNI** sapientia & prudentia, vt notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ.] Mysterium voluntatis suæ occultam voluntatem vocauit. Cum hæc enim, inquit, ab initio præconstituisset, postea reuelatur. Hoc enim subiungit **SECUNDUM** beneplacitum eius quod proposuit in ipso, in dispensatione plenitudinis temporum.] Illud, in ipso, dicit in Christo. Plenitudinem autem temporum vocat tempus à Deo definitum. Ita etiam in epistola ad Galatas. Quando autem venit plenitudo temporis. **INSTAURARE** omnia in Christo, quæ in cælis, & quæ in terra sunt in ipso.] Hæc docet apertius in epistola ad Romanos. Securus enim

Gal. 4.

quod omnis creatura, inquit, ingemiscit, & parturit vique adhuc. Et rursus. Expectatio creaturæ reuelationem filiorum Dei expectat. Hoc etiam dicit in epistola ad Hebræos. Vt sine Deo pro omni mortem gustaret. Sola autem diuina natura est ab egestate aliena. Omnis verò creatura opus habebat susceptæ carnis dispensationis medicamento. Elementa enim quæ propter vsum hominum facta fuerant, vt essent corruptioni & interitu obnoxia effecit, quando quidem cum etiam mortalem factura erat transgressio. Quæ sub aspectum autem non cadunt, potestates, egresserant, vt est verisimile, dum viderent improbitatem quæ versatur in hominibus. Si enim latantur propter vnum peccatorem qui agit penitentiam, vt dicit Dominus: clarum est eas ægre ferre, dum videntur contraria, sed humanæ naturæ ab vni genito susceptis, morte soluta, & resurrectione ostensa, & comitem resurrectionis dato pignore, tristem illam numerum discessit. Itaque. *ἀνακαταλύσει*, hoc est, in summam collectionem, appellat breuem rerum mutationem. Per dispensationem enim quæ est in Christo Domino, & hominum natura resurgit, & incorruptionem induit, & creatura quas videtur, ab interitu & corruptione liberata incorruptionem assequetur: & eorum qui sub aspectum non cadunt populi peritus, & gemitur. Hoc per hæc verba docuit diuinus Apollolus. Non enim simpliciter dixit, Cælum & terram, sed, quæ in cælis & quæ in terra sunt, & ostendit hoc est, in Christo. **IN QVO** etiam & nos sorte vocati sumus, prædestinati secundum propositum eius suæ.] Cum nos, n. ab initio prædestinasset, ad hæc autem sorte elegit, qui quæcunque vult facit. Porro prædestinati sumus. **VT SIMVS** in laudem gloriæ eius nos respicientes, qui in Dominum Christum credidi-

in epistola ad Hebræos.

Heb. 2.

Luc. 15.

*in epistola ad Galatas
sorte electi.*

καὶ οὐκ ἔχετε,
cum credis
difficili.

Psal. 4.

ἀρετῶν,
arra.

ἀκούεις τὴν
ῥῆσιν ἡμῶν
στῆ, ἀνδρα
fide vestra.
mensuram
tionem.

1. Cor. 1.

mus, laudant eorum bonorum auctorem. IN QUO
& vos, cum audissetis verbum veritatis. Euangelium
salutis vestrae, in quo & credentes signati estis spiri-
tu promissionis sancto.] Non solum enim audistis
istis, sed etiam credidistis, quia de causa sanctissimi eius
spiritus gratiam adepti estis. Illud autem, signati
estis, simile est dicto Prophetico. Signatum est super
nos lumen vultus tui Domine. Pro eo quod est, ve-
luti quoddam signaculum spiritus donum accep-
stis. Ipsam autem vocat promissionem, nempe quod
promittat Dominus se missurum gratiam spiritus.
quod est pignus hereditatis nostrae.] Si enim data
gnitudinem eorum quae expectantur. Si enim data
gratia, per quam fiebant miracula, & mortui excita-
bantur, & leprosi mundabantur, & Demones expel-
lebantur, & alia his fiebant similia, arrae locum obti-
neret, clarum est fore ut qui credunt, maiorem gloriam
assequantur. IN redemptionem acquisitionis, in
laudem gloriae ipsius.] Haec, inquit, arrae nobis in
praesentia data est, ut nos quidem a tyrannide inimici
liberaret, Deo autem familiares redderet, ut ipsam
perpetuo laudaremus, gratiae & accepti benefici me-
mores. PROPTEREA & ego audiens fidem ve-
stram quae est in Christo Iesu, & dilectionem in omnibus
sanctos, non cesso gratias agere pro vobis, memoria
vestri faciens in orationibus meis.] Hinc nonnulli
coniecerunt diuinum Apostolum scripsisse hanc epi-
stolam, cum eos nondum vidisset. Oportebat autem
eos animaduertere, quod etiam scribens ad Corin-
thios, cum quae graui ac molesta erant audiuisset,
eam misit. Renunciatum est enim mihi, inquit, Fra-
tres ab iis qui sunt Chloes, quod contentiones sunt
inter vos, Quomodo ergo illic cum quae mole-
sta erant, audiuisset, dolens scribit, ita etiam cum de
his quae grata erant audiuisset, texit laudationem.
Laudat autem, eos non solum propter studium pie-
tatis, sed etiam propter liberalitatem in sanctos, &
propter haec laudat Deum omnium bonorum aucto-
rem, & dicit. V T D E V S D O M I N I nostri Iesu

Christi pater gloriae, det vobis spiritum sapientiae &
revelationis, in agnitione eius, illuminatos oculos
cordis vestri.] Orans autem peto ut vos impleami
in spirituali sapientia, ut cognoscatis fructum bono-
rum quae sperantur. Hoc appellauit revelationem.
Iud autem, Deus Domini nostri Iesu Christi, posuit
per diuisionem. Eundem enim eiusdem Deum & Pa-
trem appellauit. Deum quidem, ut hominis. Patrem
vero ut Dei. Gloriam enim diuinam naturam nomi-
nat. Ita etiam in epistola ad Hebraeos. Qui est splen-
dor gloriae, hoc est, diuinæ naturæ. Ita etiam diuinus
Ezechiel. Haec est, inquit, similitudo gloriae Domini.
Quoniam enim omnino fieri non potest ut diuina
natura dignoscatur, eam gloriam nominant, ab ado-
ratione & glorificatione appellationem imponen-
tes. V T S C I A T I S quae sit spes vocationis eius,
quae sit hereditas gloriae hereditatis eius in sanctis, &
quae sit super eum magnitudo virtutis eius in nos
qui credimus.] Supplico autem ut intelligenti lu-
mine cordis vestri visus illustretur, ut dignoscatis pro-
pter quoniam vocati sumus, & promissorum bono-
rum magnitudinem praenoscatis. Carne autem lin-
guale laudare Dominum, & donorum ostendere ma-
gnitudinem, multa nomina simul congerit ea pro vi-
tibus ostendere contendens. Propterea spem voca-
tionis, & diuitias gloriae hereditatis, & exuperan-
tiam potentiae magnitudinem, & beneplacitum vo-
cantem, & alia quaecumque sunt eiusmodi colligit. Exu-
perantem autem potentiae magnitudinem posuit, cum
suis ignominiam animo veisisset, & quanta per
eum recte gessisset cogitasset, hoc enim subiunxit.
S E C U N D U M operationem potentiae virtutis eius,
quam operatus est in Christo, suscitans illum a mor-
tuis, & constituens ad dexteram suam in caelestibus, su-
pra omnem principatum, & potestatem, & virtutem,
& dominationem, & omne nomen quod nomina-
tur non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro,
& omnia subiecit sub pedibus eius.] Clarum est

† haereticus
pater, mentis
vestrae.

Heb. 1.

Ezech. 2.

mensuris,
qui creditis
mus.

autem, sua.

Psal. 8.

eum hæc omnia posuisse, tanquã de homine, et enim de causa etiam admiratione ductus est. Quod enim qui Deus est vnã cū Deo sedeat, & qui est filius vnã cum patre regnet, non est admirabile. Cū enim eadem sit natura, ei quoque potestatis coniuncta est societas. Quod autem sumpta ex nobis natura eiusdem honoris cum eo qui sumpsit sit particeps, ve nulla videatur adorationis esse differentia, sed per naturam quæ cernitur, quæ non cernitur adoretur diuinitas, hoc verò omne miraculum superat. Et ideo diuinitas etiam Apostolus supra modum admirans, primum quidem laudat insignem potentie magnitudinem. Deinde operationem potentie virtutis, & quærit vocabula quæ possint significare rem admirabilem, & quæ superant omnem opinionem. Primum enim inquit, eum suscitauit à mortuis. Clarum est, quod hominem. Deinde sedere fecit, & ostendens honoris magnitudinem, adiecit, ad dextram sedes. Quin etiam ostendit regiam. In cælestibus. Deinde & subiectos. Super omnem principatum, & potestatem. Et cum persecutus esset omnia nomina eorum quæ sub aspectum non cadunt, quæ didicimus, adiecit quod est aliquos eorum nescimus, postea tamẽ cognoscemus in vita futura. Et hi omnes subiecti sunt. Et addidit Propheticum testimoniũ. Omnia. n. subiecit sub pedibus eius. Iam verò hoc quoq. posuit Propheeta, tamquam de homine. Quid est enim, inquit, homo, quod memor es eius, aut filius hominis, quod uisitas eum? **A** **T** ipsum dedit caput supra omnem ecclesiam, quæ est corpus ipsius.] Christus Dominus obtinet societatem capitis. Qui autem in ipsum credunt, capiunt. **E** **T** plenitudo eius qui omnia in omnibus adimpletur.] Ecclesiam uocat cæcæ tum fidelium. Eam appellauit quod est corpus Christi: patris autẽ plenitudinẽ. Eam autem impleuit donis omnis generis, & in ea habitat, & obambulat, ut est vox Prophetica. Hoc autem in futura uelut fiet perfectius. Nam hoc etiam docuit scribens ad Corinthios. Cū enim dixisset, ultimus inimicus destruitur mors, &. Omnia subiecit sub pedibus eius

Psal. 8.

in) arduis r) in) uelata, supra omnia ecclesia.

1. Cor. 15.

postremo posuit. Ut sit Deus omnia in omnibus. Et illa quidẽ pluribus exposuimus. Diceremus autem etiam hæc breuiter. In præsentem uita Deus est in omnibus. Habet enim naturam quæ non potest circumscribi: sed non est omnia in omnibus, quãdoquidem alii quidem impie, alii uerò iniuste se gerunt, habitat autem in iis qui ipsum timent, & in iis qui sperant in eius misericordia. In futura autem uita cessante mortalitate, & peccato non amplius locum habente, erit omnia in omnibus.

CAPVT. II.

Et vos cum essetis mortui delictis & peccatis uelut in morte affecti peccati operatio, ea enim mortem peperit. **S**ECUNDVM sæculum mundi huius.] Mundum uocat creaturas. Sæculum autem, uitam præteritam. **S**ECUNDVM principem potestatis aeris.] Aeris nos nunc operatur in filiis dissidentie.] Aeris potestatem, quæ olim fuisse creditam per improbitatem, impietatis & improbitatis magister effectus est. Non tamen in omnes imperium non admittunt. Eos enim appellauit filios inobedientie diuina beneficia Ephesius in memoriam reuocans, quod eum iam essent mortui per peccatum, & essent in potestate Diaboli, eos salute dignatus est. Ne se autem reprehendi existimarent, quod eis illorum uitam in memoriam reuocaret, seipsum quoque coniungit, communem morbum indicans. **I**n desideris carnis nostræ, facientes uoluntatem carnis & cogitationum. **A** **T** eramus natura filii iræ, si reprehensionẽ, sed etiam in ipsam animam. Mens enim prior recipit inclinationem ad ea quæ sunt detestabilia: deinde ita per carnem exequitur ea, quæ indignos, & ultimo supplicio. Ita Antichristum ap

ar) uelata, inobedientia.

πελάσει ἄνθρωπον, cum sit diuinus. & cum sit diuinus. & cum sit diuinus. & cum sit diuinus.

cuius, nō est in Græco.

ἡ ἀποκατάστασις, exuperantes, in se ipsos.

1. Tim. 2.

enim, nō est in Græco. τίμηκε, ὁπρὸν

pellauit filium perditionis, hoc est dignū perditione, seu dignum qui periret. DEVS autē qui diuus est in misericordia, propter nimiam charitatem suam quā dilexit nos, & cum essemus mortui peccatis, conuulsit nos Christo, cuius gratia estis saluati.] Et tamen cum ita affectū essemus, Dominus Deus qui habet abyssum bonitatis, effecit nos participes in mortali uitā Domini nostri. Hoc. n. dicit, Conuulsit nos Christo. Cū. n. ille resurrexerit, nos quoque speramus fore ut resurgamus. In illo enim ea que ad nos pertinent rectē se habuerint. Deinde docet aperitius doni magnitudinem. C. V. I. V. S. gratia estis seruati.] Non enim propter optimam nostram uitam uocati sumus, sed propter eius qui nos seruauit charitatem. Et contempsit uitam, & considerē facie in cœlestibus in Christo Iesu.] Cū is enim surrexisset, nos quoque spe resurreximus, & cū is in uia cum Patre sedeat, nos quoque sumus honoris participes. Est enim caput nostrum, qui cum eo sedet, nostre est primitiæ qui cum eo regnat, nostram enim naturam induit. V. T. ostenderet superuenientibus faciem abundantem diuitiis gratiæ suæ, in bonitate sperat nos in Christo Iesu.] Nunc. n. honorum gratia sperat magnitudo est quidem omnino ignota fidelibus fideles autem uident tāquam in speculo & in imagine. Per fidem enim ambulant, non per speciem, tunc autem uidebunt faciem ad faciem, tunc fideles & infideles uidebunt naturam ex nobis sumptam ab omni creatura adoratam, & sanctos unā regnantes. Si. n. commortui sumus, inquit, & conuulsus es. Si sustinemus, & cōregnabimus. GRATIA enim estis saluati per fidem.] Dei gratia nos his bonis dispensata est. Nos. n. solam fidē attulimus. Quin eius etiā diuina fuit gratia adiutrix, Hoc. n. subiunxit. Et hoc nō ex uobis. Dei. n. donū est, nō ex operibus. Vt ne quis catus accessimus, & cū accessissemus, non exegit uitam puritatis & innocentiam, sed sola fide suscepta cōdona uit peccata. I. P. S. I. V. S. n. sumus factura, creati in Chri-

sto Iesu in operibus bonis, quæ preparauit Deus ut in illis ambulemus.] Illud, Creati, hic posuit pro re-generatione. Vocauit nos, inquit, per suam bonitatem ineffabilem. obediuius: & cum credidissemus, sumus salutem consecuti. Sed ante baptismum quidē sciamus a nobis uirtutem non exegit, post baptismū uero ei etiam iubet hærere, & eam tenere. Hoc. n. dicit, in operibus bonis, ut in illis ambulemus. Priora uerba rursus eis in memoriam reuocat, ut diuini benefici ostendat magnitudinē. PROPTER quod memores estote quod aliquando uos eratis gētes.] Hic est ponendum incisum. IN carne, qui dicebatur praputium ab ea que dicitur circumcisio in carne.] Hoc autem dicit. Vos qui dicebamini praputium in carne. Hoc autem uos appellabant qui circumcisionem carnis manu factam habebant nullam habebatis cōmunionem cum benedictionibus Israël. Hoc enim docent ea que sequuntur. Q. V. O. D. eratis in illo in tempore sine Christo, alienati a conuersatione Israël, & hospites testamentorum, promissionis ipsi nō habentes, & sine Deo in hoc mundo.] Vult ostendere Christum Dominum eis omnia bonitatis Dei cognitione destituti, nec bona Israël pro qua aliquando eratis longē, facti estis propē in sanguine Christi.] Vos n. qui procul debebatis, & ab Israël separati eratis, familiares effecit Christus. Hoc dixit. Propē facti estis. I. P. S. I. V. S. enim est pax in carnis soluens, inimicitias in carne sua: legem mandatorum decenter euacuans.] Ipse enim fuit pax & amor & conciliator. Ipse effecit ut qui ex illis & ex nobis debebant, in unum corpus redigerentur: & ut lex cessaret, que instar cuiusdam muri nos a nobis inuicem arcebat, prius autem inimicitias que nobis cum Deo intercedebant sustulit, cū suam carnem pro nobis dedisset pretium redemptionis.

χαριστίας, qua sit manu facta.

μαρτύριον, in te institutio ne. ἕτοιμοι τῶν θεῶν, alie ni a testamētis. ἄδιοι, Deo carentes.

λέγει, qui soluit, ἐν δόγματι, in decretis. ἀγὰρ νόμος, otiosam & inutilem reddidit.

Hoc ubi fecit, curavit ut omnia illa cessarent, quae nos & illos seungebant. Hoc enim dixit, legem mandatorum. Non enim sustulit illud, Non adulteraberis. Non occides. Non furaberis. Non dices falsum testimonium aduersus proximum tuum. Nec illud, Honora patrem & matrem tuam. Nec hoc, Non concupisces uxorem proximi tui, & quaecumque sunt eius modi. Ea enim ostendit Christus Dominus ei qui voluit discere viam vitae aeternae. De cetera autem scriptura appellauit doctrinam Euangelicam: quoniam in animi electione sita est perfectionis recta executio. Qui enim potest, inquit, capere, capiat, & si uis perfectus esse, vende quae habes, &c. Quando ieiunas. Haec sunt non ex lege, sed ex libera animi uoluntate. Illa autem lege statuit, quae ab initio quando est naturam fabricatus, in ea inscripsit. Vnde condit in seipso, in vnum nouum hominem faciat pacem, ut reconciliet ambo in vno corpore Deo, per crucem interficiens inimicitias in semetipso. Interfecit inimicitias in cruce, ab omni reprehensione aliena oblata hostia. Reconciliauit autem utraque, nempe eos qui erant ex gentibus, & eos qui ex Iudaeis, in vno corpore, quod pro omnibus oblatus est, ut ipsi essent vnum corpus. Omnes autem credentes vocauit vnum hominem, quoniam omnium quidem vnum est caput Christus Dominus: corporibus autem locum obtinent qui salute digni sunt habitari. Et veniens euangelizauit pacem vobis qui longè fuistis: & pacem iis qui propè. Longè dicitur gentes: propè autè Iudaeos. Quoniam per ipsum habemus accessum ambo in vno spiritu ad Patrem. Hoc est simile iis quae dicta sunt à Domino. Nono venit ad Patrem, nisi per me. Ipse nos, inquit, adduxit ad Patrem. Adduxit autem, spiritali gratia dignatus, & ego iam non esis hospites & aduenae, sed esis ciues sanctorum & domestici Dei. Sanctos hic dicit non eos solum qui sunt gratiae, sed eos qui fuerunt in lege, & ante legem. Nam etiam de Abraham dixit idem Apostolus quod suscepit ciuitatem quae

Idem dicitur, hoc est, plura. x. l. p. dicit. Matth. 19, Matth. 6.

vt, p. o.

non recipiunt, & iis qui longè erant, & iis qui propè.

omnes dicit, conciuies.

habet fundamenta, cuius est Deus opifex & creator. Maximam, inquit, dignitatem assecuti estis, Deo qui dem familiaritate coniuncti, sanctorum autem conciuies effecti. **SUPER** RANDIFICATI SUPER FUNDAMENTUM APOSTOLORUM & PROPHETARUM. Prophetas hic dicit non Prophetas noui testamenti, sed Prophetas veteris. Praeposuit autem Apostolos, quoniam praedicationem per illos accepimus. **IN** SUMMO ANGULARI LAPIDE IESU CHRISTO. Quemadmodum dixit quod non esse caput corporis, ita eum vocat aedificii summum angularem lapidem. Duos enim muros coniungit, & eos qui ex Iudaeis, & gentibus crediderant vnit collat anguli. **IN** quo omnis aedificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino, in quo & vos coedificamini in habitaculo Dei in spiritu sancto. In iis quae ante interpretati sumus Dei plenitudinem appellauit ecclesiam: & hic etiam templum & habitaculum. Illorum autem & horum coniunctio non facit angulus, aedificationem autem gratia spiritus, diuinas doctrinas asserens per praedicatores uenturatus.

CAP. III.

IN IIS rei gratia ego Paulus uinctus Christi Ierationem gratiae Dei, quae data est mihi in uobis, quoniam secundum reuelationem notam mihi factam est sacramentum, sicut supra scripsi in breui: prout potestis legentes intelligere prudentiam meam in mysterio Christi. Vult quidem dicere, quod cum scirem hanc uestram uocationem, & exactè cognoscerem, & quomam, & quomodo uocati, & propter quam uocati esis, ora Deum uniuersorum ut uos bene. Plurima autem interiecit, significans beneficii magnitudinem. Narrat autem etiam quomodo fuit uocatus, & quomodo diuinam accepit gratiam, & quod gentium praedicationi praefectus est, docens non sibi uel maxime conuenit praedicare, & quod non inuadit in aliena, sed ea quae sibi iussa sunt exequitur. Illud autem, ante scripsi paucis, non ut non-

sancto non est in Graco

in quibus, in uos. ap. l. p. dicit, prius scripsi, in dicitur, paulo ante.

nulli existimarunt, alteram scripsit epistolam. Neque enim de iis quæ ad seipsum pertinent dixit, illud, Antè scripsi, sed de mysterio. Hoc enim dixit. Per reuelationem notum factum est mihi mysterium, sicut prius scripsi paulo antè, hoc est, de quo nunc scripsi. De eo enim scripsit ab exordio usque ad hunc locum. **Q**UO D aliis generationibus non est agnitus filius hominum, sicuti nunc reuelatum est sanctis Apostolis eius & Prophetis in spiritu.] Antiquis quidem Prophetis notum fuit, sed nõ sicut nunc. Non enim uidebant, sed de rebus antè scribebant. Ita etiã dixit Dominus in factis Euangeliis. Multi prophetae, & reges & iusti cupierunt videre quæ uideritis, & non uiderunt. Nunc autem primis reuelatum est Apostolis. Deinde de Prophetis. Multi enim tempore Apostolorum Propheticam gratiam acceperunt, Quid autem reuelauit? **G**ENTES esse coheredes, & concorporales, & cõparticipes promissionis eius in Christo Iesu per Euangeliũ. Cuius factus sum ego minister secundũ donum gratiæ dei quæ data est mihi secundũ operationẽ virtutis eius.] Quoniam fideles vnũ corpus esse dixit, dicit fore ut gentes sint eiusdem simul corporis, & quoniã hereditas existimata fuerat Iudeorum, gentes rursus nominauit coheredes, & cum Iudei arbitrarentur suas esse solum promissiones, hoc enim dixit etiam in epistola ad Romanos, Quorum sunt promissiones; rursus uocauit gentes promissionis cõparticipes. Hæc autem, inquit, acceperunt per Euangeliũ, cuius ego prædicator & minister per ineffabilem eius qui me uocauit beneficentiam, & inenarrabilem eius potentiã. Dicit autẽ etiam quoniam de causa meminit potentiæ. **M**HI enim sanctorum omnium minimo data est gratia hæc, in gentibus Euangelizare inuestigabiles diuitias Christi.] In me uim lux potentiæ ostendit, qui cum essem indignus me uocauerit, & mihi gentes docendas crediderit. Porro autem sanonũ os impudens apertè obstruxit, dum Christi inuestigabiles diuitias appellauit.

Lus. 10.

Clarum, eiusdem simul corporis.

Rom. 9.

inuestigabiles.

Ille enim dicens Patrem creatorem filii, dixit Patris substantiam eius substantiam comprehendisse. Diuinitus autem Apostolus nõ solum diuinam Christi naturam sed etiam diuitias dicit inuestigabiles. Et quomodo prædicas, si sunt diuitiæ inuestigabiles? Hoc enim ipsum, inquit, prædico, quod sunt inuestigabiles. Hoc enim subiungit. **E**T illumina re omnes quæ sit dispensatio sacra menti absconditi à seculis in Deo qui omnia creauit.] Non inuestigata quæ inuestigari non possunt, sed quod nunc reuelatum est mysterium doceo eos qui nesciunt. Olim enim erat id occultum, & soli Deo cognitum, qui omnia fecit vnã secum operante vnus filio. **U**T innotescat principibus & potestatibus in ecclesiis per ecclesiam multiformis sapientia Dei, secundum præuisionem sæculorum, quam fecit in Christo Iesu Domino nostro.] Nam nec potestates quidem quæ sub aspectum non cadunt, sciebant mysterium sed per dispensationem quæ est in ecclesia, ineffabilem Dei sapientiam didicerunt: Secundum præuisionem autem sæculorum dicit, pro eo quod est. Hæc autem secula proposuerat, fecit autem per dispensationem quæ fuit in Christo Domino. **I**N quo habemus fiduciam & accessum in confidentia per fidem eius.] Ipsi enim credentes, per ipsum ad Deum & Patrem adducti sumus. **P**R O P T E R quod peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro uobis, quæ est gloria uestra.] Rogo ergo ut diuinum auxilium assequar, ut fortiter eoram quæ molesta & difficilia ac solunt proper uestram salutẽ. Mea enim in his fortitudo & tolerantia uestra est gloria. Cũ hæc omnia in medio interiecisset, reuertitur ad præcationem, & dicit. **N** V I V S rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in cælis & in terra nominatur.] Proprie patet, & uere pater Deus. Non enim fuit primus filius, donde pater, sed semper pater est, & natura pater, autem Patres, siue sint corporales, siue spirituales, & super traxerunt appellationem. Dicit autem in

post creauit, est in Græco dicitur, per se sum Christi sum. id, nunc innotescat. apertè, participatibus. multum varia, multiplex. fiducia, raptores, dicens di libertas. confidentia, omnia, fiducia. ne uis ex abiecto sim animo.

I. Cor. 4.

terra Patres eos qui sunt Patres natura, cœlestes autem Patres, vocat spiritales. Talis erat ipse diuinus Apostolus. Idque nos docuit, scribens ad Corinthios. Etli enim decem millia Pædagogorum habitis in Christo, sed non multos Patres: In Christo enim Iesu per Euangelium ego vos genui. Dicit ergo Rogans & obsecrans flecto genua mea, & supplico Patri Domini nostri Iesu Christi, qui verè est pater, qui non ab alio hoc accepit, sed ipse aliis impertit. Quid autem postulas? **VT** det vobis secundam diuitiarum gloriæ suæ, virtutem corroborari per spiritum eius in interiori homine Christum inhabitare.] Habet diuitias ineffabiles & immensam potentiam. Peto ergo vt vos hoc consequamini, vt per gratiam spiritus vestræ animæ sint habitaculum Christi qui vos seruaui: Deinde eos etiam docer quanam conferre oporteat ad huius templi constructionem. **PER** fidem in cordibus vestris, in charitate radicati & fundati.] Fide enim & charitate opus est, vt vos in his germinetis, firmitatem & constantiam veluti quandam basim & radicem habentes. **VT** possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, & longitudo, & sublimitas, & profunditas, scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi, vt impleamini in omnem plenitudinē Dei.] Fieri potest vt per fidem & charitatem spirituale gratiam assequamur, & per eam edificamus dispensationis quæ fuit magnitudinem. Per longitudinem enim & latitudinem profunditatem & altitudinem declarauit magnitudinem: quandoquidem ex eis significatur magnitudo. Illud autem. **VT** impleamini in omnem plenitudinē Dei. Pro eo quod est. Vt ipsam perfectè inhabitantem suscipiatis. Deinde eam orationis partem, in qua de dogmatibus seu decreta agitur absoluit Deum glorificando. **ET** autem qui potens est omnia facere superabundanter quam petimus, aut intelligimus, secundū virtutem quæ operatur in nobis: ipsi gloria in ecclesia & in Christo seculi in omnes generationes sæculi sæculorū. Amen.]

*ad id melius
pauit auu
ut r' iou ar
dum r' g' m
xom r' r' i
sot, vt per
spiritu eius
in interio
ri homine
Christus in
habites.*

*Impetatur
mari, longe
amplius s'at
cere.*

Laudo autem eum quod & vult & potest, & dar plura quam petimus. Ipsum autē etiam ab omnibus laudari conuenit tam in præfenti vita quam in futura. Postquam diuini beneficii diuitias sic ostendit, hortatur ad species virtutis **CAPVT IIII.**

O **B** **E** **R** **O** itaque vos ego vincus in Domino.] Vinculorum mentio sufficit ad incitandum ad virtutem vel eos qui sunt planè stupidi, & nullo sensu præditi. Propter vos, inquit, his sum constructus. Si nollem enim prædicare, ab his essem omnino liberatus. Aequum est autem diuinum Apostolum etiā in his admirari, quod de vinculis quæ pro Christo susceperat magis se iactat & gloriatur quam Rex de diademate. Quid autem obsecras? **VT** dignè ambuletis vocatione quæ vocati estis.] Vitæ institutionem vestræ vocationi conueniētem suscipiatis: Nec diuino beneficio scelerata se nefaria vita iniuriam faciat. Et quoniam gratias spiritales habentes, & miracula faciebant, & linguis diuersis loquebantur, & operatione Prophetica fruebantur, ea autem satis erant ad hoc vt intumescerent, & de se nimis elatè sentirent, de eo primum affert adhortationem. **CUM** omni humilitate & mansuetudine, cum patientia superantes inuicem in charitate, solliciti seruire vnitate spiritus in vinculo pacis.] Vnam estis consecuti gratiam, sors vnus diuersos emittit riuulos. Humilitate ergo & mansuetudine videntes, vos inuicem tolerate, & ex lege dilectionis seruate pacis vinculum. **VNUM** corpus, & vnus spiritus, sicut vocati estis in vna spe vocationis vestræ.] Vnum spiritum accepistis, vnum corpus effecti estis. Vna spes vobis data est resurrectionis & regni cœlorum. **VNUS** Dominus, vna fides, vnum baptisma, vnus Deus & pater omnium, qui super omnes & per omnia, & in omnibus nobis.] Posint vbique vnum, & vnus, coniungens ecclesiam. Vnum, inquit, Dominum habemus, vnum baptismū accepimus, vnam fidem attulimus. Vnus omnium nostrum Deus est & pater: conuenit ergo vt inter vos, tanquam inter fratres, habeatis cō-

*vidu, cogit
tamus.*

*recepto, duplas
dicitur, vobis
fortes.
quod est, et
studium ad
hibentes.
vobis r' s' s' s'
cut estam.*

cordiam. Atque super omnes quidem, significat dominium. Per omnes autem prouidentiam. In omnibus uero inhabitationem. **VNICVIQVE** autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi.] Hic eos consolatur, qui que uidebantur esse minora dona acceperant: & ostendit Dominum Christum ea dispertisse, propemodum dicens. Ne ægre feratis. Ipse enim ita ut nouit, uicique gratiam dimensus est. Prophetico quoque testimonio id quod dicit confirmat. **PROPTER** quod dicit. Ascendens in altum captiuam duxit captiuatatem, dedit dona hominibus.] Psalmus quidem dicit, accepit dona in hominibus. Ipse autem posuit illud, dedit. Vtraque autem facta sunt. Accipiens enim fidem, reddit gratiam. Pulchre autem & admodum accurate posuit Propheta illud, Captiuam duxit captiuitatem. Neque enim nos, cum liberi essemus, abduxit in captiuitatem, sed cum ipse nos contra in captiuitatem redegisset, liberate donauit. Deinde interpretatur ascensum. **QVOD** autem ascendit, quid est, nisi quod & descendit primum in inferiores partes terræ?] Ascensus significat descensum. Cum enim prius descendisset, & nostram salutem procurasset, deinde rursus ascendit. Inferiores enim terræ partes mortem uocauit. Etenim ita etiam dicit Propheta. Posuerunt me in lacu inferiori. Et rursus. Et substantia mea in inferioribus terræ. **QVI** descendit ipse est & qui ascendit supra omnes cælos, ut implet omnia.] Non enim alius descendit, & alius ascendit, sed ut paucis dicam, aliter descendit, & aliter ascendit. Cum enim descendisset incorporeus, ascendit cum corpore. Descensus autem non significat aliquam a loco ad locum transitionem, sed docet dispensationis magnitudinem, quod cum esset altissimus, se ad eum abiecit, & tantam humilitatem sustinuit. **ET** rursus dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios uero Euangelistas, alios uero pastores & doctores, ad consummationem sanctorum, in opus ministerii, in edificationem corporis

*Psal. 67.
in 10 vers. &
dedit.*

*ut dicitur,
illud autem
ascendit.*

*Psal. 67.
& 138.*

*ut in 10 vers.
hos quidem,
illos uero.
necnon quosdam
perfectione.*

nis Christi.] Erant illo tempore, ut sæpe dixi, qui Prophetica gratiam acceperant. Quinetiam meminere Actuum historia Agabi Prophetæ, & aliorum qui prophetabant Antiochiæ, in quibus erat etiam ipse diuinus Apostolus, erant & Euangelistæ. Ex his erat etiam beatus Philippus unus ex septem. Pastores autem & doctores eos dicit qui in ciuitate & in pago erant deputati & segregati. Qua de causa posuit eos post Euangelistas, quoniam illi obeuntes prædicabant. Hæc autem dona dedit ad edificationem & utilitatem credentium, eos enim appellauit corpus Christi. **donec** occurramus omnes in unitatem fidei, & agnitionis filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi.] Perfectionem autem in uita futura consequemur. In presenti ergo Apostolorum, & Prophetarum, & doctorum auxilio opus habemus. **ut iam** non simus amplius paruuli, fluctuantes, & circumferamur omni uento doctrine in nequitia hominum, in astutia, ad circumspectionem erroris.] Puerorum propria est leuitas & animi subita mutatio. Tales, inquit, eram ante uocacionem, ut qui huc & illuc instar fluctuum impellebamur, & iis qui nos decipiebant crederemus: uel autem appellauit uersutiam seu calliditatem. A uerbo autem **uorsutus**, quod significat ludere tessellis, hoc nomen finxit. Proprium est autem eorum qui ludunt tessellis, ut huc & illuc calculos transferant, & callidè hoc faciant. Insidias autem erroris uocauit machinationem. Neque enim Diabolus iubet aperte aduicari: sed uel per oculos inescat, uel per aures demulcet, nec iubet aperte Deum negare, sed efficit ut auguriam, aut sortibus, aut amuletis utamur. **Veritate autem facientes** in charitate, crescamus in illo per omnia qui est caput Christus.] Hoc etiam dixit in epistola ad Corinthios. In charitate non ficta, ita etiam hic iubet ueram habere charitatem, & per eam angere diuitias uirtutis in ipso Domino. Omnis enim, inquit, palmes in me non ferens fructum, tollitur, & in ignem mittitur: & quoniam eum rursus caput

*responderet, pro
to autem len
gendum.
dicitur.*

*tra uorsuta, ut
nō amplius.
in 10 uers. &
in impostura,
seu calliditate.
uorsutus, ad
insidias.*

*Veritate autem
facientes
tem, nō est in
Græca The.
2. Cor. 6.*

10. 15.

nominauit, ostendit quot bona à capite suppeditentur. **EX QVO** totum corpus compactum & conuulsum per omnem iuncturam subministrantis, secundum operationem in mensuram vniuersiufque membri augmentum corporis facit in adificationem sui in charitate.] Quemadmodum, inquit, ea per omnibus membris corporis suppeditat operationem sensus: sentiendi enim facultatis fons est cerebrum, in etiam Christus Dominus obtinens locum capitis, si sperit dona spiritus, in vnam iuncturam ac compactam coniungens membra corporis. Factum autem sensum appellauit, quando quidem ipse quoque denuciatum est ex quinque sensibus, & totum ex parte denuciatum. **HOC** igitur dico, & testificor in Domino.]

Rursus rediit ad exordium suasionis, & Domini memoriam vocat in testimonium. Teste, inquit, Domino hæc dico. Quid ergo testificatur? **VT IAM** non ambuletis, sicut & gentes ambulant.] Reliquas gentes dicit eas quæ nondum crediderunt. Quomodo autem illæ ambulant? **IN** vanitate sensus sui.] Impiis videntes cogitationibus, ea quæ non sunt in Deo referentes. **TENEBRIS** obscuratum habentes intellectum.] Dei ignorantiam appellauit tenebras.

Deinde etiam arguit vitæ iniquitatem. **ALIENATI** à vita Dei.] Vitam Dei appellauit vitam, quæ est ex virtute. Dicit etiam causam iniquitatis. **PER** ignorantiam quæ est in illis propter cæcitatē cordis ipsorum. Ita etiam dicit David Propheta. Dixit in spiritum in corde suo, non est Deus. Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in studiis suis. Cordis autem cæcitatē vocauit extremum stuporem. Nam quæ in sunt in corpore cæcitates nullum habent sensum, quoniam corpus est omnino mortuum. Hoc etiam dicit diuinus Apostolus. Subiungit enim. **QUI** desperantes.] Hic est ponendum incisum. **SEMET** ipsos tradiderunt impudicitie, in operationem immunditiae: omnis in avaritia.] Primum iniquitate, deinde satietate laborarunt. Cum in vitam enim improbam & sceleratam impigissent, paulatim stuporis & dolo

*καὶ οὐκ ἔτι
καὶ τὴν
καὶ τὴν
καὶ τὴν*

*καὶ τὴν
καὶ τὴν*

καὶ τὴν

καὶ τὴν

*καὶ τὴν
καὶ τὴν
καὶ τὴν
καὶ τὴν*

rit sensus priuationis morbo laborauerunt: Deinde secute quoduis peccatum perpetrant, flagitiosa vita vel plusquam ad satietatem vrentes. **PLURA** habendi auiditatem, posuit pro immoderatione. Ex hoc loco intelleximus & quod dictum est in epistola ad Romanos. Tradidit eos Deus in reprobum sensum. Ita enim appellauit permissionē. Hic enim aperte docuit quod seiplos libidini tradiderant. **VO** s autem non ita didicistis Christum, si tamen illum audistis, & in ipso edocti estis, sicut est veritas in Iesu.] Talis est disciplina impietatis. Christi vero disciplina est omnino contraria. Docet etiam quoniam sit. **DEPONERE** vos secundum pristinam conuersationem veterem hominem, qui corruptus secundum desideria erroris. Renouamini autem spiritu mentis vestræ, & induite nouum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia & sanctitate veritatis.] Veterem hominem non appellauit naturam, sed peccati operationem. Neque enim qui baptizatus deponit corpus, sed sordidum peccati induit mentem. Nouum autem hominem vocauit eum qui ex lege Evangelica vitam instituit. Hominem autem sit ab hominibus. Spiritum autem mentis, dixit spiritalem mentis incitationem & motionem. Porro autem dicit etiam quænam sunt propria noui hominis. **PROPTER** quod deponentes mendacium, loquimini veritatem vniuersi; cum proximo suo: quoniam sumus inuicem membra.] Est enim longe absurdissimum ut qui alterum alterius membra sumus, ea quæ non sunt inter nos inuicem dicamus, hoc enim non est membrorum proprium. Oculi enim vidēt præcipua fossas; & voragine, ea pedibus significant, & non totum corpus derimento occulis significant, nec mentiuntur ahi sensus inter se inuicem, est enim mendacii damnum commune. **IRA** & **INMIRA**.] Hic ponendum est incisum. **VT** nolite peccare.] Ea statuit, quæ sunt naturæ commode-

*καὶ τὴν
καὶ τὴν
καὶ τὴν*

καὶ τὴν

*καὶ τὴν
καὶ τὴν
καὶ τὴν
καὶ τὴν*

aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.] Estis enim luce diuina illuminati. **VT** filii lucis imbulati.] Quoniam eos lucem appellauit, vera autem lux uocatus est Dominus, appellauit eos filios lucis. **FRUCTVS** enim lucis est in omni bonitate, & iustitia, & ueritate.] Qui est sancti spiritus participet, rat fructus spiritus. **PROBANTES** quid sit beneplacitum **DEO.**] Et rationis estis participes, & sanctissimi Spiritus gratiam accepistis, facile ergo poteritis diiudicare ac discernere quoniam Domino placeant. **ET** nolite communicare operibus instructio- nis tenebrarum: magis autem redarguite. **Quæ enim occulto sunt ab ipsis turpe est & dicere. Omnia uer- tem quæ arguuntur, à lumine manifestantur. Omnia enim quod manifestatur lumen est.]** Vocauit uocalem, & filios lucis, lux autem ea arguit quæ celantur in tenebris. **Eis itaque præcipit ut non solum fugiant eorum congregationem, sed eorum etiam improbitatem arguant, PROPTER** quod dicit. Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabunt **CHRISTVS.**] Nonnulli autem exemplaria habent uer- *quæ uer- tibus* id est, Illucescet tibi **CHRISTVS** id autem eorum quæ dicta sunt consequentiæ maxime conuenit. Qui enim foecundiam, tanquam somnum deponit, Domini lucis radium suscipit. Sciendum est autem hoc non esse scripturæ testimonium, in diuina enim scriptura nusquam firmum inuenimus. Nonnulli autem interpretes dixerunt eos qui spirituales gratiam acceperant, aliquos Psalmos composuisse & diuinum Apostolum id innuere in epistola ad Corinthios. Unusquisque uestrum habet psalmum. **VIDETE** itaque fratres quomodo caute ambuletis, non quasi insipientes, sed ut sapientes: redimentes tempus quoniam dies mali sunt.] **Malos dies non uocatur ipsum tempus: Cuiusmodi enim improbitatem habuerit tempus: sed scelera & flagitia quæ in ipso perpetrantur. Et ideo dixit, redimentes tempus. Hoc est, Tempus non est uestrum. Inquilini enim estis, & uiatores transeuntes: Quæ ergo uobis aduen-**

in uobis, spiritus. in uobis, domino.

maior est, potius autem etiam.

impetores, illucescet tibi, The. uide tur legere. in uobis, id est, te tanget.

2. Cor. 4. in uobis, ex- tra, seu per- fecte.

ecidunt, forte forti & generoso animo: & præsentis tempore rectè, & ut oportet utimini. **PROPTER- TIA** nolite fieri imprudenter: sed intelligentes quæ sit uoluntas **DEI.**] Est enim extremæ dementiæ non obferuare & colere Dominum qui te serua uir. **ET** nolite inebriari uino, in quo est luxuria, sed implemini Spiritu sancto loquentes uobismetipsis in Psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus uestris Domino.] **Damno si ebrietate eiecta, in eius locum spiritalem reposuit. Hoc enim dixit, implemini spiritu, pro eo quod est, DEVM** perpetuo laudantes, & apud seipso uersan- tes, & cogitationem semper excitantes. Corde enim canit, non solum qui mouet linguam, sed etiam qui mentem excitat ad eorum quæ dicuntur intelligentiam. **GRATIAS** agentes semper pro omnibus, in nomine Domini nostri **IESU CHRISTI DEO & Patri.]** Non enim oportet pro se tantum laudare **DEVM** benefactorem, sed etiam pro omnibus qui beneficium acceperunt. Oportet autem hoc facere semper recordantes **CHRISTI** qui nos serua- tur. **AMBULETE** inuicem in timore **CHRISTI.]** Non oportet enim eis subuci, qui ut improbè & sceleratè aliquid faciamus præcipiunt: sed is qui in pietate vitam agunt. Et quoniam de subiectione legem sunt communem, per species deinceps suadet quæ sunt conuenientia. **MULIERES** uiris suis subditæ sint sicut Domino, quoniam uir caput est mulieris, sicut **CHRISTVS** caput est Ecclesiæ. Ipse est Saluator corporis eius.] **Admodum sapienter posuit exemplum diuinus Apostolus. Sufficit enim ad est- tatis inducendam in uxores maleuolentiam. SED** sicut Ecclesiæ subiecta est **CHRISTO:** ita & mulier uiris qui piam legem ferret. Quod enim piam legem ferat, exemplum indicat. Nullus autem pietatis alu- zatus ea quæ sunt sibi familiaria & necessitudine con- iuncta **DEO** præfert. **VIRI** diligite uxores ue-

in uobis, corde uestris.

in uobis, Dei.

in uobis, in uobis, ipse est seruator corpo- ris.

Heb. 7.

Hoc gna, tho
vacom.

Psal. 18.

fiens peccatum adulterii. Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus, pro eo quod est, non recte vultum cupiditate natura. Ita etiam de Levi dixit diuinus Apostolus. Erat enim adhuc in lumbis patris quando ei occurrit Melchisedech. Iubet ergo lumbos veritate succingere, ut res veras & stabiles extantamus, ET indui loriceam iustitiae. Rationis facultas quae est in corde, iustitiam conseruat & illustrat, ut nihil praeter iustum cogitet. ET caleant pedes in praeparationem Euangelii pacis. Ne ad se leratas actiones pedes mouete, sed Euangelii cursum implete, ut laudem etiam propheticae suscipiatis. Quam speciosi pedes Euangelizantium pacem, cum gelizantium bona. Posuit autem pacem, quoniam belli etiam meminit, ut inter nos quidem inuicem, & cum communi Domino pacem habeamus, cum solo autem Diabolo, & cum illius phalange in acie conligamus. IN omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignita extinguere. Sit vobis fides loco clypei. Illa enim vobis efficit Deum auxiliatorem: illa vobis belli praemia aperit, eorum qui vincunt renuntiationes, & coronas eorum qui se fortissimè gesserunt. Haec autem omnia extingunt tela maligni. Ea autem ignita appellauit, milites excitans, & iubens ut se recte muniant. ET GALIAM salutis assumite. Ipse, inquit, Dominus Christus reget vestra capita, & salute veluti quadam galea munit, ut quos insurgunt hostes sciet non suscipiatis. ET GLADIUM spiritus, quod est verbum Dei. Operationem autem spiritus appellauit spiritus. Operationem autem spiritus appellauit verbum Dei. Hoc autem dicit, quod tanquam verbo diuinus spiritus nostram salutem procurat. In crepa enim homo spiritalis Diabolum, & aufugit. Hoc enim significant ea quae consequuntur. ET OMNEM orationem & obsecrationem orantes in omni tempore in spiritu: & in ipso vigilantes in omni instantia & obsecratione. In quibus bellum assidue inuinet, non possunt dormire. Propterea

expropi
olis toleran
tia.

diuinus etiam Apostolus iubet vigilare, & assidue orare, & corporis laborem non remittere, sed hoc cum magna tolerantia facere. Praecipit autem ut non erent pro se solis, sed etiam pro omnibus qui sunt eiusdem fidei. Hoc enim subiunxit. PRO omnibus sanctis. Iam verò ostendit etiam suam humilitatem simul & insatiabilitatem. Simul enim & humilitatem ostendit, & auarè rapit, & dicit. ET pro me. Sed vobis tibi opus est precatione? UT detur mihi sermo in aperitione oris mei. Ut quid dicas? CUM fiducia notum facere mysterium Euangelii, pro quo legatione fungor in caethena, ita ut in ipso audea pro vobis oportet me loqui. Petite mihi audaciam, dicens libertatem, & sermonis suppeditationem, ut ex loquediua cursum impleam. Ostendit autem rursus caethenam, eis animum addens, & docens, non esse dolendam vel erubescendum in perperationibus quae suscipiuntur pro Domino, sed exultandum & gloriandum. ET vos scitis quae circa me sunt, quid agam: omnia vobis nota faciet Tychicus, charissimus frater & fidelis minister in Domino: quem misi ad vos in hoc ipsum ut cognoscatis quae circa nos sunt, & consolerur corda vestra. Tychicus erat Asianus & hoc nos docuit beatus Lucas in Actis. Cum enim dixisset eos qui ex Thessalonica & Berrheca secuti fuerant, subiunxit. Asiani autem Tychicus & Trophimus. PAX fratribus & charitas cum fide à Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo. Primam posuit pacem, adiecit autem charitatè, ostendens quod ipsi illam efficit. Eadem autem coniunxit cum charitate, ex lege Evangelica praecipiens diligere. Ostendit autem eorum suppeditatorem, non solum Deum & Patrem, sed etiam Dominum Iesum Christum, & praeter eos etiam sanctissimum spiritum, subiunxit. GRATIA cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Iesum Christum in incorruptione. Amen. Non. b. simpliciter omnibus suppeditatur gratia, sed iis qui dominum diligunt, & nec iis quidem simpliciter, sed iis qui praeter id quod amant, eius viuificas leges seruât. eas nos quoque ser-

expropi
ut libere.
expropi
misi, libere
loquar.

et mihi ipse,
que ad me
pertinent.
et mihi ipse
que ad nos
spectant.
Act. 20.

uicium, & charitatem quæ est in ipsum inflammemus, ut simus Apostolica benedictionis participes, gratia eius qui nos seruauit, Christi. Cum quo Patri gloria cum sanctissimo spiritu, nunc & semper & in secula seculorum. Amen.

Epistola ad Ephesios scripta est Romæ per Tychicum.

ARGUMENTVM EPISTOLAE

AD PHILIPPENSES.

Act. 16.

Diuinus Apostolus qui à diuina gratia regitur, à Troade quidem uenit in Macedoniam ad primos autem Philippenses diuinum attulit Euangelium: porro autem predicationem quoque confirmauit miraculis. Illic. n. Demonem falsa uaticinationem à quadam puella exegit. Illic cum in carcere esset. et manibus & pedibus esset uinctus, tota nocte Deum assidue laudauit. Ille uero laudatus, carcerem quidem concussit, omnes autem uinctos uinculis exiit. per quandam autem lucem splendissimam sui aduentum significauit. Hac carceris custodem incitauit ut ad salutem accederet. Totam quoque eius domus una cum eo accepit lumen diuinae cognitionis. Ante eum autem Porphyropolis in eius se sagenam induit. Eadem serunt ergo Philippenses ardentes pietatis amatores. Magnæ autem eorum ad res diuinas alacritas fuit argumentum, quod non solum diuinum Apostolum presentem obseruarent, sed etiam Thesalonicam & Corinthum pecuniam miserint, ut eius corpori perirent. Hoc ipsum autem etiam fecerunt quædam Romanam peruenit. Beatum. n. Epaphroditum, cui eorum animarum erat cura credita, in maximam illam u-

bem miserunt, Neronis feritatem minime pertimescentes. per eum hanc scripsit epistolam. & eorum charitatis alacritatem animique promptitudinem gratè excipiens, & ea quæ conuenit suadens. Ataximè autem eis præcipit fugere deceptionem eorum, qui ex Iudeis quidem crediderant, legem autem conabantur defendere, et predicationem salutis corrumpere.

INTERPRETATIO EPISTOLAE

AD PHILIPPENSES.

PAULVS & Timotheus serui Iesu Christi, omnibus sanctis in Christo Iesu, qui sunt Philippis cum Episcopis & Diaconibus, gratia uobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.] Mittit simul ad omnes,

duxerunt,
diacuni.

nam eos qui Sacerdotium acceperant, quam eos qui ab ipsis pascebantur. Sanctos enim eos uocat qui baptismo dignati fuerat, Episcopos uero appellat Presbyteros. Vtrunque enim nomen habebant illo tempore. Et id nos etiam docet historia Actuum. Cum enim dixisset beatus Lucas diuinum Apostolum Ephesiorum Presbyteros acceperunt Miletum, ea etiam dicit quæ eis dicta fuerunt. Attendite. n. inquit, uobis ipsis, & uniuerso gregi, in quo uos posuit spiritus sanctus Episcopos pasceri ecclesiam Christi, & eosdem nominauit Presbyteros & Episcopos. Ita etiam in epistola ad beatum Titum. Ideo reliqui te Cretæ, ut conseruas per ciuitates Presbyteros, ut ego tibi disposui. Et cum dixisset quales esse oportet eos qui ordinantur, subiunxit. Oportet. n. Episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispensatorem. Quin etiam hic quoque hoc ostendit. Episcopis. n. coniunxit Diaconos, cum de Presbyteris nullam fecisset mentionem. Alio qui nec fieri quidem poterat ut multi Episcopi essent unus ciuitatis pastores. Quo fit ut essent scilicet Pre

Act. 20.

Tit. 1.

in omni oratione mea. et iterum etiam deprecationem. et in omni oratione mea. et iterum etiam deprecationem.

sbyteri, quos nominavit Episcopos. Beatum autem Epaphroditum in hac epistola nominavit eorum Apostolum. Vestrum enim inquit, Apostolum, & necessitatis meae adiutorem. Aperte ergo docuit Episcopalem dispensationem ei fuisse creditam, cum haberet appellationem Apostoli. GRATIAS ago Deo meo in omni memoria vestri semper in cunctis orationibus meis pro omnibus vobis, cum gaudio deprecationem faciens super communicatione vestra in Evangelio Christi, a primo die usque nunc. Assidue vestri recordans, omni letitia replet, Vniuersorum autem Deum laudo, quod & Evangelii praedicationem prompte acceperitis, & in hodiernum usque diem firmi & illabefacti permanseritis; Evangelium autem communionem fidem vocavit. CONFIDENS hoc ipsum quod qui cepit in vobis opus bonum, perficiet usque in diem Christi Iesu. Credo autem eum qui hanc vobis dedit bonam animi promptitudinem, eam integram conservaturum usque ad adventum nostri Servatoris. SICUT est mihi iustum hoc sentire pro omnibus vobis; eo quod habeam vos corde, & in vinculis meis, & in defensione, & confirmatione Evangelii, cum loci gaudii mei omnes vos sitis. Hoc autem vobis debeo, quia fui vester plantator, ea de causa vestri memoriam quae extingui non potest circumfero, etiam in carcerem coniectus, & vincetus, & pro praedicatione defensionem suscipiens. Evangelium autem confirmationem appellavit perperciones. Qui enim adgrediuntur decipere, pro temporibus mutantur: nec falsum defendere ad mortem usque sustinent. Qui autem pro praedicatione vel innumerabilia pericula suscipit, & in eisdem persistit, aperte ostendit se vera asserere & doctrinam confirmat perpercionibus. Vos autem valde laudavit, ut qui gratiae socios & participes appellavit. Gratiam vultem vocavit perperciones. Hoc enim docet etiam in his quae consequuntur: Quod vobis largitus est non solum ut in eum credatis, sed etiam ut pro eo patiamini. TESTIS ENIM mihi est Deus quo-

modo cupiam omnes vos in visceribus Iesu Christi. Non est humanus amor, sed spiritualis. Iesu Christi enim viscera, spiritalem appellavit benivolentiam. ET HOC oro ut charitas vestra magis ac magis abundet in omni scientia & in omni sensu, ut probetis potiora. Precor ut vestra charitas semper incrementum suscipiat, & impleamini cognitione, & discretionem, & cognoscatis quae nam sint quidem honesta, quae nam vero praestantiora, & quae nam sine qua inter se inuicem omnino differant. Et hic illos deceptores inuivit, & per precationem eos docet quid sit agendum, ut cognoscant quae sit vera quidem doctrina, & quanam autem sit veritate priuata. ut sitis sinceri, & sine offensa in diem Christi, repleti fructu iustitiae per Iesum Christum, in gloriam & laudem Dei. His enim donis fruentes, hincem quidem fidem seruastis, Deo fructum iustitiae ostendentes, & efficientes ut ipse laudaretur ab omnibus. Hoc enim dixit, In gloriam & laudem Dei. Docet autem etiam ad eorum utilitatem ea quae Romanis facta sunt. SCIRE AUTEM volo vos fratres, quod quae circa me sunt, magis ad profectum veniunt Evangelii: ita ut vincula mea manifesta fuerint in Christo, in omni praetorio, & ceteris omnibus. Quoniam beatum Epaphroditum admodum anxii & solliciti miserant, eos consolatur, docens quod in ea vincula multis salutem conciliarunt. Profectum enim Evangelii vocavit multitudinem credentium. Manifestata est autem, inquit, eorum causa omnibus qui erant in regia. Regiam enim appellavit Praetorium. Verisimile est autem illum eo tempore sic fuisse appellatam, erat enim imperium penes Romanos. ET plures e fratribus in Domino contentes in vinculis meis abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui. Multis etiam ex fratribus addita est ex meis vinculis audacia. Cum enim viderent me etiam cum letitia ferre ea quae sunt molestia et difficilia, intrepide diuinum praedicant Evangelium. QUIDAM quidem & propter inuidiam & contentione-

etiam de qua sunt differētia, ita ut videretur intelligere Theod. cum tamen significet etiam ea quae sunt excellentia.

etiam de qua mihi euenerunt. etiam totum.

etiam de qua mihi euenerunt. etiam totum.

Quidam autem & propter bonam voluntatem Christi
 stum prædicant.] Sed non est omnium vnus scopus
 & institutum. Alii enim hoc faciunt, vt qui pietati ve
 hementer studeant. Alii autem propter suam in me
 malevolentiam, ea ratione conantur mihi maiora crea
 re pericula. Hoc enim docet in iis quæ cõsequuntur.
 QUIDAM autem ex contentione Christum annon
 tiant non sincerè: existimantes pressuram se suscita
 re vinculis meis.] Quia enim videbant eos qui im
 pietati seruiunt, Euangeli cursum valde agrè ferre,
 & quoniam Paulum esse eorũ causam existimare, nõ
 nulli vt eos ad iram incitarent, forũ impudenter ob
 euntes Christum prædicabant, non eorum qui audie
 bant salutis curam gerentes, sed apostolo pericula
 creantes. QUIDAM ex charitate, scientes quod in
 defensionem Euangeli posui sum.] Alii autem,
 inquit, sincerè prædicant, meis fidentes vinculis, aper
 te scientes quod Dominus Deus me Euangeli prædi
 catorem elegerit. QUID enim, dum omni modo si
 ue per occasionem, siue per veritatem Christus an
 nuntiat.] Vel inuiti, inquit, veritatis hostes veri
 tatem adiuant. Quidam stulti existimarũt hæc esse
 dicta de hæresibus. Atqui oportebat eos animaduër
 tere Paulum non præcipiendo sed narrando hoc po
 fuisse. Non enim dixit, Annuntientur, sed annuntia
 tur, & illos quidem accusauit, non quod mala doce
 rent, sed quod bona quidem, sed non bene: nec se
 oꝝ pietatis sed extremæ malevolentiam sibi propo
 fuerint. Quod autem apertè hæreticos accuset, faci
 le est ei qui velit scire: Aliquando enim in Phyge
 lum & Hermogenem inuehitur: aliquando autem in
 Hymenæum & Philetum, & hæreticum hominem
 post primam & secundam admonitionem vitari iu
 bet. Sed nos reuertamur ad interpretationem. ER in
 hoc gaudeo, sed & gaudebo. Scio. n. quod hoc mihi
 proueniet ad salutem, per vestram orationem & sub
 ministracionem spiritus Iesu Christi, secundum expo
 sitationem & spem meam quod in nullo cõfundar.]
 Ego autem, inquit, lætor, dum video veritatem vel

2. Tim. 1.
 2. Tim. 2.
 Tit. 3.

καὶ ἡμεῖς
 ἠγαλλώμεθα, ὅτι
 ἡμεῖς ἐκ τούτου
 ἔσται ἡμεῖς
 ἰσχυροὶ ἐν
 τῇ ἀληθείᾳ.

aduersariorum testimonio confirmari. Etenim quæ
 ex iis oriuntur pericula, ea mihi salutem conciliant,
 vestris scilicet orationibus adiuantibus, & diuino
 spiritu mihi gratiam suppeditante. Ea enim fretus,
 scio me ea quæ sunt molesta & difficilia superaturũ.
 Hoc enim dicit. Pudore non afficiar. Spiritum au
 tem Iesu appellauit gratiam spiritus, quoniam ipse
 eam illi suppeditauit. Nam vt dixit Diuinus Ioan
 nes. De plenitudine eius nos omnes accepimus.
 ER IN OMNI fiducia, sicut semper, & nunc ma
 gnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitã,
 siue per mortem.] Illud enim, Magnificabitur, di
 xit, pro eo quod est. Ostendetur quisnam sit, aperta
 euadet eius potentiam magnitudo. Dicit autem. Etsi
 mortis euasero periculum, & si mortem subiero, Do
 mini Christi potentia similiter ostendetur. Si enim
 pericula superauero, omnes admirabuntur eum qui
 me ex talibus, & tantis laqueis eripuerit. Sin autem
 etiam fuerim interemptus, omnes admirabuntur vir
 tatem prædicationis, quæ ellicit vt prædicatores vel
 mortem ipsam contempnant. MIHI ENIM viuere
 Christi, & mori lucrum.] Sunt, inquit, vtraque
 mihi conducibilia, & vita, & mors. Nam & vitam
 Christi legibus exorno, & mortem propter ipsum lu
 crose suscipio. QVOD SI viuere in carne hic
 mihi fructus operis est, & quid egeram ignoro. Co
 rtor autem e duobus, desiderium habens dissolui,
 & esse cum Christo, multo magis melius, permane
 re autem in carne necessarium propter vos.] Vitæ
 me tenet desiderium, vt vobis profum: & mortis, vt
 vna cum Christo verser. Difficilis ergo est optio,
 quando quidem & vitæ noui luctum, & ex hoc loco
 necessus inestabilem voluptatem. Est autem iure ad
 mirandus diuinus Apostolus, quod vitam cum mul
 tis laboribus & periculis, hominũ salutis causa præ
 tulit. ER HOC confidens, scio quod manebo
 & permanebo cum omnibus vobis ad profectum
 vestrum & gaudium fidei, vt gratulatio vestra abũ
 det in Christo Iesu in me, per meum aduentum ite

Ioan. 1.
 ἡμεῖς ἀπολαύομεν
 τῆς ἀληθείας,
 ἡμεῖς ἀπολαύομεν
 τῆς ἀληθείας.

ἀπολαύομεν
 τῆς ἀληθείας,
 ἡμεῖς ἀπολαύομεν
 τῆς ἀληθείας.

καὶ ἡμεῖς
 ἠγαλλώμεθα,
 ὅτι ἡμεῖς ἐκ
 τούτου ἔσται
 ἡμεῖς ἰσχυροὶ
 ἐν τῇ ἀληθείᾳ.

A7. 18.
2. Tim. 4.

rum ad vos.] Scio fore vt propositum periculum euadam, ita vt vos & utilitate & gaudio impicamini, vt quibus id quod desiderabatis obigerit, & id quod praxidixit euentum sortitum est. Primo enim iram neronis euasit. Et id significauit in literis quas scripsit ad beatum Timotheum. Ita autem dicit, In prima mea detentione nemo mihi adfuit, sed omnes me reliquerunt. Ne eis imputetur. Dominus autem mihi aditit, & me confirmauit, & liberatus sum ab ore leonis. Actum etiam nos docuit historia, quod duobus annis primum Romae per se degit, per se habitans in suo conducto. Cum autem illinc profectus esset in Hispaniam, & illis etiam diuina Euangelium tradidisset, reuersus est, & tunc fuit truncatus capite. Cum hac de se ita narrasset, conuertit orationem ad exhortandum. TANTVM digne Euangelio Christi conuersamini: vt siue dum venero, & videro vos, siue absens, audiam de vobis quod statim in vno spiritu, vnanimis collaborantes, fidei Euangelii, & in nullo terreamini ab aduersariis, quae illis est causa perditionis, vobis autem salutis.] Hortor ergo vos vt Euangelio conuenientem vitam amplectamini, vt siue ad vos accessero, siue alibi egero, vobis laeter laudibus. Me autem letitia afficit vestra concordia, & in diuinis rebus consensio, & communis vestra pro veritate decertatio, & quod ab aduersariis nullo modo terreamini. Id enim illis quidem exitum, vobis autem salutem concedat. Sciendum est autem eum haec non scripsisse temere, sed cum rescivisset virtutis magnitudinem nonnullis magnos spiritus facere. Quia de causa eis fualit concordiam & consensionem. Praterca autem illud est etiam animaduertendum quod non indelinite eis fuit aduentum pollicitus, sed definitionem quandam seu distinctionem adiecit promissioni. Ita enim dixit, vt siue dum venero & videro vos, siue absens, audiam de vobis. AT HOC a Deo. Quia vobis donatum est pro Christo, non solum vt in eum credatis, sed vt etiam pro illo patiamini, idem certamen habentis,

μὴ φοβήσασθε τοὺς ἀντιφασίους καὶ ἀντιθέτους τῆς ἀληθείας, ὅτι ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἰσχυρὰ ἐστὶν ὑμῖν ἐν παντί, ὡς ἐλάλησεν ἐν τῇ ἐπιτομῇ αὐτῆς. ἵνα ἡμεῖς ἔσταιμεν ἡμεῖς ἅμα ἡμῶν ἐν τῇ ἀληθείᾳ.

ter, quale & vidistis in me, & nunc auditis de me.] Dona Dei vocauit, & credidisse, & splendide decertasse, non liberum & spontaneum tollens animi arbitrium, sed docens quod ipsa per se mens aut voluntas gratia destituta nihil potest recte & ex virtute facere. Vtriusque enim opus est, nempe & nostra animi promptitudine, & diuino auxilio. Neque enim iis qui non sunt prompto & alacri animo sufficit gratia spiritus, nec rursus animi prompta voluntas, si sit gratia destituta, potest virtutis diuitias colligere.

CAP. VI. II.

Quia ergo consolatio in Christo. Si quod solatium charitatis: si qua societas spiritus: si qua visera miserationis, implete gaudium meum.] Sunt verba paternae benevolentiae. Si vultis, inquit, mihi asserere aliquam consolationem, si aliquid dilectionis solatium, vos per hoc id praebete. Dicit autem etiam ea quae petit. vt idem sapiatis, eandem charitatem habentes, vnanimis, id ipsum sentientes. nihil per contentionem, neque per inanem gloriam: sed in humilitate, superiores sibi inuicem existimantes, non quae sua sunt singuli considerantes, sed & ea quae aliorum.] Per haec omnia docuit vt sint modesti, nec de se immodice sentiant. Qui hoc enim habuerit, vanae gloriae laqueis non irretitur, non existimat se alio esse superiorem: contentionis vitium non admittit. Quoniam ergo, vt dixi, nonnulli propter ea quae recte & ex virtute fecerant, ingenitum animos sustulerant, & de se nimis elate sentiebant: eis conducibilem exhibet medicinam. Deinde ostendit etiam maximum exemplum humilitatis. hoc enim sentite in vobis, quod & in Christo Iesu.] Imitemini eum qui est omnium Dominus. QUI CVM IN FORMA DEI ESSET, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed seipsum exinaniuit: serui formam accipiens.] Cum enim esset Deus, & naturam suam: hoc enim est proprium eorum qui praeter dignitatem honorem aliquem sunt consecuti: sed

ἵνα ἡμεῖς ἔσταιμεν ἡμεῖς ἅμα ἡμῶν ἐν τῇ ἀληθείᾳ. ἵνα ἡμεῖς ἔσταιμεν ἡμεῖς ἅμα ἡμῶν ἐν τῇ ἀληθείᾳ. ἵνα ἡμεῖς ἔσταιμεν ἡμεῖς ἅμα ἡμῶν ἐν τῇ ἀληθείᾳ.

celata dignitate summam accepit humilitatem, & humanam formam suscepit. IN similitudinem hominum factus, & habitu inuentus ut homo.] De Deo verbo hæc dicit quod cum Deus esset, Deus non videbatur, ut qui humanam naturam induisset. Ei ergo conuenit illud, ut homo. Suscepta enim natura verè hoc erat: Ipse autem hoc non erat, sed hoc induerat. **HUMILIAVIT** semetipsum factus obediens usque ad mortem: mortem autem crucis.] Non enim tanquam seruus impleuit iussum Domini sed salutem pro nobis sponte suscepit: & obediuit ut filius, non ut seruus. **PROPTER** quod & Deus exaltauit illum; & donauit illi nomen quod est supra omne nomen.] Vel stultissimis clarum est diuinam naturam nullius egere. Atqui cum humanam naturam suscepisset, qui erat humilis, exaltatus est: & qui erat altissimus, seipsum humiliauit. Non ergo ea accepit quæ non prius habebat, sed accepit ut homo, quæ habebat ut Deus. Nomen autem quiddam interpretati sunt gloriam. Ego autem ex epistola ad Hebræos inuenio aliam Apostolici dicti intelligentiam. Cum enim dixisset. Sedit ad dextram maiestatis in excelsis, tanto melior Angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hereditauit: interpretatur nominis discretiam, & dicit: Cui enim dixit aliquando Angelorum. Filius meus es tu, ego hodie genui te. Et rursum. Ego ero illi in Patrem, & ille erit mihi in filium. Hic ergo hoc etiam dicit, quod cum seipsum humiliauit, non solum non perdidit quod habebat ut Deus: sed hoc etiam accepit ut homo. **UT** IN nomine Iesu omne genu flexatur, cœlestium, terrestrium, & inferorum.] Cœlestes appellat potestates quæ sub aspectum non cadunt. Terrestres autem, homines qui adhuc uiuunt, & *καταχθονίαι* autem, hoc est eos qui sunt sub terris, illos qui sunt mortui. **ET** omnis lingua confiteatur, quod Dominus Iesus Christus in gloria est Dei Patris.] Omnis lingua, pro eo quod est, Omnes gentes. Si autem confiteri Christum Dominum, pa-

Heb. 2.

καταχθονίαι uolunt eorum, qui sunt sub terra.

træ gloria afficit: clarum est quod qui cum creaturam & seruum appellant, ei qui illum genuit inurunt ignominiam. Omnem quidem certe hæresim per pauca hæc uerba expugnauit diuinus Apostolus. Nam & eos qui unigeniti diuinitatem blasphemant, & qui eius humanitatem negant, & eos præterea qui Iohannas seu personas confundunt, & Sabellium & Photinum, & Marcellum & Paulum Samosatenum, impios esse conuincit, ostendens duas personas. Dixit enim. Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo. Nemo autem dicitur esse sibi ipsi æqualis. Iam uero Arrium quoque & Eunomium per hæc uerba blasphemare ostendit. Non enim dixit, Qui cum in forma Dei factus esset, sed qui cum in forma Dei esset. Et subiunxit. Non enim rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo. Est enim proprium eorum qui aliena rapiunt, se propter ea quæ habent iactare, & de se magnificè sentire. Deus autem uerbum, cum esset natura Deus; in Dei enim forma erat, & non rapinam arbitratus est quod esset Deo æqualis: naturam enim habuit eandem æqualitatem. Sin autem Dei formam non dicunt esse Dei substantiam: interrogentur quid intelligant per serui formam. Neque enim ut Marcion, Valentinus, & Manes, negant carnis assumptionem. Si ergo serui forma, est serui substantia, Dei ergo substantia, Dei quoque forma est. Ita ergo etiam eos interrogemus qui uisionem seu apparitionem introducunt. Forma Dei est Dei substantia? Omnino fatebuntur. Non enim negant Deum esse Christum Dominum. Ergo ratiocinemur. Si ergo forma Dei est Dei substantia: Serui ergo substantia est forma Serui, & inuenientur ii qui contra se sentiant, per ea quæ confitebuntur, ea confirmare quæ nolunt confiteri. Præter hæc autem, hoc quoque animaduertimus, quod docens humilitatem diuini Apostolus, attulit Christi exemplum. In humilitate, inquit, sibi inuicem superiores existimantes. Si autem non erat æqualis, sed minor patre filius,

luntatis & iustitiam. SECUNDUM legem Phari-
saeus.] Hæc enim erat melior secta. SECUNDUM
æmulationem persequens ecclesiam Dei.] Non enim
propter aliquam ambitionem, neq. propter inanem
gloriam: neque invidia motus, vt Iudæorum Prin-
cipes, sed pro lege æmulatione percitus ecclesiam di-
ripiebam. SECUNDUM iustitiam quæ in lege est
conuersatus sine querela.] Ostendit iustitiam legæ-
lem non esse perfectam. Quæ de causa non dixit in-
definitè, secundum iustitiam factus nulli reprehensi-
oni affinis: sed adiecit, quæ est in lege. Cum hæc
sic esset persecutus, nequaquam propterea se iactat
aut sibi placet, & dicit. SED quæ mihi fuerunt la-
cra, hæc arbitratus sum propter Christum detrimen-
ta.] Damnum vocauit ea quæ sunt deteriora si con-
ferantur cum potioribus. Superuacaneus enim est
lychnus, si Sol apparuerit. Superuacaneus est Pa-
dogus iis qui perfectam acceperunt sapientiam. Inu-
tile autem est lac nutricis iis qui solido cibo vescun-
tur. Dicit autem hoc apertius. VERVM tamen exi-
stimo omnia detrimentum esse propter eminentem
scientiam Iesu Christi Domini mei, propter quæ
omnia detrimentum feci, & arbitror vt stercorea, vt
Christum lucrificiam.] Propter maiorem cogniti-
onem, minorem, damnum voco, & minora contemno
propter ea quæ sunt præstantiora, Non enim fugio
tandem mala: sed maiora præfero, & accepto fru-
mento paleam superuacaneam existimo. Græce enim
ἀκρόβωτος crassior & durior palea, seu arista nomi-
natur, ea autem fert frumentum, sed postquam col-
lectum est frumentum, ea eiicitur. Ita lex Christum
ostendit: postquam autem is apparuit, ea est deinceps
superuacanea. VT & inueniar in illo non ha-
bens meam iustitiam quæ ex lege est, sed illam quæ
ex fide est Christi, quæ ex Deo est iustitia.] Que-
nam autem ea est? IN fide ad cognoscendum il-
lum & virtutem resurrectionis eius.] Vt cognosce-
re per fidem esse vniuersorum Deum & esse factorem
nostram suscepisse naturam, vt nostram salutem pro-

*Subiunctus
autem, factus
est nulli re-
prehensioni
affinis.*

*Equum, da-
mnum.*

*Id est, per
vniuersum, ex
cellentiâ cog-
nitionis.
Id est, in
omnibus da-
mnum acce-
pi.*

*Id est, per
fidem.*

*Id est, per
fidem.*

curaret, & corpus quod accepit resurrexisset, dum
hoc agit vt sit cõmunis omnium hominum resurre-
ctio. Virtutem enim seu potentiam resurrectionis,
scopus ac institutum resurrectionis appellant.
ET societatem passionum illius configuratus mor-
ti eius, si quo modo occurram ad resurrectionem quæ
est ex mortuis.] Studium autem adhibeo vt sim
eius perfectionum socius, & salutarem eius mor-
tem mititer: vt sim etiam resurrectionis particeps.
NON quod iam acceperim, aut iam perfectus sum:
sequor autem, si quo modo comprehendam: in quo
& comprehensus sum a Christo Iesu.] Ipse me prior
comprehensum irretit, cum enim fugiebam, & valde
inuasabar. Ipse autem apprehendit fugientem. Ita-
que ego quoque cum sequor, eum cupiens appre-
hendere, ne a salute excidam. FRATRES ego
me non arbitror comprehensisse.] Hæc dicit eis
qui de suis rectè factis gloriabantur & de se magni-
ficè sentiebant, eorum fastum & arrogantiam de-
primens. VNVM autem quæ quidem retro sunt
obliuiscens, ad ea verò quæ sunt priora extendens
neplum: ad destinatum persequor, ad brauium su-
peræ vocationis Dei in Christo Iesu.] Nonnulli
illud, quæ sunt retro obliuiscens, dixerunt dictum
esse de vita: ex lege institutione: Ego autem existi-
mo eum hæc dixisse de laboribus prædicationis.
Soleo enim in digressiones excurrere, & suauis
dogmatica admiscere. Dicit ergo: Priorum qui-
dem laborum obliuiscor, ad ea autem quæ sunt in-
teriora contendo. VNUS autem mihi scopus est &
institutum præmia proposita consequi, ea autem
sunt regnum cælorum. Brauium autem appellauit
premiuum. QUICUNQUE ergo perfecti sumus,
hæc sentiamus, & si quid aliter sapitis, hoc quoque
Deus vobis reuelabit.] Hæc de propositis præmiis
non sentire oportet. Quod si non perfecte scimus
consilium ea sunt, scire tamen conuenit Deum
agonothetam ea nobis esse ostensurum. VERVM
tamen ad quod peruenimus, vt idem sapiamus,

*cupiens socius
resurrectionis
effectus.*

*Id est, per
sequor.*

Id est, id est.

*Id est, quæ
sunt, anteriora.*

*Id est, obliuiscens
retro, contem-
dens.*

*Id est, obli-
uiscor, scopus
persequor.*

*Id est, sensu
sicut.*

in eadem permaneamus regula.] Rursus cum agit de concordia. Regulam autem appellavit predicacionem Euangelicam. Regula autem rectitudinis terminus nullo indigens. Eis ergo precipit eos tolerent qui legalia Euangelio admiscerent. Deinde seipsum tanquam quoddam exemplar proponit. **I**MITATORES mei estote fratres.] Et ostendens se habere multos huius instituti socios, subiungit. **A**T obseruate eos qui ita ambulant, sicut habetis formam nos.] Eos sequimini, si eandem quam nos tradunt doctrinam. **M**ULTI enim ambulant, quos saepe dicebam vobis, nunc autem & sicut dico, inimicos crucis Christi, quorum finis interitus, quorum Deus venter est & gloria in confusione ipsorum.] Eos crucis inimicos vocauit, vt qui docerent quod sine legali vitæ institutione non posset quisquam salutem consequi. Ventrem autem Deum ipsorum vocauit, eorum taxans ingluuiem. Iudei enim precipue delicati & lauti apparatus curam gerunt: & sineem iustitiæ existimant profusum in Subbato luxum: Qui ea gloriam existimant, propter que magis oporteret pudore affici. **Q**UI TERRENA sapiunt, nostra autem conuersatio in cælis est, vnde etiam Saluatorem expectamus Dominum nostrum Iesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ secundum operationem virtutis suæ, quæ etiam possit subiicere sibi omnia.] Illi ergo timentes quidem affixi sunt, nos autem cælum animo veramus, & illinc aduentum Domini expectamus. Ipse enim corpus nostrum à corruptione & interitu liberatum, immortalitate exornabit. Dedit autem nobis huius spei pignus, proprio corpore suscitatus, quoque gloria repleto. Illud autem, Transfigurabit, posuit non pro mutatione figuræ, sed pro liberatione ab interitu & corruptione. Conforme autem corpori gloriæ eius nostrum corpus effectum esse dicit, nõ quo ad gloriæ quantitatem, sed quo ad qualitatem. Erit enim ipsum quoque luminosum. Hæc autem

*ne dicitur con-
stituit christum,
vt dicitur qd
vix, eadem
ingredire regu-
la, sedem sen-
tire.
omnino poci
comitator
res.
Quæritur, con-
siderate.
rom, t. p. p.
exemplar.
et q. a. i. p. r.
ignominia
dedecore.*

*per seipsum
et transfigu-
rabit.
is ro. p. p. d. d.
autem euuuoq
q. r. n. d. i. c. o.
a. q. d. o. g. u. s. a. u.
t. e. vt sit in
psum conform
me corpori
gloria eius.*

tiet, vt qui potentiam habeat ineffabilem, & mortem & interitum facile de medio tollat, & nostra corpora ad immortalitatem transmutet, & efficiat vt omnes ad ipsum respiciant.

CAPVT IIII.

ITAQUE fratres mei charissimi & desideratissimi, gaudium meum, & corona mea, sic state in Domino charissimi.] Cum magna laude coniuncta est adhortatio. Propter vos enim, inquit, mihi placeo, propter vos clarus & illustris euado. **E**VODIAM rogo & Syntyche deprecor, id ipsum sapere in Domino.] Mulieres quidem admiratur, sed innuit esse aliquid inter eos exortum contentionis. **E**TIAM rogo & te germane compar, adiuuas illas quæ mecum laborauerunt in Euangelio cum Clemente, & cæteris adiutoribus meis, quorum nomina sunt in libro vitæ.] Maxima laus mulierum. Vocat enim eas socias laborum, quos pro Euangelio susceperat. Comparem autem seu coniugem nonnulli stultè existimauerunt esse vxorem Apostoli, non attendentes ea quæ scripta erant in epistola ad Corinthios, quod scilicet se retulerit in numerum cælibum. **D**I CO enim his qui matrimonio iuncti non sunt, & viduis. Bonum est eis si maneant sicut ego. Et clarum quidem est quod siue esset ecclesiæ, hoc est qui nunquam duxisset vxorem, siue viduus, vxorem non habebat, vxorem autem nunquam cum duxisset est verius. Adolescens enim vocatus est. Comparem ergo seu coniugem ipsum vocat, vt qui iugum pietatis secum trahat, & hortatur vt optimatum sit mulierum adiutor, & vt cõcordiam inter se ipseant procuret. **G**AUDETE in Domino semper: iterum dico gaudete.] Apertè ostendit se vehementer esse in eos affectione. Qua de causa eos frequenter animû addit, & laudat. **M**ODESTIA vestra nota sit omnibus hominibus.] Forti & generoso animo ferre insultus aduersariorum. Malum pro malo non reddite. **D**OMINVS prope est nihil solliciti sitis.] Iudex appropinquat, qui deinceps vos

*phat, C. l. v.
p. , sincere
conius.*

1. Cor. 1.

Panem nostrum supersubstantialiam da nobis hodie.
 Porro autem eis quoque petiuit futuram gloriam
 quæ est in Christo Iesu. Et hæc autem & illa potest
 præbere. Habet enim immensas diuitias. DEO au-
 tem & patri nostro gloria in sæcula sæculorum.
 Amen.] Hic quidem laudauit solum patrem, alibi
 autem laudat solum filium. Ex quibus enim, inquit,
 Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus
 benedictus in sæcula sæculorum Amen. Sed nec ille
 patrem separat à filio: nec hic filium à patre, sed di-
 uinæ naturæ communem præbet laudem. SALU-
 TATE omnem sanctum in Christo Iesu.] Non
 quicumque se sanctum nominat, sanctus est, sed qui
 credit Domino Iesu: & qui vitam ex eius legibus
 insuit. SALVTANT vos qui mecum sunt fra-
 tres. Salutant vos omnes sancti, maxime autem
 qui de Cæsaris domo sunt.] Satis magnam eis cõ-
 solationem attulit, cum docuit quod etiam in regia
 dominatum obtinet diuinum Euangelium, & impii
 Imperatoris domesticos viuos cepit ad vitam. GRA-
 TIA Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro.
 Amen.] Consecratam benedictionem fini adiecit.
 Eam nos quoque consequamur, intercessione qui-
 dem eius qui hæc scripsit, auxilio autem Christi
 Domini. Cum quo Patri gloria cum sanctissimo
 spiritu, nunc & semper & in sæcula sæculorum.
 Amen.

Epistola ad Ephesios per Tychicum, ad Philip-
 penses Romæ scripta est per Epa-
 phroditum.

Rom. 9.

ματὰ πάλαι
 ἔχον, cum
 omnibus vo-
 bis.

ARGVMENTVM EPISTOLAE

AD COLASSENSIS.

EODEM tempore ad Ephesios & Colassenses
 scripsit diuinus Apostolus, admirabili Tychico
 usque tabellario. Roma autem scripsit, cum iam pri-
 us euasisset periculum. Idque ostendit epistola prece-
 dentium. Beatissimum enim Timotheum earum sibi
 adiunxit socium. Quando autem tempore Neronis
 in primum uocatus est periculum, nullus ex notis
 cum eo uersatus est. Id autem ipse declarauit in li-
 teris ad Timotheum. In prima mea defensione ne-
 cessitati adfuit. Porro autem quando erat deinceps
 in ipso sine uita, non agebat Roma diuinus Timo-
 theus, sed potius in Asia. Et id docet apertius se-
 cunda ad eum scripta epistola. Cum enim dixisset.
 Ego enim iam labor, & tempus meæ resolutionis in-
 stat: paulopost dicit. Festina ad me uenire cito. De-
 inde subiungit. Penulam, quam reliqui apud Car-
 pam, asser tecum, & libros, maxime autem mem-
 branas. At qui nonnulli quidem dicunt diuinum
 Apostolum, cum nondum uisisset Colassenses, scri-
 psisse ad eos epistolam, idque conantur confirmare ex
 illis uerbis. Volo enim uos scire qualem sollicitudinẽ
 habeam pro uobis, & pro ijs qui sunt Laodicea, &
 quicumque non uiderunt faciem meam in carne.
 Oportebat autem eos considerare uerborum senten-
 tiam. Vult enim dicere. Non solum uestrum, sed eor-
 um etiam qui me non uiderunt maximam curam
 gerere. Si enim de ijs solum qui eum non uiderant e-
 tam gerebat, eorum qui illum uiderant, & ab eo
 doctrinam acceperant, nullam omnino curam gerit.

2. Tim. 4.

Iesu, non est in Græco.

si uerbum deum uerbum uerbum non cessamus pro uobis orare.

curios, prudentia. in uerbo deo ex his, ut per omnia placet. in omni opere bono fru. Ut deo fructus honorum operum offeratis, & est cognitionis incrementum ostendatis, & diuino auxilio confirmati, firmi ac stabiles maneatis, uelentes patientiam enim posuit contra aduersarios, et enim opus habemus, dum bello ab impijs appetimur. GRATIAS agentes deo patri, qui dignos fecit in partem sortis sanctorum in lumine.]

scit, sicut & in uobis ex ea die qua audistis, & cognouistis gratiam DEI in ueritate.] Euangelii fructum uocauit, eorum qui audierunt fidem, & laudabilem uitæ institutionem. Incrementum autem, credentium multitudinem. SICUT didicistis ab Epaphra charissimo conseruo, qui est fidelis pro uobis minister CHRISTI IESU. Qui etiam manifestauit uobis uestram dilectionem in spiritu.] Cuius eorum erat hic uir in primis laude dignus, Epaphras inquit: Qui cum Romam uenisset, docuit diuinum Apostolorum, & ardentem eorum fidem in Dominum, & frandem quæ ab aliquo eis facta fuerat. Multis autem cum laudibus extulit, dilectum, & conseruum, & fidem. C H R I S T I ministrum uocans, ut maiorem in eum reuerentiam haberent. Dixit autem se ab eo audiuisset uerbum Euangelii, quod ubique disfunditur, & multitudinem eorum qui in singulis gentibus crediderunt. IDEO & nos ex qua die audiuimus, non cessamus pro uobis orantes & postulantes ut impleamini agnitione uoluntatis eius.] Hæc autem ex quo à uelero doctore de uobis audiuius, DEVM assidue suppliciter oramus, ut tuæ uoluntatis uobis perfectam prebeat cognitionem. Hic autem innuit eos habere in perfectam, ut qui obseruationes legales sequerentur. IN omni sapientia & intellectu spirituali, ut ambuletis digne DEO per omnia placentes.] Petrus uertem ut uos spiritali gratia impleamini, ut faciat omnia que Deo placet. IN OMNI opere bono fructificantes, & erodentes in scientia Dei, in omni uirtute consortati secundum potentiam claritatis eius, in omni patientia & longanimitate, cum gaudio.] Ut deo fructus honorum operum offeratis, & est cognitionis incrementum ostendatis, & diuino auxilio confirmati, firmi ac stabiles maneatis, uelentes patientiam enim posuit contra aduersarios, et enim opus habemus, dum bello ab impijs appetimur. GRATIAS agentes DEO patri, qui dignos fecit in partem sortis sanctorum in lumine.] Benignum

autem DEVM laudamus, qui nos, cum indigni essemus, effecit lucis sanctorum participes. Rursum autem sub specie gratiarum actionis, benignitatis arcanum & diuina in nos dispensationis magnitudinem ostendit. QUOT eripuit nos de potestate tenebrarum, & transfudit in regnum filii dilectionis sue.] Potestatem tenebrarum appellauit dominatum Diaboli. Filium autem dilectionis CHRISTVM Dominum uocauit, docens eum amari, non ut creaturam & seruum, sed ut filium. Non est enim filius dilectionis, sed dilectus filius, hoc est, uerus & proprius. Ita etiam Isaac nominatus est. Accipe enim, inquit, filium tuum dilectum, pro eo quod est, uerum ac proprium, & qui est tibi alius pretiosior. Nos ergo, inquit, à tenebris liberatos, filii regno dignatus est. Hoc etiam dixit in Epistola ad Timotheum. Si sustinemus, & conregnabimus. IN quo habemus redemptionem & remissionem peccatorum.] Non enim lex, sed Dominus CHRISTVS, qui legem tulit, eam nobis dedit per salutarem baptismum. Hæc ubi dixit, attingit etiam Theologiam, seu eius diuinitatis rationem, & ostendit eum esse uniuersorum opificem & effectorem. QUOT est imago DEI inuisibilis.] Fert enim expressos & euidentes eius qui genuit characteres. Id autem est quod Philippo à Domino dictum est. Qui uidit me, uidit patrem. Porro autem Adam quoque genuit ad suam similitudinem, hoc est, ad omnia que erant ei similia. Est ergo imago quæ significat unam & eandem substantiam. Inanimatæ enim imagines non habent substantiam eorum quorum sunt imagines. Si autem est uia imago, & quæ nullum habet differentiam, eadem habet cum exemplari naturam. PRIMOGENITVS omnis creaturæ.] Si uiginti, quo modo primogenitus. Si primogenitus, quo modo unigenitus? Atqui in diuinis Euangelis nominatus est unigenitus. Est ergo primogenitus creaturæ: non quod sortem habeat creaturæ, sed quod ante omnem creaturam sit genitus. Quo modo enim facti posset, ut idem esset frater creaturæ & opifex?

filij dilectionis sue, id est, filij dilecti sui, Heb.

Gen. 22.

2. Tim. 2. *ἀπολυτῶσαι δὲ ἡμᾶς, redemptionem per sanguinem.*

Ioan. 14.

*αὐτοῦ ἐν
ἀποστόλων,
reprehensio
ni non obno
xios, & cri
mini non af
fines.*

Cum ita recensisset bona omnibus cōmuniter per
bita, ad ipsos conuertit orationem, & dicit. **ET** vos
cum effectus aliquando alienati & inimici sensu, in ope
ribus malis, nunc autem reconciliauit in corpore car
nis suae per mortem, vt exhiberet vos sanctos, & im
maculatos, & irreprehensibiles coram ipso.] **Ex** ut
quae ad vos attinent considerate ea quae sunt com
munia. Vos enim qui sceleratam & impiam vitam
agebatis, & luce cognitionis eratis omnino privati,
DA o effecti estis familiares, non hoc vobis dono à
lege donato, sed vestro debito à **CHRISTO** exolu
to, & corpore morti tradito: vt vos vocatione digni
habiti, sancti, & reprehensionem non obnoxii, & omni
no liberi redderemini. Deinde eos etiam fuisse aucto
sos innuit, & eos terret. **SI** tamen permanetis in fi
desundati & stabiles, & immobiles à spe Euangeli
quod audistis.] **E**ritis autem sancti, & reprehensio
ni minimè obnoxii, & crimini non affines, si in eis per
maneatis quae ab initio didicistis, & traditam vobis
doctrinam firmam & stabilem conseruetis. Spem au
tem Euangelii appellat resurrectionem, & vitam im
mortalem, & regnum caelorum. Deinde eos docet
non sibi solis, sed omnibus hominibus traditam fuisse
prædicationem. **Q**UOD prædicatum est in vni
uersa creatura quae sub caelo est, cuius factus sum
ego Paulus minister.] **E**i enim credite sunt gentes,
vt excolerentur. Hoc autem non dixisset, si eos re
vera nunquam vidisset. Si enim, dicerent, gentium
praedicator electus es, quam de causa nos contemp
sististi, & non tradidisti nobis doctrinam Euangelicam
Quinetiam ea quae consequuntur eandem habent
sententiam. **Q**UI nunc gaudeo in passionibus pro
vobis.] **Q**uomodo enim esset rationi consentaneum,
eum qui illos non vidisset, nec eis salutarem praebuis
set prædicationem, aperte dicere se pro eis varia sus
tinere pericula? **ET** adimpleo ea quae defunt pas
sionum **CHRISTI** in carne mea, pro corpore
eius quod est Ecclesia.] **ET CHRISTVS** Domi
nus subiit mortem pro Ecclesia, & crucis ignomi
niam, &

*δοξασα
σφικtionum.*

niam, & incussas in facie alapas, & inflicta tergo ver
bera, & quaecunque etiam alia sustinuit. Diuinus
quoque Apostolus varias perpassiones pro ipsa to
lerauit, & libenter sustinuit. Gaudeo enim inquit, in
passionibus pro vobis. Sciebat enim vitam ex his
procurari. Dixit autem se adimplere ea quae defunt
afflictionum Christi, vt qui quod restat impleat, &
pro his perpassiones sustineat. Restabat autem vt
praedicaret gentibus, & munificum salutis suppedito
rem ostenderet. **CVIVS** factus sum ego mi
nistèr secundum dispensationem Dei, datam mihi in
vobis vt impleam verbum Dei.] **C**redita mihi fuit
salus ecclesiae: & mihi commissum est munus prædi
cationis, vt diuina vos omnes doctrina impleam.
SI enim, vos, non ipsos solos dicit, sed fideles qui
sunt in orbe terrarum. Hinc itaque etiam manifestum
est, quod eos viderat quando hanc scripsit epistolam.
SI enim fuerunt commissi, non eos præterisset,
cum venit in Phrygiam, & postea ad Laodicenses
gentis principes. Docet etiam quoniam sit modus di
spensationis. **MYSTERIVM** quod fuit abscondi
tum à seculis & generationibus: nunc autem mani
festatum est sanctis eius, quibus Deus voluit notum
facere.] **A**ppellauit mysterium prædicationem di
spensationis, vt quae olim omnibus esset ignota: à
solo autem Deo cognosceretur. Id, inquit, fuit absco
nditum prioribus generationibus. Nunc manifestauit
quibus voluit sanctis, hoc est Apostolis, & his qui
per ipsos crediderunt. Per haec autem ostendit antiqui
tatem Euangelii, & quod ante legem, & ante mundi
constitutionem, Deus vniuersorum hanc dispensa
tionem praefiniuit. Notum autem fecit, inquit, sanctis,
QUAE **RE** sunt diuitiae gloriae sacramenti huius
in gentibus.] **Q**uod gentes quae sedebant in tene
bris, acceperunt lucem diuinæ cognitionis, & erunt
Gloriae participes. Diuitias enim gloriae vo
cavit honoris magnificentiam. Id autem significant
etiam ea quae subiunguntur. **Q**UOD est Christus
in vobis, spes gloriae, quem nos annuntiamus.]

*ὅς ἐστι Ἰησοῦς
ὁ ὢν Χρῆ
στος.*

uentu ecclesie: Porro autem alia etiam probat ratione obseruationem legis eis non conuenire. **MORTVI** estis Christo ab elementis huius mundi, quid adhuc tanquam uiuentes in mundo decepti estis. Ne tetigeris: neque gustaueris: neque contraxeris, quæ sunt omnia in interitu ipso usu, secundum præcepta & traditiones hominum.] In baptismo Christo consepulti estis: legi mortui effecti estis. Quomodo ergo eos toleratis qui hæc docent, & existimatis hos quidem cibos esse legitimos: illos uero lege prohiberi? & non consideratis nihil eorum esse firmum ac stabile. Omnia enim mutantur in finem. Præcepta autem & doctrinas hominum uocat non legem, sed eorum doctrinam intempesiuam. **QUAE** sunt rationem quidem habentia sapientie, in superstitione & humilitate, & non ad parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis.] Eos ostendit in se continere speciem non ueritatem, hoc enim innuit *id est uoluntarius cultus ac superstitio.* Pro eo quod est, proprium decretum introducunt, non legis scopum ac institutum sequuntur, & uerbis speciosis decipiunt, dum humilitatem uocant legis obseruationem, dicentes non oportere transgredi quod à Deo datum est, & non parci corpori dicunt, quod non audacter & liberè uentantur omnibus. Hoc autem est aperta seruitus, & dati honoris ablatio. Oportet enim sua sponte abstinere, non tanquam ab abhominandis, sed tanquam à suauissimis.

CAPVT III.

IGITUR si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt querite: ubi Christus est in dextera Dei sedens. Quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram.] Fuitis resurrectionis cum Christo participet. Is est autem omnium supremus in cælestibus sedens cum Patre. Supernam ergo uitæ institutionem ac formam imitami. **MORTVI** enim estis: & uita uestra est abscondita cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit uita uestra, tunc & uos appa-

si uero, si ergo. adhuc, non est in Græco. sic quod ad corruptionem & interitum.

Id est uoluntarius cultus ac superstitio. Pro eo quod est, proprium decretum introducunt, non legis scopum ac institutum sequuntur, & uerbis speciosis decipiunt, dum humilitatem uocant legis obseruationem, dicentes non oportere transgredi quod à Deo datum est, & non parci corpori dicunt, quod non audacter & liberè uentantur omnibus.

corrupti.

quæ sursum, manifesta in uis fuerit.

parebitis cum ipso in gloria.] Presenti uitæ mortui effecti estis. Cum Christo enim consepulti estis in baptismate, accepistis autem spem resurrectionis. Hoc enim dicit, uita uestra abscondita est cum Christo Deo. Cum enim ille resurrexerit, omnes resurreximus: sed nondum uidemus rerum euentum. In ipso autem absconditum est nostre resurrectionis mysterium. Quando ergo ille secundo apparuerit, tunc assequemur resurrectionem, & uita immortalis fruemur. Admodum autem appositè dictum est de Christo illud, Manifestatus fuerit. Neque enim à uobis cernitur: & ab infidelibus omnino ignoratur. Hoc etiam in nobis posuit, Manifestabimini, inquit, in gloria. In spe enim habemus bonorum promissiones, tunc autem manifesta erunt ea quæ nunc ignorantur. Quoniam autem legis obseruationes eiecit, ne existimarent sibi datam esse liberam peccandi potestatem, de eo etiam necessario sapienter ea quæ par est præcipit. **MORTIFICATA** ergo membra uestra quæ sunt super terram: fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, & auaritiam, quæ est simulachrorum seruitus.] Appellauit ea membra corporis, quoniam ea per id sunt, & ideo distinctione uisus, & non dixit solum membra uestra, sed adiecit, Quæ sunt super terram, hoc est, mentis inclinationem ad ea quæ sunt deteriora. Pro eo quod est, corpus amplius peccatum non exerceat. Auaritiam autem uocauit cultum simulachrorum, quoniam seruator Mammonam Dominum appellauit, docens quod qui seruit uicio auaritiæ, tanquam Deum colit diuitias. **PROPTER** quæ uenit ira Dei super filios incredulitatis.] Supplicii quoque minas adiecit necessario. In quibus ambulastis aliquando, cum uiueretis in illis.] Ita etiam dixit scribens ad Corinthios. Et hæc quidem eratis, sed abluti estis: sed sanctificati estis: sed iustificati estis, & quæ sequuntur. **NUNC** autem deponite & uos omnia.] Deinde ostendit quæ nunc sunt. **IRAM**, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem de ore uestro, nolite mentis

quæ sursum, manifesta in uis fuerit.

libidinem, malos, id est uicio, similes, lacryrorum cultum.

autem, in obedientia. 2. Cor. 6.

blasphemiam, maledictum, concitium.

ri inuicem.] Cum sic docuit quam uocauerit membra corporis, ipsum quoque corpus ostendit, non ipsa membra. **EXPOLIANTES** vos veterem hominem cum actibus suis.] Veterem hominem appellauit priorem uitae institutionem. In quibus, inquit, & vos ambulastis aliquando, cum uiveretis in ipsis. **Eum** autem in baptismo exuistis. **ET** induentes nouum hominem qui renouatur in agnitionem secundum imaginem eius qui creauit illum.] Nos enim ab initio fabricatus est uniuersorum Deus, & diuinae imaginis characteres, quos corripuit peccatum, in nobis perfectius expressit. Hoc etiam dixit in epistola ad Romanos. Quos praesciuit, inquit, & praeternit esse conformes imaginem filii sui. Et in epistola ad Philipenses. Qui transfigurauit corpus humilitatis nostrae, ut sit ipsum conforme corpori gloriae suae. **NON** est gentilis & Iudaeus, circumcisio & praepuni, barbarus & Scytha, seruus & liber: sed omnia & in omnibus Christus.] A typo ad archetypum, id est a figura ad exemplar conuertit sermonem. De sanctissimo enim baptismo differens, nos uitae futurae docet formam. Illa enim nullam habet talem differentiationem, sed cum cessarit peccatum, uoluntas diuina in omnibus Christus. Ita etiam dixit ad Corinthios. Ut sit Deus omnia in omnibus. In illa ergo uita nouum hominem perfecte induimus. In illa enim ab interitu & corruptione liberamur, incorruptionem autem induimus. In baptismo autem illius uita figuram implemus.

INDVITE vos ergo, sicut electi Dei, sancti & dilecti, viscera misericordiae, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam, supportantes uos inuicem, & donantes uobis inquit ipsis si quis aduersus aliquem habet querelam.] Deinde exemplo confirmat institutionem. **SICUT** & Dominus donauit uobis: ita & uos.] Respicite ad Domini benignitatem, quod uobis peccata condonarit. Imitemini ergo Dominum, & condonet unusquisque quae frater in ipsam peccauit. **SUPER** haec omnia autem habete charitatem,

*Quia uocauerit
uoi & uocauerit
ardorem,
cum exuistis
veterem homi-
ninem.*

Rom. 8.

Philip. 3.

*Inductio & in
xlv, Iudaeos
& Graecos.*

I. Cor. 15.

*ἐκκαλυψών, mi-
serationum.
ἐξελίττετε,
mansuetudi-
nem.
μακροθυμίαν
lenitatem.
ἀντισταίτε, to-
lerantes.
ὁ Χριστός,
Christus.
Habere, non
est in Graeco.*

quod est uinculum perfectionis.] Ea enim aliorum mandatorum est & custos & adiutrix, & quemadmodum trabes aedificia continent: ita ea perfectionem conciliat, & coniungit ac committit membra corporis. **ET PAX CHRISTI** exultet in cordibus uestris, in quam & uocati estis in uno corpore.] **DEVS** qui uos uocauit, ex uobis omnibus unum corpus constituit, ne id ergo diuidatis. Sed & si quis ab aliquo molestiam aliquam acceperit, habeat in corde pacem, & Agonothetae officio fungentem, & regentem, & **DEO** gratam concordiam procurantem. **ET** grati estote.] Rebus ipsis Domino gratias agite. **VERBUM CHRISTI** habitet in uobis abundanter, in omni sapientia docentes, & commoneutes uos metipsum, psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus, in gratia cantantes in cordibus uestris **DEO**.] Assiduam diuinorum eloquiorum meditationem praecipit quoque lex uetus. Meditaberis enim inquit, in ipsis, sedens, & surgens, & cubans, & in uia ingrediens. Hoc etiam praecipit diuinus Apostolus, ut nos Domini doctrinam in anima semper circumferamus, & ipsum laudemus, & canticis spiritualibus lingua sanctificemus. Illud autem, in cordibus, pro eo quod est, non ore tantum. **OMNE** quodcumque facitis in uerbo aut in opere, omnia in nomine Domini **IESU CHRISTI** facite: gratias agentes **DEO** & patri per ipsum.] Quoniam enim illi Angelos iuebant adorare, ipse contrarium praecipit, ut & dicta & facta exornent recordatione **CHRISTI** Domini, & **DEO**, inquit & patri gratiarum actionem emitte per ipsum, non per Angelos. Hanc etiam legem sequens Laodicensis synodus, & uolens ueteri illi more mederi, lege cauit ne precarentur Angelos, & ne relinquerent Dominum nostrum **IESUM CHRISTUM**. Ab hoc deinceps loco per species adhortationes adhibet **MULIERES** subditae estote uiris, sicut oportet in Domino.] Quoniam usum ueniebat ut pie mulieres uiris impiis matrimonio iunctae essent, necessario distinctionem adhibuit. In Domino

*ἐν δὲ θεῷ, Dei.
ἑαυτῶν,
tanquam in
dex praemio-
rum praesi-
deat, & ad-
ministrat.
λόγος, sermo.*

*τὸ κρυπτό, Do-
minum.
Deut. 6.*

*ἐν λόγῳ ὑπο-
ταξέσθε, in sermo-
ne aut in fa-
cto.
Christi, non
est in Graeco*

*ἀνδράσιν, conue-
nit.
δοξασησὶν.*

enim dixit. Pro eo quod est. Ut precipit lex Domini. VIRI diligite vxores, & nolite amari esse ad illas.] Mulieribus submissionem, viris charitatem constituit, ut se in eas tanquam in propria membra placide & mansuerit se gerant precipiens. FILII obedite parentibus per omnia, hoc enim beneplacitum est in Domino.] Hoc enim etiam legem ferens precipit Dominus. PATRES nolite ad indignationem prouocare filios vestros, ut non pusillo animo fiat.] Vos etiam conuenit filios nequaquam tristitia officere, sed in eos id quod par est officii prestare. SERVI obedite per omnia dominis carnalibus.] Owendit animam esse liberam: solum autem corpus seruite. NON ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes, sed in simplicitate cordis timentes DEVM.] Cum ea qua par est beneuolentia dominos obseruate, ab omni improbitate & malignitate liberi. Et interpretans illud, Non ad oculum seruientes, subiunxit. QUODCVNQUE facitis ex animo operamini.] Et volens eos promptiores & alacriores reddere, adiecit. SICVT Domino, & non hominibus.] Pro eo enim merces est vobis reposita. Idque decelerant ea que consequuntur. SCIENTES quod a Domino accipiens retributionem hereditatis vestra, Domino CHRISTO seruite.] Magna est consolatio, quod qui seruiunt, sciunt se non hominibus seruire, sed Domino. Et quoniam accidit iniustus esse dominos, necessario adiecit. QUI enim iniuriam facit, recipiet id quod inique gessit, & non est personarum acceptio apud DEVM.] Quocirca, inquit, etiam a dominis non assequamini iustas retributiones: est iustus Iudex, qui non nouit differentiam serui & domini, sed iustam fert sententiam.

CAP. IIII.

DOMINI quod iustum est & æquum seruis prestare, scientes quod & vos Dominum habetis in celo.] Aequalitatem, non appellauit honoris æqualitatem, sed curam conuenientem, quam oportet dominos gerere seruorum. ORATIONI in-

*Vra pñ a Sv-
muor, vt nō
sint ignauo
& languen-
te animo.*

*q, qm, &
quodcumq.
ex xp̄to, in
Domino.*

*q̄ idp xp̄to
xp̄to d-
mōs, Do-
mino enim
Christo ser-
uisti.*

*q̄ q̄ admōr,
qui autē in-
iuriā facit.*

*inōmret, æ
qualitatē.
ex h̄gōr, in
celis.*

stare, vigilantes in ea gratiarum actione.] Oportet enim pro iis que data sunt prius gratias agere, & tunc supplicationem offerre. ORANTES simul & pro nobis, ut DEVS aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium CHRISTI.] Ostendit foletam humilitatem. Nos etiam docet, ne nobis ipsis sidamus: sed a nobis inuicem auxilium petamus.

PROPTER quod etiam vincus sum, ut manifeste illud, ita ut oportet me loqui.] Ostendit causam suorum vinculorum. Hæc enim, inquit, faciunt prædicationem manifestiorem. Ita etiam dicit ad Philipenses. Ut vincula mea fieret manifesta etiam in pretorio, & reliquis omnibus. IN sapientia ambulate ad eos qui foris sunt.] Hoc est, eos qui nondum crediderunt nullam, inquit, damni occasionem eis date. Pro ipsorum salute omnia molimini. TAMVS redimentes.] Non est vestrum præsens sæculum, eo ergo vtimini ut oportet, & ipsum vestrum facite per bonas actiones id euentes. SERMO vester semper in gratia sale sit conditus.] Ornemini spiritali prudentia. Ita etiam Dominus Apostolis iussit habere filios, & ipsos vocauit salem. Docet etiam quomodo vt sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere.] Aliter enim infideli, aliter fideli: & aliter perfecti, & aliter imperfecto: & aliter infirmo, aliter sano ac valenti doctrina tradenda est. QVARE circa me sunt omnia vobis nota faciet Tychicus, charissimus frater, & fidelis minister, & conseruus in Domino: quem misi ad vos ad hoc ipsum, ut cognoscat que circa vos sunt, & consoletur corda vestra cum Onesimo charissimo & fideli fratre qui ex vobis est, qui omnia que hic aguntur nota faciant vobis.]

Onesimus erat famulus Philemonis. Eum cum in carcere instituisset diuinus Apostolus, misit ad Dominum. Scribens enim ad eum dixit, se voluisse quidem eum retinere: sed præter illius sententiam hoc noluit se facere. Eum misit Philemon, ut esset verisimile: sed diuinus Apostolus eum remisit cum Tychico, ut qui deinceps fuerit administer prædicationis. Hinc etiam

*τῷ ἀποστόλῳ
ἀποστολῆς -
πίστῃ, ἡγο-
ρήσῃ ἐν ἀγα-
θῷ, in ora-
tione perse-
uerantes: in
ea vigilan-
tes in gratia
rū actione.
Philip. 1.*

*In sapientia
ambulate.
Pro eo quod
est. Sapien-
ter vos geri-
te. Heb.
ἡγορῶν, occa-
sionem.
Matth. 9.
Mar. 9.
Luc. 14.*

*τὰ ἅρ' ἰπὶ,
ea que ad
me spectat.
ἵνα γινῶσθε τὰ
ἀσπ' ἡμῶν,
ut cognosca-
tis quo modo
do se habeat
res mee.
ἡγορῶν.*

potest eius cognosci sapientia. Eos. n. de rebus que ad ipsum pertinebant certiores facere, fecit utriusq. commune. Omnia, inquit, vobis nota facient que hic aguntur. Consolari autem tribuit soli Tychico. Vt cognoscat, inquit, que de nobis sunt, & consolatur corda vestra. Quia enim sciebant seruum fuisse Onesimum, & verisimile erat esse regre laturos aliquos, quod qui nuper fuerat seruus, repete factus esset idoneus ad consolandam, & docendam ecclesiam, dixit se solum Tychicum ad hoc misisse. De rebus autem suis eos certiores facere, utriusq. simul coniunxit, ea ratione & hunc honorans, & illis molestiam non afferens.

SALUTAT vos Aristarchus concaptiuus meus. **ET** Thessalonicensis, ut docet beatus Lucas, vni autem cum eo profectus est in Iudam. Illinc autem eum Romam secutus est. Concaptiuum autem vocavit, ut qui fuerit perfectionum socius. **ET** Marcus consoberinus Barnabae. De quo accepistis mandata. Si venerit ad vos, suscipite illum. **ET** Hoc quoque arguit eum scripsisse epistolam, postquam illos vidisset. Postquam enim sibi cum beato Barnaba de Marco fuisset contentio, Phrygiae & Galatiae doctrinam tradidit. Est ergo verisimile tunc de eis data fuisse mandata. Iubeat ergo ut si accesserit, ei eum honorem habeant qui doctori debetur. **ET** Iesus qui dicitur iustus, qui fuit ex circuncisione. Hi soli sunt adiutores mei in regno nouo qui mihi fuerunt solatio. **ET** Maximus enim, Apollonius id quod ei fuit gratum conciliauit. **SALUTAT** vos Epaphras, qui ex vobis est, seruus Iesu Christi. **ET** Cuius coram erat Epaphras, ut iam ante diximus. **SALUTAT** vos pro vobis in orationibus, ut stetis perfecti & pleni in omni voluntate Dei. **ET** Necessario ostendit eius in ipsos benevolentiam: ut eius doctrinae merito lubentius adhibeant. **ET** Testimonium enim illi perhibeo, quod habet multum laborem pro vobis, & pro his qui sunt Laodiceae, & qui Hierapoli. **ET** Haec euertentes sunt sibi inuicem propinque, & sunt omnes Phrygiae. **SALUTAT** vos Lucas medicus charissimus, & Demas. **ET** Hic etiam diuinitus scripsit Euangelium, & historia

Act. 19.

Actuum. Et hinc manifestum est quod omnium epistolae vltima scripta est quae est ad Timotheum secunda. Dicit enim de Dema. Demas me reliquit diligens hoc saeculum. **SALUTAT** fratres qui sunt Laodiceae, & Nympham, & quae in domo est eius ecclesiam. **ET** Quod est verisimile, fuit ex fidelibus qui erant Laodiceae, qui etiam domum suam fecit ecclesiam, eam pietate ac religione exornans. **ET** cum lecta fuerit apud vos epistola haec, facite ut & in Laodicensium ecclesia legatur, & ea quae Laodicensium est, ut vobis legendae ad Laodicensis. **ET** Quidam existimant ipsum etiam scripsisse. Diuinus autem Apostolus non dixit eam quae est ad Laodicensis: sed eam quae est ex Laodicea. Illi enim de aliis quibus rebus ad eum scriperant. Verisimile est autem eum vel ea accusasse quae habent Colossis, vel eodem modo cum eis laborasse. **ET** ideo dixit hanc quoque epistolam eis esse legendam. **ET** dicite Archippo. Vade ministerium quod accepisti in Domino, ut illud impleas. **ET** Nonnulli dicunt eum fuisse doctorem Laodiceae. Sed epistola ad Philemonem docet eum habitasse Colossis: eum enim coniungit cum Philemone. **SALUTAT** meo liberatio mea manu Pauli. **ET** Eam adiecit, docens se liberum & audacter iubere ne leges seruent. **MEMORATE** vinculorum meorum. **ET** Pro eo quod est, me interueni, & quae molesta euenerint ferre fortiter.

GRATIAS Domini nostri Iesu Christi vobiscum. Amen. **ET** Eorum quoque vinculorum nos semper meminisse oportet, & quae ex memoria prouenit utilitatem percipere, & orare ut non intremus in tentationem. Sin autem hoc acciderit: amare diuinam cœconomiam, & suam animi magnitudinem ostendere, & diuinae gratiae auxiliū inuocare. Ita enim fieri poterit ut & concitemus, & vincamus, & quae à Christo promississima sunt assequamur. Cum quo patri cum sanctissimo spiritu conuenit gloria & magnificentia, nunc & semper & in saecula saeculorum. Amen.

Epistola ad Colasenses Romae scripta est per Tychicum & Onesimum.

2. Tim. 4.

in Laodicea
ex Laodicea

Domini nostri
Iesu Christi, non
est in Graeco
Theod.

Thessalonica in Macedonia quidem primas ob-
tinet: salutarem autem praedicationem laben-
ter & alacriter suscepit. Diuinus autem Apo-
stolus hic quoque iecit fundamenta pietatis, iudaei qui-
dem contradicentibus & aperte repugnantibus, sed
frustra laborantibus fluctus enim ac tempestates su-
perabat Euangelium. Cum eorum insidias declina-
set beatus Paulus, a Thessalonica uenit Berhaeam,
a Berhaea nauigauit Athenas. Cum autem eorum
qui crediderant perpetuo curam gereret, beatissimum
Timotheum Athenis misit Thessalonicam, ut eos
fulciret & confirmaret, et omnibus aduersariorum
machinationibus eos potentiores efficeret. Is reuersus
laudauit quidem eorum fidem inexpugnabilem: de-
xit autem eos opus habere aliqua exhortationis do-
ctrina de quibusdam questionibus quae apud eos mor-
uebantur. Scripsit ergo epistolam, primum quidem
laudans eorum fidei firmitatem: deinde adhortans,
ut mortuorum resurrectionem expectarent: de Domi-
ni autem aduentu ne nimis curiose inquirerent. Por-
ro autem eis quoque exhibuit moralis doctrinae ad-
hortationem. Accuratius autem & perfectius haec
docebit singulorum interpretatio.

INTER-

PAVLVS & Siluanus & Timotheus
ecclesiae Thessalonicensium in Deo
Patre nostro, & Domino Iesu Chri-
sto, gratia uobis & pax.] Existimo
Siluanum uocari Silam. Is enim &
Philippis & Thessalonica & Ber-
thea cum eo erat uersatus, eoque relicto cum bea-
tissimo Timotheo, profectus erat Athenas. Eos,
cum Athenis ageret, expectabat. Il quoque unum cum
eo erant cum praedicaret Corinthus. GRATIAS
AGIMVS Deo semper pro omnibus uobis, memo-
riam uestrae facientes in orationibus nostris.] Do-
cetur primum gratias agere pro bonis quae uobis
contigerunt: deinde ita petere ea quae desunt. Inueni-
t enim potest diuinus Apostolus haec semper face-
re. Porro autem docet etiam quibusnam de rebus
laudat Deum uniuersorum. SINE INTERMIS-
SIONE memores operis fidei uestrae & laboris &
charitatis & sustinentiae spei Domini nostri Iesu Chri-
sti, ante Deum & Patrem nostrum.] Opus fidei fir-
mitas & constantia in periculis. Non solum enim in pa-
ce de tranquillitate pacem oportet ostendere, sed ea
etiam retinenda est in fluctu & tempestate. Ita etiam
charitas non solum habet in fruendo uoluptatem,
sed etiam maximum laborem. Sunt enim ferenda
sunt delicta, siue inuideat, siue irascatur, siue in so-
leat & efferatur, & ingrati animi uicino labore. ea
de causa coniunxit labori charitatem. Spei autem
coniuuoxit tolerantiam. Spem autem uobis dedit
Christus Dominus resurrectionem mortuorum, ui-
tae immortalis, regni caelorum. Toleranter autem
sustinere conuenit eum qui hanc pacem accepit, &
forti ac generoso animo ferre molestias & difficulta-
tes quae accidunt. Horum autem est inspector Deus
uniuersorum. Hoc enim significat illud. Ante Deum

*Nostro, non
est in Græco.
post pax, se-
quitur in
Græco.
ἀπὸ τοῦ πα-
τρὸς, καὶ κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ, ἀπὸ τοῦ
Πατρὸς καὶ τοῦ
Κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ*

*ἐν ἰσχυρῶν καὶ
ἐν ἰσχυρῶν καὶ
ἐν ἰσχυρῶν καὶ
ἐν ἰσχυρῶν,
operis fidei,
& laboris
charitatis
& tolerantiae.*

ἐπιπορευόντων, σεβασμῶν.

ἐπιπορευόντων, σεβασμῶν.

ὅτι ἡμεῖς ἐπιπορευόντων, σεβασμῶν.

ὅτι ἡμεῖς ἐπιπορευόντων, σεβασμῶν.

& Patrem nostrum. **SCIENTES** fratres dilecti, à Deo electionem vestram: quòd Euangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantum, sed etiam in virtute, & in spiritu sancto, & in plenitudine multa, sicut scitis quales fuerimus in vobis propter vos. Vos estis testes potentia Euangelii. Non solum enim orationem ad docendum aptam ad vos attulimus, sed eorum etiam quae diximus veritatem per miracula ostendimus. Vos etiam impertimus gratia cuius eramus participes. Hoc enim dixit, in spiritu sancto vobis autem persuasit etiam periculis magnitudinem: quibus non cessimus, utpote quod divina essent quae à nobis asserbantur. Illud enim, quales fuimus in vobis propter vos, significat pericula quae pro eis adierunt, dum eis praedicationem salutarem afferrent. **ET VOS** imitatores nostri facti estis & Domini, excipientes verbum in tribulatione multae, cum gaudio spiritus sancti. **MAGNUM** quidem eorum comium Thessalonicensium, & quod imitati sint Apostolos. longè autem omnium maximum quòd ipsius etiam Domini sint persequutiones, imitati & in periculis, nec merore conficiantur, nec animi abiciant, sed spiritali voluptate impleantur. **ITA** ut facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia & Achaia. Eorum laudem amplificavit, dicens eos fuisse exemplaria pietatis, gentibus maximis & quae propter sapientiam habentur in admiratione. **IS** enim distimatus est sermo, non solum in Macedonia & in Achaia, sed & in omni loco fides vestra quae est ad Deum, profecta est. **ET** quid, inquit, quid feruor vestrae fidei. Illud autem. **A** vobis resonavit sermo Domini, dixit, non quòd praedicatio illinc exierit, sed quòd eorum ad res divinas quae vulgo iactabatur alacritas, multos ad pietatem magno studio sequendam commoverit. **ITA** ut non sit nobis necesse quidquam loqui. **IPSI** enim de nobis annuntiant, qualem introitum habuerimus ad vos. **PRAEVENIT** nos fama, & ab aliis audimus quae

ἐπιπορευόντων, σεβασμῶν.

ἰωάν. 17.

ἐπιπορευόντων, σεβασμῶν.

solum dicere, omnibus enim euasit manifestus, non sine doctrina qui in vobis fuit fructus. **ET** quòd non do conuersi estis ad Deum à simulacris seruire Deo vivo & vero. **NOS** aperte docuit diuinus Apostolus, quomodo sit intelligendum illud. **UT** cognoscant te solum verum Deum. Non enim cum illo comparans, sed cum iis qui Dii non sunt, eum qui est, viuum & verum appellauit. **ET** eum quidem nominauit viuentem, utpote quòd illi non viuant. **VERUM** autem, utpote quòd illi Dii falso vocentur, **ET** **EXPECTARE** FILIUM eius de caelis, quem suscitauit ex mortuis, Iesum, qui eripuit nos ab ira ventura. **NOS**, inquit, ab idolorum errore liberatos, & ad suum domicinium traductos, iussit expectare aduentum vnigeniti, qui nos intentatis supplicii minis efficiet superiores. **SCIENDUM** autem est nec diuinam vnigeniti naturam esse à mortuis excitaram, est enim imparibilis, neque est alius filius Iesu ab vnigenito, sed idem quidem est, passus est autem ut homo, resurrexit ut homo.

CAPVT. II.

NAM & ipsi scitis fratres introitum nostrum ad vos, quòd non inanis fuit: sed ante passi multa, & contumelias affecti, sicut scitis in Philippis, fiduciam habuimus in Deo nostro liberè loqui ad vos Euangelium Dei in multa solitudine. **SUFFICIENTER** testimonium ad ostendam veritatem praedicationis. **QUI** enim conantur decipere, ad pericula vsque personam sustinent, sed vbi ea viderint, seiplos aperiant, & mendacium arguant. **Ea** de causa diuinus Apostolus vincula & verbera quae suscepit Philippis, & dicendi libertatem qua postea vsus est in memoriam reuocauit, docens se post ea quae sibi molesta euenerant, suauiori alacritate & promptitudine repletum, quo magno laborum prouidebat emolumentum. **EXHORTATIO** ENIM NOSTRA non de errore, neque de immunditia, neque in dolo. **EXHORTATIO** appellauit doctrinam. **QUAE**, inquit, affiri-

ἐπιπορευόντων, σεβασμῶν.

mus, non sunt similia Poëtarum fabula, quæ plurimis quidem mendaciis, plurima autem lascivia & impudicitia plenæ sunt, sed neque doli auxilio adiuti, vos captamus in perniciem. **S**ED sicuti probati sumus à Deo, ut crederetur nobis Euangelium, ita loquimur, non quasi hominibus placētes, sed Deo qui probat corda nostra.] Non ipsi à nobis electi doctores sumus constituti sed à Deo creditum est nobis Euangelium. Quamobrem tanquam Deo teste omnia dicimus & facimus. Scimus enim nullum nostri animi motum cum latere. Illud autem, sicut probati sumus à Deo, pro eo quod est. Quoniam ei visum est & probavit ut nobis crederet. **N**EXQUE enim aliquando sumus in sermone adulationis, sicut scitis, neq. in occasione auaritiæ Deus testis est.] De adulatione quidem vocauit ipsos in testimonio. Verba enim adulatorum aperta sunt iis qui audiunt: Auaritiæ autem, non ipsos utique, sed eum qui est inspector vniuersorum. Sæpe enim latet homines eius quod sit scopus & institutum. Auaritiam autem vocauit, prædicare pro pecuniis parandis, aut re faciendis. **N**EXQUE querentes ab hominibus gloriam, neque à vobis, neque ab aliis, cum possemus vobis oneri esse ut Christi Apostoli.] Neque verò sumus gloriæ humanæ amantes. Id interiecit, quæ autem subiunguntur, referuntur ad id quod ante dictum est. Neque sub prætextu auaritiæ. hoc enim cõuenit. Cum possemus vobis oneri esse, ut Christi Apostoli. Præceptum quidem, inquit, nobis succurrat, ut de Euangelio viuereamus, sed potestate vbi nõ lubenter præbent. **S**ED facti sumus paruuli in medio velti, tãquam si nutrix foueat filios suos ita desiderantes vos cupide, volebamus tradere vobis non solum Euangelium Dei, sed etiam animas nostras, quoniam charissimi nobis facti estis.] Per similitudinem ostendit & mansuetudinem, & curam quam eorum gerebat. Assimilar enim seipsum matri quæ suorum filiorum curam gerit. Eandem enim vo-

ἠποροῦντες
ἐν ἡμῶν, πρὸς
ἐπιτοῦ ἀναρι
τῆς.

ἦμος, ἠμῶν
σueti.

cat & nutricem & matrem. Quemadmodum, inquit, nutrix fouet suos filios, ei consimiliter nos quoque desideramus vestras animas tradere doctrinæ spiritali, adeo nobis fuistis desiderabiles. **M**EMORES enim estis fratres laboris nostri, & fatigationis.] Doct enim quænam ea sit. **N**OCTE & die operantes, ne quem vestrum grauaremus, prædicauimus in vobis Euangelium Dei.] Ostendit ingentem fuisse laborem, cum non solum dixerit laborem, & fatigationem: sed etiam diebus tempus nocturnum cõiunxerit. **V**OS testes estis & Deus, quàm sanctè & iuste & sine querela, vobis qui credidistis affuimus.] Distinctio addita nobis ostendit quàm accuratus fuerit in scribenda epistola. Non enim dixit. A reprehensione alieni sumus omnibus, sed vobis credentibus. Dei autem adiecit testimonium, quoniam ea sola quæ videntur sunt manifesta hominibus. Deo autem ea etiam quæ latent homines. **S**ICUT scitis qualiter vnumquenque vestrum, sicut pater filios suos, deprecantes vos & consolantes testificati sumus ut ambularetis dignè Deo, qui vocauit vos in regnum suum & gloriam.] Rursus aliam proposuit similitudinem & Patri seipsum comparauit, plurius ostendens quam in eos habet beneuolentiã. Valde autem appositè tria posuit, deprecantes, consolantes, & testificantes. Non solum enim adhibenda est consolatio iis qui sunt animo tristi & anxio: sed sunt etiam terrendi fõcordes, admonendo eos malorum quorum minæ intèrantur. Hæc autè, inquit, faciebam, vos adhortans ut vitam institueretis pro dignitate Dei qui vos vocauit, & cœlorum regnum ei pollicitus. **I**DEO & nos gratias agimus Deo sine intermissione, quòd cum accepissetis à nobis verbum a vobis Dei, accepistis illud non ut verbum hominum, sed sicut est, verè verbum Dei, qui operatur in vobis qui credidistis.] Quoniã testificatione mecum inculsit, laudibus consolatus est. Non est enim ut sermones, inquit, humanos, sed ut diuinos, eos qui à nobis traditi sunt, suscepistis. Tales autem eos

ἀποροῦντες.

ἠμῶν, ἠμῶν
qui creditis.

esse docuit ipsa quoque reru experientia. Ipsi enim propheticam quoque gratiam assecuti, & prophetabant, & linguas loquebantur, & admirabilia miracula faciebant. Non haec autem solum significavit id quod ab eo dictum est, sed etiam pericula quae illis ab adversariis creata sunt. Hoc enim significant ea quae consequuntur. Vos enim imitatores facti estis fratres ecclesiarum Dei, quae sunt in Iudea in Christo Iesu, quia eadem passi estis a contribulibus vestris, sicut & ipsi a Iudeis, qui & Dominum occiderunt Iesum, & Prophetas, & nos persecuti sunt, & Deo non placent, & omnibus hominibus adversantur.] Deinde ostendit quomodo adversantur. PROHIBENTES nos gentibus loqui ut salvi fiant, ut impleant peccata sua semper. Peruenit enim ira Dei super illos usque in finem.] Sufficit exemplum ad consolationem. Affert enim sufficiens solatium, perfectionis similitudo. Docet autem nos quod hic dicitur, quod in eorum facultates qui Thessalonice crediderunt, inuasit in fideles, eosque spoliavit. Id ipsum etiam usu venit illi qui salutarem praedicationem in Iudaea acceperunt. Praedixit etiam futurum Iudeorum exitum. Peruenit enim ira Dei in illos usque in finem. Revocationem enim non amplius consequentur. Ita etiam, inquit, beatus David. Ut quid Deus repulisti in finem? Illud autem: Omnibus hominibus adversantur, ira est intelligendum. Orbi quidem, inquit, terrarum Iesus nobis repugnant, sunt ergo hostes omnium hominum. Nos autem fratres desolati a vobis ad tempus horae aspectu, non corde, abundantius festinamus faciem vestram videre cum multo desiderio.] A similitudine seipsum matri nutriendi & fovendi infantem, deinde Patri, qui suis filiis ex animo bene vult, nunc autem dicit se eos desiderare non secus ac pupillus qui desolatam orbis orbitatem, & parentes requirit. Se autem dicit eos desiderare licet parvo tempore fuerit ab eis separatus. Pulchra est autem adiectio. Facie, & non corde. Pro eo quod est, sum

*id est cum pro
prijs contribulibus.
et vobis id est
proprios Prophetas.
peruenit autem.*

Psal. 73.

*desideravi desiderium
vultus, operati
vultus vobis.
studium.*

scilicet privatus aspectu: sed eo qui cadit in intelligentiam suam assidue. QUONIAM VOLUIMUS venire ad vos, ego quidem Paulus semel & iterum: sed impedit nos satanas.] Nostram animi promptitudinem retardarunt mutuae tentationes, eas autem solet movere communis hostis. Qua de causa dixit eum prohibuisse, ne veniret ad eos. QUAE EST enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriae. Nonne vos autem Dominum nostrum Iesum Christum estis in adventu eius? Vos enim estis gloria nostra & gaudium.] Quoniam seipsum matri assimilavit quem nutrit suos filios, eius quoque verba imitator. Ex enim infantulos & spem & gaudium, & quae sunt eiusmodi, appellare consueverunt.

CAPVT. III.

PROPTER quod non sustinentes amplius, placuit nobis remanere Athenis solis, & misimus Timotheum fratrem nostrum, & ministrum Dei in Evangelio Christi, ad confirmandos vos & exhortandos pro fide vestra, ut nemo moveatur in tribulationibus istis.] Quoniam prohibiti sumus ad vos venire, misimus Timotheum, qui est noster frater, cuius autem ei creditum est Evangelium. Misimus autem ipsum, non ut aliam vobis afferret doctrinam, sed ut vos in priori confirmaret, & hortaretur ad forti animo ferendas adversariorum insidias, & ne laberemini, nec a priori sententia dimoveamini. Notandum est autem eum ministrum Dei illum vocasse, cui creditum est Christi Evangelium, docens senon cognoscere Filium minorem Patre.] Nos enim scitis quod in hoc posuimus.] Nos haec Dominus praedixit ab initio, nihil ergo novum patimur, sed ea quae ipse praedixit. Nunc ergo novum patimur, sicut oves, in medio luporum, & beati, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam imperium est regnum caelorum, & plurima sunt similia. NAM & cum apud vos essemus, praedicebamus vobis passuros nos tribulationes, sicut & factum est, & vos scitis.]

*id est, quarta
pater.*

*quae sunt
gloriationis.
an non vos.*

*id est, vultus
desiderium, quae
de causa, cum
non sustinet
remus unum
plius, vultum
est.
id est, desiderium
vultus, et ad
iustorem nostrum.*

*Matth. 10.
Matth. 5.*

striam ac diligentiam tanquā liberalitatem quādam ac munificentiam asserbant. Illud autem, vt honeste ambuletis ad eos qui foris sunt, ipse exposuit, sub iungens. Vt nullo opus habeatis. Deducus est enim, inquit, in otio viuere, non quæ sunt necessaria ex labore querere, sed vitam mendici eligere, & expectare aliorum munificentiam. Deinceps asserit doctrinā de resurrectione, eos qui pro mortuis animi angelatur consolans. **NOLVMVS** autem vos ignorare fratres de dormientibus, vt non contristemini, sicut reliqui qui spem non habent.] Non prohibet omnino dolorem, sed expellit immoderationem, eosque resurrectionis spe consolatur. **Qui enim eam non habent, possunt suum immoderatum dolorem descendere.** Ea de causa non dixit. De mortuis, sed de iis qui dormierunt, vel per ipsum nomen consolationē procurans. Deinde à Christi doctrina quam susceperunt probat resurrectionem. **SI ENIM** credimus quod Iesus Christus mortuus est, & resurrexit. ita & Deus eos qui dormierunt per Iesum adducet cum eo.] Si Christi resurrectio nobis fide digna esse videtur, credamus fore vt nos quoque resurrectionem assequamur. Carnis enim susceptæ mysterium propter non est dispensatum. Valde autem sapiēter dixit diuinus Apostolus Dominum quidem Iesum esse mortuum, propter eos qui negant carnis assumptionem. ritione autē seu apparitione eum & visum & patium esse existimant: eos autem qui moriuntur appellauit dormientes, vel ipso nomine consolans eos qui afflicti sunt & animo cruciantur. Somnum n. consequitur excitatio. **NO** enim vobis dicimus in verbo Domini.] Non n. propriis vtimur cogitationibus: sed à diuina reuelatione doctrinam accepimus. **Quænam autem ea est? QVOD** nos qui viuimus, qui restitui sumus in aduentum Domini, nō præueniemus eos qui dormierunt.] Adeo, inquit, citò & celeriter, & in momento tēporis, omnes qui mortui sunt resurgenti, vt eos qui illo tēpore adhuc erunt superstitēs præueniant, & eant obuiam seruatori vniuersorū. Illud

αὐτῶν τῶν νεκρῶν
de iis qui
dormierunt.

enim. Nos qui viuimus, nō posuit de sua ipsius persona, sed de iis qui erunt illo tempore superstitēs. Confirmatur autem id quod dictum est, cū mirum & supra fidem videatur, ex potentia eius qui operatur. **QVONIAM** ipse Dominus in iussu & in voce Archangeli, & in tuba Dei descender de cælo.] Ipse enim primus vniuersorum Dominus apparebit de cælo descendens, quæ sub aspectum non cadunt potestatis eum præcedentibus, & iubebit quidem Archangelum clamare, & mortuos resurgere. Tubæ autem magno & admirabili clangore vndique personabunt. Hoc autem dicit etiam in epistola ad Corinthios. Omnes quidem non dormiemus, sed omnes immutabimur, in momento, in ictu oculi, in vltima tuba. Tuba enim canet, & mortui surgent à corruptione alieni: & nos immutabimur. Si autem in monte Sina, cum editus esset sonus iis qui aderāt commoderatus, non tulit populus ingentem terrorem, sed dixit magno Moysi. Loquere tu nobis, & nō loquatur Deus nobiscum, vt non moriamur: quis ferret vocem quæ tunc resonabit? Hoc autem, in iussu, in voce Archangeli, hoc significat, quòd iussus aliquid ex Archangelis iubebit mortuos resurgere: Illi autem statim resurgent, & cum tanta celeritate, vt eos qui sunt superstitēs præueniant. Tale quid etiā dictum est in sanctis Euangelis in parabola virginum. Media autem nocte clamor factus est. Ecce venit sponsus, egredimini in occursum eius. **ET** mortui qui in Christo sunt, resurgent primi.] Mortuos fidelis dicit, non eos solummodo qui crediderunt Euangelio, sed eos etiam qui ante legem & in lege habitauerunt. Hoc enim dicit etiam in epistola ad Hebræos. Ii omnes testimonio fidei comprobati, non teletunt promissionem, cum Deus aliquid melius de nobis præuidisset, vt non absq. nobis perficerentur. Omnes ergo qui sunt pietate & vera religione illustrati, consequentur primi resurrectionem. Hoc enim docuit etiam in epistola ad Corinthios. Primitiæ enim est Christus: deinde ii qui sunt Christi in

1. Cor. 5.

Exo. 20.

Matth. 25.

Heb. 11.

1. Cor. 15.

Matth. 24.
Luc. 17.

eius adventu: deinde finis. DEINDE nos qui vivimus, qui relinquitur: simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Domino, in aera, & sic semper cum Domino erimus.] Ostendit magnitudinem honoris. Quemadmodum enim ipse Dominus in nunciatu cida assumptus est: ita etiam qui in ipsum crediderunt, & qui ex mortuis resurgunt, & qui adhuc super sunt, vecli nubibus ibunt obuiam iudici vniuersorum, & cum ipso peragent per infinita secula. Hoc etiam nos docuit Dominus in sacris Euangelii. duo inueniuntur in lecto, vnus adsumitur, & vnus relinquitur. Duæ in mola, vna adsumitur. Duo in agro, vnus adsumitur, & vnus dimittitur. Et per lectum quidem, opes significauit: per molam vero, sceleritatem, & vitam mercenariam: per agrum autem, vitam rusticam, & docuit vnamquamque vitam habere eos qui seruantur, & eos qui puniuntur. Ita etiam cum Rex in aliquam ciuitatem ingreditur, Magistratus quidem & qui sunt in maxima auctoritate procul obuiam procedunt. Qui sunt autem criminibus obnoxii, intus expectant aduentum Iudicis. ITAQUE cõsolamini inuicem in verbis istis.] Cum hæc itaque sciatis, ferre forti animo molestias & difficultates quæ in hoc seculo eueniunt.

CAPVT V.

DE temporibus autem & momentis fratres, non indigetis vt scribamus vobis. Ipsi enim diligenter scitis, quia dies Domini, sicut fur in nocte ita veniet.] Hæc eis scribit, vt qui iam prædocti fuissent. Repentinum autem Domini aduentum furi comparauit. Is enim conatur latere, sed qui custodit domum, sentit furis aduentum: qui autem negligit & dormit, ei domus diripitur. Ita qui est sobrius, nouit signa aduentus Domini. CVM enim dixerint, pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus, sicut dolor in vtero habenti, & non effugienti.] Exemplum admodum appositum. Quæ est enim grauidæ, scit se habere foetum in vtero, nescit autem tempus parienti: Ita nos etiam esse quidem venturam

Luc. 17.

vniuersorum Dominum scimus: ipsum autem tempus nequaquam didicimus. Qua de causa illa dies semper est expectanda. Sic etiam dixit Dominus in diuinis Euangelii. Sicut in diebus Noe comedebant, bibebant, vxores ducebant, & nuptum dabant, donec venit diluuium, & perdidit omnes: ita erit aduentus filii hominis. Per omnia autem significauit quam ellet futurus repentinus. Vos autem fratres non estis in tenebris, vt vos dies illa tanquam surprehendat, omnes enim vos filii lucis estis, & filii diæ. Non sumus noctis, neque tenebrarum.] Perstitit in figura parabolica, & tenebras quidem vocat ignorantem: diem autem cognitionem. Dicit ergo. Vos qui Dei cognitionis radium suscepistis, fugite studium tenebrarum, ne in vos repente inferatur sententia supplicii. Et permanens in exhortatione, subiunxit. Igitur non dormiamus, sicut & ceteri.] Hoc est, sicut ii qui impietati seruiunt. Sed vigilemus, & sobrii simus.] Deinde ex iis quæ sunt in vita vtilitatem comparat. Qui enim dormiunt, noctu dormiunt: & qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt. Nos autem qui diæ sumus, sobrii simus.] Hoc etiam dixit alibi. Nox præcessit: dies autem appropinquauit, abiiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis. Eadem etiam hic arma profert. IN DVTE loriam fidei & charitatis, & galeam spem salutis.] Nos, inquit pro thorace muniat fides in Deum, & charitas in proximum. Sit autem nobis infracta galea, spes salutis, quæ est nobis promissa. QVONIAM nõ posuit nos Deus in iram, sed in acquisitione salutis, per Dominum nostrum Iesum Christum qui mortuus est pro nobis.] Non enim nos deo vocauit vt infligat supplicium, sed vt salute dignetur, & vt familiares ac domesticos efficiat, adiutore ac cooperatore vsus Christo Domino, qui pro nobis mortem subiit. Vt siue vigilemus, siue dormiamus, simul cum illo viuamus.] Vt & qui sunt mortui, & qui adhuc sumus superstites, eius simus vitæ participes. Vigilantes. n. appellauit eos qui erunt illo

et vobis induamur.
Nec ergo thoracem.

Mar. 13.

cum Domino erimus. Hoc autem dixit etiam Dominus in sacris Euangeliis. Et mittet Angelos suos, & congregabunt electos eius a quatuor ventis, a summis caelorum usque ad terminos eorum. Praecipit ergo diuinus Apostolus non credere iis qui dicunt instare tempus cōsummationis, & Dominum statim esse appariturum, nec si praeseferant se vaticinari & prophetare. Hoc enim dicit, Neque per spiritum: nec si confectam, tanquam ab ipso scriptam, epistolam proferant; nec si sine scriptis eum dixisse asserant. Deinde hoc ipsum rursus breuiter, & a. qui vos seducat villo modo.] Omnia deceptionis genera simul expulit. Docet autem ipsos, & per ipsos nos omnes, vel maximū Domini aduentus signū. **Q**UONIAM nisi venerit discessio primum, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis qui aduersatur & extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita vt in templo Dei sedeat ostendens se tanquā sit Deus.] Defectionem ipsum vocat Antichristū, à re ipsa ei nomine imposto, conatur enim à veritate abducere, & efficere vt deficiant. Ipsum autem hominem peccati appellauit, quandoquidem natura homo est, qui omnem operationem Diaboli in se suscipit. Filium autem perditionis, vt & qui ipse peccat, & alius interitum procurat. Imitatur enim capitalis hominum hostis Dei & Seruatoris nostri humane naturae susceptionem, & sicut ipse humana suscepta natura, nostram procurauit salutem: ita ille cum elegit hominem qui possit eius omnem suscipere operationem, per eum omnes homines decipere conatur, se ipsum Christum & Deum nominans, & Deos qui vocantur falsos esse arguens, quorum ipse falsitatem temporibus praeteritis confirmabat. Dei autem templum appellauit ecclesias in quibus primam sedē arripit, seipsum Deum conans ostendere. Hic diuinus etiam praedixit Daniel. Dixit enim, Super Deos Patrum suorum non intelliget, & Deum Maximum in loco suo glorificabit. Pro eo quod est, Deum forte seipsum nominabit. Deinde docens se non novam

in omnia, defectio.

in omnia, aduersus omnem qui dicitur Deus.

aliqua, cultum, religionem.

in omnia, quod est Deus.

in omnia, primum in sedendo locum.

Dan. 11.

cit asserere doctrinam, subiunxit. **N**VM retinetis, quod cum adhuc essem apud vos haec dicebam vobis.] Dicit autem etiam quam de causa dicit, & non statim apparet. **E**T nunc quid detineat scitis, vt reueletur in suo tempore.] Quidam id quod detinet, intellexerunt imperium Romanum: quidam autem gratiam spiritus. Detinente enim, inquit, gratia spiritus, ille non accedit. Sed fieri non potest vt omnino cesset gratia spiritus. Quomodo enim fieri potest vt illius machinationes superet qui sunt spiritali gratia priuati? Sed nec imperium Romanum aliud excipiet imperium.] Per quartam enim bellum diuissimum etiam Daniel Romanum significauit imperium. In eo autem paruum cornu productum est quod gerebat bellum cum sanctis. Hic autem ipse est de quo diuinus Apostolus dixit quae praedicta sunt. Neutrū eorum puto dixisse diuinum Apostolum, sed existimo verum esse quod ab aliis dictū est. Statuit enim vniuersorum Deus vt apparet in ipso tempore cōsummationis. Dei ergo decretum nūc prohibet quominus appareat. Existimo autem etiam aliam habere intelligentiam id quod dicitur. Cum enim didicisset diuinus Apostolus dixisse Dominum, oportere Euāgelium predicari in omnibus gentibus, & tunc finem futurum: videret autem adhuc vigere cultum idololatris, dixit sequens doctrinam Domini, fore vt prius evertatur superstilitio, & impius Daemonum cultus, & vbiq; fulgeat diuina praedicatione, & tūc appareat veritatis aduersarius. **N**AM mysterium iam operatur iniquitatis.] Nonnulli dixerunt Neronem esse vocatum iniquitatis mysterium, vt qui fuerit impietatis artifex. Ego autem existimo Apostolum significare haec res quae exorta sunt. Per illos enim multis & veritate abductis, praeparat Diabolus exitium deceptionis. Eos autē appellauit mysterium iniquitatis, vt qui haberent caelatum iniquitatis laqueum. Ipse enim aperte à Deo abducit homines. Quamobrem etiam reuelationem eius aduentum vocauit Apostolus. Quod enim clanculum semper confirmabat, id

iniquitatis, non mentis.

palam & aperte predicabit. **TANTVM** vt qui tenet nunc teneat, donec de medio fiat.] Oportet autem cessare errorem superstitionis, & impu cultus idolorum, & predicari Euangelium. **ET** tunc reuelabitur ille impius, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui.] Ostendit quo ad huc aduentus Domini magnitudinem. Cum enim, inquit, e caelo apparuerit, loquetur tantum, & scelerato isti omnino afferet interitum. Hoc enim diuinus etiam praedixit Esaias. Cum enim dixisset. Egredietur virga de radice Iesse, & de eo aliquantisper disseruisset, subiunxit. Et spiritu per labia de medio tollet impium. Docet autem diuinus Apostolus, a quo nam actus, haec omnia sit facturus. **ET VM** cuius est aduentus secundum operationem Satanae, in omni virtute, & signis, & prodigijs mendacibus, & in omni seductione iniquitatis in qui pereunt.] Non enim dominatum in omnes exercebit, sed in eos qui digni sunt perditione: qui, licet ipse non venisset, seipso salute priuauerunt. Hoc etiam dicit in istis quae consequuntur. Porro autem docet etiam ea quae futura sunt, non fore vera miracula. Talia autem faciunt, & praestigiatore qui a *deos* hoc est a calculis *phorastelias* dicuntur. Ostendunt enim aurum quod vere aurum non est, & quaedam alia, quae paulo post arguuntur. **ET O** quod charitatem veritatis non receperunt, vt salui fierent: Ideo mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio, vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.] Charitatem veritatis appellauit Dominum, vt qui nos vere & sincere dilexerit: Id ipsum autem dixit Dominus Iudaeis. Ego veni in nomine Patris mei, & non recipitis me. Venit alius in proprio nomine, & illum recipietis. Nullus ergo veniae praetextus relinquetur Iudaeis. Cum enim Domino credere noluerint, tanquam qui esset Deo contrarius, ei credent. Atqui ipse quidem non se aperte Deum vocabat: sed se a Patre missum esse, & praecipuum accepisse, & quae grata erant Deo & Patri, se se

*Insuper
qui ludunt
calulis.
non morbor
qui non cre
dunt.
Ioan. 5.*

ere dicebat. Ille autem contra se Deum vniuersorum vocabit, sed tamen Iudaei eum expectant, & ei cum aduenit credent. Illud autem, Mittere illis Deus operationem erroris, posuit pro eo quod est, concedet vt error appareat, vt ostendantur amatores improbitatis. Ipse enim non eam mittet, sed ipse eam sermone oris sui consumet. **NOS** autem debemus gratias Deo agere semper pro vobis, fratres dilecti a Deo, quod elegit vos Deus primitias ad salutem, in sanctificatione spiritus, & in fide veritatis. Ad quod & vocauit vos per Euangelium nostrum in acquisitionem gloriae Domini nostri Iesu Christi.] Haec ergo erunt quidem conuenienti tempore, nos autem laudemus suppeditatorem honorum, quod salute vos dignatus fuerit, & spiritu sancto impertierit. Quo fit vt ipse propter vos ab omnibus laudetur. **ITAQUE** fratres stare, & tenere traditiones, quas didicistis, siue per sermonem, siue per epistolam nostram.] Habetis doctrinam regulam, sermones quos vobis tradidimus, quos & praesentes vobis predicauimus, & absentes scripsimus. Deinde rursus doctrinam confirmat precatione. **IPSUM** autem Dominus noster Iesus Christus, & Deus & Pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem aeternam, & spem bonam in gratia: exhortetur corda vestra, & confirmet vos in omni opere & sermone bono.] Qui eos qui odio habebant dilexit, & eos qui inimici erant vocauit, & futurorum bonorum spem dedit, vos in fide confirmet, vt & bonis sermonibus & factis similibus fulgeatis. Porro autem haec etiam conuincunt impietatem Artii & Eunonii, & aperte docent, nominum ordinem non significare dignitatum differentiam. Filium enim hic patri praeposuit, non Patre esse maiorem docens filium, sed ordinis mutatione esse honoris aequalitatem ostendens.

CAPVT III.

DE **CARTERO** fratres orate pro nobis, vt sermo Domini currat & glorificetur, sicut & apud vos: & vt liberemur ab importunis & malis homini-

*vt dicitur, a
Domino
ut dicitur, ab
immo.*

*vt dicitur, a
Domino
ut dicitur, ab
immo.*

bus.] Videretur quidem esse duplex petitio: sed ter-
men una est. Superatis enim improbis hominibus,
absque villo etiam impedimento currit sermo prædi-
cationis. NON enim omnium est fides.] Hoc etiam
dicit alibi. Persuasio non ex vocante. Est enim Dei
proprium, vocare nostrum autem, parere. Ita etiam
dixit Dominus in sacris Evangelis. Si quis litit, ve-
niat ad me, & bibat. &: Si quis vult post me venire,
abneget seipsum, & tollat crucem suam & sequatur
me. Non enim ex necessitate vim affert, sed volun-
tarium animum desiderat. FIDELIS autem Do-
minus est, qui confirmabit vos, & custodiet à malo.]
Quam petit precationem reddidit. CONFID-
A VS autem de vobis fratres in Domino quod que-
cunque præcipimus & facitis & facietis.] Hoc etiam
posuit ad eorum exhortationem, vt cum intellex-
erint quam de eis habet opinionem, eam factis con-
firmant. DOMINVS autem dirigat corda vestra
in charitate Dei, & patientia Christi.] Vtroque no-
bis opus est, & bono proposito, & superno auxilio.
Oravit etiam Propheta vt hæc assequeretur. Dirige
gressus meos in vias tuas, vt non labefactentur gres-
sus mei. Diuinus autem Apostolus nobis charitate
ostendit. Posuit enim dominum, & deum, & Chris-
tum. Clarum est autem eum dominum vocasse spiri-
tum sanctum. Ita etiam scripsit ad Corinthios. Do-
minus autem spiritus est. Deinceps verba facit de illi
qui Apostolica decreta transgrediuntur. DENUN-
TIA VS autem vobis fratres, in nomine Domini nostri
Iesu Christi.] Orationem effecit fide dignam recor-
datione Domini. Ipse est enim, inquit, qui hæc per
nos decernit. Et cuiusmodi est præceptum? vt sub-
trahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate,
& non secundum traditionem quam acceperunt à
nobis.] De subtrahere autem posuit pro se separare.
Traditionem autem dicit, non quæ per verba, sed
quæ per opera facta est. Porro autem docet etiam que-
nam ea sit. IPSI enim scitis quæ admodum oportet
imitari nos, quoniam non inquieti fuimus inter vos.]

Ioan. 7.
Luc. 9.

ut agerem in
charitatem.

Psal. 118.

Eximio-
rum, præci-
pimus.

Inter eos
ipsi. fuimus
inordinati.

Cuiusmodi autem est ea inordinatio. NE QVE gra-
tis panem manducauimus ab aliquo, sed in labore &
in fatigatione nocte & die operantes, ne quem ve-
strum grauaremus.] Planè scitis, quod dum vobis
diuinum tradidimus Euangelium, nihil à quoquam
accepimus: sed nocturno & diu assidue laborauimus, vt
hinc nobis necessarium alimentum suppeteret. Dein
de docens hæc esse supra legem diuinam, subiunxit.
NON quasi non habuerimus potestatem, sed vt nos-
metiplos formam daremus vobis, ad imitandum vos.]
Ita etiam scripsit ad Corinthios. An non habemus
potestatem comedendi & bibendi? & quod Dominus
statuit iis qui Euangelium annunciant, vt de Euange-
lio viuant? NAM & cum essemus apud vos, hoc de-
nuntiabamus vobis. Quod si quis non vult operari,
nec manducet.] Nihil noui ad vos scribimus, sed
quæ vos ab initio docuimus. Hoc autem, Non man-
ducet, non dixit, respiciens eos qui præbent, sed eos
qui viuunt in otio. Iis autem qui suppeditant paulo
post suadet, ne respiciant ad illorum improbitatem,
sed sua vtantur liberalitate. AUDI VIMVS enim
inter vos quosdam ambulantes inquiete, nihil ope-
rantes, sed curiosè agentes.] Otiosorum enim pro-
pria sunt nugæ, futis que loquacitas, & inutilis cu-
riositas. IIS autem qui sunt eiusmodi, denuntiamus
& obsecramus in Domino IESU, vt cum silentio
operantes panem suum manducet.] Postquam
tis sic legem tulit, vt laborent & quiescant, suadet
aliis vt fraterna charitate vtantur. VOS autem fra-
tres, nolite deficere benefacientes.] Ne vincat ve-
stram munificentiam illorum improbitas. QVOD si
quis non obedit verbo nostro per epistolam, hunc
monete, & ne commisceamini cum illo, vt confusus
sit, & nolite quasi inimicum existimare, sed corripite
vt fratrem.] Eos quibus sunt ecclesiarum credi-
ta gubernacula, hanc regulam oportet attendere.
Corporalem enim eorum qui peccant subuentionem
non prohibuit diuinus Apostolus: eos autem spiri-
tuali libertate priuauit. Sed vult utriusque ab eis cura

ex vobis ex-
peditur, non quod non
habeamus
potestatem.

ardentes, in-
ordinate, in-
solenter.

Eximio-
rum, præci-
pimus, & hortamur
per Dominum
Iesum Christum.

ut denuntiamus
illis, ne quasi
inimicum
& abiectionis
animi efficiant
vini.
admonet

κλαοι, Dominus.
sempiterna, non est in
Græco.
in morte regno.
In omni modo.

geri. Ne, inquit, tanquam inimicum existimate, sed admonete ut fratrem. Ii enim laborantium membrorum locum obtinent. Iis enim qui sunt eiusmodi, scilicet DEVS pacis, det vobis pacem sempiternam in omni loco.] Ut & cum vobis ipsis, &, inter vos inuicem pacem agatis, & ab aduersariorum impetu liberemini. Hoc enim significat illud, In omni modo. DOMINVS sit cum omnibus vobis. Salutatione mea manu Pauli, quod est signum in omni epistola. Ita scribo.] Salutationem appellauit benedictione quæ in fine sita est. GRATIA Domini nostri IESV CHRISTI cum omnibus vobis. Amen.] Hoc autem adiecit propter eos qui fidas epistolas circumferre audebant docens eos ut quærent subseripcionem. Hoc enim, inquit, est signum mearum epistolarum. In omni enim epistola ego scribo salutationem. Hinc ergo discimus, quod hoc, Gratia Domini nostri IESV CHRISTI cum omnibus, Amen, pro eo quod est vale, scribere consueverit. Nos autem Apostolicam benedictionem decerpentes, laudamus CHRISTVM, qui per eum locutus est. Cum quo DEO Patri cum sanctissimo Spiritu gloria & magnificentia nunc & semper & in secula seculorum. Amen.

Secunda epistola ad Thessalonicenses scripta est Athenis.

ARGVMENTVM EPISTOLAE

AD HEBRAEOS.

N I H I L faciunt admirandum qui morbo Ariarico laborant, si aduersum literas Apostolicas furiant, & epistolam ad Hebræos à reliquis separent, & eam adulterinam appellent. Qui enim aduersus DEVM, & Seruaterem nostrum linguas mouent, quid non ausi fuerint aduersus eum

beneficentiam & grandiloquos veritatis præcones? Ipsius enim Domini vox est. Si me persecuti sunt, & uos persequetur. Oportebat autem ipsos, et si nihil aliud, temporis quidem certe diuturnitatem reuereri, quo hanc epistolam in ecclesiis perpetuo legerunt alumni veritatis. Ex quo enim literarum Apostolicarum fuerunt ecclesia participes, ex illo etiam epistola ad Hebræos utilitatem percipiunt. Quod si nec hoc quidem ad eos persuadendum satis est, Eusebio quidem certe oportebat eos Palastino credere, quem Patrum suorum decretorum appellat. Nam is etiam diuinitatis Pauli hanc esse epistolam confessus est: & ueteres omnes hanc de ea sententiam habuisse asseruit. Sed ii, omnibus iussis ualere, aduersus ueritatem impudenter decernant, Apostolica Theologia, qua procemium exornauit, splendorem non ferentes. Cum enim non possent resistere iis quæ de uiginti diuinitate aperte dicta fuerant, ausi sunt eam epistolam euicere, cum tamen & decreta, & alia sententia magnam habeant cognationem cum aliis epistolis. Sive autem accusationi hunc pretextum afferunt, quod Apostolica appellatio non sit similiter posita in procemio. Oportebat autem eos considerare, eorum qui ex gentibus, non eorum qui ex Iudæis crederent fuisse constitutum Apostolum. Etenim dixit ei Dominus. Festina, & hinc cito egredere, non enim suscipient testimonium tuum de me. Vade, quoniam ad gentes procul mittam te. Eiusmodi etiam factum conuictum cum aliis inquit, Iacobus, inquit, & Cephas, & Ioannes, qui uidebantur esse colunt, dederunt mihi et Barnabæ dexteras societatis, ut ipsi quidem ad circuncisionem, nos uero ad gentes. Ita etiam

Ioan. 15.

Act. 23.

Gal. 2.

Rom. II. scribens ad Romanos dixit. Quatenus ego sum gen-
tium Apostolus, glorifico ministerium meum. Ea
de causa cum scriberet ad eos qui crediderunt ex gen-
tibus, appellationem adiecit, & Apostolicam di-
gnitatem addidit, ut Doctor & Magister scribens
ad discipulos. Ad Hebraeos autem scribens, quo-
rum non erat sibi cura credita, merito nudam dog-
mate doctrinam eis tradidit. Aliorum enim Apo-
stolorum curationi suberant. Quod autem spiritali
gratia plena sit epistola, & nullam omnino præbeat
calumnia occasionem, singulorum interpretatus dice-
bit apertius. Hoc autem est argumentum epistolæ.
Eos qui ex Iudeis crediderant, qui incredulitate
laborabant, multis molestiis afficiebant. Earum
autem afflictionum, scribens etiam ad Thessaloni-
censes diuinus Apostolus, meminit. Imitatores
enim, inquit, suis ecclesiarum DEI, quæ sunt
in Iudæa. Eadem enim uos quoque passi estis à pro-
priis contribulibus, sicut & illi à Iudeis. Quinetiam
ad eos quoque scribens hoc adiecit. Et direptionem
bonorum uestrorum cum gaudio suscepisti. Porro au-
tem beatus quoque Lucas nos docet. quod ante uoca-
tionem diuinus Apostolus uexabat DEI Eccle-
siam, domos ingrediens, & uiros, & mulieres
trahens traiebat in custodiam. Nec uerò hæc salum
faciebant increduli aduersus eos qui crediderant: sed
eos etiam ludificabantur, qui in animum inducerent
ut homini mortuo crederent, & legem à DEO da-
tam reliquissent. Ea de causa diuinus Apostolus sta-
tim in proæmio ostendit eam esse maiorem prophæ-
tis: Deinde de diuinitate loqui incipiens, pronuntiat
eum æternum, & Patri coæternum, & uniuersum

1. Thess. 2.

rum creatorem ac opificem: Deinde cum Angelis
comparans, diuinam scripturam in medium addu-
cit, aperte docens illum quidem esse Filium et Deum,
illis uero ministros, & creaturas ac effecta. Deinde
ostendit eis quæ à Mose data sunt, maiora esse quæ
à CHRISTO Domino sunt tradita. Ille enim
dedit uetus testamentum: Hic uerò Nouum, quod
per ueteres Prophetas promiserat, & ille quidem pol-
licitus est se daturum Palestinam: hic uerò regnum
celorum. Tam uerò confert etiam eum Leuitico Sa-
cerdotio Sacerdotium quod est secundum ordinem
Melechisedech, & ostendit quàm sit longè excellen-
tior. Ad hæc autem ostendit etiam maiores, et qui
in lege fuerunt ueræ pietatis & religionis alumni,
per fidem claros & insignes fuisse. Dicit etiam eo-
rum in sustinendis afflictionibus animi magnitudi-
nem, eos ad pericula aduenda inungens. Deinde cum
eorum certamina ipsis in memoriam reuocasset, &
ad finem usque forti animo stare hortatus esset, &
cum eis quæ ad dogmata seu decreta pertinent adhor-
tationem conuinxisset, impleuit epistolam.

Scrispsit autem eam uoce Hebraica.

Dicunt autem eam fuisse à
Clemente interpretatam.

Nos autem deinceps
aggrediamur
interpretationem.

INTERPRETATIO EPISTOLAE
AD HEBRAEOS.

καλιου, Ιω
αυτου.

Matth. 21.

παιποδων
εικατομια.

Osee 12.

MULTIFARIAM multisque modis olim DEVS loquens patribus, in Prophetis, nouissimis diebus istis locutus est nobis in filio.] Aperè ostendit differentiam Domini Christi & Prophetarum. Ipsum enim solum appellauit filium. Est autem procerum simile parabolæ Domini. Etenim cum dixisset Dominus Iudæis parabolam de vinea, ostendit primos quos seruos missos esse ad malos agricolas, deinde post illorum occasionem, filium aduenisse. Iam verò illud Multifariam, omnis generis dispensationes & economias seu diuinas rationes & consilia significat. Hoc verò, multis modis, diuinarum visionum & apparitionum differentiam. Aliter enim visus est Abraham & aliter Moysi: & aliter Helie: & aliter Michea. Quinetiã Ehas, & Daniel, & Ezechiel diuersas asperere figuras. Hoc docens dixit vniuersorum Deus. Ego visiones multiplicauit, & in manibus Prophetarum assimilatos sum. Non est enim diuina natura multiformis, sed ex pers forme ac figure, & simplex, & incomposita. Non ergo videbatur naturam, ad quam nemo accedere, nec vllus eam assequi potest: sed quædam figuras, quas ad usum ostendebat DEVS, qui sub aspectum non cadit. Porro autem illud Multifariam, aliud quoque significat; nempe quod vnicuique Prophetarum singularis quædam dispensatio, seu administratio commissa & credita fuerat. Eorum autem DEVS, CHRISTVS, inquam, Dominus, non vno aliquo munere & administratione functus est, sed humana suscepta natura omne quod est contexit, & humanam salutem procurauit. Atque etiam ostensum est vnum esse legillatorem & veterum, & nouorum. QVEM contineuit hæredem vniuersorum.] Ab humanis cœpit diuinus Apostolus: & primo

mo dicens quæ sunt humiliora, deinde maiora attrin-
git. Hæres enim omnium Christus Dominus, non
vt Deus, sed vt homo. Vt Deus enim est omnium ef-
factor. Qui autem est omnium opifex, natura est
omnium Dominus. Hæres autem, eorum efficitur
Dominus, quorum olim non habebat dominium.
Ita etiam qui credunt, sunt hæredes Dei, & cohære-
des Christi. Per gratiam enim capiunt, quod prius
non habebant. Quod autem ipse sit vniuersorum
Dominus, testantur ea quæ subiunguntur. PER
quem fecit & sæcula.] Hoc significat diuinitatem.
Non solum enim eum ostendit opificem ac creato-
rem, sed etiam æternum: sæculum enim non est ali-
qua substantia, sed res est quæ minime subsistit, co-
mota & assecta eorum quæ genitam habent naturam.
Appellatur enim sæculum, intervallum seu dimen-
sio ac distantia quæ est à constitutione mundi vsque
ad consummationem. Ita enim dixit etiam Dominus.
Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad
consummationem sæculi. Vniuscuiusque etiam nostri
vite tempus appellauit sæculum diuinus David. Secu-
lum. n. nostrum, inquit, ad illuminationem vultus tui. Fu-
tura quoque vite itatum sæculum appellauit diuinus
Apostolus. Non solum. n. inquit, in hoc sæculo, sed
etiam in futuro, & rursus. Vt ostenderet in sæculis
venientibus exuperantes diuitias gratiæ suæ in be-
nignitate in nos. Sæculum ergo est dimensio quæ
naturæ adiuncta est. Dixit autem filium esse
veterum sæculorum, docens eum esse æternum, & nos
studens eum quacumque temporali dimensione esse su-
periorum. Ita etiã de Deo & Patre vetus dicit scriptu-
ra. QUI est ante sæcula, pro eo quod est. Qui est
ipsum appellauit æternum, non videbatur autem
illo modo probabile iis qui non sunt rerum diuina-
rum mysterii initiati, vt qui sit filius, non sit tempo-
ris secundus ei qui illum genuit, à quadam quæ vide-
bitur similitudine, diuinitatis, veritatem ostendit, &
dicit. QUI cum sit splendor gloriæ.] Splendor

Rom. 8.

Matth. 28.

Psal. 43.
v. 59.

Eph. 1.
v. 2.

Psal. 59.

Ioan. 17.

*diuinitatem
excellētiss.*

Eph. 1.

*mens, in qua
Psal. 2.
2. Reg. 2.*

milis, in altū euectus est: neq. cum esset homo, Deus factus est. Sed vt Deus quidem, erat vniuersorum Dominus. Vt homo autem, accepit gloriam quam habuit vt Deus. Hoc etiam dixit ipse in sacris Euangelis. Pater glorifica me gloria, quam habui in tequam mundus esset, apud te, & petiit, non vt acciperet quae non habebat, sed vt ea ostenderentur quae habebat. TANTO melior Angelis effectus, quanto differentius prā illis nomen haereditauit.] Hoc etiam dixit, quo ad humanitatem. Vt Deus enim, est effector & Dominus Angelorum. Vt homo autem, postquam resurrexit, & in caelos ascēdit, Angelis praestantior euasit, erat enim minor Angelis; propter mortis perpeffionem. **NUM** enim qui paulo minus ab Angelis est diminutus videmus Iesum, propter perpeffionem mortis. Quomodo ergo erat minor Angelis, vt homo: quoniam illi quidem habet naturam immortalem, ipse verò sustinuit passionem: ita postquam ascendit in caelos, Angelis praestantior effectus est. Sedit enim super omnem principatum, & potestatem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen quod nominatur non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro. Facit autem comparisonem etiam ex nominibus diuinus Apostolus. Ita etiam eum cōtulit cum Prophetis, filium ostendens Christum Dominum. Ita etiam in Angelis, quod sit filius meminit, & ea ratione differentiam ostendit. Tanto enim, inquit, praestantior Angelis effectus, quanto excellentius illis nomen sortatus est. Quod autem Filii nomen dicit, docent quae subiunguntur. **CUI** ENIM dixit aliquando Angelorum, Filius meus es tu: ego hodie genui te. Et rursus. Ego ero illi in Patrem: & ipse erit mihi in Filium.] Haec autem rursus dixit, quod attinet ad humanitatem. Hoc enim ostendit illud, Ero illi in Patrem, & ipse erit mihi in Filium. Sunt haec enim futuri temporis. Quinetiam hoc quod dicit, Ego hodie genui te, non aeternam significat generationem, sed eam quae Christo coniuncta est.

Tale est illud, Hodie si vocem eius audieritis, & etiā quod ante dictum est, Nomen haereditauit, his consentit. Qui enim est natura filius, nō hoc accipit per gratiam: hoc enim habet per naturā; sed, vt dixi, postquam diuina deicit, hic de Oeconomia seu de dispensatione differit, & docet ipsum esse omnium effectorem, vt Deum: & omnium haeridem, vt hominem: & esse Angelorum opificem, vt Deum: & eis effectum esse praestantiorē, vt hominem & natura filium, & id rursus accipit vt homo quod habuit vt Deus. Ea autem quae subiunguntur, is quae dicta sunt consentiunt. Et cum iterum introducit primogenitum in orbem terrae, dicit. Et adorent eum omnes Angeli Dei.] Vtrunque, & introducit primogenitū, & p̄ terra illud, Adorent, innunt dispensationem. Qui enim fert omnia verbo virtutis suae, & est saeculorum effector & opifex, vnde nā venit in orbem terrarum? Quomodo autem primogenitus qui est vnigenitus? Siquidem post humanam susceptam naturam eum Angeli adorauerunt: ante hanc autem humanam susceptam naturam, hunc ei honorem non exhibebat, sed & vbiq. erat vt Deus, & in orbem terrarum vt homo ingressus est. Ita etiam dixit diuinus Ioannes, In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit: In propria venit, & sui eum nō receperūt. Haec autē videtur esse quod dīmodo cōtraria. Si. n. erat in mundo, quomodo venit? Si autē venit, quomodo erat in mūdo? Sed & in mūdo erat, vt Deus: & venit vt homo. Ita etiam vnigenitus est, vt Deus & primogenitus, vt homo in multis fractionibus. Ita semper accepit ab Angelis cultū & adorationē: erat. n. semper Deus, adoratus autē ipsum etiā vt hominem. Cū hanc eius fecisset comparisonē, quod spectat ad humanitatem, ad diuina rursus tranfit, & dicit. **ET** ad Angelos quidem dicit. Qui facit Angelos suos spiritus: & ministros suos flammam ignis. Ad Filium autem. Thronus tuus Deus in saeculum saeculi, virga aequitatis virga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem. Propterea vnxit te

Psal. 94.

*Et dicit
quando autem
rursus.
Psal. 96.*

Ioan. 1.

Psal. 103.

Psal. 44.

Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis.] Per hæc autem aperte ostendit Angelos quidem creatam habere naturam: Vnigenitum autem, increatum & æternam. Thronus enim tuus Deus, inquit, in sæculum sæculi. Porro autem per hæc quoniam docuit, quod illud, Sedit ad dextram maiestatis in excelsis, humanè dixit: Vt Deus enim æternam habet sedem, & regnum quod est expertus principii & finis. Quinetiam hic coniuncta sunt humana. Illud enim Dilixisti iustitiam, & odisti iniquitatem: Propterea unxit te Deus, Deus tuus, dictum est quo ad humanitatem. Etenim Propheta Esaias de Emanuele vaticinatus, hæc quoque adiecit: Præquam cognosceret puellus bonum vel malum, non obedit improbitati, ut eligeret bonum. Quinetiam unctio non est diuinitatis, sed humanitatis. Hoc autem docet etiam differentia. Oleum enim, inquit, exultationis præ participibus tuis. Nos autem sumus cõsordes & participes non diuinitatis, sed humanitatis. Hoc etiam docuit diuinus Apostolus in epistola ad Philipenses. Transfigurabit enim, inquit, corpus humilitatis nostræ, ut sit ipsum conforme corpori gloriæ suæ. Neque enim erit corpus sanctorum conforme diuinitati, sed corpori gloriæ. Atque hoc quidem cerè testimonium Arrii blasphemiam conuicit. Ostendit enim æternum verbi thronum, & personarum dyadem, exegit Sabellii confusionem. Hoc ipsum autem etiam obstruit os impudens Iudeorum. Diuinus autem Apostolus adiecit etiam aliud testimonium, quod diuinum eius naturam prædicat. ET tu in principio Domine terram fundasti: & opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes ut vestimentum veterascent. Et velut auium mutabis eos, & mutabuntur. Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient.] Ostendit ipsum esse vniuersorum creatorem & opificem. Per cælum enim & terram, comprehendit omnia que sunt in ipsis. Docuit eum à cõuersione & mutatione alieni. Hoc enim significat illud, Ipsi peribunt, tu autem

Esa. 7.

ἐπί τῆς γυναικὸς
καὶ τοῦ υἱοῦ αὐ-
τῆς καθὼς ἔχει
καὶ ὁ ἀπὸ τοῦ
κύριου καὶ οὐκ
ἐστὶν ἡμεῖς ὁ κύριος
αὐτῆς.

Philip. 3.

Psal. 101.

ἐν ἁγίοις, εἰς
κύμωλους.

permanes. Significauit etiam ab eo faciendam creaturæ mutationem in id quod est præstantius, ipsam autem esse principii & exitii expertem. Tu enim, inquit, idem ipse es, & anni tui non deficient. Non enim factus es, sed es, nec aliquam suscipis mutationem. Porro autem significant hæc etiam diuinitatē incompatibilem. Si ea enim passa est, quomodo est eadē mutata est enim, etsi tres dies in morte egit, eius anni defecerunt. Sed nos & Propheta docet & Apostolus ille quidem scribens testimonium, hic verò eo vtens, quod idem ipse est semper, & anni eius nō deficient. Cū de diuinis ita discessisset, rursus transit ad humanam. AD quem autem Angelorum dixit aliquando: Sede à dextris meis Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.] Non enim tanquam Deo dicit, Sede à dextris meis. Quomodo enim? Thronus enim eius est in sæculum sæculi. Vt homo ergo, huius est honoris particeps. Vt Deus enim habet æternam sedem. NONNE omnes sunt admini- stratori spiritus, in ministerium missi; propter eos qui hereditatem capiunt salutis?] Satis etiam ostendit differentiam, quod ad humanitatem attinet. Ille enim, inquit, sedet à dextris. Si verò mittuntur ut ministri, pro hominum salute. Neinde orationem conuertit ad suasionem, & dicit.

CAPVT II.

PROPTEREA abundantius oportet obseruare nos ea que audiuius: ne forte pereslinamus.] Hanc ergo scientes differentiam, oportet nos diligētius doctrinam attendere, ne aliquem lapsum sustineamus. SI ENIM qui per Angelos dictus est sermo, factus est firmus, & omnis præuaricatio & inobediētia accepit iustam mercedis retributionem. quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem?] Que cū initium accepisset enarrari per Dominum ab eis qui audierunt, in nos confirmata est, contestāte Deo signis & portentis, & variis virtutibus, & Spiritus sancti distributionibus secundum suam voluntatem: Rursus comparationem adiunxit adhortatio

Ec iiii

Psal. 109.

ὁ δὲ τῶν πλὴ-
θόνων κληρο-
νομαί, προ-
πτερ εὐσθὺν
ἵνα ᾖ ἡμεῖς
ἡ κληρονομία
αὐτῶν.

καὶ ἡμεῖς
ἡμεῖς ἡμεῖς
ἡμεῖς ἡμεῖς.

Rom. 8.

Luc. 15.

*omnis vultus
deus ad
nos et ap-
prietur et
omnes
dedit vultu
multis filiis
in gloriam
adductis,
principem sa-
lutis eorum
per passio-
nes perfectum
efficere.*

*in vultu
meo non erub-
escit, seu,
non pudet.
Psal. 21.
Et 17.
Esa. 8.*

sermo homo factus mortis potentiam dissoluit & perfregit, ea autem fracta & dissoluta, resurrectione nobis pollicitus est, resurrectioni autem adiuncta est à corruptione ac interitu remotio & immortalitas: incorruptionem autem allequentur etiam ea quæ videntur. Hoc enim dixit etiam in epistola ad Romanos, quod scilicet ipsa etiam creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Iam verò Angeli quoque per perpetua lætitia afficiuntur, hominum salutem aspicientes. Si enim gaudent propter unum peccatorem penitentiam agentem: multo magis videntes tot millia salutem consecuta, implebuntur lætitia. Pro omnibus ergo salutarem passionem sustinuit. Sola enim diuina natura non indiget remedio quod ab ea porrectum est.

CREAT enim eum propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consummavit. Offendit Deum verbum quam acceperat naturam effecisse perfectam. Princeps & auctor nostre salutis est sumpta natura. Cum enim illa resurrexisset à mortuis, resurrectione nobis omnibus procurauit. **Q**UI ENIM sanctificat, & qui sanctificantur, ex quo omnes. Hoc etiam posuit quo ad humanitatem. Creata est enim natura quæ sumpta est. Vnus autem est & noster & eius creator ac opifex. Sed per illam sanctificamur. Quod si etiam de natura humana hoc intelligere voluerint hæretici, ne hoc quidem de vniuersi gloria quidquam detrahet. Vnum enim inquit, habemus Patrem, & nos, & ipsi, sed clarum est eum quidem esse filium naturæ, nos autem gratiæ. Hanc enim nos docet differentiam, quod ille quidem nos sanctificet, nos verò sanctificemur. **P**ROPTER quam causam non confunditur fratres eos vocare, dicens. Nutriabo nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesie laudabo te. Et iterum. Ego ero fidens in eum, & iterum. Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Deus. Ad ostendam filii excellentiam sufficit illud, Non pudet

tum. De seruis enim & dominis loquentes, & de minorum humilitatem docentes, solemus dicere. Non pudet eum cum famulis comedere & bibere, & vnâ sedere, & eos qui ex eis egrotant per se medicari. Hoc ipsum hic etiam innuit, quod qui pro nobis passionem suscepit, non erubescit vocare fratres eos pro quibus sustinuit passionem. Non solum autem fratres, sed eos etiam filios appellauit. Ita etiam Dominus in factis Euangelis dixit diuinis Apostolis. Filii, adhuc paruo tempore sum vobiscum, & rursus, Filii, nunquid habetis obsonium. Porro autem ostendit etiam quæ dicuntur humiliter dici per cæcæ nomiam, seu carnis susceptæ dispensationem. **E**i, n. quod est, Non pudet eum, coniunxit illud, Ego ero fidens in eum. Non erubescit enim propter hominum salutem vel humilibus vti verbis præter suam dignitatem. Deinde arrepto de pueris testimonio, de salutari passione contextit orationem. **Q**UIA ergo pueri communicarunt carni & sanguini: & ipse similiter participauit eisdem, vt per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est Diabolum: & liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant seruituti. Quomodo, inquit, fieri posset, vt vel ipse se fratrem nostrum vocaret, vel filios nos verè appellaret, nisi eandem naturam accepisset? Quæ de causa, ea suscepta, mortis fregit potentiam, & de medio sustulit timorem qui nobis imminabat. Hæc autem omnia persecutus est, docens eos qui filium esse minorem Angelis propter passionem existimant, quod hanc passionem necessario subit. Hoc autem docet etiam apertius per ea quæ consequuntur: **N**VS QVAM enim angelos apprehendit, sed semen Abrahamæ apprehendit. Si enim Angelorum naturam assumpsisset, fuisset morte potentior. Sed quia humanum erat quod adsumpsit, per passionem quidem hominum debitum exoluit: per passum autem corporis resurrectionem suam virtutem ostendit. Valde autem sapienter diuinus Apostolus, pro generali nomine proprium posuit. Non dixit enim, se-

Ioan. 13.

Et 21.

et cetera

men hominis apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit, eis etiam in memoriam reuocans promissum factum Abrahæ. Vnde debuit per omnia similibus simili. Nam & nutrimentum, sicut nos, fuit particeps, & laborem sustinuit, & anxio animo fuit, & fleuit, & mortem subit. Vt misericors fieret, & fidelis Pontifex ad Deum, vt reprobaret delicta populi. In eo enim in quo passus est ipse & tentatus, potens est & eis qui tentantur auxiliari. Ostendit salutarem eius mortem fuisse oblationem. Pro vniuersa enim creatura, quod sumpsit corpus obtulit, aliud quoque adiecit ad eorum consolationem. Cum inquit, experientia didicerit humanæ naturæ inbecillitatem, vt qui & ex lege & ex gratia vitam egerat, iis qui oppugnantur dat auxilium. Porro autem hæc dicta sunt quo ad humanitatem. Neque enim nosse Pontifex est, vt Deus, sed vt homo. Nec vt Deus passus est, sed vt homo. Nec vt Deus nostra delicta per experientiam, sed vt Deus & opifex, omnia aperte cognoscit. Postquam comparationem cum Angelis sic perfecit, omnibus Prophetis maiorem magnum Moysen cum eo confert, vt cum esse infinitam differentiam ostenderit, simul etiam ostendat quod intersit inter testamenta, promissa, & etiam sacerdotibus. Comparationi autem rursus admisceat exhortationem, ne hoc videatur tanquam de industria factum, sed veluti aliqua necessitate impulsus.

CAP. III.

Vnde fratres sancti vocationis cælestis particeps, considerate Apostolum & Pontificem confessionis nostræ Iesum, qui fidelis est ei qui profecit illum, sicut & Moyses in omni domo eius. Rursum Pontificem & Apostolum eum vocauit, vt hominem. Si est enim Pontifex, vt Deus, id fuisse etiam antequam humanam naturam suscepisset. Quod autem nostræ etiam confessionis Apostolus factus est, postquam humanam sumpsit naturam, docuit in epistola ad Galatas. Quando enim, inquit, venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum ex

vt apud rōm
dicit, in ijs
que sunt ex
ga Deum.
vt rōm dicitur
Et ad expia
dum.
Et, nō est in
Gracia.

vt notatur
dicitur, ei qui
fecit ipsum.

Gal. 4.

muliere. Er non dixit, Misit ipsum vt fieret ex muliere, sed factum ex muliere, vt clarum esset humanæ nature esse conducibile Apostolatus, hoc est legationis seu missionis, nomen. Confessionem autem nostram vocauit fidem. Facturam autem vocauit, non creationem, sed ordinationem, seu electionem. Qui fidelis est ei qui fecit ipsum, nempe Apostolum, & Pontificem. Deinde cum ea que de Moysē a Deo dicta sunt in memoriam reuocasset: Dei enim vox est, In omni domo mea fidelis: in iis quæ sequuntur ostendit differentiam. AMPLIORIS enim gloriæ iste præ Moysē dignus est habitus: quanto ampliore honorem habet domo qui fabricauit illam. Quantū, inquit, differt ab opere opifex, tāta est inter Moysē & CHRISTVM differentia. Hoc enim etiā ea quæ consequuntur docent manifestius. OMNIS namque domus fabricatur ab aliquo. Quj autem omnia creauit, Deus est. Sciendum autem est quod eius quiddam excellentiam ex diuina natura ostendit: maiori autem honore dignum esse habitum dixit, quoad humanitatem. Quia enim & DEVS & homo est CHRISTVS dominus: vt unumque autem in vna persona consideratur: necessario & quæ sunt excelsa, & quæ humilia, de eo cogitur dicere ad vtramque naturam ostendendam. ET Moyses quidem fidelis erat in tota domo eius, tanquam famulus, in testimonio eorum quæ dicenda erant. CHRISTVS vero tanquam filius in domo sua. Quæ domus sumus nos, si fiduciam & gloriam spei vsque ad finem firmam retineamus. Nomina posuit ex veteri scriptura. Deus enim vocauit seruum Moysen. Moyses enim, inquit, seruus meus mortuus est, & rursus. Non sic vt seruus meus Moyses. Iam vero ipsum quoque dominum CHRISTVM, filium vocat veteri scriptura. Quod nomen ipsi, vel quod nomen filio eius. Et, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Er, Ex vero ante Luciferum genui te. Cognoscitur ergo, inquit, quod intersit eum & illum intersit. Ille enim seruus: hic vero filius. Er ille quidem vocatus est fidelis, vt

vt notatur
construxit.

vt notatur
construitur.
vt notatur
construit.

vt notatur
domus.
vt notatur
liberatio
gloriatione.
Deut. 24.
Prout. 30.
Psal. 2.
109.

CAP. IIII.

TIMEAMVS ergo, ne forte relicta pollicitatione introcundi in requiem eius, existimetur aliquis ex nobis deesse.] Renuntiavit nobis nauis, ne se aliam quietem. Scuideamus ergo illam assequi, ne similia quæ illis acciderunt nobis accidant. **¶** **¶** ENIM & nobis nuntiatum est quemadmodum & illis, sed non profuit illis sermo auditus, non aduixtus fidei ex his quæ audierunt.] Non sufficit ad salutem verborum auditio, id enim cõuenit cum fide suscipere, & firmiter seruare. Quid enim iuuerit dei promissio illos qui eam susceperunt, si non fideliter susceperint, & in dei potentia fiduciam suam collocauerint, & in dei verbis veluti commixti & contemptrati fuerint? **¶** **¶** INGRADIEMVR enim in requiem qui credidimus, quemadmodum dixit. Sicut iratus in ira mea. Si introibunt in requiem meam.] Vult ostendere tres quietes esse vocatas in diuina scriptura, & primam quidem diem septimum, in quo neque impleuit creationem: secundam autem, terram promissionis: tertiam verò, regnum cælorum. Eam autem Prophetico testimonio confirmat. Si enim non est, inquit, vera alia quies: quam obrem his qui fidei aduocata accepit præcipit, ne corda obdurent, & minatur supplicium, & reuocat in memoriam eos qui secundam contempserunt quietem? Et eas quidem ponit per ordinem, & primum ponit eam quæ est diei septimi. **¶** **¶** Et quid operibus ab constitutione mundi perfectis. dixit enim in quodam loco de die septimo sic. Et requieuit deus in die septima ab omnibus operibus suis.] Quod de illa, inquit, non dixerit beatus dauid, cuius est utiq. manifestum. Illa enim sine multis sæculis ante dauid. In septimo enim die compleuit creationem vniuersorum deus. **¶** **¶** Et rursum, si introibunt in requiem meam.] Et tamen quamuis hæc rectè sciret propheta, aliam nihilo secius quietem pollicetur. **¶** **¶** QUONIAM ergo superest introire quosdam in illam, & ii quibus prioribus annuntiatum est, non introierunt propter incredulitatem.

deus in die septima, videtur aliquis ex vobis deesse.

autem in requiem meam, in ira mea, si introibunt in requiem meam.

tem: iterum terminat diem quendam, hodie, in dauid dicendo post tantum temporis, sicut supra dictum est, hodie si vocem eius audieritis: nolite obdurare corda vestra sicut in exacerbatione.] Deinde docens prophetam non hæc dicere de Palestina, rationatur. **¶** **¶** NAM si eis Iesus requiem præstitisset, nunquam de alia loqueretur posthac die.] Non de alia, inquit, terra esset locutus. eos enim ad illam introduxit Iesus Naue filius. In ea autem erat ipse quoque diuinus dauid, quando illam quietem annuntiabat. Deinde syllogisticè. **¶** **¶** ITA QUÆ relinquitur sabbatistis populo dei.] Non interrogatiue sed enuntiatue legendum est. Sabbatistinum autem appellauit quietem, quoniam septimo die quieuit deus ab omnibus quæ fecit operibus. In futura autem vita, caræ & tristitiæ expers, & à laboribus ac sollicitudinibus vita agetur libera. Appellauit ergo sabbatistinum, liberationem à corporalibus operibus, hoc enim deinceps significat. **¶** **¶** QUI enim ingressus est in requiem eius, etiam ipse requieuit ab operibus suis, sicut & à suis deus.] Sicut enim vniuersorum deus, cum sexto die vniuersam creaturam compleisset, septimo die cessauit fabricari: ita etiam qui ab hac vita excesserunt, & ad eum transeunt, à presentibus liberabuntur laboribus. Quinetiam lex iussit Indæis in sabbato à corporalibus abstinere operibus, animarum autem solummodo curam gerere. Deinde consulendo. **¶** **¶** FESTINEMVS ergo ingrediamur in illam requiem: ut ne in idipsum quis incidat in credulitatis exemplum.] Qui enim in socordia vitam transigit, & promissis bonis non frui desiderat, reprehensionibus illi qui non paruerunt obnoxius erit dicitur ostendit. Deinde horrore plenum iudicium ostendit. **¶** **¶** VIVVS est enim sermo dei & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pergens vsque ad diuisionem animæ ac spiritus, cõpagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationum & intentionum cordis, & non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius, omnia autem nuda

opibus præstituit, præstituit.
1. sal. 94.

ex autem in requiem meam, in ira mea, si introibunt in requiem meam.

deus in die septima, in obedientia.

potentior, acutior, qui magis fecit, diuinitatis, persuadens.

ἡνωσῶν, *com-*
ceptionem.
 τῆς αὐτῆς
 λογίας.

& aperta sunt oculis eius ad quē nobis sermo.] Nihil potest latere illi incorruptū iudicem, recte autē ac perfecte scit omnia, vel ipsarū cogitationum motus. Nouit quæ fiunt in tenebris, nouit quæ clanculum cōmittantur. Non latent eum improba animi consilia, ei etiā ea quæ sunt occulta nuda sunt. Illud autem Aperta, Græce τῆς ἀνομιᾶς, id est resipiscētia, posuit ex metaphora animalium quæ sacrificantur, quæ omnino muta iacent, vtpote cum occisio eis vitam ademerit, & vnā cum vita vocem, ita inquit, nos. etiam dum iudicamur, videmus quidem omnia quæ à nobis impiè vel iniquè facta sunt, sed supplicii sententiam silentio accipimus, vt qui eam iustam esse sciamus. Hæc autem non illis solum, sed etiam nobis omnibus scripsit diuinus Apostolus. Oportet ergo nos diuinum illud iudicium assidue considerare, horrere, & pertimescere, & diuina præcepta diligenter seruare, & promissam quietem expectare. Quam cum Christo consequamur. Cum quo Patri simul & cum sanctissimo Spiritu gloria, & magnificentia nunc & semper & in sæcula sæculorum. Amen.

TOMVS SECVNDVS

ἡνωσῶν
 qui peruasit
 spei nostræ,
 non est in
 Græco.

ABENTES ergo Pontificem magnum, qui penetravit cælos Iesum filium Dei, tenemus spei nostræ cōfessionem.] In us quidem quæ fuerunt prius interpretata, fecit comparationem quietum: & ostendit eam, quæ fuit nobis promissā, esse maiorem illā quæ Iudæis promissā est. Illis enim terram promissionis nobis autem cælum est pollicitus. Ab hoc autē deinceps loco confert Pontificatum: & ostendit esse multo maiore ac præstantiorem Leuitico, cum qui est secundum ordinem Melchisedech. Exhortationis autem figura rursus vtens, facit comparationem, et

videatur enim iis qui vitæ ex lege institutionem amplectuntur lege bellum gerere, & non veritatem defendere. Pontificem autem vocauit Dominum Iesum, vt qui sacrificium pro nobis obtulerit, & mundi peccatum sustulerit. Ea enim de causa agnus etiā vocatus est: Ecce enim inquit, agnus Dei qui tollit peccata mundi. Clarum est autem vel ad modum cōtentionis esse humana nomina. Quod si nonnulli existimant ea esse diuinitatis, ipsum & execrationē appellent, & serui formam, & quæcunque sunt eiusmodi. Sin autem nihil horum est diuinæ naturæ proprium, restat vt intelligantur hæc esse œconomice seu dispensationis nomina. Quemadmodum enim homo factus esse dicitur, cum humanam naturam susceperit: ita etiam Pontifex noster vt homo vocatus est. Hoc autem nos etiam docent dicta Apostolica. Ostendit enim cum cælos peruasisse: Domini autem Christi diuinitas habet naturam quæ neque circumscripti, vbi que præfens est, & adest omnibus. Hoc etiam ipse quoque nos Dominus docuit. Nemo, inquit, ascendit in cælum, nisi qui de cælo descendit, filius hominis, qui est in cælo. Cum, n. esset infans, & cum hominibus dissereret, dicebat se esse etiam superius. Oportet ergo nos scire quæ nam sunt nomina Theologiæ seu diuinitatis, & quæ œconomice, hoc est humanæ naturæ susceptionis. Cum diuinus itaque Apostolus magnum nobis Pontificem ostendisset primū in veram quietem introisse, & cælos superasse, iubet retinere cōfessionem. Cōfessionem autem nostram, vocauit fidem. Confitemur enim credere non solum in Patrem & filiū & Spiritum sanctum, sed etiam in resurrectionem mortuorum, & in vitam æternam, & in regnum cælorum. NON enim habemus Pontificem, qui nō possit compati infirmitatibus nostris, tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato.] Qui illo tempore crediderant, multas temptationum tempestates subierant. Eos ergo consolatur, docens non solum Pontificem non solum vt Dei nosse nostræ

Ioh. 3.

naturæ imbecillitatem, sed etiam, vt qui sic homo, nostrarum perpersionum fecisse periculum, vt qui peccato tantummodo non fuerit affinis. Cum autē hanc nostrā fecit imbecillitatem, & nobis fert quod conuenit auxilium, & nos iudicans, habita ratione imbecillitatis seret in nos sententiam. **ACCEDAMVS** ergo cum fiducia ad thronum gratiæ eius, vt misericordiam consequamur, & gratiam inueniamus in auxilio opportuno.] Vt Deus, Christus Dominus habet regnum naturale, thronum æternum. Thronus enim tuus, inquit, Deus in seculum sæculi. Vt homo autem, & Pontifex, & Apostolus confessionis nostræ audit, Sede à dextris meis. Eum vocauit thronum gratiæ diuinus Apostolus. Existimo autem eum etiam significare humanitatem & clementiam qua vtens iudicabit. Hoc enim adiecit, vt gratiam inueniamus in auxilio opportuno. In presenti enim vita accedentes, & puram ac sinceram fidem ostendētes, in die iudicii clementiam assequemur. Deinde docet causam Sacerdotii, & quam de causa ipsum aliqui consequuntur, & quid deceat Pontificem.

CAP. V.

OMNIS nanque Pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in iis que sunt ad Deum, vt offerat dona & sacrificia pro peccatis. Qui condolere possit iis qui ignorant & errant: quoniam & ipse circumdatus est infirmitate: & propterea debet quemadmodum pro populo, ita etiam & pro semetipso offerre pro peccatis.] Dixerrat. Non habemus Pontificem qui non possit compatii infirmitatibus nostris, tentatū autem per omnia pro similitudine absque peccato: necessario ergo hæc quoque adiecit: docens quod etiam in lege non Angelus vt pro hominibus Sacerdotio fungatur electus est, sed homo pro hominibus eandem habens naturam, in iisdem affectionibus obnoxius: sciens naturæ imbecillitatem: iis qui labuntur dantes veniam: iis qui peccant manum præbens: ex suis ea etiam quæ sunt proximorum considerans.

In Coloss. 1. v. 1. ad auxilium oportuum. Psal. 44. Psal. 109.

in 1. Cor. 13. v. 1. moderatè ferre.

Qua de causa etiam lege constitutum est vt hostias non solum pro populo, sed etiam pro se offerat.] **NON** enim quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo quemadmodum & Aaron.] Est enim legitimus Sacerdos, qui à Deo ordinationem accipit. Ita enim etiam Aaron primus Sacerdos accepit hanc dignitatem. Hæc autem dixit diuinus Apostolus, non nobis Pontificatus volens regulas ostendere, sed ad dicendum de Pontificatu Domini viam muniens. Sapienter ergo statim subiunxit. **SIC** & Christus non semetipsum glorificauit vt Pontifex fieret: sed qui locutus est ad eum. Filius meus es tu ego hodie genui te. Quemadmodum & in alio loco dixit. Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.] Quia enim erat ex alia tribu: ex Dauidico enim genere ortus est, quod attinet ad humanitatem: sciens Apostolus non credentium Iudæorum mentis duritiam: ad Prophetica cōfugit testimonia, & per ea qui dem præclare quod dixit confirmauit: præclare autem ac sapienter ostendit eum non appellari solum Pontificem, sed etiam filium, & nouum quandam & in primis admirabilem Pontificatum suscepisse. Quoniam autem dixerat hominem ea de causa pro hominibus Pontificem creati, vt computaretur iis qui ignorant & errant, quandoquidem ipse quoque est circumdatus imbecillitate: Ostendit etiam Christum Dominum suscepisse omnes humanæ naturæ affectiones præter peccatum. **QUI** in diebus carnis suæ, preces supplicationesque ad eum qui possit illum saluum facere à morte, eum clamore valido & lachrymis offerens, exarditus est pro sua reuerētia, & quidem cum esset filius Dei, didicit ex iis quæ passus est obedientiam & consummatus, factus est omnibus obedienti sibi causa vitæ æternæ, appellatus à Deo Pontifex iuxta ordinem Melchisedech.] Quis nisi valde emota mentis dixerit hæc dicta esse de diuina natura? Si enim beatus Paulus mortem non metuebat, sed erupiebat dissolui & esse cum Christo, & iis qui ea que illi Hierosolymis euentura erant prædixerunt,

Psal. 2. Psal. 109.

in 1. Cor. 13. v. 1. cum obtulisset.

Aff. 21.

& retinere tentarunt, dixit, Quid fletis, & affligitis cor meum? Ego enim non solum ligari, sed etiam mori paratus sum pro nomine Domini nostri Iesu Christi: quomodo Deus sermo saeculorum opifex, qui nec conuerti nec mutari potest, & est ab omni affectione liber, mortem timuit. Verum enimvero de his prolixiore uti oratione extremae sortasse fuerit amentiae. Insignis enim eorum quae dicta sunt humilitas, vel eos cogit qui diuinitati detrahunt, & callosa blasphemant, diuinitati nihil horum tribuere. eoenim ut haec pateretur humanitas, concessit diuinitas, ut discamus eum verè fuisse hominem, & humanam naturam suscepisse, & non uisione & apparitione fuisse dispensationis peractum mysterium. Si enim quamuis haec ita facta sint, & Simon, & Menander, & Cerdon, & Marcion, & Valentinus, & Basilides, & Bardisanes, & Manes, suos docuerunt affectas eum nihil humanae habuisse naturae: clarum est plures hunc errorem fuisse suscepturos, si non humanas praeter peccatum suscepisset affectiones. Diem autem carnis appellauit tempus mortalitatis, hoc est, quando habuit corpus mortale. Dicit autem precationem quam fecit in passione, dicens. Pater, si possibile est, transeat à me calix iste. Illud autem, Didicit ex iis quae passus est obedientiam, posuit Apostolus hyperbolicè. Obedientiam enim non post passionem, sed ante passionem ostendit. Consummationem autem seu perfectionem, appellauit resurrectionem & immortalitatem. Hic est enim finis dispensationis. Hyperbolicè autem posuit omnes affectiones seu perpassiones, non solum uolens ostendere ueritatem humanae naturae susceptionis, sed etiam confirmans illud quod ante dixit. Non enim habemus Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris, tentatum autem per omnia pro similitudine sine peccato. Ut ea ratione hortaretur eos ad quos scripsit, in fide persistere, & Pontificis misericordiae & clementiae habere. Facta autem rursus Melchisedech mentione, uult quidem ostendere

Matth. 26.

eius sacerdotium esse maius Leuitico, uidetur autem aliquantis per differre propter eorum qui docebantur imbecillitatem. Hoc enim dixit. n. a. quo nobis grandis sermo, & ininterpretabilis ad dicendum: quoniam iam imbecilles facti estis ad audiendum. Deinde etiam moderatam asserit eorum reprehensionem, & eam laude miscet, ut utilitatem per eam suscipiant. **ET ENIM** cum deberetis magistri esse propter tempus, rursus indigetis ut uos doceamini quae sint elementa exordii sermonum Dei: & facti estis quibus lacte opus sit, non solido cibo. Elementa exordii sermonum Dei, uocauit humiliores de Christo sermones. Iis enim qui nondum fidem perfectam habebat, ea sola quae ad humanitatem pertinebant asseriebant ueritatis praecones. Ita beatus Petrus concionem habens inter Iudeos, ex auditorum imbecillitate doctrinam dimensus est. Iesum enim inquit, Nazarenus uirum approbatum à Deo in uobis uirtutibus & prodigijs & lignis, & reliqua quae sunt deinceps hunc dicto conuenientia. Diuinus quoque Paulus Atheniensibus praedicationem asserens, non Deum, sed uirum Dominum Christum appellauit. Ita etiam scribens ad Corinthios, dixit. Lac uobis potum dedi, non cibum, nondum enim poteratis. In iis autem quae ante scripta sunt declarauit, quid nam lac uocauerit. Non enim iudicauit, inquit, aliquid scire inter uos, nisi, Iesum Christum, cumque crucifixum. Hoc etiam hic dicit. Et facti estis quibus lacte opus sit, non solido cibo. Quae sunt, inquit, humiliora cogimur de Christo dicere. Iis qui de eo ne haec quidem admittunt, quomodo fieri potest ut quae sunt maiora tradantur? Deinde ostendit differentiam perfecti & imperfecti. **OMNIS** enim qui lactis est particeps, expertus est sermonis iustitiae. Paruulus enim est. Perfectorum autem est solidus cibus, eorum qui pro ipsa consuetudine exercitatos habent sensus, ad discrimen boni & mali. Ex aetatibus ostendit differentiam. Sicut enim recenter natis infantibus lac praebere solentus, iis autem qui firmiores habent dentes, omni

δὲ σπιγνῶν
ω, interpre
tatu difficilis.
imbecilles,
ἡρώσι, ἡσῶ
γνῶς.

Aff. 2.

Aff. 17.

1. Cor. 5.

ἄρτεσ, ἰμπε
ριος, ἡδῶς.
διὰ τὴν ἡλικίαν,
πρὸς τὰς ἡλικίας.
bitum.

tionis typum habeat, & futuram resurrectione nobis ante describat. Nouatianus hæc verba in aciem producent aduersus veritatem, non intelligentes diuinum Apostolum non prohibuisse medicamenta penitentiae, sed diuini baptismi definitionem docuisse. Vnde subiunxit, Rursus crucifigentes sibi metipsos filium Dei, & tradentes ac ignominia afficientes. Diuinum enim mysterium ignominia afficere, est eiusdem bis esse participem. Quod enim vbi que praedicat penitentiam, testatur quæ ab ipso scripta sunt ad Corinthios, testatur etiam quæ ad Galatas. Quia etiam eiusmodi dicta vbi que disseminat. Nos autem veniamus ad ea quæ sequuntur proximè interpretanda. **TERRA** enim super se venientem sæpe bibens imbrem, & germinans herbam opportunam illis à quibus colitur, accipit benedictionem à Deo: proficiens autem spinas ac tribulos, reprobata est ac maledictio proxima, cuius consummatio est in combustionem. Ex similitudine ostendit quanam bona percipiant, qui pietatis maturos fructus producent: quid autem iunt passuri qui spinas germinant. Imbrem autem metaphoricè appellauit doctrinam. Ita enim dixit Propheta Esaias, vel Deus potius per Prophetam. Et præcipiã nubibus vt non pluant super ipsam imbrem. Et etiam in diuinis Euangelis. **SI QVIS** sitit, veniat ad me, & bibat. Quia autem verbis vsus est acerbioribus, spinatum & ignis faciens mentionem, ex laude consolationem adhibet. **CONFIDIT** **MVS** autem de vobis dilectissimi meliora, & viciniora salutem, tamen ita loquimur. Es ne videretur potius adulatione vti quàm veritate, ea quæ ab eis rectè facta fuerant in memoriam reuocat, eos ad res diuinas alacriores ea ratione efficiens. **NON** enim iniustus Deus vt obliuiscatur operis vestri, & dilectionis, quam ostendistis in nomine ipsius, qui ministrastis sanctis, & ministrastis. Si hæc ergo de eis cognouisti, cur eos vocas segnes, pigros, paruulos ac viles? **CVPIMVVS** autem vnumquemque vestrum eandem ostendere sollicitudinem ad expletionem

simon, que bibit.

tribos, spinis.

*Esa. 5.
Ioan. 7.*

μεταλαμβάνω, persuasiva beneuolentia, conuicta salutem, & laboris dilectionis. cur viles? cupidum.

Spei vsque in finem: vt non segnes efficiamini, verum imitatores eorum qui fide ac patientia hereditabunt promissiones. Per hæc quæ dicit, innuit eos ab initio quidem magnam ostendisse patientiam animique constantiam: sed eam obtulisse frequentes, & leuicem excipientes aduersariorum tempestates. Quinetiam suam in eos ostendit beneuolentiam. **CUPIO** enim, inquit, & valde desidero vos semper videre cum illa alacritate animi & promptitudine. Hoc autem ita erit, si absque omni dubitatione, quæ vobis probata sunt futurorum bonorum spes retinueritis, ad eos qui per fidem illustres euaserunt sanctos respicientes: qui per multam tolerantiam & animi fortitudinem bona promissa consecuti sunt. Et post collationem quidem, facit plurimum mentionem: interea autem Abraham Patriarcham in medium adducit, & ostendit cum quidem diuina promissa accepisset, sed longissimo post tempore eorum finem vidisset. **ABRAHAE** namque promittens **DEVS**, quoniam neminem habuit per quem iuraret maiorem, iurauit per semetipsum dicens, Nisi benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo te. Et sic longanimiter ferens, adeptus est repromissionem. Ostendit veritatem eius qui est pollicitus. **DEVS** enim, inquit, erat, qui se nihil habebat superius, & testimonium est iusiurandum, iurauit enim per semetipsum, sed tamen licet & sic pollicitus, & hoc fecerit cum iureiurando, non tamen statim impleuit promissa: sed magna opus habuit tolerantia Patriarcha, & plurimo tempore quod præterit. Ita dixit veritatem promissi. Docet etiam quanam de causa iurauerit, & cur id per seipsum fecerit. **HOMINES** enim per maiorem se iurant: & omnis controuersiarum finis ad confirmationem, est iuramentum. Mos est hominibus ea que dicunt confirmare iureiurando, eis etiam mos est iurare per maiores. **IN** quo abundantius volens **DEVS** ostendere pollicitationis hereditibus immobilitatem consilii sui, interposuit iusiurandum. Ea de causa **DEVS** dicto suo

μοις τὸν ἄνθρωπον, ad certam spes promotionem.

*Gen. 22.
Nisi, iurans, ceruicem.*

& auum, & abauum, & illius maiores. Porro autem adiecit etiam quod tot annos natus genuit: & rursus cum tot annos natus esset, mortuus est. Melchisedech autem nec Patrem nec genus docuit diuina scriptura: & neque quanto tempore vixerit neque quando vitam vitam finem ceperit. Ea ergo ratione est sine patre, & sine matre, & sine genealogia, neque initium dierum, nec vitam finem habens. Diuina enim scriptura nihil horum nos docuit. Dominus autem Christus natura & verè habet vnumquodque horum. Est enim sine matre, ut Deus, ex solo est enim Patre genitus. Sine Patre autem, ut homo, ex sola enim matre virgine partum editus est. Sine genealogia est, ut Deus. Non enim habet opus genealogia, qui est ex ingenito patre genitus. Non habuit initium dierum, est enim æterna generatio. Neque vitam finem. Immortalis enim habet naturam. Ea de causa non Dominum Christum, sed Melchisedech Christo assimilauit. Ille enim est huius typus. Hic verò typi veritas. In sacerdotio autem non Melchisedech Christum Dominum imitatus est: sed Dominus Christus Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Est enim hominis fungi sacerdotio. Dei verò ea quæ offeruntur suscipere. Sed tamen homo factus vnigenitus Dei filius, Sacerdos etiam noster factus est secundum ordinem Melchisedech, non cum aliqua dignitatis accessione, sed diuina celata dignitate, & pro salute nostra suscepta humilitate. Ita agnus vocatus est, & peccatum & maledictum, & via, & porta, & eiusmodi plura. Porro autem dixit de Melchisedech, quod manet Sacerdos in æternum, quoniam ad filios non transiit Sacerdotium, quemadmodum Aaron, Eleazar, & Phinees. Qui hanc enim hereditatem ad aliam transfundit, videtur quodammodo priuari dignitate, cum eam alius exerceat. Aliam quoque habet intelligentiam. Quemadmodum enim Moysen non solum appellamus legislatorem, sed etiam ipsam legem: ita etiam Melchisedech nominamus & personam, & res ipsam, nempe Sacerdotium. Ipsum autem habet Chri-

stus Dominus, qui vitam habet quæ nunquam definit. **IN TVRMINI** autem quantum sit hic, cui & decimas dedit de præcipuis Abraham Patriarcha.] Dignitatis Abraham non sine causa meminit, sed volens ostendere ipsam Sacerdotum radicem esse honorum fundamentum. Quapropter gentes benedictionem accipiunt, & prædæ decimam Melchisedech obtulerunt. **ET** quidem de Filiis Levi Sacerdotium accipientes, mandatum habent decimas sumere à populo secundum legem, id est, à fratribus suis, quanquam & ipsi exierint de lumbis Abraham.] Tanta est autem, inquit, Sacerdotii dignitas, ut qui sunt ex lege Sacerdotes, etiam ab iis qui sunt eiusdem generis, tribusque cognationis decimas accipiant, etsi ab eodem parente se originem duxisse gloriantur. **CVIVS** autem generatio non annumeratur in eis, decimas sumpsit ab Abraham, & hunc qui habebat re promissiones benedixit.] Qui ergo sunt ex lege Sacerdotes, decimas à contribulibus exigunt. Hic autem qui erat alius generis, decimas accepit ab ipso Patriarcha: & ei qui decimas accepit promissiones, benedictionem reddidit. Interpretatus est etiam illud, sine genealogia. Dixit enim generationem Melchisedech non fuisse ab eis numeratam. Clarum est ergo illum non fuisse verè sine genealogia, sed in figura. **SINE** vlla autem contradictione, quod minus est à meliore benedicitur.] Hoc autem est contra vllam dubitationem, & absque omni contradictione, quod maiores soliti sunt benedicere minoribus. **ET** hic quidem decimas morientes homines accipiunt ibi autem contestatus quod viuunt.] Hoc ex Prophetico posuit testimonio. Tu enim inquit, es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Quia autem cõsentaneum erat dicere Iudæos Abraham non fuisse Sacerdotem, & iure decimas obtulisse & benedictionem accepisse. Aaron autem Sacerdotii dignitatem accepit, & illius genus post ipsum diuinitate fuit gratiæ particeps, ingeniosè & subtiliter ostendit illos etiam per Patriarcham obtulisse decimas. **ET**, ut ita dictum sit, per Abraham & Leui qui decimas

*μετρούμενοι
οὐκ ἔστιν, de
quo testatur
est quod viuunt.*

*ἵνα ἴσως ἴσως
ἴσως, ὅτι
ἴσως δὲ, ἢ
ἴσως δὲ, ἢ
ἴσως δὲ, ἢ
ἴσως δὲ, ἢ*

quidem, quoniam nulli est peccato affinis. Illud vero, utpote quod vnum sacrificium ad salutem suffecerit. Et illi quidem alias offerebant hostias. Hic vero suum ipsius corpus obtulit, ut qui fuerit & sacerdos, & hostia, & ut Deus, cum Patre & spiritu doni suscipiat. **LEX** enim homines constituit sacerdotes infirmitatem habentes.] Talis est enim natura hominum. **SERMO** autem iurandi qui post legem est, filium in eternum perfectum.] Vnigenitus filius habet perfectionem, quae concurret cum generatione. Ipsum enim perfectum genuit pater. Et hoc itaque etiam intelligendum est quo ad humanitatem. Perfectum enim hic dicitur immortalem. Nec tamen est alius filius intelligendus ab eo qui est natura filius, sed idem qui est & natura filius, ut Deus, & qui eandem rursus accipit appellationem, ut homo.

*ipugnasque
in iurandi,
quod.*

*ναρκαγορ
Exi tui dicitur
munus summa
autē in
eis quae di
cuntur.
ἀποστολῆς, sa
cerdotalis
muneris ad
ministratores.*

CAPVT. VIII.
CAPITVLVM autem super ea quae dicuntur. Talem habemus Pontificem, qui coëdit in dextera sedis magnitudinis in caelis, sanctorum minister, & tabernaculi veri, quod fixit Deus, & non homo.] Maximum honorem postremum reliquit, & ostendit eum sedere in dextera maiestatis. Sacerdotum enim Parens Aaron, qui Pontificatus munus primus suscepit, cum timore & horrore diuinum introibat tabernaculum. Hic autem sedet à dextris. Adiecit autem illud ἀποστολῆς, hoc est Sacerdotalis muneris minister, quoniam de Pontifice loquitur. Quoniam enim munere sacerdotali fungitur, qui seipsum semel obtulit, & non offert amplius sacrificia. Quomodo autem fieri potest, ut idem simul & sedeat, & sacerdotali officio fungatur. Nisi forte dixerit quispiam esse munus sacerdotale, salutem quam ut Dominus procurat. Tabernaculum autem vocauit caelum, cuius est ipse opifex, quem ut hominem dixit Apostolus fungi sacerdotio. **OMNIS** enim Pontifex ad offerendum munera & hostias constituitur. Vnde necesse est & hunc habere aliquid quod offerat.] Proprium est Pontificis offerre do-

na Deo vniuersorum. Ea de causa homo factus vni genitus, cum nostram naturam suscepisset, eam pro nobis obtulit. **SI** ergo esset super terram, nec esset sacerdos: cum essent qui offerrent secundum legem munera, qui exemplari & vmbrae deseruiunt caelestium.] Haec posuit ut responderet ac se defenderet, docens se non legem reprehendere, sed illam etiam venerandam ducere, ut quae habeat figuram caelestium. Ea de causa dixit, quod superuacuum esset eum in terra agentem vocare Sacerdotem, si qui sunt ex lege sacerdotes legalem cultum impleant. Si ergo & sacerdotium quod est ex lege, finem accipit, & sacerdos qui est secundum ordinem Melchisedech, obtulit sacrificium, & effecit ut alia sacrificia non essent necessaria, cur noui testamenti sacerdotes mysticam liturgiam seu sacrificium peragunt? Sed clarum est ut qui sunt in rebus diuinis eruditi, nos, non aliud sacrificium offerre, sed illius vnius & futurae memoriam peragere. Hoc enim nobis praecipit ipse Dominus. Hoc facite in meam recordationem, ut per figurarum contemplationem, earum quae pro nobis susceptae sunt perpeluionum recordemur, & in benefactorem beneuolentiam conseruemus & futurorum honorum perceptionem expectemus. Postquam autem diuinus Apostolus vocauit caelestium vmbrae cultum legalem, scripturae testimonio confirmat id quod dixit. **SI CVT** responsum est Moyse, cum consummaret tabernaculum. Vide, inquit, omnia facias secundum exemplar, quod tibi ostensum est in monte.] Cum enim illi quasdam figuras in monte ostendisset, iussit ut eis similia construeret. Sunt ergo vetera figurae caelestium. Hoc enim subiungit. **NUNC** autem melius sortitus est ministerium: quanto & melioris testamenti mediator est, quod in melioribus repromissionibus sanctum est.] Breuiter ostendit excellentiam. Vetus enim testamentum habebat corporales promissiones adiunctas, terram fluentem lacte & melle, & oliuetorum & vinetorum terram, & filiorum mul-

Exo. 25.

itudinem, & quæ sunt his similia. Nouum autem, vi-
tam æternam, & regnum cælorum. Cum Leuitico
sacerdotio excellentius esse ostendisset id quod est se-
cundum ordinem Melchisedech, aperte deinceps cer-
tamen suscipit pro nouo testamento. NAM si illud
prius culpa vacasset, non utique secundi loci in-
queretur. Illud autem, A reprehensione alienum, po-
fuit pro eo quod est, Perfectum, id est, sufficiens ad
perfectionem, efficiens vt nulli sint reprehensionibus
qui eo vtuntur. Quoniam autem hoc sufficie-
bat ad eos percellendos, qui legitimam vitæ institu-
tionem amplectebantur, Hieremiam prophetam vo-
cat ad eius quod dictum est testimonium, & dicit.
VI TUPERANS enim eos dicit. Ecce dies venient,
dicit Dominus, & cõsummabo super domum Israël,
& super domum Iuda testamentum nouum, non se-
cundum testamentum quod feci Patribus eorum, in
die qua apprehendi manum eorum, vt educerem il-
los de terra Aegypti, quoniam ipsi non permanse-
runt in testamento meo, neglexi eos dicit Dominus.
Quia hoc est testamentum, quod disponam domui
Israël, post dies illos, dicit Dominus. Dabo leges
meas in mentem eorum, & in corde eorum superferi-
bam eas, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in po-
pulum, & non docebit vnusquisque proximum suum,
& vnusquisque fratrem suum, dicens. Cognosce do-
minum. Quoniam omnes scient me à minore vsque
ad maiorem eorum, quia propitius ero iniquitatibus
eorum, & peccatorum eorũ iam non memorabor.]
Hoc postquam adduxit testimonium, valde admira-
biliter & breuiter legem eicit, & dicit. V I C E N O
autem nouum, veterauit prius. Quod autem anti-
quatur & senescit, prope interitum est. Mortali-
bus enim hominibus lex conuenit, nouum autem te-
stamentum æternam nobis vitam pollicetur. Iure
ergo illud quidem consenuit. Hoc autem manet per-
petuo nouum, vt quod sit coniunctum sæculis qua-
non senescunt. Hoc etiam aperte docuit Prophe-
tia, dicens. Non docebit vnusquisque proximum

ὁ ἕκαστος,
fuisse alie-
num à repre-
hensione.

μαρτύριον
τῶν ἀγίων,
eos enim in-
cusans.

ἰσχυρῶς, ve-
niant.

Hier. 13.

διότι, dans.
ἐπιγράψωμαι
infirmam.
ἀδικίας ἀνε-
τῶν, in infir-
mitate.

ὁ ἕκαστος ἀμαρ-
τῶν ἀντὶ τῶν,
ὁ ἕκαστος ἀνο-
μιῶν ἐν τῷ μὲν
δὲ. Et pec-
catorum &
iniquitatum
eorum am-
plius non re-
cordabor.

ἀμαρτῶν,
antiquauit.
ἰπὸς ἀγίων
quæ, prope
est vt delen-
tur.

Hier. 13.

suum, & vnusquisque fratrem suum, dicens. Cogno-
sce dominum. Quoniam omnes scient me à paruo
vsque ad magnum eorum. Hoc autem nequaquam
factum est in vita presentis, sed fiet in illa. Qui enim
infidelitatis tenebris sunt adhuc circumdati, vide-
bunt illic veritatem, & excidentur, vt est vox diuina.
Qua autem vmbra cælestium appellauit cultum
qui est secundum legem in iis quæ antè explicata
sunt, tam contextit orationem.

CAPVT. IX.

HABVIT quidem & prius iustificationes cultu
re.] Ita appellauit mandata, quatenus facie-
bant ad cultum diuinum. Ita etiam dicit beatus
David. Iustificationes tuas doce me. Quin etiam ipse
legislator. Hæc sunt iudicia & iustificationes, quas
locutus est dominus filius Israël. Sed antè alia omnia
loquitur de tabernaculo. ET SANCTVM sæcula-
re.] Tabernaculum ita appellauit, vt quod totius
mundi figuram teneat. Velo enim intermedio diuide-
batur in duas partes, & hæc quidem appellabatur
sancta, illa vero sancta sanctorum. Et sancta quidem
imitabantur vitam quæ in terra agitur. Sancta au-
tem sanctorum, formam ac rationem vitæ quæ agi-
tur in cælis. Ipsum autem velum vsus firmamenti
implebat. Duos enim esse cælos diuina nos scriptu-
ra docuit, quorum primum quidem cum terra Deus
fabricatus est. Secundum autem secundo die fecit,
cum dixit. Fiat firmamentum in medio aquæ. Dein-
de subiunxit. Et vocauit Deus firmamentum cœ-
li. Ita etiam dicit beatus David. Cœlum cœli Do-
mino. Hoc enim cœlium est quidem nostrum tectum.
Prestatibus autem, quæ sub aspectum non cadunt,
est loco soli seu pavimenti. Quemadmodum ergo
hoc cœlum ea quæ sunt inferne seungit à superis:
ita velum in medio tabernaculi extensum, separabat
à sanctis sancta sanctorum. TABERNACVLVM
enim factum est primum, in quo erant candelabra &
mensa, & propositio panum, quæ dicitur sancta.]
sancta Græce est ἅγια quod legendum est cum accen-

καρπῶν, cœli
tuo.

Psal. 118.

καρπῶν, μέ-
δουρον.

Gen. 1.

Psal. 113.

ἅ, quod vt re-
feratur ad
tabernacu-
lum.

ἡ θλασὶς αὐτοῦ,
 quæ germi-
 nauera.
 ἡ ψίμαξ, ἡ
 gullarim.
 ἡ ψίμαξ τῆς
 ἀρίστης ἑτοι-
 μῆς ἀλάστον
 διὰ πικρίας,
 ἡ πρῶτος
 ἡ δὲm taber-
 naculū sem-
 per ingre-
 diuntur.
 ἡ ἁγία πνεύ-
 ματος, ἡ
 sacerdotali
 munere fun-
 genter.
 ἡ ἁγία πνεύ-
 ματος, ἡ
 in secundum
 autem.
 ἡ ἁγία πνεύ-
 ματος, ἡ
 quem offert.
 ἡ ἁγία πνεύ-
 ματος, ἡ
 ἡ ἁγία πνεύ-
 ματος, ἡ
 quæ simili-
 tudo ad te-
 pus quod in-
 stabat.
 ἡ ἁγία πνεύ-
 ματος, ἡ
 quo.
 ἡ ἁγία πνεύ-
 ματος, ἡ
 enim qui
 colit.
 ἡ ἁγία πνεύ-
 ματος, ἡ
 imposita.

tu acuto in antepenultima. Ita enim nos docet intel-
 ligendum esse alterum nomen. POST velamentū
 autem secundūm, tabernaculum, quod dicitur Sancta
 sanctorum, aureum habens thuribulum, & arcam te-
 stamenti circumscriptam ex omni parte auro, in qua ve-
 na aurea habens manna, & virga Aaron quæ tron-
 duerat, & tabulæ testamenti. Superque eam erant
 Cherubim gloriæ obumbrantia propitiatorum. De
 quibus non est modo dicendum per singula.] Per
 propitiatorum & Cherubim id ostendit habere ty-
 pum celestium: Per candelabrum autem & mensam
 præsentem vitam significauit. HIS vero ita com-
 positis, in priori quidem tabernaculo semper introi-
 bant sacerdotes, sacrificiorum officia consumman-
 tes, in secundum autem, semel in anno solus Ponti-
 tex, non sine sanguine quem offerret pro sua & po-
 puli ignorantia.] Intincto enim in sanguine digno
 propitiatorum aspergere iussus est. HOC signifi-
 cante Spiritu sancto nondum propalaram esse san-
 ctorum viam, adhuc priorē tabernaculo habente sta-
 tum.] Ea de causā, inquit, non licebat multis ingre-
 di Sancta sanctorum, quod cultus ex lege adhuc vigo-
 ret. Sciendum est autem quod cum Deus hæc ita fe-
 ri iussisset, diuinus Apollolus dixit spiritum sanctum
 hæc ita significasse, ostendens dignitatem spiritus.
 QUAE parabola est temporis instantis, iuxta quam
 munera & hostiæ offeruntur, quæ non possunt iuxta
 conscientiam perfectum facere seruientem solum-
 modo in cibis & in potibus, & in variis baptismati-
 bus, & iustitiis carnis vsque ad tempus correctionis
 impositis.] Per similitudinem, inquit, docemur per
 tabernaculum, legem esse huic vitæ vtilē, & con-
 nientem us qui mortalem adhuc habent naturam.
 Ea de causā sacerdotes quidem in primum ingredien-
 tibus tabernaculum, & cultum eis lege constitutū
 & adoraaditum peragebant. In Sancta autem san-
 ctorum, minime, sed solus ingrediens Pontifex, im-
 plebat figuram Christi Domini qui primus ascendit
 in cœlū, & effecit vt ad ipsum nobis pateret aditus.

In his quoque nos aperte docuit se non totam legē
 euerere, sed ea solum quæ constituta sunt de cibo &
 potu, de eo qui seminis profluuio laborat, de lepro-
 lo, de puerpera, & de fluxu sanguinis, & similibus.
 Item abiecerant, & asperisionibus mūdabantur.
 Nihil autem eorum poterat mundam efficere con-
 scientiam. Vnumquodque autem eorū non sine cau-
 sa datum est, sed ad aliquem vsū, quem dicere non
 est præsentis temporis. Erant tamen hæc omnia ad
 tempus, & tempus perfectionis expectabant. Hoc ni-
 dicit illud vsque ad tempus correctionis imposita.
 Postquam eorum sic ostēdit imbecillitatem, ea quæ
 sunt noui testamenti cum eis comparat. CHRISTVS
 autem assistens Pontifex futurorum honorum, per
 amplius & perfectius tabernaculum non manu fa-
 ctum, id est, non humis creatiois, neque per sangui-
 nem hircorum aut vitulorum, sed per propriam san-
 guinem introiit semel in sancta, æterna redemptione
 inuenta.] Tabernaculum non manufactum, hic
 humanam appellauit naturam, quam suscepit Chri-
 stus Dominus. Neque enim lege matrimonii facta
 est, sed spiritus sanctus tabernaculum construxit.
 Illud autem. Non huius creaturæ, pro eo quod est.
 Non ex lege naturæ, quæ in creatura verisatur. Ob-
 talit autem pro nobis non sanguinem taurorum
 & hircorum, sed proprium sanguinem, & per eum
 sanguinem in cœlum ascendit. Non vt Pontifex
 semel in anno, sed æterna semel salute inuenta. Re-
 demptionis enim nostræ pretium factus, liberauit
 nos omnes à mortis potestate. Deinde exemplo eius
 quod dictum est veritatem ostēdit. SEMENTI SAN-
 CTI hircorum & taurorum & cinis vitulæ asper-
 sus, inquinatos sanctificat ad emūdatiōnem carnis:
 quanto magis sanguis Christi, qui per spiritum san-
 ctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emun-
 dabit conscientiam nostram ab operibus mortuis
 ad seruendum Deo viuenti.] Si enim animalium
 ratione carentium sanguis & cinis aspersi purgant
 maculam quæ videtur inesse corpori: multo magis

Aloni, crea-
tura.

ἀσπίς, ἀσπ-
νυμ.
ἡ ἁγία πνεύ-
ματος, ἡ
ad colen-
dum.

sanguis Christi nostras conscientias liberat à malis operibus. Mortua enim opera appellauit male oclentia & improba. Hoc etiam dixit quo ad humanitatem. Nulli enim reprehensioni obnoxium effecit illud corpus sanctus spiritus. Habebat enim omnia dona spiritus. Et de plenitudine eius, vt dixit Diuus Ioannes, omnes accepimus. Notandum est autem quod spiritum sanctum appellauit æternum. Quod autem est æternum, non est creatum. Quod enim est æternum, nõ habet temporale essentiz principium.

1000.1.

transgressio
vniuersi.

ET IDEO NOVI testamenti mediator est, vt morte intercedente in redemptionem earum præuentionum que erant sub priori testamento, reprobationem accipiant qui vocati sunt æternæ hereditatis.] Ha de causâ mortem pro omnibus subiit, vt eos etiam qui fuerunt obnoxii execrationi propter transgressionem, dignos salute faceret, & æternorum bonorum redderet participes. VBI ENIM testamentum, mors necesse est intercedat testatoris. Testamentum enim in mortuis confirmatum est, alioqui nondum valer dum viuit qui testatus est.] Hoc posuit, eos qui propter mortem Domini angabantur consolans, quod dato nouo testameto, oportebat etiam esse mortem. Post eorum enim qui testantur mortem, vires testamenta accipiunt. Et hoc etiam probat ex veteri. Vnde nec prima quidem sine sanguine dedicatum est. Lecto enim omni mandato legis à Mose vniuerso populo, accipiens sanguinem vitulorum & hircorum cum aqua & lana coccinea & hyssopo, ipsum quoque librum & omnem populum aspersit, dicens. Hic sanguis testamenti, quod mandauit ad vos Deus. Etiam tabernaculum & omnia vasa ministerii sanguine similiter aspersit, & omnia penè in sanguine secundum legem mundantur. & sine sanguinis effusione non sit remissio.] Vetera fuisse nouorum typos ac figuras apertè & absque vlla dubitatione ostendit. Si ergo etiam in typo legislator accepto sanguine, eoque aqua commixto, & testamentum ipsum, &

Exo. 14.

populum, & tabernaculum aspergebat: quinetiam qui erant polluti aspersione mundabantur, quid mirum si etiam in veritate hoc factum esse inuenimus? Necessariò autem Mosaicum quoque adduxit testimonium, quod id apertè significaret. Hic sanguis testamenti quod mandauit ad vos Deus. Quia enim diuina natura est immortalis, per hostiarum sanguinem impleuit mortis figuram, & sanguinem confirmauit. Postquam autem homo factus est Deus sermo, & mortale corpus habuit, rationis expertibus hostiis non amplius fuit opus, sed proprio sanguine nouum confirmauit testamentum. Vmbra enim conuenit typus, veritas autem corpori. Baptismatis autem typus erat aqua. Salutatis autem sanguinis, rationis expertium animantium sanguis. Diuini autem spiritus gratiæ hyssopi caliditas. Noui autem indumenti, lana coccinea. Impatibilis autem diuinitatis signum cedrinum, est enim lignum quod non putreht, passionis autem humanitatis, cinis vitule. NECESSA est ergo exemplaria quidem cœlestium his mundari.] Pro eo quod est. His que sunt expertia rationis. IPSA AUTEM cœlestia melioribus hostiis quam illis.] Nempe rationis compote, & nulli reprehensioni aut vitio obnoxia & sancta hostia. Cœlestia autem appellauit spiritalia, quibus mundatur ecclesia. NON ENIM IN manu facta sancta Iesus introiuit, exemplaria veterum, sed in ipsum cœlum vt appareat nunc vultui Dei pro nobis.] Ostendit etiam ex loco dissentiam. Sacerdotes enim introibant in tabernaculum manu factum: vel in nouum recenter excisum. Ipse autem in cœlum. Illud autem, vt appareat nunc, vt homo scilicet. Nunc enim primum humana natura ascendit in cœlum. NEQUE VT SÆPE OFFERAT SEIPSUM, QUEMADMODUM Pontifex intrat in sancta per singulos annos in sanguine alieno, alioqui oportebat eum frequenter pati ab origine mundi.] Qui sunt leuitici sacerdotes, singulis annis in Sancta sanctorum

*μεμνηστας
Dulcis, obla-
ta hostia.
καὶ οὐδὲ, δεῖνα
ceps.
videtur, po-
siti fuerint.
perfectos ef-
fecit.*

*receptus, te
stificatur.
Hier. 31.
dicit.*

ta. Eadem enim sacrificia iussi erant sacerdotes assi-
due offerre, peccatorum tamen solutio per illa non
fiabat. Hic autem vnam pro peccatis offerens ho-
stiam, in sempiternum sedet ad dexteram Dei, de ex-
tero expectans donec ponantur inimici eius scabel-
lum pedum eius. Vna enim oblatione consummavit
in sempiternum sanctificatos.] Illic & sacerdotum
& hostiarum multitudo, nulla vero utilitas: Hic au-
tem vnus & idem sacerdos & hostia, & peccatorum
solutionem effecit, & alio non eget sacrificio: sed se-
det vna cum Patre, presentis vite finem expectans.
Tunc enim omnes eius hostes eum adorabunt vt
Deum & Dominum. Eius autem inimici, primus qui
dem Diabolus, & Daemonum caterua: Deinde ex
Iudeis & gentibus qui fidei radium non susceperunt.
Cum his autem etiam Hæreticorum turba, quæ est
blasphemus & maledictis impetere ausa est. Deinde
collationi sine imposturus, Hieremias prophetiam
rursus in memoriam reuocat. Et prophete quidem
nomen non dicit, spiritum autem qui per eum locu-
tus est ostendit, & dicit. **CONTESTATUR** autem
nos & spiritus sanctus. Postquam enim dixit. Hoc
autem testamētum, quod testabor ad illos, post dies
illos dicit Dominus. Dabo leges meas in cordibus
eorum, & in mentibus eorum inscribam eas, & pecca-
torum, & iniquitatum eorum non recordabor am-
plius.] Deinde mirabiliter subiungit. **VAR** autem
horum remissio, iam non est oblatio pro peccato.]
Est enim superuacanea, data remissione. Peccato-
rum autem remissionē est pollicitus. Ipsorum enim
peccatorum, inquit, & iniquitatum non recordabor
amplius. Hoc autem factum est per nouum testamē-
tum. Accipimus enim etiam in sanctissimo baptismo
remissionem peccatorum: in futura autem vita sup-
peditata nobis immortalitate, sine omnibus viue-
mus, vtpote cum peccatum non possit amplius mo-
lestiam exhibere iis qui immortales facti sunt. Hanc
autem vitam vtinam detur consequi. Consequemur
autem, si in vita presentis virtutis labores & pro-

ta contentiones prompto & alacri animo suscipia-
mus. Nobis quoque seruet auxilium ipse Dominus,
qui est futurorum bonorum conciliator. Cui & cum
quo Patri cum sanctissimo Spiritu conuenit gloria
& magnificentia nunc & semper & in secula seculo-
rum. Amen.

TOMVS TERTIVS.

HABENTES itaq. fratres fiduciam
in introitu sanctorum in sanguine
Christi, quam initiavit nobis viam
nouam & viuentem per velamen, id
est, carnem suam, & sacerdotem ma-
gnum super domum Dei, acceda-
mus cum vero corde in certitudine fidei.] Post-
quam fecit comparisonem, & ostendit & hanc quie-
scere ea quæ est ex lege multo meliore, sacerdotium
quoque & testamentum simul conferens, quantum
hec illis antecellerent monstrauit, suasionem deinceps
vritur, exhortans vt meliora sectentur. Sancta au-
tem cælum vocauit. Ita enim dixit in prioribus. Ne-
que enim in manu facta sancta Christus ingressus
est, sed in ipsum cælum. Eorum autem viam, opti-
mum vite institutum, & resurrectionem ex mortuis.
Vix autem initiationem seu dedicationem, per ea
primum esse ingressum. Primus autem Dominus,
cum ex mortuis resurrexisset, cælos ascendit. Pro-
pterea & recentem & viuentem viam appellauit. Re-
centem quidem, vt quæ tunc primum apparuerit.
viuentem autem, vtpote quod mors cessauerit.
Qui resurrectionem enim consecuti sunt, fieri non
potest vt in mortem rursus incidant. Velamen au-
tem Christi carnem vocauit. Per eam enim aditum
in Sancta sanctorum consequimur. Quemadmo-
dum enim legis sacerdos per velamen in sancta san-
ctorum introibat, nec vt aliter ingrederetur fieri po-
terat: ita qui in Dominum crediderunt, per sanctissimi

*προσπορευ, ἵ
bertatem ad
introitum.
ἀρχαίαν, δε
δικαυί.
καὶ ἀρχαίαν.*

*ἀναμνήσειν
 ἡ, reuocate
 in memoriā.
 ἢ μ partim.
 ἢ μ partim.
 τῶν διαποικί-
 μω αὐτῶν
 οὐδὲ, vinculo-
 rum meo-
 rum miserti
 estis.
 ἀπειθεῖτε, di-
 reptionem.
 μὴ οὐκ ἐπι-
 εχεῖτε, man-
 nentem in
 cœlis.
 ἀπαρροδοῦ, li-
 bertatem.
 ἀπογοῦντι γὰρ
 ἰδέσθαι χρῆσθαι,
 patientia. n-
 vobis opus
 est.
 Ἐν γὰρ μὴ οὐκ
 ἔσθαι, adhuc
 enim perpe-
 sullum.
 ἢ ἢ ἀλλοτρίοι ἐν
 αἰσῶντι ἔσθαι
 μεν ex fide viuit.
 tem ex fide
 viuet.*

illorum quæ rectè & ex virtute ab illis gesta sunt re-
 cordatione temperavit. Nihil enim promptiores &
 alacriores reddit quàm rerum à se præclarè gestarū
 memoria. **REMEMORAMINI** autem pristinos dies,
 in quibus illuminati, magnum certamen sustinulistis
 pationum, & in altero quidem opprobriis & tribu-
 lationibus spectaculum facti: in altero autem locu-
 taliter conuersantium effecti. Nam & vincis com-
 passis estis, & rapinam bonorum vestrorum cum gau-
 dio suscepistis, cognoscetes vos meliorem & ma-
 nentem habere substantiam.] Volo vt vobis in me-
 moriā redeant præclara illa certamina. Statim enim
 accepta Dei cognitione, multa & præclara certami-
 na vicistis, aliquando quidem ipsi conuitiis & male-
 dictis affecti, & vestris facultatibus cum gaudio pri-
 uati, aliquando verò iis qui ea patiebantur imper-
 tientes, & nullum non genus auxilii præbentes.
 Vnumquodq; autem horum lubenter & alacriter fa-
 ciebatis, quoniam promissorum in cœlis bonorum
 spem habebatis. Deinde exhortatoriè. **NOLITE**
 itaque amittere confidentiam vestram.] Ex victo-
 ria enim vobis magnam parastis libertatem. Porro
 autem ostendit etiam præmia certaminum. **QUAN-**
 magnam habet remunerationem.] Iam verò doce-
 etia quomodo quis ea possit consequi. **PATIENTIA**
TIA enim vobis necessaria est, vt voluntatem Dei
 facientes, reportetis promissionem.] Est enim mer-
 ces commoderata labori, & prout est opus datur ro-
 tributio. Et vt valde negligentes consolans, & ani-
 mum addens, erant enim vehementes aduersarios
 impetus, ostendit appropinquare Agonothetam, &
 propediem coronas præbiturum. **ADHVC** enim
 modicum aliquantulumque, qui venturus est veniet
 & non tardabit.] Prope est, inquit, Dominus, ve-
 niet quàm citissime: & bonis cœlestibus labores re-
 munerabitur. Et quoniam verisimile erat nonnul-
 los de eo dubitare, iure subiungit, **ΙΥΣΤΥΣ** autem
 meus ex fide viuit.] Deus, inquit, hæc dixit per Pro-
 phetas, **QUA** de causâ etiam quando lex dominaba-

tur, fidei medicamentū salutem procurabat. **QUO-**
 si subtraxerit se, non placebit animæ meæ.] Sub-
 tractionem appellauit dubitationem. **NOS** autem
 non sumus subtractionis filii in perdicionem, sed
 fidei in acquisitionem animæ.] Per fidem enim
 Deo coniuncti & familiares efficiamur. Deinde osten-
 dit eos, qui & ante legem & in lege per fidem Deo
 dilecti & insignes extiterunt. Duo autem per hæc
 simul efficit. Fidei enim vim ostendit. **QUÆ** enim
 lex non efficit, à fide perfecta sunt, & iis qui propter
 aduersariorum insultus angebantur & se afflictā-
 bant, consolationem adhibet; ostendens eos omnes
 immortalē gloriam habuisse, qui ea via ingressi fue-
 rint. Et primum quidem omnium docet nos defini-
 tionem fidei. **CAP. XI.**
Est autem fides sperandarum substantia rerum,
 argumentum non apparentium.] Ea enim quæ
 non videntur per eam videmus: & ad eorum quæ
 sperantur contemplationem ea nobis oculus effici-
 tur, & ostendit tanquam subsistentia ea quæ nondū
 facta sunt, Mortuis adhuc omnibus in sepulchris ia-
 centibus, fides nobis ante describit futuram eorum
 resurrectionem, & vt pulueris corporum visione ap-
 prehendantur, immortalitas efficit. Deinde eorum
 qui olim fuere sanctorum catalogum ea clarum suis
 se ostendit. **IN** hac enim testimonium consecuti
 sunt senes.] Hoc est, qui olim fuerunt, qui ante le-
 gem, & in lege insignes fuere sancti. Primo autem
 ponit quod scriptis nobis primum traditum est.
 Prima autem nobis in scriptis tradita est doctrina.
 In principio Deus fecit cœlum & terram, & alia
 quæ de creatione dicta sunt. **FIDE** intelligimus
 scripta esse sæcula verbo Dei: vt ex inuisibilibus vi-
 sibilis fierent.] Neque enim corporis oculus vidit
 Deum vniuersorum fabricantem: sed fides nos edo-
 cat, quòd qui semper est Deus ea quæ non erant se-
 sit. Huius. n. nullum est exemplū apud homines, &
 tacet cū natura nos nihil tale doceat, habemus fidē
 reā admirabiliū, & quæ sunt supra fidem, magistrā.
Hh ii

*ἐπιζήσαντες,
 quæ speran-
 tur.
 οὐκ ἰδόμενα
 τῶν, carnis
 quæ non γίν-
 ονται.
 Gen. 1.
 καὶ ἐποίησεν
 perfectā esse
 se.
 οὐκ ἰδόμενα
 τῶν, ex ἴσθ
 quæ non ἀ-
 παρέβαινε.*

tiam vtrunque vnum intellexerimus, minimè aberrabimus. Erunt enim, inquit, duo in carne vna. Deinde ostendit syllogisticè eos quidem omnes vidisse per fidem bonorum, laborum remunerationes, in presenti autem vita eas non esse consecutos. Hoc enim sic ostenso, cum etiam in confesso fuerit iustum esse iudicem, simul etiam vita futura probata est. Qui enim per omnes virtutes ingressi sunt, laborum autem premia in vita presentis non acceperunt, clarum est eos illa omnino accepturos, quoniam est iustus iudex. Erit ergo aliqua alia vita, in qua qui vicerunt victores renuntiabuntur. Hec autem docet etiam Apostolus in iis quæ consequuntur. **IUSTA** fidem desunt et sunt omnes isti non acceptis re promissionibus, sed à longè eas aspicientes & salutantes, & confitentes quòd peregrini & hospites sunt super terram.] Ita dixit Patriarcha Abraham Filiis Chet. **Peregrinus & advena ego sum vobiscum: Date mihi ius sepulchri vobiscum, & sepeliam mortuum meum à me & qui totius terræ promissionem acceperat, ne tria quidem cubitorum locum possidebat. Hoc etiam dixit insignis victor Stephanus. Et nec fuit quidem illi passus pedis. Ita etiam beatus David, quævis & Rex esset, & in illa terra dominatum obtineret, assidue clamabat. **Advena ego sum apud te & peregrinus, sicut omnes patres mei. QUI** enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere.] Qui inquit, se ipsos nominant peregrinos, significant se nihil ex presentibus proprium iudicare, sed res alias cupere. Hoc etiam dixit Dominus. **Si in alieno fideles non fuistis, quòd vestrum est quis dabit vobis? AT SI** quidem ipsius meminissent de qua exierunt: habebant utique tempus revertendi.] Si enim Charram vel Chaldeorum regionem patriam existimasset Patriarcha, & ea de causa se ipsum nominabat advenam, cum habitaret Palestinam, facillime potuisset reverti si voluisset. **NUNC** autem meliorem appetunt, id est cælestem. Ideo non confunditur Deus vocari Deus eorum, paravit enim illis civitatem.] Non dicit aliquid ad-**

Gen. 23.

Act. 7.

Psal. 38.

Luc. 16.

ex iustis
non erubescit.

ficiam, sed vitam quæ in cælis agitur. Hoc enim dicit etiam paulo post. Sed accessistis ad Sion montem & civitatem Dei viventis cælestis Hierusalem. Opportunè etiam posuit illud, Non erubescit. Virtutù enim Deus, & Angelorum Dominus, & cæli, & terræ opifex, interrogatus, Quod est tibi nomen, aliis relictiis dixit. Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob. Hoc nomen mihi æternum, & monumentum generationibus generationum. **FIDE** obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur: & vni genitum offerebat in quo susceperat promissiones. Ad quem dictum est. In Isaac vocabitur tibi semen.] Et eorù qui ex Isaac originem ducturi erant, pollicitus est Dominus se effecturum multitudinem arenæ maris similem: & ipse iussit Isaac fieri hostiam. A duobus ergo contrariis cogitationibus obsessus Patriarcha, & habens præterea naturam, quæ quouis licetore facinus eum excruciat, facile omnia superavit, & hostiam obtulit. Porro autem ostendit etiam cogitationem, qua fretus alias fudit ac profligavit. **ARBITRANS** quod à mortuis suscitare potest Deus.] De eorum enim qui descensuri erant multitudine cogitationem expugnauit, credens quòd vel occisus si quis possit reuiuiscere, si Deus voluerit. **VND E IVM** & in parabolam accepit.] Hoc est, tanquam in symbolo & typo resurrectionis. Prompto enim & alacri Patri animo interemptus, voce eius qui occisionem prohibuit reuixit. Porro autem in ipso etiam fuit ante descriptus passionis salutaris typus. Quæ de causa dixit etiam Dominus Iudæis. Abraham Patet veller exultauit ut videret diem meum, & vidit, & gauisus est. **FIDE** & de futuris benedixit Isaac Iacob & Esau.] Neque enim quæ non videbantur dedisset benedictiones, nisi credidisset fore ut res verba sequerentur. **FIDE** Iacob moriens, singulos filiorum Ioseph benedixit: & adorauit fastigium virgæ eius.] Præsignificauit enim regnum Ephraim, & decem tribuum subiectionem. Quocirca ipse præfiguratur eorum adorationem. **PER** fidem Ioseph mo

Exo. 3.

Gen. 22.

à avro
qui suscepit
rat.

non est
cum confide
rasset.

Exordium
similitudinem,
comparationem.

Ioan. 8.

Gen. 17.

Gen. 48.

Prov. 3. gligere disciplinam Domini: neque defatigeris dum ab eo argueris. Quem enim diligit Dominus castigat: flagellat autem omnem filium quem recipit. Non sunt hæc contraria iis quæ prius dicta sunt. Illic enim eis tulit testimonium, quod honorum suorum direptionem cum gaudio susceperunt, & pro pietate probra ac contumelias forti animo tulerunt. Hic autem carpit ut vacillantes. In tempore autem posuit illud, Nondum usque ad sanguinem restitistis, aduersus peccatum repugnantes, ostendens per comparationem quantum absint ab illis qui fuerunt lapidati, & secti, & in cæde gladii sunt mortui. Deinde cum proverbialem adhortationem eis in memoriam reuocasset, subiunxit. **IN** disciplina perseverate. Si forti ac generoso animo fertis quæ vobis insiguntur castigationes. **TANQUAM** filius vobis offert se **DEVS**. Quis enim filius quem non corripit pater? Quod si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes: ergo adulteri, & non filii estis. Pater, inquit, solent veros ac legitimos filios instituire, & si eos videant flagellari a Magistris, non agra ferunt. Vident enim fructum, qui ex disciplina & castigatione nascitur. Nothos autem & illegitimos filios contemnunt, nec tanta eos cura dignos censent. Si ergo vos quoque disciplinam vitatis, estis in numero spurriorum. **DEINDE** patres quidem carnis nostræ, eruditores habuimus, & reuerabamur eos. Num multo magis obtemperabimus Patri spirituum, & viuemus? Qui a patribus corporalibus disciplinam suscipimus, spiritualis Patris disciplinam non amplectimur? Patrem etiam spirituum patrem spiritalem vocauit, ut qui sit fons donorum spiritualium. Per illos autem dedit nobis dignitatem adoptionis in filios. Deinde docet etiam differentiam disciplinæ. **ET** illi quidem in tempore paucorum dierum, secundum voluntatem suam erudebant nos: hic autem ad id quod vtile est in recipiendo sanctificationem eius. Et in illis quidem dixit, Prout eis videbatur. Neque enim docent omnes id quod est vtile. In **DEO** autem, si

ἐκείνων.

*αὐτῶν, si
disciplinam
sustinetis.*

*νόθοι, nothi,
spurij.*

*ὡς τὸ θεῶν
αὐτῶν, prout
eis videbatur.*

*ἵνα τὸ μὲν
ἐκείνων, ad hoc
ut sic
mucius
ἐκείνων, par
teripes,*

etiam ostendit disciplinæ. Vult enim nos sanctos efficere, & esse suæ sanctitatis particeps. Deinde definitiuè. **OMNIS** autem disciplina in præsentem quidem videtur non esse gaudium, sed mæroris. Postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet iustitiæ. **OMNIS** disciplinæ initia sunt tristitia, & valde molesta: sed iucundos & admirandos fructus producant, ex **DEO** pacem, & quæ laudatur iustitiam. Ita etiam dicit Dominus. Angusta est porta, & arcta est via quæ ducit ad vitam. **PROPTER** quod remissas manus & soluta genua erigite: & gressus rectos facite pedibus vestris, ut non claudicans quis erret, magis autem sanetur. Horum alia quidem ex Proverbia: alia verò posuit ex prophetia Esaiæ. Illud enim, **RECTOS** gressus facite pedibus, docet Proverbia: hoc autem, Remissas manus & soluta genua confirmate, dixit propheta Esaias. Per hæc autem significat diuinus Apostolus, quod in multa pericula impingentes, ad veritatis cursum facti erant tardiores. Hæc autem sufficiunt ad deprimendam Nauati insolentiam. Eos enim qui præclare certauerant, deinde molliores & ignauiores euaserant, confirmat, & curat adhibitis penitentiae pharmacis. Cum enim dixisset, id quod est claudum, medicinam est pollicitus. Eis quoque actiuæ virtutis dat præcepta. **PACEM** sequimini cum omnibus. Hoc etiam dixit scribens ad Romanos. Si fieri enim potest, inquit, quantum est in vobis, cum omnibus hominibus pacem habentes. Fac quod tuum. Ostende alacritatem & animi promptitudinem, **ET** sanctimoniam, sine qua nemo videbit **DEVM**. Sanctimoniam appellauit continentiam, seu temperantiam. Eam autem rectè exercere possunt etiam qui matrimonium contraxerunt: Honorabiles enim nuptiæ, & thorus immaculatus: fornicatores autem & adulteros Deus condemnabit. **CONTEMPLANTES** ne quis desit gratiæ **DEI**. Non solum autem vestrum, sed etiam alter alterius curam gerite, nec eum qui est infirmus despiciat, & ei qui vestræ manus auxilio indi-

*λόγου, tristitia
molestia
ἐπιπορευόν, pacis
efficium.*

*ὁμοίωσιν, reddidit.
Matth. 7.*

*τὸ χωλεῖν, id
quod claudum
dicat.*

Prov. 4.

Esa. 33.

Rom. 12.

ἀγιασμόν, sanctificationem.

*κείνον, Deo
minum.*

I. Cor. 5.

Gen. 25.

Gen. 4.

Gen. 27.

get subuenite. NE qua radix amaritudinis sursum germinans impediatur, & per illam inquinenter multi.] Hoc etiam scripsit ad Corinthios. Nescitis quod parum fermenti totam massam fermentat. Radicem autem amaritudinis, & mala dogmata, vitamq. corruptam ac deprauatam vocauit. Hoc enim subiunxit NE quis fornicator, aut peophanus ut Esau qui propter vnam escam vendidit primogenita sua.] Esau fornicationem vocauit ingluuiem. Propter ea enim vendidit benedictionem primogenitorum. Neque vero errauerit quispiam, si vocauerit fornicationem nefarium matrimonium, & contra leges contractum. Duxit enim uxores alienigenas. SCITOTE enim quod & postea cupiens hereditate benedictionem, reprobatus est, non enim inuenit poenitentiae locum, quaquam cum lachrymis inquisisset eam.] Hoc etiam Nauatiani sua esse arma existimant, sed suis ipsorum telis confodiuntur. Esau enim non fleuit agens poenitentiam, sed fratris felicitati inuides. Hoc ipsum autem Cain quoque accidit. Concidit enim, inquit, facies eius. Sed non ideo quod male obtulerat, sed quia fratrem viderat diuina honoratum sententia. Quinetiam diuinus Apostolus hac per ea quae dixit inuit. Poenitentiae enim, inquit, locum non inuenit. Pro eo quod est, Non inuenit viam poenitentiae, nec luxit propter ea quae improbe erat machinatus, fleuit autem non peccatum, sed prosperum Iacob successum: Idque testantur eius verba. Veniat dies, inquit, lactus Patris mei, ut occidam fratrem meum Iacob. Non frustra autem Esau meminit diuinus Apostolus, sed docens quod ille etiam, cum esset primogenitus, per ingluuiem & improbitatem priuatus est benedictione: & Iudaei, cum primogenitura iure essent honorati, a salute etiam exciderunt: Gentes autem, nouus populus, cuius est typus Iacobius primogeniturae consecuti sunt. Praecipit ergo iis qui ex Iudaeis crediderant, non imitari iniquitatem primogeniti, sed recentioris populi benedictionem consequi. Ab hoc rursus loco ad aliam collationem

orationem conuertit, ostendens excellentiam bonorum quae sunt a Domino suppeditata. NON enim accessistis ad tractabilem montem, & accessibilem ignem & turbinem & caliginem, & procellam, & tubae sonum, & vocem verborum quam qui audierunt excusauerunt se ne eis fieret verbum. Non enim portabant quod dicebatur. Et si bestia tetigerit montem, lapidabitur. Et ita terribile erat quod videbatur. Moyses dixit. Exterritus sum, & tremebundus.] Terribilia, inquit, erant illa, quae in monte Sina facta sunt, ignis qui videbatur, & fumus vndiquaque circumcurans, & caligo, & tenebrae, & procella, & tubae sonitus terribilis, & ex eo tantus timor incussus est, ut non solus populus dixerit diuino Prophetae. Loquere tu ad nos: & ne loquatur ad nos Deus: sed ipse etiam legislator timore affectus dixerit. Exterritus sum, & tremebundus. Et quae erant quidem terribilia ostendit, fructum autem qui ex eis productus erat non aperuit. Dixit autem Graece παραβόλος id est, quod visione apprehendebatur, quoniam non videbant ipsum vniuersorum Deum, sed diuinae gratiae visionem considerabant, & dicit. SED accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuientis, Hierusalem ecclesiam, & multorum millium Angelorum frequentiam, & ecclesiam primitiuorum qui conscripti sunt in caelis, & Iudicem omnium DEVM, & spiritus iustorum perfectorum, & testamenti noui mediatorum IESVM, & sanguinis aspersionem melius loquentem quam Abel.] Illic quidem inquit, timor: Hic autem festum, & maxima celebritas. & illa quidem in terra: haec autem in caelis. Illic hominum milia: hic Angelorum myriades. Illic infideles & iniqui: Hic ecclesia primogenitorum descriptorum in caelis, & spiritus iustorum qui perfectionem acceperunt. Illic verus testamentum: Hic nouum. Illic seruus intercessor: Hic filius. Illic sanguis animantium rationis expertium: Hic sanguis agni rationalis. Hoc autem, Melius loquens quam Abel, pro eo quod est, per res ipsas loquens, & suam ostendens operationem

ἡδραγορία
qui contrem-
ctatur.

καταβόλος,
ardentem
ignem.

Exo. 19. 20.

παροβόλος,
deprecati
sunt.

ὡς ἰσχυρὸν, ὃ
σεβούσαν.

τὸ παραβό-
λος, quod

visione app-
prehendeba-
tur.

πρωτόγονοι,
primogeni-
torum.

τὸ ἰσχυρὸν
qui perfe-
ctionem ac-ceperant.

ἡδραγορία, in-
tercessore.

Sanguis enim Abel canitur. Hic autem etiam hominum salutem operatur. Primogenitos autem vocavit electos, quoniam duplicem partem in hereditate primogeniti ex lege capiebant. Hac autem dixit, & horum ostendens excellentiam, & ad ea studiosius accedere precipiens. **VIDE** TE ne recusetis loquentem. Si enim illi non effugerunt recusantes eum qui super terram loquebatur: multo magis nos qui de caelis loquentem nobis avertimus.] Quoniam illi dixerunt. Loquere ad nos tu: & ne loquatur ad nos **DEVS**, adhortatur eos ne illorum crassam imitentur stultitiam, & ne quemadmodum illi, Dominum relinquant, & ad famulum accurrant, & pro **CURISTO** Mosen assument, & pro nouis in antiquis permancant. Atqui, inquit, non **DEVS** eis de caelo, sed in Sina monte legem dedit. Nos autem de caelis aduentum Domini expectamus. Et docens ipsum & horum & illorum fuisse legislatorem, subiunxit. **CV** **IVS** vox mouit terram tunc.] Mons enim concussus est significans Dei aduentum. **NYS** autem repromittit, dicens. Adhuc semel, & ego mouebo non solum terram, sed & caelum.] Ipse, inquit, & tunc terram mouit: Ipse etiam caelum cum terra se dixit concussurum. **QVOD** autem adhuc semel dicit, declarat mobilium translationem, tanquam factorum ut maneat quae sunt immobilia.] Tercemotus, inquit, sunt frequentes. Illud ergo semel, significat quandam rerum mutationem, & eorum quae corrumpuntur ac intereunt ad ea quae sunt meliora traductionem, quae quidem stabilem deinceps habebunt naturam. **ITAQVE** regnum immobile suscipientes, habemus gratiam: per quam seruiamus placentes Deo cum metu & cum reuerentia.] Illud autem, quod concuti non potest, posuit, pro eo quod est, Sufficiens. Ostendit etiam quomodo cultus Deo sit exhibendus. Deinde diuina etiam eloquia in memoria reuocat, eos metu reddens alacriores ac promptiores. **VT ENIM DEVS** noster ignis consumens est.] Rursus autem moralem exhortatione affert.

*Imperatorem
ros, avertimus.*

*Ag. 2.
τοι σάλυ-
μίνων, eorum
qua concu-
tiuntur.
τά μὴ σαλευ-
θήτω, ea quae
non concu-
tiuntur.
ἀσάλευτον,
quod concu-
ti non potest.
ἵνα μὴ, ha-
beamus.
ἐν φόβῳ καὶ
ἐν φόβῳ, Laet-
sus deus, per
quam Deum
grate colimus.
Deut. 4.*

CAP.

CAPVT XIII.

CHARITAS fraternitatis maneat in vobis.] **Charitas** fraterna Graece φιλανθρωπία. Compositio autem nominis, intensam charitatem significat. **EX** quibus enim & εὐχάρις, id est ex amico & fratre nomine composuit. **ET** hospitalitatem nolite obliuisci. Per hanc enim latuerunt quidam, Angelis hospitio receptis.] Abraham enim Patriarcha, cum tanquam ad homines accessisset, inuenit Angelos, & Dominum Angelorum. Ita etiam beatus Lot, ut homines quidem Angelos suscepit, ut ab Angelis autem suscepit benedictionem. **MEMENTOTE** vincitorum, tanquam simul vinciti: & laborantium, tanquam & ipsi in corpore manentes.] Iis qui ea patiuntur ferre per commiserationem quod par est auxilium propter pietatem. **HONORABILE** connubium in omnibus: & thorus immaculatus. Fornicatores enim & adulteros iudicabit Deus.] Hanc legem tulit Deus ab initio. Faciamus enim, inquit, ei adiutorium. Cum itaque effunxisset, adduxit, & eos conuinxit, & nuptialem dedit benedictionem. Crescite, & multiplicemini, & replete terram. Adulterium autem & fornicationem intemperans & impudica introduxit cogitatio. **SINT** mores sine auaritia.] Non prohibuit possessionem, sed vetuit auaritiam, hinc enim nascitur plura per iniuriam habendi cupiditas. **CONTENTI** praesentibus.] Ne alio studeat ea quae habet augere. Laudatur enim sufficientia. Dat etiam sufficiens pignus adhortationis. **IHS** enim dixit, non te deseram, nec derelinquam.] Verax est qui est pollicitus, promissum fideliter exoptiamus. Hoc n. subiunxit, **ITA** ut confidenter dicamus. Dominus mihi adiutor: non timebo quid faciat mihi homo.] Necessario hoc quoque exhortationi adiecit, ut forti ac fidenti sint animo aduersus persequentes, ad Deum respicientes. **MEMENTOTE** praepositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Dei, quorum intuentes exitum conuersionis, imitauimus fidem.] Dixit de sanctis qui iam

*φιλανθρωπία,
charitas frater-
terna.*

*διὰ τὸν ἡμε-
τερόν τινα ἑνὸς ἡμε-
τέρου, per
hanc .n. quō-
dam inficien-
tes Angelos
hospitio ex-
ceperunt.*

*τὸν ἀκατα-
μίτων ἵνα ἂν
αὐτοὶ ὄντες αὐ-
θιμαί, ἔ-
σονται ἡμε-
τεροὶ, ut
sufficiant, ut
qui ipsi quo-
que sita in
corpore.*

*Gen. 2.
3, autem.
Gen. 1.*

Ios. 1.

Psal. 117.

erant defuncti, Stephano primo martyre, Jacobo Ioannis fratre, Jacobo Iusto cognomine. Plurimi etiam alii à Iudæorum rabie perempti fuerant. Ad eos, inquit, respicientes, & eorum laude dignum vitæ instituti scientes, fidem imitemini. **IN SVS** Christus heri & hodie, ipse & in sæcula.] Hoc quoque non abs re posuit sed his qui interempti sunt adiunxit, docens ipsum quoque fuisse à Iudæis crucifixum. Quin etiam docet eius æternam appellavit, æternam autem vocavit diuinitatem. Eundem autem dixit & hoc esse & illud, quoniam vnus filius vnigenitus idem & primogenitus. **DOCTRINIS** variis & peregrinis nolite abduci. Optimum est. n. gratia stabilire cor, non eorum quæ non profuerunt ambulanti bus in eis.] Doctrinas peregrinas appellavit, eas quæ sunt doctrinæ Euangelicis cõtrarias. Præcipit ergo vt permaneant in doctrina gratiæ, & legales obseruationes relinquunt. Nullus, n. inquit, ex iis cepit vtilitatē. Quoniam autem diuinum quoque templum stabat illo tempore, & sacra ex lege immolabantur, necessario subiunxit. **HABEMVS** altare, de quo edere non habent potestatem, qui tabernaculo deseruiunt.] Hoc inquit, est multo veteri præstantius: Illud enim est huius vmbra. Illud hostias expertem rationis suscipit: Hoc autem rationalem & diuinam. Quamobrè nullus ex illis sacerdotibus eius efficitur particeps, nisi prius fidem in Dominũ suscepit. **QVO RV** enim animalium inferitur sanguis pro peccato in Sancta per Pontificem, horum corpora cremantur extra castra. Propter quod & Iesus, vt sanctificaret per sanguinem suum populum, extra portam passus est.] Videte figuram, & cum ea conferte veritatem, & considerate similitudinem. Vaccam ruffam iussit & ante propitiatorium septies digito aspergere. Porro autem ipsam vaccam extra castra comburentes, cinerem accipiebant, & per ipsum eos qui dicebantur immundi expiabant. Hoc autem impleuit typũ

xp. 3. v. b. n. num.

Num. 19.

salutaris passionis. Nam hic etiam corpus quod est ex Adam significat rubrum voce Hebraica, extra portam autem crucifixus est, eius autem sanguis nostras animas expiat. Loco autem cineris est nobis eius corpus viuificum. **EXRAMVS** ergo ad eum extra castra: improprium eius portantes.] Extra castra, pro eo quod est: Recedamus ab institutis legalibus, ferentes probra pro eo qui seruauit. **NON** enim habemus hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus.] Præsentia ergo contemnamus, & expectemus illa quæ sunt stabilia ac sufficientia. **PER** ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo, id est, fructum laborum cõsentium nomini eius.] Nihil enim nos iuuat laudis canticum quod Deo offertur absque fide in filiũ. Quia enim scribebat ad Hebræos, qui solum Patrẽ honorare cõsueverunt, necessario adiecit illud, Per ipsum. **BENEFICENTIAE** autem & communicationis nolite obliuisci, talibus enim hostiis promeretur Deus.] Ostendit sacrificium laudis Deo piacere. Ei quoque coniunxit sacrificium beneficentiæ, quod merito appellavit communicationem. Dixit enim Dominus. Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt quando defeceritis, suscipiant vos in æterna sua tabernacula. Diuus quoque Apostolus. Vestra, inquit, abundantia illorum inopiam suppleat, vt & illorum abundantia, vestrã suppleat, inopiam, vt fiat æqualitas. Cõmunicatio ergo est & remuneratio. Hic enim dat pecunias: Ille verò reddit benedictionem, & eius qui indiget sunt ea quæ sunt potiõra. **OBEDITE** præpositis vestris, & subiacete eis. Ipsi enim perugilant quasi pro animabus vestris ratione reddituri. Vt cum gaudio hoc faciãt, & non gementes. Hoc. n. nõ expedit vobis.] Discipulos quidem adhortatur vt Doctoribus obediant. Simul autem doctores etiã ad maiorẽ animi alacritatem & prõptitudinem excitauit. Docet. n. ipsos vigilare, & clauũ ac gubernacula tenere. **ORATE** pro vobis, confidimus enim quòd bonam conscientiam

Λατρίῳ ὁ
θεός, θεοπλα
κεται.

Luc. 16.

2. Cor. 8.

οἱ θεομισοῦν
τοὺς, ἃς
vobis præ-
sunt.

αὐτοὶ γὰρ ἀ-
νεμῶν ἢ
πρὸ τῶν ὑ-
ποῦντων, ἵνα
λέγοι θεοῦ
οὐκ ἴψῃ.

vigilant pro
animabus
vestris, tanquam
rationem reddite
sunt.

habemus, in omnibus bene volentes conuersari.] Malè audiebat apud eos, vt qui legi contraria prædicaret. Eos ergo docet se nulla alia de causa id facere quàm vt pareat verbo diuino. Quapropter etiam conscientiam vocauit in testimonium. **A M P L I V S** autem deprecor vos hoc facere, quo celerius restituat vobis.] Date orationum auxilium, ferite opem meo desiderio. Cupio enim vos videre. **D E V S** autem pacis, qui eduxit de mortuis pastorem magnum ouium in sanguine testamenti æterni Dominum nostrum Iesum Christum: apret vos in omni bono vt faciatis eius voluntatem, faciens in vobis quod placeat coram se per Iesum Christum, cui est gloria in sæcula sæculorum. Amen.] Doctrinæ necessario coniunxit benedictionem: & multis verbis veluti quædam signacula apposuit: Pastorem autem magnum ouium Dominum appellauit Christum. Est enim vox eius Ego sum pastor bonus. Aeternum autem nouum testamentum vocauit, vt pote quod aliud non sit posthac futurum. Ne quis enim existimaret fore vt hoc quoque per aliud testamentum cessaret, merito ostendit id nunquam esse desitutum. **R O G O** autem vos fratres vt sufferatis verbum solatii: Etenim per paucis scripsi vobis.] Lubenter scripente consolationem, quæ à me missa est per literas. Ne enim orationis prolixitas alicui afferret molestiam, scripsi summam epistolam. **C O G N O S C I T E** fratrem nostrum Timotheum dimissum, cum quo, si celerius venerit, videbo vos.] Ostendit fuisse missam per ipsum epistolam. Erat autem verisimile eos quoque ipso delectari, quoniam ipse quoque fuerat circūcisus. **S A L V T A T E** omnes præpositos vestros, & omnes sanctos.] Innuit id quod dicit, eos qui illis præsunt eiusmodi nõ egere doctrina. Quamobrem nõ scripsit ad ipsos, sed ad eorum discipulos. **S A L V T A N T** vos de Italia fratres.] Ostendit vndenam scripserit epistolam, & simul ostendit prædicationem Euangelicam breui tempore omnia peruasisse, & gentes ex promissione facta Abraham: assuetos esse benedictione.

*xx. Epistolæ im-
pzi, vos per-
fectos red-
dit.*

Ioan. 10.

*τὸ λέγει ἡ μά-
θησάσων,
sermonē ex-
hortationis.*

*τὸς ἱμαίους
ἱμαίους, eos qui
vobis præ-
sunt.*

G R A T I A cum omnibus vobis. Amen.] Id posuit quod solet in extremo ponere, participationem gratiæ eis precatus. Nos autem & nouorum & veterum legislatores laudemus, & vt ab eo inclinationem & auxilium consequamur rogemus. Vt cum eius diuinas leges seruauerimus, bona promissa adipiscamur. In Christo Iesu Domino nostro. Cum quo Patri vnâ cum sanctissimo Spiritu nunc & semper & in sæcula sæculorum. Amen.

Epistola ad Hebræos scripta est ex Italia
per Timotheum.

ARGVMENTVM EPISTOLAE

PRIMAE AD TIMOTHEVM.

B E A T I S S I M U S Timotheus erat ex Lycaonia. Reli-
cta autem patria, dimo, & parentibus secutus
est Apostolum, cum eo consuetudinem omnibus si-
mul præferens. Ei curam Asiae commisit diuinus
Paulus: Ad eum ergo scribit, primum quidem ut
ora eorum qui contraria conabantur docere, obstru-
eret adhortans: deinde ecclesiastici muneris eum erudi-
torem edocens. Dein sacerdot alium, & aliorum etiam
reipublicæ ordinum characteres ostendens. Præ-
dixit etiam execrandorum Hæreticorum
perniciosa semina. Eum etiam hor-
tatus est, ut ea faceret, quæ
conuenit eum facere,
cuius est anima
cura cre-
dita.

INTERPRETATIO EPISTOLAE
PRIMAE AD TIMOTHEVM.

DAVLVS Apostolus Iesu Christi, secundum imperium Dei Salvatoris nostri & Christi Iesu spei nostrae.] Docet discipulum se non Apostolicam arripuisse dignitatem, sed à Deo iustum prædicationem salutarem omnibus attulisse. Deo etiam coniunxit Christum Dominum, ostendens honoris æqualitatem. Deum autem salutem & Christum spem vocavit. Non nomina diuidens, nec hoc quidem illi, illud verò huic tribuens; sed vtrunque in vtraque persona intelligens. Etenim beatus Dauid vtrunque posuit in vna persona. Exaudi nos Deus Seruator noster, spes omnium finium terræ. TIMOTHEO dilecto filio in fide, gratia & misericordia & pax à Deo patre & Christo Iesu Domino nostro.] Admodum aptè relatio nomini fidem coniunxit: Non enim natura sed fides eum effecit filium. Cum enim credidisset diuinæ prædicationi, diuinum Apostolum Patrem vocare dignatus est. SICVT rogavi te vt remaneres Ephesi, cum irem in Macedoniam, vt denunciare quibusdam ne aliter docerent, neque attenderent fabulis, & genealogiis interminatis, quæ quæstiones præstant magis quàm ædificationem Dei, quæ est in fide.] Qui ex Iudæis crediderant, propter veteris testamenti cognitionem sibi placentes, iis qui ex gentibus crediderant quasdam quæstiones proponebant, eos quidem vt diuinorum eloquiorum ignaros redarguere conantes, vt autem legalem vitæ institutionem seruarent contendentes eis persuadere. Ita & ex Abraham & ex Dauid recensebant genealogias, perscrutantes scilicet, an ex iis Dominus secundum carnem natus sit. Præcipit ergo diuinus Apostolus admirabili Timotheo, vt os quidem eis obstruat, & eis non permittat, vt doctrinæ corrumpant regu-

*Psal. 64.
79. 84.*

2. Cor. 11.

*1. Cor. 14.
35.*

lam: aliis autem iubeat vt nugis eorum non attendant. Fabulas autem vocauit, non legis doctrinam, sed Iudaicam interpretationem, quæ ab eis vocatur *disputatio*. & docet superuacaneas quidem quæstiones esse inutiles, fidem autem mentem illuminare, & ostendere diuinam œconomiam seu dispensationem. FINIS autem præcepti est charitas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta.] Postquam ostendit esse illorum fabulas inutiles: proposuit suæ doctrinæ utilitatem. Conuenit enim, inquit, te eos docere, vt benefactorem Deum sincere diligant, & puram ac integram fidem habeant confirmatam testimonio conscientia. Deinde redit ad accusationem. A QUIBUS quidam aberrantes, conuersi sunt in vaniloquium, volentes esse legis doctores, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant.] Significauit se hæc dicere non de iis qui apertè aduersantur, sed de iis qui se dicunt quidem credidisse Domino, corrumpunt autem doctrinam Euangelicam, & stultas suas cogitationes diuinis eloquiis sapientiores existimant. Quòd ii autem erant ex Iudæis, apertè docet illud, volentes esse legis doctores. Quoniam autem acerbiori in eos oratione vsus est, ne quis existimaret eum legem accusare, necessario subiunxit. SCIMVS autem quòd bona est lex, si quis ea legitime vtatur.] Non infector legem, sed malos legis doctores. Scio enim legem esse vtilem iis qui volunt eius scopum ac institutum seruare. Hoc enim significat illud, Si quis ea legitime vtatur, id est, Si quis eius scopum sequatur. Legis autem scopus est, vt nos ad Dominum Christum adducat: post illius autem aduentum, non amplius dominatum obtineat. Hoc enim dixit etiam scribens ad Galatas. Ego enim per legem legi sum mortuus, vt Deo viuam. Legi enim, inquit, parens, legem non seruo. Aliter quoque ostendit legem esse superuacaneam iis qui natura ea quæ sunt honesta non persequuntur. SCIENS hoc quòd lex iusto non est polita, sed iniustis, & non subditis,
li iiii

Gal. 2.

1. Cor. 15.

*ἀπὸ ἀφ' ἑαυτοῦ, ἢ
quæ non ca-
dit corruptio
et interitus.*

quæ molitus erat aduersus ecclesiam. Ita etiam dixit scribens ad Corinthios. Quia non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum ecclesiam Dei. Ita ergo diuini recordatus beneficii, ad Dei laudem linguam rursus conuertit. REGI autem seculorum immortalis, inuisibili soli Deo honor & gloria in secula seculorum. Amen.] Quoniam ostendit Christum Dominum illa bona suppeditare, volens ostendere quod Deo & Patre id comprobant, & Spiritu sancto adiuuante & simul operante ea facta sint, ab vna persona ad id quod est commune naturæ transit: & hymnum trinitati obtulit: & silentio præteritis personis diuinam naturam laudauit. Quod enim non solum Deo & Patri, sed etiam Filio & Spiritui sancto quæ dicta sunt conueniunt, facere se non potest. Rex enim seculorum non est solus Pater, sed etiam vnigenitus filius, est enim effector seculorum. Aeternus quoque est & ipse & sanctissimus Spiritus, etenim ipsum quoque æternum appellauit diuinus Apostolus. Qui per spiritum enim inquit, æternum. Illud quoque, immortalis seu à corruptione alienus, & inuisibilis, sunt propria & Filii & Spiritus. His autem sic declaratis, Deus quoque nomen est verè nomen solius trinitatis. Nullus enim præter eam natura Deus est. Cùm eorum quæ ad se pertinent sic mentionem interiecisset & hymnum perfecisset, rursus ad primam orationem reuertitur. HOC præceptum commendo tibi fili mi Timothee, secundum præcedentes in te Prophetias.] Appellatione filii suam in eum benevolentiam aperit. Prophetæ autem recordatione in benefactorem charitatem accendit. Non enim, inquit, humanam assecutus es vocationem: sed per diuinam reuelationem suscepisti ordinem. Verisimile est autem non solum ex reuelatione fuisse eum docendi muneri præfectum, sed aliqua etiam eiusmodi ratione vocationem ab initio fuisse consecutum. Qua de causâ nõ dixit Prophetiam sed Prophetias. Vt milites in illis bonam militiam.] Oportet enim te ostendere dignum electione, &

finem Prophetiis imponere, & aduersus aduersarios Demones pugnam fortiter suscipere. Oportet enim Doctorem esse primo suum Doctorem, & oportet Imperatorem bonum esse militem. HABENS fidem & bonam conscientiam.] Oportet enim fidei quoque coniunctam esse vitam laudabilem. Conscientiam bonam, temperantiam ac moderationem, & iustitia ornata vitam dicit. Fidei autem, quæ est his priuata, imbecillitatem ostendit per ea quæ consequuntur. QVAM quidam repellentes.] Bonam scilicet conscientiam. CIRCA fidem naufragauerunt.] Fundamentum enim impietatis sæpe est praua vita, & quidam eum non ferrent accusantem conscientiam, & Dei negarunt prouidentiam, & quæ à se facta fuerant fati & parcis attribuerunt. Dicit etiam quinam fecerint naufragium. Ex quibus Hymanæus est, & Alexander.] Deinde aduersus eos quoque latam ostendit sententiam. QVOS tradidi Sathane, vt discant non blasphemare.] Quoniam autem fuerit blasphemia non aperuit. Scienti enim scribebat. Eos autem tradidit Diabolo, non vt honorum magistro, sed vt seruo carnifici, & ideo non dixit, vt eos doceret, sed vt doceantur non blasphemare. Ab ecclesiastico enim corpore separati, & diuina gratia nudati ab aduersario crudeliter flagellabantur, incidentes in morbos & difficiles affectiones, & alias calamitates. Hæc enim consuevit inferre hominibus, quoniam est & inimicus & vltor, vt dicit Propheta: consentaneum autem erat illos castigatos mutare sententiam, dum viderent damnum quod oriebatur ex blasphemia. Ab hoc deinceps loco ponit decreta de ordine ecclesiastico.

CAP. II.

OBSCURO igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus.] Postulatio quidem est supplicatio, vt à malis aliquibus & molestiis liberemur. Deprecatio autem est bonorum peritio. Interpellatio autem est accusatio eorum qui nos iniuria

*ἢ τὴν ἑαυτοῦ ἀπο-
στροφῆς, quæ
quidam ex-
trusa.*

*ἀναστροφῆς, ἢ
naufragiū
fecerunt.*

*περὶ τὸν θεόν
doceantur.*

Psal. 8.

*Ἐπιμαρτυροῦ,
adhortor.*

*ἠρωγῶν, ἢ
deprecatio
nes.*

*ἀντιλογία, ἢ
postulationes.
ἀντιλογία, ἢ
interpellatio
nes.*

& disceptatione.] Illud autem, in omni loco, posuit, habita ratione eius quod in lege præcipitur. Es enim cultum & adorationem circumscripsit Hierosolymis. Sed tamen etiam cum lex vigeret, Prophete gratiam præuidebant, & licet audire diuinum David clamantem. Benedicite Domino omnia opera eius in omni loco domini eius, & per Malachiam Prophetam dicit vniuersorum DEVS. In omni loco incensum offertur nomini meo, & hostia munda. Manus autem extollere & orare, erat proprium sacerdotum veteris testamenti, sed diuinus Apostolus præcipit hoc facere omnibus hominibus, quoniam omnes facti sunt populus acquisitionis, regale sacerdotium, gens sancta. Sed hoc iubet sancte facere, pro eo quod est, liberatos ab omni iniustitia & iniquitate. Illud autem, sine ira, expellit acceptæ iniuriæ recordationem. Ita etiam sanxit Dominus. Si venias vt offeras donum tuum super altare, & illic recordatus fueris quod frater tuus habet aliquid aduersum te, relinque donum tuum ante altare, & vade primum, & reconciliare fratri tuo, & tunc veni, & offer munus tuum. Hoc autem, sine disceptatione, pro eo quod est, absque hæsitatione, credens te omnino accepturum quod petis. Tales ergo sint etiam petitiones. SIMILITER & mulieres.] Vna est enim natura, & vna gratia. Dicit etiam quæ eas decet. IN HABITV ornato.] Ipso etiam amictu indicante honestatem animæ. CVM verecundia & sobrietate ornantes se.] Is est enim verus ornatus. NON intortis erinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa.] Illud, intortis erinibus commune est & diuitum & pauperum: reliqua autem earum quæ diuitias possident. SED quod docet mulieres promittentes pietatem per bona opera.] Profiteamini, inquit, pietatem, & virtutem quæ per opera exercetur. Huic itaque scopo ac instituto reliqua quoque coniungantur. MULIER in silentio discat cum omni subiectione. Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in virum,

Psal. 102.
Malach. 1.

1. Pet. 2.
αγιος.

Matth. 5.

καταστολή,
αμικτω.
κρομίσ, ορν
νατε.

ἡπιεργασίας
της, προσφ
τητες.

sed esse in silentio.] Quoniam etiam mulieres Propheticam gratiam acceperant, de eo quoque legem necessario constituit. Qua de causa in ecclesia viris doctrinæ egentibus mulieres non constituit magistras. Eadem apertè etiam docent quæ scripta sunt ad Corinthios, Quid enim, inquit, scis mulier, si virum tuum seruabis? Deinde etiam docet ex natura ordinem. ADAM enim primus formatus est, deinde Eva.] Postea etiam ex delictis: ET Adam non est seductus. Mulier autem seducta in præuarcatione fuit.] Illud autem, Non est seductus, dixit, pro eo quod est, Non primus. Scripturam autem secutus est. Cùm enim à muliere peteretur vt rationem redderet, dixit, Serpens decepit me, & comedi. Adam autem, non sic, sed, Mulier quam dedisti mecum, ea dedit mihi de ligno & comedi, & illa quidem veniam nullo modo est assecuta, vt quæ serpenti paruërit. Hic verò paruam habet excusationem, vt qui fuerit inductus à muliere. Quinetiam fructum arboris non ipse, sed illa collegit, & cum prior accepisset, viro tradidit. Propterea dixit, Et Adam non est seductus, Hoc quoque sciendum est, quod diuinus Apostolus ad vsum propositum contexit orationem. SALVABITVR AVTEM per filiorum generationem.] Non dixit de Eva, sed de communi naturæ. SI MANSERINT in fide, & dilectione, & sanctificatione cum sobrietate.] Pro eo quod est, Non modo nullum damnum ab Eva acceperunt si voluerint, sed maximam etiam utilitatem capient per fidem & charitatem, seruantes sanctificationem & castitatem. Cùm eis ea quæ conueniunt sic statuit, deinceps de ecclesiasticis ordinibus decernit.

CAP. III.

FIDELIS SERMO.] id est, verus & à mendacio alienus. SI QVIS episcopatum desiderat, bonum opus desiderat.] Non accusat simpliciter cupidi

1. Cor. 7.

ἡβδωδ.
transgressi
sione.

Gen. 2.

ἡσπουδως,
castitate,
moderatio
ne seu tem
perantia.

πιστος, fide
dignus.

tatem, sed ambitionem, & magistratus gerendi desiderium: & docet non honorem, sed virtutem appetere: non desiderare dignitatem, sed dignitatis officium inquirere. Hic autem Episcopum appellat presbyterum, vt dum epistolam ad Philippenses interpretaremur, ostendimus. Hoc autem ex hoc etiam loco facile sciri potest. Post leges enim episcopales, eas scribit quæ Diaconis conueniunt, prætermisissis Presbyteris, sed, vt dixi, eosdem olim vocabant Presbyteros & Episcopos, eos autem qui nunc vocantur Episcopi, nominabant Apostolos. Procedente autem tempore nomen quidem Apostolatus reliquerunt iis qui verè erant Apostoli: Episcopatus autem appellationem imposuerunt iis qui olim appellabantur Apostoli. Ita Philippensium Apostolus erat Epaphroditus. Vestrum enim, inquit, Apostolum, & adiutorem necessitatis mee. Ita Cretensium Titus, & Asianorum Timotheus. Ita ab Hierosolymis us qui erant Antiochiæ scripserunt Apostoli, & Presbyteri. Sed tamen etiam si Presbyteris has leges constituit diuinus Apostolus, clarum est quòd has leges oportet primos seruari Episcopos, vt qui sint maiorem dignitatem affecti. **O P O R T E T** enim Episcopum irreprehensibilem esse. Nullam dare occasionem iustæ reprehensionis. Illud enim, irreprehensibilem, non idem dicit quòd, calumniæ non obnoxium, aut in quem non potest intendi calumnia. Nam ipse etiam Apostolus subicit omnis generis calumnias. Qui orbem terræ enim, inquit, tubuerunt, etiam hic adsunt. Quinetiam iubet Dominus eos contemnere qui frustra scandalizantur. Cum enim dixissent Apostoli, Scis quòd Pharisæi audito sermone sunt scandalizati, respondit. Signite eos, cæci sunt, duces cæcorum. Iubet ergo vt nullam dent occasionem iustæ reprehensionis. **V N I V S** vxoris virum. Incipiebat prædicatio. Virginitatē autem nec Græci exercebant: nec admittebat Iudæi. Liberorum. n. procreationē benedictionē existimabāt. *Quoniam*

Philip. 2.

ergo.

Matth. 5.

Quoniam ergo illo tempore non facile inueniri poterant qui castitatem exercebant, ex iis qui vxores duxissent, eos qui temperantiam honorassent, iubet ordinare. Illud autem vnus vxoris virum, mihi videntur quidem rectè dixisse. Olim enim consueuerant & Græci, & Iudæi, cum duabus, & tribus & pluribus etiam vxoribus simul iungi legi matrimonii. Quinetiam nunc cum leges Imperatoris prohibeant duas simul vxores ducere, rem habent cum concubinis & meretricibus. Dixerunt ergo diuinum dixisse Apostolum, eum qui cum vna sola vxore pudicè cohabitatur, dignū esse qui ordinatur Episcopus. Neque enim secundum, inquit, reiecit matrimonium, qui illud sepe iussit fieri. Mulier enim, inquit, alligata est lege, quandiu viuunt vir eius: Sin autem vir mortuus fuerit, libera est vt cui vult nubat, tantum in Domino. Et rursus. Dico autem inuuptis & viduis, & vtroque ordine coniuncto, vnam legem constituit. Reuera enim si factum fuerit votum continentia, non est in voluntatis potestate secundum matrimonium. Si enim ipse priore expulsa vxore, fuisset alii coniunctus, dignus esset qui reprehenderetur, & iure esset accusationi obnoxius. Sin autem vis mortis priorem disiunxerit, vrgens autem natura vt secundæ vxori coniungeretur coegerit, nõ ex voluntate sed ex casu processit secundum matrimonium. Hæc considerans, admitto eorum interpretationem qui sic intellexerunt, **S O B R I V M.** Vigilantem, & qui possit considerare quid agendum. **P R V D E N T I V M.** Id est animæ officium. **O R N A T V M.** Et locutione, & habitu, & aspectu, & incessu. Vt etiam per corpus appareat animæ moderatio & temperantia. **H O S P I T A L E M.** Eos qui peregrinantur libenter excipientem. **D O C T O R E M.** Non dicit eum qui est ornatus eloquentia, sed eum qui est eruditus in diuinis, & potest ea suadere quæ conueniunt. **N O N** vinolentum. Hoc apertè interpretatus est in legibus quas statuit Diaconis. Non multo enim, inquit, vino deditos. **N O N** percussorem, sed mode-

Rom. 7.

I. Cor. 7.

*deus dicit.
Cōcepta, sō
perantem.
xōquor, mo
deratum, &
seruantiē deo
corum.
sō dicitur,
apum ad
docendum.
mō dicitur
sō, non tūc
pi lucri cō
pidum, non
est in Lat.
edit.*

stum,] Non prohibet in tempore reprehendere ac increpare, sed nō vt oportet hoc facere. Quod enim iubet arguere, audiemus ipsum paulo post dicentem. Eos qui peccant coram omnibus argue. Et rursus. Argue, increpa, exhortare. Ita etiam ipse scribens ad Galatas dixit. O stulti Galata. Et rursus. Adeo stulti estis. **S E D** modestum.] Qui possit ferre ea quae in ipsum admissa sunt. Non est enim mansuetudinis, cum alii afficiuntur iniuria, negligere. Qui praest enim, inquit, in sollicitudine. **N O N** litigiosum.] Qui pro pecuniis contendere non inducat in animum. Hoc enim significat id quod subiungitur. **N O N** cupidum.] Non dixit, Nihil possidentem, quae sunt enim commodata ac eis conuenientia constituit, sed, non amantem pecuniae. Fieri enim potest vt possideamus quidem, ea autem vt par est administremus ac dispensem, & eis non seruiamus, sed earum simus Domini. **S E D** suae domui bene praepositum.] Hoc est cum iustitia & aequalitate. **F I L I O S** habentem in subiectione cum omni castitate.] Qui filios docet omnem virtutem. Non illorum sententiam exigit: sed suum institutum inducit. **S I** quis autem domui suae praesse nescit; quomodo ecclesiae Dei diligentiam habebit?] Qui parua nescit administrare, quomodo poterit ei creditura praestantiorum ac diuinorum? **N O N** neophytus ne in superbiam elatus in iudicium incidat Diaboli.] Neophyton, hoc est recentior plantatum, appellat eum qui statim credidit. Ego enim, inquit, plantaui. Non enim, vt existimant nonnulli, adolescentiam excludit. Beatus enim Timotheus ad quem haec scripsit, cum esset adhuc adolescens, leges susceperat. Nemo enim, inquit, tuam adolescentiam contemnat. Quinetiam ipse diuinus Apostolus, cum esset adolescens, adeptus est vocationem. Innuat & quam de causa sit subuersus Diabolus. In superbiam enim, inquit, elatus cecidit. Si quis ergo non fuerit prius institutus in diuinis, & primum in numerum discipulorum adscriptus in virtute se exercuerit, suscepta

Gal. 3.

impr, mita
aquantimū.

Amoer a pu
gna alieno.
apilayyer
non amantē
pecunia.

in idie dix
xgus me
r dūon, qui
domui suae
bene praesit.
omnibz
honestate.
impudētia,
curā veret.
in iudicium
diaboli, &
in laqueum
Diaboli.

arrogantiae affectione ex eo quod praesideat, incidet in supplicium Diaboli. Hic enim iudicium appellauit supplicium. **O P O R T E T** autem illum & testimonium habere bonum ab iis qui foris sunt: vt non in opprobrium incidat & laqueum Diaboli.] Externos dicit infideles. Qui enim etiam apud illos male audit ante ordinationem, erit & ipse probris obnoxius, & vt commune magno opprobrio ac de decore afficiatur efficiet, & ad priorem iniquitatem quam primum reuertetur, Diabolo omnia vt hoc reddat effectum machinante. **D I A C O N O S** similiter.] Hi quoque eiusdem regantur legibus. **P V D I C O S**.] Temperantia & moderatione claros. **N O N** bilingues.] Non huic quidem alia, illi verò alia dicentes: sed linguam veritate ornantes. **N O N** **M V L T O** vino deditos.] Eos enim quibus diuinum creditum est ministerium, oportet ab hoc vitio esse vel maximè alienos. **N O N** turpelucrum sectantes.] Turpis lucri sectator est, non qui, vt nonnulli existimant, vel parua luera appetit: sed qui ex rebus turpibus & valde inhonestis questum facere in animum inducit. **H A B E N T E S** mysterium fidei in conscientia pura.] Pro eo quod est, confirmantes fidem factis, ac operibus. Puram enim conscientiam appellauit bona opera. Qui ea enim facit, non pungitur à conscientia. **E T** **H I** autem probentur primum, & sic ministrent nullum crimen habentes.] Prius autem conuenit eorum vitam examinare, deinde sic gratiam spiritalem consequi. **M V L I E R E S** similiter.] Scilicet Diaconissas. **P V D I C A S** non detrahentes, sobrias, fideles in omnibus.] Quae hominibus, eadem etiam constituit mulieribus. Quomodo enim dixit Diaconos debere esse honestos, ita etiam eas honestas, & quemadmodum iussit illos non esse bilingues, ita eas non esse calumniatrices, & sicut illos statuit non esse multo vino deditos, ita etiam eas iussit esse sobrias. **D I A C O N I** sint vnius vxoris viri.] Hoc etiam eodem modo est intelligendū quo prius. **Q V I**

impr, iudicij,
externis.

Clarepat,
temperates.

impr, iudicij,
nulli crimini
nationi obnoxij.
omnibz, hone
stas.
in iudicium,
nō calumniat
trices.

Acquirunt, acquirunt, acquirunt, libertatem.

filii suis bene praesint, & suis domibus.] Eadem etiam constituit iis qui vocantur Episcopi. **QVI** enim bene ministrauerint, gradum bonum sibi acquirunt, & multam fiduciam in fide, quae est in Christo Iesu.] Etsi in vita, inquit, habent minus honores, sciendum tamen est quod si creditum illis ministerium impleuerint, praestantissimum gradum in vita futura accipient: & libertatem quae est apud Christum Dominum consequentur. **HAE** c tibi scribo fili mi Timothee: sperans me ad te venire cito. Si autem tardauero, vt scias quomodo oporteat te in domo Dei conuersari, quae est ecclesia Dei viui, columna & firmamentum veritatis.] Nec diuini Prophetae, nec mirabiles Apostoli, omnia praesciuerunt. **Quaecunq** enim expediebant, ea illis significauit gratia spiritus. Hoc etiam significat quae est in iis quae hic dicuntur ignoratio. Cum enim dixisset, spero venire, subiunxit, si autem tardauero. Saepe enim eum aliqua causa necessaria retinebat. **Hae** ergo, inquit, scribo docens, quomodo eos oporteat se gerere quibus credita est cura animarum. Donum enim Dei & ecclesiam appellauit eorum eorum qui crediderunt. Eos dixit columnam & firmamentum veritatis. **Supra** petram enim fundati stabiles & immobiles permanent: & rebus ipsis praedicant dogmatum veritatem. Postquam haec dixit de ecclesia, necessario etiam induxit orationem dogmaticam. **Et** manifeste magnum est pietatis sacramentum.] Ipsum autem appellat mysterium, vt quod ab initio quidem fuerit praesentium, postea autem manifestatum. **Quod** manifestatum est in carne.] Cum enim esset Deus, & Dei filius, & haberet naturam quae sub aspectum non cadit, homo factus euasit manifestus omnibus. Nos autem aperte duas naturas docuit. Dicit enim diuinam naturam esse manifestatam in carne. **Iustificatum** est in spiritu.] Humana enim suscepta natura, eam seruauit liberam a peccatis. **Habet** etiam hoc dictum aliam intelligentiam. Iustificatus est in spiritu. Facit miracula per diuinum spiritum. Si enim

Dei, Deus.

Indignus, in significatus est

Matth. 12.

ego, inquit, in spiritu eiicio Daemonia. Per miracula ergo ostensum est & demonstratum eum esse Deum verum & Dei filium. Ita etiam Centurio iuxta crucem cum videret terram moueri, & tenebris orbem terrae compleri, exclamauit, Vere filius Dei erat hic. **APPARUIT** angelis.] Diuinitatis enim naturam quae sub aspectum non cadit ne ipsi quidem viderunt, incarnatum autem viderunt. **PRaedicatorum** est in gentibus.] Qui a Iudaeis crucifixus est. **CRISTVS** est in mundo.] Non solum enim praedicator est, sed etiam creditus, & vt Deus ab iis qui crediderunt adoratur. **ASSUMPTVM** est in gloria.] Hoc quidem factum est ante praedicationem. Postremo autem loco id posuit, docens praedicationem fuisse iure creditam. Est enim in caelis qui hoc iulsi fieri, & a dextris contidet. Postquam ita dispensationis meminit, & per spiritalem gratiam haereticas spinas prauidit, quas Valentinus, & Basilides, & Marcio, & Manes seminarunt, omnes quidem similiter negantes carnis adumptionem, & cum veteri testamento pugnantes, in aliis autem multiplices errores sustinentes, ea futura necessario praedicit.

Mar. 19.

Quod, visus est.

Quod, as sumptus est.

CAPVT. IIII.

SPIRITVS autem manifeste dicit.] Quemadmodum autem in haec dicit Dominus, & illa dicit Deus exercituum, ita etiam spiritus diuine dicit. **Quod** in nouissimis diebus discedent quidam a fide, attendentes spiritibus erroris, & doctrinis daemontiorum, in hypocrisis loquentium mendacium, & cauteriatam habentium suam conscientiam.] Ostendit quod ecclesiastico corpori olim coniuncti fuerunt qui fuerunt postea Prophetae mendacii. Hoc enim significat illud, deficient quidam a fide attendentes spiritui erroris. Recte autem doctrinas daemontiorum illorum dogmata appellauit. Illorum enim vere factus sunt illa verba. Illud autem, in hypocrisis loquentium mendacium, posuit, quoniam sibi Christianorum appellatione imposita, aperte docent contraria. **Cauteriatam** autem habentes conscientiam eos vo-

Dei, erroris, deficient.

Quod, spiritus.

cauit, stuporem eorum extremum docens. **L**ocus enim cauterit mor e affectus priorem sensum amittit. Postquam eorum dogmatum ostendit perniciem, quam sint etiam execrandæ eorum leges prædicit. **P**ROHIBENTIVM nubere, abstinere à cibis, quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & iis qui cognoverint veritatem.] Exécrabiles enim nuptias, & plurimos cibos appellant, ut creatorem iniuria afficiant. Eos autem fecit ad vsum, ut ii qui sunt eorum participes, ex eo sumant occasionem agendi gratias, & laudandi eum qui illos suppeditat. Recte autem posuit illud, Prohibentium contrahere matrimonium. Neque enim cælibatum ac continentiam vituperat, sed eos accusat qui lege lata ea sequi compellunt. **Q**UOD OMNIS creatura Dei bona est, & nihil reiciendum quod cum gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim per verbum Dei & orationem.] Illud, omnis creatura Dei bona, accepit ex scriptura Mosâica. Vidit enim, inquit, Deus omnia quæ fecit, & ecce erant valde bona. Illud autem, quod natura bonum est, si cum gratiarum actione sumitur, per Dei memoriam etiam sanctum redditur. Cum impietatis illos sic arguisset, discipulo rursus quam par est adhortationem exhibet. **H**ÆC fratribus proponens, bonus eris minister Christi Iesu.] Est enim eius qui ministrat proprium implere ea quæ imperantur, & ad eos qui sunt eiusdem fidei Domini præcepta transmittere. **E**NUTRITVS verbis fidei bonæ doctrinæ quam assecutus es.] Oportet autem te primum omnium spiritali doctrinæ adherere, & eam haurire, eius autem regulas perfectè accepisti. **I**NEPTAS autem & aniles fabulas deuita.] Rursus in memoriâ reuocat ea quæ dicta sunt in proœmio. Aniles enim fabulas doctrinas Iudaicas vocauit, non legem, sed falsam legis interpretationem, & intempertiuam eius obseruationem. **C**HÆ autem te ipsum ad pietatem. Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est. Pietas autem ad

718. 17. 11. 2. trimonium contrahere.

Gen. 1.

in omni, quæ, suggeret præcipiens.

in omni, ad de, ex, do, doctrinæ, inceptas, fidei, in, profa, uat.

omnia utilis est: promissionem habens vitæ quæ nunc est & futura.] Qui bonæ, inquit, corporis habitudinibus curam gerunt, exiguo tempore ea fruuntur. Pietatis autem certamina & in hac vita insignes ac suspiciendos certatores efficiunt, & ut in illa, coronas quæ nunquam senescunt percipiant, causa sunt. Pietatis autem exercitationem vitam vocauit laudabilem. Vita enim recta institutio habet cum certaminibus conuenientiam. **F**IDELIS sermo, & omni acceptione dignus.] Quoniam futura vitæ meritum id autem erat res quæ non videtur: fidei sermonem necessario vocauit. Est enim fide dignus, ut qui veritate ornetur, quin etiam laudabilis. Oportet enim Agonothetam proponere præmia victoribus. Deinde ponit etiam seipsum pro exemplo. **I**N hoc enim laboramus & maledicimur, quia speramus in Deum viuum, qui est saluator omnium hominû, maximè fidelium.] Cur enim tot labores susceperimus, & probra ab omnibus intentata perpetuimus, si non est aliqua laborum remuneratio? Atqui est remuneratio. Aeternus, n. Deus iis qui decertant præmia proponit, & est omnium hominum seruator: præcipuè autem eorum qui in ipsum crediderunt. **P**RINCIPES hæc & doce.] Scilicet ut in pietate exerceantur, ut expectent remuneraciones, & ad Agonothetam respiciant. **N**AMO adolescentiam tuam contemnat.] Atqui hoc nõ est meum, cur ergo mihi præcipis quæ aliis conueniunt: si nõ exemplum esto fidelium.] Vis, inquit, non contemni si præcipias. Efficere lex animata. Ostende te legem rectè exequi, habe vitam quæ de sermone ferat testimonium. Hoc enim dicit. **I**N verbo, in conuersatione, in charitate, in fide, in castitate.] Vniuscuiusque eorum quæ dicta sunt ostende in te ipso imaginem. **D**VM VENIO, ATTENDE LLECTIONI, exhortationi, doctrinæ.] Ex hoc etiam loco potest intelligi, quod nos etiam laborem conferre conuenit, & ita gratiam spiritus accipere. Beatissimus enim Timotheo qui erat spiritalis, iussit Doctor ut atten-

videtur, quæ, probra appetimur.

Post charitate gratia habet. de virtutibus in spiritum.

deret lectioni. Exhortatio autem differt à doctrina, quòd doctrina quidem absque villo impedimento diuersas tradet disciplinas: Exhortatio autem vel eos qui sunt tristes consolatur, vel eos qui irascuntur cò filio mitigat. **WOLI** negligere gratiam quæ in te est: quæ data est tibi per Prophetiam cum impositione manuum Presbyterii.] Gratiã hic appellauit doctrinã. Presbyterium autem hic vocat eos, qui Apostolicã gratiam acceperunt. Ita etiam eos qui erant honorati in Israël, diuina scriptura senes vocauit. **HÆC** meditare: in his esto, vt profectus tuus manifestus sit in omnibus.] In spiritualibus enim exerceri, vt in rebus diuinis incrementum accipiamus efficit. **ATTENDE** enim tibi & doctrinæ instam in illis. Hoc enim faciens, & te ipsum seruabis, & eos qui te audiunt.] Illi enim & quid sit agendum discant: & tu ea quæ præcepta fuerint implebis, & ex eo utilitatem capies. **CAPVT. V.**

ἐπιμαρτυροῦμαι
exhortare.

SENIOREM ne increpaueris, sed obsecra vt patrem.] Non dicit hic sacerdotem, sed eum qui consenuit, hoc enim significant ea etiam quæ subiunguntur. **IUVENES** vt fratres, anus vt matres, iuuenulas vt sorores in omni castitate.] Quoniam enim necesse est eum cui sunt creditæ animæ, etiam cum iuuenibus mulieribus loqui, necessario adiecit illud, in omni castitate, vt cum corpore animam quoque habeat continentem, & nec per oculos vel per aures vllum nocumentum suscipiat. Deinde rursus reuertitur ad doctrinam de ordinibus ecclesiasticis. **VIDVAS** honora, quæ verè viduæ sunt.] Quam autem sunt eæ? s; qua autem vidua filios aut nepotes habet; discant primum domum suam regere, & mutuam vicem reddere parentibus, hoc enim acceptum est coram Deo. Quæ autem verè vidua est, & desolata, speret in Deum, & instet obsecrationibus & orationibus nocte & die.] Ecclesiasticam, inquit, subventionem oportet eas consequi, quæ nullum habent aliunde subsidium aut solatium, eæ autem eo quòd sint à curis liberatæ, in diuinis preca-

ἡλικία ἢ ἐπιμαρτυροῦμαι, sperat ex perseuerant.

tionibus perpetuò versantur. Eas autem quæ habent filios vel nepotes, oportet de eis esse sollicitas, & quæ parentes earum curam gesserunt, eas quoque illorū curam gerere, vt quæ illis debetur rependant remunerationem, & ab eis quoque mutuum auxilium recipiant. **NAM** quæ in deliciis est, viuēs mortua est.] Immodicæ enim deliciæ rationem obruunt, & efficiunt vt in corpore, tanquam in aliquo sepulchro iaceat. **ET** hoc præcipe vt irreprehensibiles sint.] Non hoc dixit de iis solum quæ dignæ habitæ sunt vt ecclesia earum curam gereret: sed etiam de iis quæ alendorum filiorum vinculo alligatæ sunt. s; quis autem suorum & maxime domesticorum curam non habet, fidem negauit, & est infideli deterior.] Hoc & de matribus dixit, & de filiis, etenim oportet matres filios alere, & eam quam par est pietatem eos docere. Illos quoque oportet similiter parentibus inferuire, & eis ferre auxilium. **VIDVA DELIGATUR** non minus sexaginta annorum.] Non dixit, Non sit, sed, non deligatur. Nempe quod quæ sunt a dhue florenti ætate, & laborare, & victum sibi possint quærere, quas etiam oportet domare laboribus ætatis petulantiam. **QVÆ** fuerit vnus viri vxor.] Hinc etiam manifestum est, quòd non reiciit secundas nuptias: sed decernit vt in matrimonio castè viuant. Neque enim qui secundum matrimonium lege superius constituit, prohibuit vt quæ secundas sit secuta nuptias, non assequatur corporale subsidium: qui aperte præcipit vt bonum faciamus omnibus hominibus. **IN OPERIBVS** bonis testimonium habens.] Deinde ea sigillatim enumerat. s; filios educavit.] Non exigit solū vt alant, sed etiam vt piè nutriant. Hoc etiam dicit Deus de Abraham, quòd mandauit filiis suis, & domui suæ post se, vt seruarent omnia iudicia Domini Dei. s; hospitio recepit.] Deinde dixit etiam quosnam. s; sanctorum pedes lauit.] Hoc. n olim faciebant. Ita etiã Lydia ipsam Apostolum, & eos qui cum eo erant suscepit. Ita etiam dixit de Phœbe. Adfuit multis & mihi ipsi.

ἡλικία ἢ ἐπιμαρτυροῦμαι.

ἡλικία ἢ ἐπιμαρτυροῦμαι
in catalogo
seu numerū
viduarū referatur.

Act. 16.

Rom. 16.

*ἡ θλιβομένης
ἐκείνου, ἡ
ἣν qui affli-
gebatur sup-
pediavit.*

SI tribulationem patientibus subministravit.] Non quantitate suppeditationis, sed mentis quaerit qualitate. Talia erant in sacris Euangelis viduae duo minuta. **S**I omne opus bonum subsecuta est.] Dixit omnes virtutis species. **A**D OLESCENTIORAS autem viduas deuita. Cum enim luxuria fuerint in Christo, volunt nubere, habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt.] Cum enim Christo professae sint in viduitate castè viuere, secunda matrimonia contrahunt. **S**I MVL autem & otiosae discunt circumire domos, non solè autem otiosae, sed & verbosae, & curiosae, loquentes quae non oportet.] Ostendit causas propter quas non vult eas referre in numerum viduarum. Illud autem, Luxuriae fuerint, pro eo quod est, ecclesiasticum subsidium acceperint, & quae sunt corpori necessaria absque vlla sollicitudine perceperint, alantur in otio. Otium autem introduxit nequitiam.

*ἡ οὐκ ἔχουσα
πατρικίας.*

*ἡ ἄνευ ἡλικίας
ἡ ἄνευ ἡλικίας
ἡ ἄνευ ἡλικίας
ἡ ἄνευ ἡλικίας
ἡ ἄνευ ἡλικίας*

VOLVO ergo iuniores nubere, filios procreare, matres familias esse nullam occasione dare aduersario maledicti gratia.] Diuino Paulo dicente, Volo, Nauatus dicit, Nolo. Dicit etiam cur id velit. Vt ipsae, inquit, & maritis subiectae, & in cura familiae occupatae, liberentur à uocamento quod parit otium. Deinde etiam causam huius docet manifestius.

*ἡ ἄνευ ἡλικίας
ἡ ἄνευ ἡλικίας
ἡ ἄνευ ἡλικίας
ἡ ἄνευ ἡλικίας
ἡ ἄνευ ἡλικίας*

IAM enim quaedam conuersae sunt retro post Satanam.] Ex experientia lex lata est. **S**I quis fidelis habet viduas, subministret illis, ut non grauetur ecclesia, ut iis quae vere viduae sunt sufficiat.] Id est, iis quae nusquam vllam habent subuentionem aut consolationem. iubet autem hoc facere fidelibus. Earum enim quae ad infideles quidem pertinent, sunt autem fide ornatae, vult ab ecclesia curam geri.

*ἡ ἄνευ ἡλικίας
ἡ ἄνευ ἡλικίας
ἡ ἄνευ ἡλικίας
ἡ ἄνευ ἡλικίας
ἡ ἄνευ ἡλικίας*

QUI BENE PRAESUNT Presbyteri, duplici honore digni habeantur: maximè qui laborant in verbo & doctrina.] Usque adeo res est laudabilis doctrina. Duplici autem honore, posuit pro ampliori. Quod autem dixit confirmat scripturae testimonio. **D**IXIT ENIM scriptura. Non alligabis os

boui trituranti, &, Dignus est operarius mercede sua.] Illud quidem ex veteri, hoc verò ex noua adduxit. **A**D VERBVS Presbyterum accusatione non si recipere: nisi sub duobus aut tribus testibus.] Hoc lex praecipit de omnibus. In duobus enim, inquit, aut tribus testibus stabit omne verbum. Vel maximè autem, inquit, oportet hoc facere in Presbytero. Accidit enim ut cum ecclesiae ei sit praefectura credita, nonnullos ex iis qui peccant offendat, illique ex eo in illum infesto sint animo, & calumniam in eum machinentur, est ergo testium numerus exigendus. **P**ECCANTES CORAM OMNIBVS argue, ut & ceteri timorem habeant.] Nec condempnes ante probationem: nec eis qui aperte conuincuntur quod aliqua scelera perpetrarint, pepercitis: sed eos qui conuincuntur condemna omnibus praesentibus, ut timore poenae peccatum fugiant. Deinde ipsum quoque terrefacit terribili testatione. **T**ESTOR CORAM DEO & Christo Iesu & electis Angelis, ut haec custodias sine prauiudicio nihil faciens, in alteram partem declinando.] Duo simul praecipit, nec ideo condemnare quod credantur accusatores fide digni: aut propter odium conceptum hoc facere ante diligentem examinationem: nec si fuerint apertae probationes, diserte condemnationem, propter eius qui accusatus est gratiam ius peruertendo. Porro autem Angelos cum Deo & Christo coniunxit, non tanquam honore aequales, sed ut seruos. Ita etiam nos saepe cum maioribus minores coniungimus, & seruis simul & dominis, Sacerdotibus & laicis praesentibus dicimus. In horum omnium praesentia te testor. Ita etiam beatus Paulus, Testor te, inquit, coram Deo, & Filio eius, & seruis eius. **M**ANVS cito nemini imposueris: neque communicaueris peccatis alienis.] Oportet enim prius examinare vitam eius qui ordinatur: deinde in ipsum inuocare gratiam spiritus. **T**RIPLV M castum custodi.] Ne te reddas obnoxium criminationi. Deinde etiam

Deut. 17.

*ἡ ἄνευ ἡλικίας
ἡ ἄνευ ἡλικίας
ἡ ἄνευ ἡλικίας
ἡ ἄνευ ἡλικίας
ἡ ἄνευ ἡλικίας*

*ἡ ἄνευ ἡλικίας
ἡ ἄνευ ἡλικίας
ἡ ἄνευ ἡλικίας
ἡ ἄνευ ἡλικίας
ἡ ἄνευ ἡλικίας*

1. Cor. 4.

affert curationem corpori conuenientem . **N**OLI adhuc aquam bibere, sed modico uino utere propter stomachum tuum, & frequentes infirmitates.] Qui sermone aliis medetur, Discipulo uini præbet medicamentum, credens ei qui dixit, Virtus mea in infirmitate perhicitur. Deinde redit ad ceptum sermonem de ordinatione. **Q**UORUNDAM hominū peccata manifesta sunt præcedentia ad iudiciū, quosdam autem & subsequuntur. Similiter & facta bona manifesta sunt: & quæ aliter se habent abscondi non possunt.] Non omnes, inquit, palam peccant: sunt enim etiam qui clanculum delinquant, sed tamen quod hodie latet, tempore deprehenditur, expecta ergo doctrinam quæ habenda est ex experientia.

CAPVT. VI.

QVICVNQVE sub iugo sunt serui, dominos suos omni honore dignos arbitrentur: ne nomen Domini & doctrina blasphemetur.] Hæc dicit de iis qui habent Dominos infideles. Illi enim uidentes seruos suos insolentes, Euangelicam doctrinam maledictis apperebant, ut quæ eorū causā esset. **Q**UI autem fideles habent dominos, non contemnant quia fratres sunt. Sed magis seruiant quia fideles sunt & dilecti, qui beneficii participes sunt.] Sed nec ii qui pios habent dominos, ex eorum pietate ac religione sumant occasionem contemnendi dominos: sed eis ea de causā diligentius seruiant. **H**ABE DOCE, & exhortare.] Illud quidē est præceptor, hoc uerō ut pater. **S**I quis aliter docet, & non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, & ei quæ secundum pietatē est doctrinā, superbus, nihil sciens, sed languens circa quæstiones & pugnas uerborum.] Oportet stare in iis quæ sunt decreta à Domino. Qui enim ea quidem audent transgredi, proprias autem rationes & cogitationes sequuntur, nihil quidem sciunt eorum quæ scire oportet: soli autem superbiæ & arrogantiae seruiunt. **EX** quibus oriuntur inuidia, contentiones, blasphemie, suspensiones malæ, conflictationes hominum mente corruptorū,

μεγαλοπρεπεις, accedit. τλιβωμεν, inflatus est. νοση, labos uaus. κοζουωμεν, de uerbis contentiones. η διασησθησθαι, cotragio.

& qui ueritate priuati sunt, existimantium quæstum esse pietatem.] Qui enim à ueritate recedunt, & sequuntur proprias cogitationes, ea quidem docere conantur quæ non conueniunt, hinc autem sequitur contentio & inuidia, ex contentione autem, aduersus Deum blasphemia suscipitur, eiecta autem fide, oriuntur malæ suspensiones, hinc autem procreatur quædam lues quæ inficit eos qui appropinquāt. Hoc enim significat illud, Cōtagio eorum qui sunt mente corrupti. Quemadmodum enim oues agrotant, si cū sanis uersantur, eodem eas morbo inficiunt; ita etiam hi eos qui ipsi utuntur eodem malo replent. Unde etiam ei prohibendo exclamat. **R**ECEDE ab iis qui sunt eiusmodi.] Quoniam autem illi existimabant damnosam esse pietatem, subiunxit. **E**ST autem quæstus magnus pietas cum sufficientia.] Vitam enim æternam nobis acquirit. Oportet autem in præfenti uita fugere auaritiā & plura habendi cupiditatē, sua autem forte esse contentum. Deinde ex ipsa natura confirmat suasionem. **N**IHIL enim intulimus in hunc mundum: haud dubium quin nec auferre quid possumus.] Hoc etiam dixit beatus Iob. Ipse nudus egressus sum ex utero matris meæ: nudus etiam illuc reuertar. **H**ABENTES autem alimenta & quibus tegamur, iis contenti simus.] Solius enim moderati nutrimenti & conuenientium uestimentorum opus habemus. Docet etiam damnum quod sequitur ex insatiabili auaritia. **N**AM qui uolunt diuites fieri, incidunt in laqueum, & tentationem Diaboli, & desideria multa inutilia, & nociua, quæ mergunt homines in interitum & perditionem.] Nō dixit simpliciter, qui sunt diuites, sed, qui uolunt diuites fieri. Si quis enim acceptas à maioribus diuitias ex lege diuina dispenset, liber est ab accusatione. Qui autem ex pauperibus quidem natus est, diuitias autem appetit, & ad eam parandas nullam non uiam inuit, cum non capiet quidem satietas desiderii, peccati autem laqueis implicabitur, fluctibusque agitatus & naufragium pas-

Illud recede ab iis qui sunt eiusmodi, non est in Latina uersione. καὶ ἀποστασθε ἀπὸ τῶν οὕτως, cū animo forte sua contento. ἡλιθιότης, uia delicti. Iob. 1.

φιλαρροπία, studium pietatis.

ἀπειθήσαντες, implicare sunt.

ἀντι.

Ioan. 1.

sus vitam finiet. **RADIX** enim omnium malorum est cupiditas.] Cædes enim & præstigiæ, furta & rapinæ, fraudes & mendaciæ, iurisiurandi violatio, & alia genera iniquitatis, ex hac radice pullulant. **QUAM** quidam appetentes aberrauerunt à fide, & inferuerunt se doloribus multis.] Quæ nullam taxat personam inducit accusationem, vt patet benignus ac beneuolus, & curam gerens eorum qui aliter euaserant. **TV** autem o homo Dei hæc fuge.] Magna laus. Ita appellabatur & Helias ille magnus. Ita etiam multi ex Propheis nominati sunt. Non quod alii homines non sint Dei, omnes enim sunt Dei creaturæ. Sed qui veteres creationis characteres seruarunt, verè homines Dei vocantur. Ita omnes sunt serui Dei, vt creaturæ, etenim vel Nabuchodonosor impius est Dei seruus. Sed ille quidem natura: Abraam autem & Dauid, & Paulus, & qui sunt ei similes, etiam habitu ac relatione. Per Abraham enim, inquit, seruum tuum, & per Dauid seruū meum, & Paulus seruus Iesu Christi. **SECTARE** vero iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem. Certa bonū certamen fidei.] Præcepit vt se exerceat: nunc suadet vt deceret. **LUCRŪ** quod ex eo prodit ostendit. **APPREHENDERE** vitam æternam, in quam vocatus es, & confessus es bonam confessionem coram multis testibus.] Omnes enim qui prædicationem ab eo acceperunt, testes habuit pulchræ confessionis. **PRAECIPIO** tibi coram Deo qui viuificat omnia, & Christo Iesu qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem.] Timens diuinus Apostolus talenti reddendam rationem, discipulo abundè adducit testificationes: imo potius etiam illius curam gerit vt ipse etiam cum maiori animi promptitudine suos instituat & componat discipulos. Bonam autem confessionem Domini, vocauit salutem orbis terræ. Pro ea enim passionem sustinuit: Quoniam autem Arriani, malè intelligentes illud, Omnia per ipsum facta sunt, etiam spiritum vna cum omnibus compre-

hendi contendunt, audiant Apostolum dicentem. viuificat omnia, & dicant nobis quomodo hic intelligunt omnia. Vtrum etiam bruta resurgent, & præter bruta, ea etiam quæ sunt inanimata, plantæ, inquam, & semina, & lapides, & ligna, & quæ sunt his similia. Sed clarum est eos id non esse dicturos. Diuinus ergo Apostolus nobis reliquit pie intelligendum illud, omnia. Ita ergo etiam intelligendum est dictum Euangelii. Sed veniamus ad reliqua quæ restant interpretanda. Eum enim testatur, dicit etiā cur ea testatus sit **VT** serues mandata.] Neipe ea quæ scribo. **SINE** macula, irreprehensibile, vsque ad aduentū Domini nostri Iesu Christi.] Pro eo quod est, Ad illud respiciēs, & illud expectās nihil diuinæ doctrinæ alienum admiscueris. **QUAM** suis temporibus ostendet beatus & solus potens, Rex regum, & Dominus Dominantium. Qui solus habet immortalitatem, & lucem inhabitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest. Cui honor, & imperium sempiternum. Amen.] Ex iis quæ Deo adsunt, id quod de resurrectione & iudicio & remuneratione dictum est confirmauit. Primum enim eum ostendit esse immutabilem, cum nominauit beatum. Qui est. n. natura beatus, nullam mutationem suscipit. Deinde potentem. Solus enim, inquit, potens, Rex Regum, & Dominus Dominantium. Propterea ab interitu & exitio alienum. Qui solus habet immortalitatem. Accedit iis quod cum ipsam non possit perferuari naturam, lucem quæ circa eam est ostendit. Lucem enim, inquit, habitat inaccessibilem. Sed nec hoc Deo conuenit, habet enim naturam quæ nequit circumferibi. Si autem habitat lucem, ab ea circumferibitur. Verum enimvero eum laudat vt potest, & quoad potest petuenire respicit. Si autem ad lucem quæ est circa ipsum accedi non potest, quomodo potest ipse videri? Vnde subiunxit, Quem nullus hominum vidit vnquam, sed nec videre potest. **DIUITIBUS** huius sæculi præcipe nō sublimè

Non omnis filius dilectus, contingit enim nonnunquam vt naturalem benevolentiam extinguant mali mores filiorum. Vndiquaque autem optimum Timotheum & filium & dilectum fecit non natura sed animus. Illud autem, secundum promissionem vitæ ita est intelligendum. Me Apostolum fecit Dominus Deus, consentiente etiam filio vt promissam vitam æternam prædicarem hominibus. **GRATIAS** Ago Deo meo, cui seruo à progenitoribus meis in conscientia pura.] Verum est quod dicitur et si de vitæ splendore non tulit testimonium, bonam tamen in Deum affectionem significauit per puram conscientiam. Etenim quando persequobitur, se ea pro Deo facere existimabat. Hoc enim dixit etiam in epistola ad Philippenses. Secundum zelum persequens ecclesiam, secundum iustitiam quæ est in lege factus irreprehensibilis. **QVOD** sine intermissione habeam tui memoriam in orationibus meis, nocte ac die desiderans te videre, memor lachrymarum tuarum, vt gaudio implear.] Obscurum sensum facit constructio. Hoc autem dicit. Dum recordor tuarum lachrymarum, magna lætitia repleor, & tui rursum videndi desiderio inflammor, & assidue orans, propter te Deum laudo. Est autem verisimile eum fuisse lachrymas, cum ei vale diceret, & à Magistro seiungeretur. **RECORDATIONEM** accipiens eius fidei quæ est in te non ficta.] Me autem maxima lætitia afficit tuæ fidei sinceritas. **QVAE** & habitauit primum in auia tua Loide, & matre tua Eunice.] Eius autem matris meminit etiam beatus Lucas in Actis. Erat autem illic, inquit, discipulus nomine Timotheus, filius Iudææ fidelis. Sed illud quidem olim fuerat, hoc verò acceperat. Cum enim esset Iudæa, credidit seruatori vniuersorum. De parentibus autem mentionem faciendo cum laude ac commendatione, fidem confirmat in discipulo. Nil enim æquè iuuat vt exemplum domesticum. Et quoniam accidit vt nonnulli ex piis nati pietatem parentum non imitentur, necessario subiunxit.

In scripturis, quem colo.

Philip. 3.

omni te laudat.

CERTVS sum autem quòd & in te.] Deinde hoc facit fundamentum exhortationis. **PROPTER** quam causam admoneo te vt resuscites gratiam Dei, quæ est in te per impositionem manuum mearum.] Hæc cum mihi de te sint persuasa, hortor te vt animi tui promptitudine & alacritate excites gratiam spiritus quam accepisti per meam ordinationem. Quemadmodum enim oleum lampadis flammam efficit vehementiorem: ita animi promptitudo & alacritas attrahit gratiam spiritus. **NON** enim dedit nobis Deus spiritum timoris: sed virtutis, & dilectionis, & sobrietatis.] Sanctissimi Spiritus gratiam dedit nobis Deus, non vt pericula pro pietate timeamus, sed vt diuina virtute referti, ipsum quidem ardentè amemus, nostri autem animi perturbationum motus insolentes castigemus. **NOLI** itaque erubescere testimonium Domini nostri, neque me vincum eius.] Crux est enim quæ prædicatur, & contumeliæ, & maledicta, & passio & mors. Hæc autem iis qui non credunt videntur esse plena dedecore & ignominia. Sermo enim crucis inquit, videtur iis quidem qui pereunt stultitia. Quamobrem ipse etiam scribens ad Romanos dixit: Non enim me pudet Euangelii. Est enim Dei virtus ad salutem omni credenti. Suadet ergo discipulo, vt hæc liberè prædicet. Propterea ergo etiam meminit suorum viscutorum; docens se propter prædicationem esse vincum in carcere. **Sed** collabora Euangelio secundum virtutem Dei: qui nos liberauit, & vocauit vocatione sancta.] Prædicatorum passionem Euangelii passionem vocauit, quoniam propter illud, omnis generis supplicia sustinuerunt. Illi ergo precipit vt ea fortiter ferant, & addit animû ex recordatione diuinæ potentie. Qui n. vocauit propter salutem, præbet etiam vires, eorum qui suscipiunt hanc gratiam metiens. **NON** secundum opera nostra, sed secundum propositum suum & gratiam.] Vocauit autem nos non ad nostram vitam respiciens sed propter solam suam humanitatem. **QVAE** data est nobis in

alio modo, persuasum habeo.

Georgius, castigatio nis.

I. Cor. I.

Rom. I.

omni te laudat, sed tua cum Euangelio pater.

Christo Iesu ante tempora secularia : manifestata est autem nunc per illuminationem Salvatoris nostri Iesu Christi.] Hæc ab initio quidem & ante sæcula præfinit vnuerforum Deus, nūc autem iis quæ præfinita ac decreta fuerunt finem imposuit. Hæc autem & cum veller consentientem ac suffragantem habuit Christum Dominum : & cum efficeret, adiutorem ac cooperatorem : Per eius enim aduentum, opus effectum reddidit. Apertè autem etiã per hæc ostendit æternitatem filii. Iam verò dicit etiam quæ facta sunt per humanæ naturæ susceptionem à seruatore. **Q**UÏ destruxit quidem mortem, illuminauit autem vitam & incorruptionem per Euangelium : in quo positus sum ego prædicator & Apostolus, & Magister gentium.] Cùm enim homo factus esset sermo vnginitus, mortis quidem fudit ac profligauit potentiam, æternæ autem vitæ nobis dedit promissionem hoc enim dixit illud, illuminauit, pro eo quod est, indicauit seu significauit. Me autè, inquit, elegit eorū prædicatorem, vt omnibus gētibus afferrem bonum nuncium eorum quæ bona sunt. **O**IA quam causam hæc etiam patior.] Apertè ostendit & eorum ingrati animi crimen, & suam animi fortitudinem. Cùm illi enim bonum nuncium acciperent, oporteret autem bene cum eo agere & humanè excipere, cum supplicio affecerunt, ipse verò cum gaudio supplicia subiit. Hoc enim subiunxit. **S**ED NON confundor.] Ea de causa etiam Discipulo præcepit, ne pudore afficeretur. **S**CITO ENIM cui credidi, & certus sum quod potens est depositum meum seruare in illum diem.] Bono enim sum animo, & confido respiciens ad illius potetiam, quòd quantam mihi præbuit spiritus gratiam, integram seruabit vsq. ad suum aduentum. Deinde docet quomodo fieri potest vt quis se rectè gerat ex virtute quæ ex Deo est. **R**OMA M habe sanorum verborū, quæ à me audisti fide & dilectione in Christo Iesu.] Imitare, inquit, pictores : & quemadmodum illi attendentes exemplaria, per scētè illorum

*improba
pudore affe-
ctor.*

imagines describunt : ita etiam tu habe veluti quoddam exemplar archetypum, eam quæ à me tibi tradita est doctrinam de fide & charitate. **B**ONVM depositum custodi per spiritum sanctum, qui inhabitat in nobis.] Habes gratiam spiritus, quæ sufficit ad illuminationem. Ea ergo conserua alacritatem & promptitudinem animi. Deinde recordatione suarū tentationum, illum etiam hortatur vt ferat talia. **S**CIS enim hoc quòd auersi sunt à me omnes qui in Asia sunt, ex quibus est Phygellus & Herimogenes.] Erat olim Romæ sedes Imperatoria. Multi ergo illic peregrinabantur, alii quidem mercaturæ gratia : alii vero aliis de causis. Est ergo verisimile nonnullos ex iis qui in Asia crediderant, illo tempore Romæ fuisse versatos, & Apostoli fugisse congregationem, propter metum Neronis. Eorum autem duorum etiam nomina posuit, vt qui scilicet manifestissimam ostenderint malevolentiam. Id autem fecit, non eos accusans, sed ei cui erat credita Asiæ prædicatio, eos qui erant hostes fidei aperiens. Sed quemadmodum per hæc hortatus est, vt quæ ei molesta acciderent forti animo ferretita per ea quæ deinceps sequuntur ei cōsolationem adhibet. **V**ET misericordiam Dominus Onesiphori domui, quia saepe me refrigerauit, & cathenam meam nō erubuit, sed cum Romam venisset, sollicitè quæsiuit me & inuenit. Det illi Dominus inuenire misericordiam à Deo in die illa. Et quanta Ephesi ministravit mihi, tu melius nosti.] Laudandus, admirandus, & beatissimus ille est, qui a postolotantopere inseruierit, ab illa autem lingua benedictionem decerperit. Illi enim, quorum prius meminuit, vel præsentès auersati sunt Apostolum : Hic autem ex Asia Romam excurrit, nec viæ longitudine deterritus, nec crudelissimum Imperatorem veritus, eique inseruirit, & omni officij genere eum est profecutus. Quamobrem nō ei soli, sed toti etiam domui diuinam reddidit misericordiam. Ei autem in memoriam reuocauit, vt qui sciret quam officia in eum Ephesi contulisset. Quòd autem ad vtilitatem disci-

*anspōder-
ent ipsi, me
auersati sunt*

*ten, in quato
tis.*

Non diu latebunt pietatem præ se ferentes, sed celes-
rimè detegentur. Postquam hæc ita prædixit, scis-
sum proponit exemplar discipulo. **T**V autem asse-
cutus es meam doctrinam.] Hoc est, veritatem per
prædicationem. **I**NSTITVTIONEM.] Vitæ
meæ in agendo traductionem. **P**ROPOSITVM.]
Rectè didicisti scopum meū ac institutū. **F**IDEM.]
Quamnam habeo in Dominum affectionem. **L**ON-
GANIMITATEM.] Quomodo fero fratrum deli-
cta. **D**ILECTIONEM.] Quam omnibus bene
velim. **P**ATIENTIAM.] Magno & forti animo
feram aduersariorū impetus. **P**ERSECUTIONES
pafsiones.] Deinde ei nonnullas in memoriam re-
uocat. **Q**UALIA mihi facta sunt Antiochiæ, Ico-
niæ, Lystris, quales persecutiones passus sum, & ex
omnibus eripuit me Dominus.] Aliis relictis ea quæ
in Pisidia & in Lycaonia sibi euenerunt in memoria
reuocauit. Erat enim ex Lycaonia is ad quem scri-
psit, & ea erant ei aliis notiora. Ostendit etiam diui-
num auxilium, Discipulo addens animum. Deinde
dicit, & veluti definit ea quæ veritatis alumnis eue-
niunt. **E**T omnes qui volunt piè viuere in **C**HRI-
ST**O** **I**ES**V**, persecutionem patiuntur.] Commu-
nis enim hostis, vel per homines cum hominibus, vel
per proprias cogitationes cum eis bellum gerit. **M**A-
LI autem homines & seductores proficiunt in peius
errantes, & in errorem mittentes.] Suis enim opem
ferre exitiosis humani generis hostis: & veluti qui-
dam pædōtrība, cuius munus est exercere pueros, ad
vitæ exercitationem eos vngit ac confirmat. **T**V au-
tem permane in iis quæ didicisti, & credita sunt tibi.]
Firmam ac stabilem serua doctrinam, cuius veritatē
didicisti experientia. Hoc enim dixit illud, Quæ cre-
dita sunt tibi: Etenim & Apostoli miracula viderat,
& ipse multa talia fecerat. Deinde ostendit etiam
quanta fides sit habenda magistro, ea ratione doctri-
nam efficiens stabiliorem. **S**C**I**ENS à quo didice-
ris.] Et quoque reuocat in memoriam suam in pie-
tate educationem. **E**T quòd ab infantia sacras lite-

ras nosti, quæ te possunt instruere ad salutem, per si-
dem quæ est in **C**H**R**I**S**T**O** **I**ES**V**.] Et quoniam
eum in sacris literis tantum posse testatus est, docet
etiam vtilitatem quæ ex eis oritur. **O**M**N**I**S** enim
scriptura diuinitus inspirata, vtilis est.] Distinctio-
ne vtens, separauit scripta humanæ sapientiæ. Scri-
pturam autem diuinitus inspiratam nominauit spiri-
talem. Gratia enim diuini spiritus locuta est per
Prophetas & Apostolos. Deus est ergo sanctus spiri-
tus, siquidem verè, vt vult diuinus Apostolus, à Deo
est inspirata scriptura spiritus. Docet etiam species
vtilitatis. **A**D docendum.] Quæ enim ignoramus,
ex ea discimus. **A**D arguendum.] Sceleratam. vi-
tam nostram arguit. **A**D corripiendum.] Hor-
tatur enim vt qui aberrarunt in rectam viam redeant.
AD erudiendum in iustitia.] Nos enim docet gene-
ra virtutis. **V**T perfectus sit homo Dei ad omne bo-
num opus instructus.] Hæc autem omnia Deo vni-
uersorum perfectionē ascribunt & attribuunt. Post-
quam sic ostendit vtilitatem, quæ ex scriptura à Deo
inspirata proficiscitur, iubet eam omnibus tradere,
& testatione sic terret.

CAP. IIII.

TESTIFICOR corā **D**E**O**, & **I**ES**V** **C**H**R**I-
ST**O**, qui iudicaturus est viuos & mortuos, per
aduentum ipsius & regnum eius, prædica verbum.]
Timens quidem Apostolus reddendam rationem, di-
scipulum suum vtget frequēti obtestatione, sed etiā
hoc ipsum facit ex charitate, volens eum reddere cla-
rum & suscipiendum. Et eum incitans vt liberè præ-
dicaret, mortuorum & viuorum iudicem Dominum
appellauit, quoniam & mortuos suscitauit, & ducit ad
iudicium, & ab eis qui in tempore consummationis
inueniuntur incorruptione indutis rationem exiget.
Omnes enim, inquit, non dormiemus, sed omnes im-
mutabimur. **I**N**S**T**A** opportune, importunè.] Ni-
hil quod sit importunè, laudatur. Non iubet ergo
eum sine delectu & temerè prædicare, sed existimare
omne tempus ad id esse aptum & opportunum. Hoc

*ὁ γὰρ ἐν ἑαυτῷ
ἐλάλει.*

*ὁ δὲ θεὸς ἐκείνος, ὁ
θεὸς ἡμῶν ἐκείνος, ὁ
θεὸς ἡμῶν ἐκείνος.*

*ὁ δὲ θεὸς ἐκείνος, ὁ
θεὸς ἡμῶν ἐκείνος, ὁ
θεὸς ἡμῶν ἐκείνος.*

*ὁ δὲ θεὸς ἐκείνος, ὁ
θεὸς ἡμῶν ἐκείνος, ὁ
θεὸς ἡμῶν ἐκείνος.*

*ὁ δὲ θεὸς ἐκείνος, ὁ
θεὸς ἡμῶν ἐκείνος, ὁ
θεὸς ἡμῶν ἐκείνος.*

*ὁ δὲ θεὸς ἐκείνος, ὁ
θεὸς ἡμῶν ἐκείνος, ὁ
θεὸς ἡμῶν ἐκείνος.*

1. Cor. 3.

ἀποστόλῳ, red
dit.

bant in voluminibus. Ita etiam in presentem diem
habent Iudæi. ALEXANDER ararius multa ma-
la mihi ostendit, reddet illi Dominus secundum ope-
ra eius quem & tu deuita. Valde enim restitit verbis
nostreis.] Est prædicatione, non imprecatio. Iam verò
hoc etiam posuit, consolans beatum Timotheum, &
docens ne aduersariorum in ipsos insultus agere fer-
ret. Non est autem mirum virum ararium in eum tu-
multus excitasse & ei pericula creasse, est enim pro-
prium eorum qui sibi manibus victum parant, popu-
lum concitare. Ita Demetrius Argentarius vniuer-
sam Ephesum in eum concitauit. IN prima mea de-
fensione nemo mihi adfuit. Sed omnes me dereli-
querunt. Non illis imputetur.] Paternam in eos
ostendit affectionem. Non enim malignitatis fuit re-
cessus sed timiditatis. DOMINVS autem mihi ad-
stitit, & confortauit me, vt per me prædicatione implea-
tur, & audiant omnes gentes.] Quando appellatione
vius Romam à Faustio missus est, defensione audi-
ta fuit absolutus, & in Hispaniam profectus est, & ad
alias gentes excurrrens, eis doctrinæ lucem attulit.
Primam ergo vocauit defensionem qua in illa perfe-
ctione vsus est. ET liberatus sum de ore leonis.]
Neronem appellauit leonem, vt qui fuerit Impera-
tor & crudelissimus. LIBERAVIT me Dominus
ab omni opere malo: & saluum fecit in regnum suum
coeleste. Cui gloria in secula seculorum. Amen.]
Non dixit, liberauit me rursus à leone, sed ab omni
opere malo. Sciebat enim fore vt vite omnino sine
caperet. SALUTA Priscillam & Aquilam, & One-
siphoni domum.] Viro rursus mulierem antepo-
suit, erat enim omnino virtutis studiosior, & ad ea
quæ bona & honesta sunt promptior. Quia autem
erat apud eum Onesiphorus, salutaui illum aduocum
& per salutationem benedictionem attulit. ERAS-
TVS remansit Corinthi: Trophimum autem reli-
qui in itinere Miletum.] & hæc adiecit eum incitans
vt veniret: & docens omnes suos familiares ab eo di-
ueris de causis abisse. FESTINA ante hiemem
venire.]

ἀποστόλῳ
με, & mihi
vires dedit.

ἀποστόλῳ
ὁ κύριος, &
liberabit me
Deo nimis.

venire.] Mortē per omnia significat. SALVTAN-
te Eubulus, & Pudens, & Linus, & Claudia, & fra-
tres omnes.] Meliorum & virtutis amantiorum no-
mina inseruit: alios autem communi appellatione
vocauit. Dicunt autem Linum magno Petro succe-
sisse, & Romanorum ecclesie post illum sedem te-
nuisse. DOMINVS Iesus Christus cū spiritu tuo.]
Ei dedit hanc benedictionem, & adiecit consueta.
GRATIA vobiscum Amen.] Seipsum etiam con-
iunxit ad gratie participationem. Quam nobis quo-
que detur eosque, intercessionibus eius qui scripsit,
& eius qui recepit, & videamus eos in æternis suis
tabernaculis, non procul, vt diues Lazarus, sed iux-
ta habitantes, & subiecti illorum principatu. Gra-
tia & benignitate Domini Iesu Christi. Cum quo
Patri cum sanctissimo Spiritu gloria conuenit &
magnificentia nunc & semper & in secula seculo-
rum. Amen.

ὁ κύριος ἰησοῦς
δομήνῳ σου
στέρ.
ματὶ ἡμῶν, πο
βίσευμ.

Secunda ad Timotheum scripta est Romæ, quando
Paulus secundo ad Neronem adductus est
Romanorum Cæsarem.

ARGVMENTVM EPISTOLAE

AD TITVM.

Non solum iis qui in continenti, sed iis etiam qui
in insulis habitabant, diuinus. Apostolus doctri-
nam salutarem attulit, & præter alia, Cretam, & a
est autem maxima insula, diuinae cognitionis luce
illuminauit. Cum pietatis autem fundamenta iecis-
set, beatissimo Tito reliquum adificandum credidit,
quem in epistola ad Corinthios multis ornauit laude-
bus. Ad eum autem scribit, primum quidem docēs
quales esse oporteat eos, quibus creditum est diuini
sacrificij munus. Deinde etiam accusat aliquos qui
Mm

ex iudeis crediderant, qui salutarem predicationem conabantur corrumpere. Meminit etiam diuinae economie, eius causam ostendens.

INTERPRETATIO
EPISTOLAE AD TITVM.

PAVLVS seruus Dei, Aposto-
lus autem Iesu Christi, secun-
dum fidem electorum Dei, &
agnitionem veritatis, quae se-
cundum pietatem est in spem
vitae aeternae. Sine discrimi-
ne aliquando quidem Christi,
aliquando verò Dei se ipsum

seruum nominant. Scit. n. esse cõmune dominium.
Dixit autem se fuisse creatum Apostolum, vt electio-
ne digni crederent, & pietatis ac religionis veritate
agnoscerent, & aeternae vitae spem acciperent. Dein-
de ostendit antiquitatem diuinæ prædicationis.

QUAM promisit qui non mentitur Deus ante tem-
pora secularia, manifestauit autem temporibus suis
verbum in prædicatione, quae credita est mihi secun-
dum præceptum Saluatoris nostri Dei. Hæc enim
ab initio & ante secula visa erant Deo vniuersorũ,
manifestauit autẽ quando me probauit, & mihi ceco-
nomie incarnationis prædicatione credidit. **T**ITVO
dilecto filio secundum cõmune fidem gratia & pax,
à Deo Patre & Christo Iesu Seruatore nostro. **G**e-
neratio naturalis nõ habet opus assensu eius qui pa-
ritur. Partus autem fidei, & eius qui generat concien-
sum requirit. Etsi enim qui prædicat vere & sincerè
credat, qui autem audit, non ea, quæ dicitur cum fide
excipiat, non potest vocari eius qui prædicat filius.
In mente enim ac animi sententia talis versatur co-
gnatio. Illud ergo, Germano filio secundum cõmu-
nem fidem, beati Titi virtutem significat. Cùm enim

*ἀιλία, eter-
na.
ἀπόρον ἀυτῶ,
verbum suum.

ἡγεσίμ, vero
ac germano.
ἡγάμι, ἡσος,
ἡρηνα, ἡγα-
τία, misericor-
dians pax.*

eum Apostolo cõiisset societatem fidei, qui eum Pa-
trem vocaret dignus est habitus. **H**VIUS rei gra-
tia reliquit Creta, vt ea quæ defunt corrigas. **O**stendit se iocisse fundamentum pietatis. Te enim,
inquit, reliqui, vt ea quæ defunt corrigas, & osten-
dens quoniam ea sunt, subiunxit. **E**T constituas
per ciuitates presbyteros, sicut & ego disposui tibi. **D**icit etiam quidnam constituerit, & quales nã
esse oporteat eos qui huic rei præficiuntur, si quis
sine crimine est. **N**ullam dans occasionem iustæ re-
prehensionis. **V**NIUS vxoris vir. filios habens fi-
deles, non in accusatione luxuriæ; aut non subdi-
tos. **E**osdem characteres exigit quos in epistola ad
Timotheum. **O**PORTET enim Episcopum sine
crimine esse, sicut Dei dispensatorem. **H**inc quoq;
manifestum est quod Presbyteros nominabant Epi-
scopos. Cùm enim dixisset, vt constituas in ciuitate
Presbyteros, subiunxit. **O**portet enim Episcopũ esse
sine crimine. In vnaquaque autem ciuitate, non Epi-
scopos multos, sed Presbyteros esse mos est. **N**ON
superbum, non iracundum, non violentũ, non per-
cussorem, non turpis lucri cupidum, sed hospitalem;
benignum, prudentem, sobrium, iustum, sanctũ, con-
tinentem. **A**rbidid est arrogantem, appellat auda-
cem ac nimis temerariũ. Iracundũ autem eũ qui me-
minit acceptæ iniuriæ. Violentũ, ebriosum. **P**ercuf-
sorem, eum qui nõ vt oportet reprehensione vitetur.

AMPLIEMENTEM eum qui secundũ doctrinam
est, fidelem sermonem, vt potens sit exhortare in do-
ctrina sana, & eos qui contradicunt arguere. **N**on
statuit vt sit disertus, sed diuorũ eloquiorum peri-
tus. **Q**ui ea n. recte tenet, & iis qui credunt vtilẽ tra-
dit doctrinã, & aduersarios conuincit mendacii. **P**ost
quam sic formã sacerdotis ostendit, conuertit oratio-
nem ad eos accusandos qui quædã adulterina & cor-
rupta dogmata prædicare aggrediebantur. **S**VNT
enim multi etiã inobediẽtes, vaniloqui, & seducto-
res, maxime qui de circũcisione sunt, quos oportet
redargui. **D**icit etiam quomodo sunt vaniloqui.

*ἀντιχριστός,
nulli repre-
hensionis as-
simi.
ἢ ἂν ὑπόστασις
aut immoro-
geros.*

*ἀρβιδίς, ἀρ-
rogantem.
ἡυβήδης, ἡ-
περσεντα.
ἡσβήδης, ἡ-
solutum, nõ
est in Græco.*

*ἡυβήδης,
mestrum seu
dilectores.
ἡσβήδης, ἡ-
solutum, quibus
oportet os
obstruere.*

Qui vniuersas domos subvertunt docentes que non oportet, turpis lucri gratia. Postquam hęc dixit de his qui docent contraria, eos qui decepti sunt increpat, erant autem ii gentiles, non Iudæi, & hoc aperte docent ea quę subiunguntur. DIXIT quidam ex illis proprius ipsorum Propheta. Cretenses semper mendaces, malę bestię, ventres pigri. Testimonium hoc verum est. Non fuit enim Iudæorum Propheta Callimachus, eius enim est principiu huius versus: sed Poęta Gręcorum. Sed Poęta quidē propter Iouis sepulchrum Cretenses appellauit mendaces. Diuinus autem Apostolus eorum verum vocauit testimonium, non fabulas poęticas confirmās, sed Cretensiam mentis inconstantiam arguens. Pro eo quod est. Vos rectę appellauit mendaces, tales n. estis. Verisimile est autem cum qui vocatur Iupiter alibi esse mortuum, eosque temere sepulchrum extruxisse. QVAM ob causam increpa illos dure, vt sani sint in fide, non attendentes Iudæicis fabulis, & mandatis hominum, auersantium se a veritate. Appellauit Iudæicas fabulas, non legem, sed legis interpretationem, quę asserabatur a Iudæis. Cum etiā Dominus ipsos insimulauit. Cur vos transgredimini mandata Dei propter traditiones hominū. Illud autem, Increpa illos acriter, non est contrarium eius quod dixit, In lenitate docentem. His enim qui nondum crediderunt, placidē ac leniter tradenda est doctrina: eos autem qui credere profitentur, & ea quę fidei repugnant facere conantur, medicamentis paulo asperioribus medicari conuenit. Deinde legalium obseruationum ostendit seipsum & institutum. OMNIA munda mundis, coinquinatis autem & infidelibus nihil est mundum, sed inquinatę sunt eorum mens & conscientia. Abraham enim nullam legem de cibus suscepit, nec quę ante eum fuerunt pietatis lumina. Iudæis autem de eis legem tulit, aliquid aliud moliens; de quo nō est nunc dicendi tempus. Interpretandi enim, nō Iudæos accusandi laborum in pręsentia suscepimus. De his autem rursus di-

*Acriter
Dixit quod
vniuersas
gentes, auersantium
se a veritate.*

xit diuinus Paulus. CONFITENTUR se nosse Deum, factus autem negant, cum sint abhominati & increduli & ad omne bonum reprobī. Affirmant enim se colere Deum vniuersorum, his autem quę vult aperte contraria faciunt, legem n. certo tempore circumscripsit. Hi autem illo tempore legem non implebant. Post finem autem temporis, pro lege decernant.

*Admonendi
sunt, ut
deum
colant, cum sint
execrandi,
& inobe-
dientes.*

CAPVT II.

TV AVTEM loquere quę sanam decent doctrinam. Ne te, inquit, turbent ii qui docent contraria: sed trade, vt soles, diuinam disciplinam. Porro autem dicit etiam quę nam vnicuique etati conueniant. SENES, vt sobrii sint. Vigilare, & semper sobrium esse, & prudentiam habere, est etati conueniens. PVDICI. Et ornato habitu. PRVDENTIBUS. Moderati, & honestę vitę studiosi. SANI in fide, in dilectione, in patientia. Vt ipsi & sincerę credant, & charitatem proximum respiciant, & quę a veritatis hostibus inferuntur molestias forti & excessu animo ferant. ANVS similiter in habitu sancto. Anus gręcę est *epiobolus*. Ita autem appellauit eas quę consenuerant, non quę aliquod munus susceperant. Qui sacra autem docet habitum, vocauit honestum ornatum. NON criminatrices, non vino multo seruientes. Hęc etiam posuit in epistola ad Timotheum. BENE docentes. Deinde etiā docet quosnam, & quid docere oporteat. VT prudentiam doceant adolescentulas, vt viros suos amēt, filios suos diligant, prudentes, castas, sobrias, domus curam habentes, benignas, subditas viris suis, vt non blasphemetur verbum Dei. Maritos enim pietatis pretextu relinquere, in causa erat vt malę audiret predicatio. IUVENES similiter hortare vt sobrii sint. Ea enim virtus est summo ornamento adolescentię, quandoquidem cupiditatis vitium cum ea acrius bellum gerit. Deinde docet quomodo oporteat facere vt fides doctrinę habeatur. IN omnibus

*quod, honesti.
Cognosce, te
perantes.
in habitu
quę sacra de
cui.
In
modestas
reddant ado-
lescentulas.
Cognosce, te
perantes sint.
casta
sobrias, non
est in Græco
D
m
des.
Cognosce, te
perantes.*

te ipsum præbens exemplum bonorum operum in doctrina.] Sit vita tua exemplar archetypum eorū quæ à te dicuntur. Oratio enim cui facta fuerunt testimonium, fide digna. Docet etiam ea quæ conuenit facere. **IN** integritate, grauitate.] Hæ sunt formæ laudabilium operum. Porro autem dicit etiam qui nam sint fines rectæ doctrinæ. **V**ERVM sanum, irreprehensibile.] Talis autem est qui ornatur spiritali gratia. **VT** is qui ex aduerso est vereatur, nihil habens malum dicere de nobis.] Quando enim & quæ dicuntur veritate ornantur, & quæ fiunt iis quæ dicuntur consentiant ipsorum etiam maledicorum ora obstruuntur. **S**ERuos dominis suis subditos esse, in omnibus placentes.] Illud in omnibus, pro eo quod est, in omnibus quæ pertinent ad corporale dominorum ministerium. Neque enim si dominus iubeat impium esse, seruo iubet obedire, & id significant ea quæ subiunguntur. **N**ON contradicentes, non fraudantes, sed in omnibus fidem bonam ostendentes.] Beneuolentia & libertate ornentur, in seruiendi domino curam gerant. Clarum est autem quod hæc statuerit de seruis qui iam crediderunt. Hoc enim etiam subiunxit. **D**OCTRINAM saluatoris nostri Dei ornent in omnibus.] Est enim laus diuinæ prædicationis, quod famuli tantam ceperint animi mutationem. Deinde docet scopum ac institutum diuinæ œconomiae. **A**PPARUIT enim gratia Dei Saluatoris nostri omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegantes impietatem & secularia desideria, sobrii, & iuste, & pie viuamus in hoc sæculo.] Hæc de causâ homo factus est vnigenitus Dei filius, vt omnes homines & dominos & seruos dignaretur salute, eo tendens vt præter impietatem vitam quoque sceleratam relinquerent. Iam verò nobis etiam rectam viam reliquit, iubens vt pie ac moderatè vitæ ueremus. Porro autem bonarum quoque actionū nobis fructum ostendit. **E**XPECTANTES beatam spem & aduentum gloriæ magni Dei & seruatoris nostri Iesu Christi.] Nobis etiam dedit spem glo-

*ad ista dicitur
integritate,
bonestatem.*

*in ista dicitur
salutari om-
nibus bon-
minibus.
de quibus
vult dicitur
vult dicitur
negata im-
pietate.*

riosisui aduentus, in quo se magnas remunerationes daturum est pollicitus. Magnam autem Deum nominauit Christum, hæreticam blasphemiam redarguens. Domini quoque passionem in memoriam reuocat ex iis quæ ab eo facta sunt ea quæ sunt futura confirmans. **Q**UI dedit semetipsum pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum.] Ea de causâ mortem pro nobis omnibus suscepit, vt mortis profligata & euerfa tyrannide, ab acerba seruitute illius nos liberaret, & suum populum redderet factorum laudabilium amatorem & amulatorem. **H**ÆC loquere, & exhortare, & argue cum omni imperio. Nemo te contemnat.] Oportet cum qui est in diuinis disciplinis eruditus, non ignauè ac remissè nec cum vlla timiditate hoc facere, sed cum libertate docere & increpare vbi opus est.

CAPVT III.

ADMONE illos principibus & potestatibus subditos esse, dicto obedire.] Et quoniam tunc temporis erant impii qui rerum potiebantur, necessario subiunxit distinctionem. **A**D omne opus bonum paratos esse.] Neque enim principibus in omnibus parendum est: sed vectigal quidem & tributum conferendum est, & honor qui eis conuenit tribuendus. Quod si vt te impie geras iusseris, est apertè contradicendum. **N**EMINEM blasphemare.] Pro eo quod est. De nullo maledicere. **N**ON litigiosos esse, sed modestos, omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines.] Non sunt hæc contraria iis quæ prius dicta sunt. **Q**uemadmodum enim iam dixi, infidelibus quidem iubet nos doctrinam leniter & placide tradere: eos autem qui crediderunt, si peccent, audacter arguere. Dicit etiam causam cur eos lenes ac mansuetos esse oporteat. **E**RAMVS enim aliquando & nos insipientes, increduli, errantes, seruientes desiderijs & voluptatibus varijs, in malitia & inuidia

*de honor, ac-
quisitum pe-
culiare.*

*quidam, non
contentiosos.
quod, erga.*

Apostolus, de gentes. synonol, adias. puerus anni xvi, alter al serum odio habentes.

agentes, odibiles, odientes inuicem.] Priorem nostram conuersationem in memoriam reuocemus, cōsideremus quorū malis eramus obnoxii: & quōd cum tales essemus, vniuersorum Deum nos salūte dignatus est. Feramus itaque nos etiā eorum qui adhuc errant, improbitatem. Scipsum autem vna cum eis connumerauit Apostolus, non quōd fuerit omnibus criminibus obnoxius, sed vt qui fuerit persecutor, nam nec omnes alii omnibus fuerant obnoxii, sed hi quidem hoc, illi verō illud fuerant. Omnes tamen sunt salutem consecuti. cym autem benignitas & humanitas apparuit seruatoris nostri Dei, non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundū suā misericordiā saluos nos fecit per lau. crū regeneratiōnis & renouationis spiritus sancti quē effudit in nos abūdē per Iesum Christū Seruatore nostrū, vt iustificati gratia ipsius, hæredes simus secundum spem vitæ æternæ.] Benignitate, inquit, & clementia vsus Dominus, per vngēnitum nos à malis prioribus liberavit, per salutarem quidem baptismum nobis cōcessit peccatorum remissione, & nobis denuo creatis ac renouatis, & spiritus dono dignatis: ostensa autem via iustitiæ. Is autem qui ea incedunt, cælorum regnum est pollicitus. Et quoniam id sub visum non cadit. Spes enim quæ videtur, non est spes, necessario subiunxit. **FIDELIS** sermo est.] Pro eo quod est, verus, nemo dubitet. **ET** de his volo te confirmare: vt curent bonis operibus præcellere qui credunt Deo.] Non sufficit enim fides ad salutem iis qui sunt bonis operibus nudati. **HABET** sunt bona & vtilia hominibus Deo credere, & ex eius legibus vitam instituire. **STULTI** autem quæstiones, & genealogias, & contentiones, & pugnas legis deuita.] Stude fugere inutiles disputationes, nullam enim afferunt utilitatem nec iis qui disserunt, nec iis qui audiunt. Hoc enim subiunxit. **SUNT** enim inutiles & vanæ.] Hæc autem rursus dixit de iis qui ex Iudæis crediderant. De iis etiā scripsit ad beatum Timotheum. **HÆRETICVM** hominem post vnam &

Rom. 8. in q̄s, fide dignus. in uniuersitate dicit, quos creauit dedit Deo

secundam correptionem deuita, sciens quōd subuersus est qui est eiusmodi, & delinquit, cum sit proprio iudicio condemnatus.] Quando bis vel tertio qui conantur docere contraria eam quā par est doctrinā tradideris, & in malis decretis ac dogmatibus eos perseverare videris, amplius cum eis ne disputes, est enim labor inutilis. cym misero ad te Arteman aut Tychicū, festina ad me venire Nicopolim. ibi enim statui hiemare.] Nicopolis est oppidum Thraciæ, est autem finitimum Macedonia. Clarum est ergo scriptam fuisse epistolam eo tempore quo versabatur in Macedonia & Achaia. **ZENAM** legisperitū, & Apollo sollicitē premitte, vt nihil eis desit.] Et quoniam beatus Titus eam sequebatur vitam quæ caret possessionibus, necessario subiunxit. **DISCANT** autem & nostri bonis operibus præcellere ad vsus necessarios, vt non sint infructuosi.] Doce eos qui crediderunt eorum curam gerere & necessaria prouidere iis quibus diuina docendi munus creditum est, conuenit enim eos quoque ferre fructus eiusmodi. **SALVTANT** te qui mecum sunt omnes. Saluta eos qui nos amant in fide.] Non vult enim aliter amari veritatis magister præterquam ex solo scopo ac in stituto pietatis. **GRATIA** Dei cum omnibus vobis Amen.] Hæc beato quidem Timotheo scripsit diuinus Apostolus. Nobis autem omnibus quæ ex iis proficiscitur vtilitatem præbuit. Iis enim tanquā thesauris communibus fruimur. Vtinam possimus & nos conseruare ea quæ collecta sunt. In Christo Iesu Domino nostro. Cum quo Patri, vnā cum sanctissimo spiritu gloria honor & potentia, nunc & semper & in sæcula sæculorum. Amen.

in dno ip̄o, ad monitionē. dicitur x̄p̄o i. i. a seipso condemnans. i. i. i.

Dei, non est in Græc.

Epistola ad Titum Cretensis ecclesiæ, scripta est Nicopoli oppido Macedonia.

ARGVMENTVM EPISTOLAE AD PHILEMONEM.

Philemon erat ex numero eorum qui crediderant, erat autem ex ciuitate Colassis. Quinque domus eius mansit usque in hodiernum diem. Tuius famulus nomine Onesimus, aliquid suffuratus, ausus est in Apostoli retia incidere. Agebat autem eo tempore Roma in carcere diuinus Apostolus. Cum ergo eum illic baptizasset, ipsam ad Dominum remisit, hac scripta epistola. Qui ergo serui fugitui mansuefacti et firis curam non abiecit, sed eum spiritali doctrina dignatus est, quemnam unquam neglexit.

INTERPRETATIO EPISTOLAE AD PHILEMONEM.

συναγχοσ, cooperatori. Sorori, non est in Greco. αυστηρ, dilecta.

PAVLVS vnctus Christi Iesu, & Timotheus frater, Philemoni dilecto, & adiutori nostro, & Apphia sorori charissima, & Archippo commilitoni nostro, & ecclesia qua in domo tua est, gratias vobis & pax a Deo patre nostro & Domino Iesu Christo.] Vinctu scilicet appellauit, per vincula suam petitionem fide dignam efficiens. Propter vos enim, inquit, mihi sunt iniecta vincula. Si enim voluissem in otio vita agere, & non orbem terrarum obire, & omnibus predicare Euangelium, hac ego non subiissem. Laudat autem Philemonem, eum adiutorem & cooperatum appellans. Coniugem quoque illi coniungit, vt qua esset fidei particeps, erat autem verisimile eam, si fuisset praetermissa, fuisse etiam repugnaturam iis qua scribebantur. Archippo autem fuerat eos docendi munus creditum. De eo enim scripsit ad Colassenses. Dicite Archippo: Vide ministerium quod accepisti in Domino

Col. 4.

vt ipsum impleas. Ipsum quoque adsumpsit in societatem exhortationis. Adhaec autem, vniuersam quoque domum nominauit ecclesiam, vt qua esset pietate decorata. vt etiam famuli ab Apostolo honore affecti, opem ferrent eius exhortationi. Beatus autem Paulus nominauit dilectam Philemonis coniugem, vt qua fide esset ornata. Nemo autem miretur si nunc aliqui hoc verbo offenduntur. Qui enim re male vti sunt, effecerunt vt male audiret vocabulum, erat autem olim nomen honestum & laude dignum. GRATIAS ago Deo meo, semper memoriam tui faciens in orationibus meis, audiens charitatem tua & fidem, qua habes in Domino IESU & in omnes sanctos, vt communicatio fidei tuae euidenter fiat in agnitione omnis operis boni in vobis in CHRISTO IESU.] Precans, inquit, semper tui memini, & propter ea qua recte & ex virtute facis, DEVM vniuersorum laudo. Scio enim quantam fidem suscepisti in Dominum qui nos seruauit, & quantam habes charitatem, & quantam opem feras iis qui diuina magni faciunt, & communem benefactorem oro & obsecro, vt det tibi perfectam bonorum possessionem. GAUDIUM enim magnum habui, & consolationem in charitate tua quod viscera sanctorum requieuerunt per te frater.] Magna enim impletus sum laetitia quod nullum auxilii genus in sanctos praetermittas. PROPTER quod multam fiduciam habens in CHRISTO IESU imperandi tibi quod ad rem pertinet, propter charitatem magis obsecro.] Cum possim, inquit, audacter tecum agere, vt qui ardentem credideris, & instar Magistrum iubere, hoc quidem non facio: sed adhortationem assero. Deinde eius quod dictum est humilitati gloriationem adiicit. CVM SIS talis vt Paulus fenex.] Vide quis sit qui petit. Sufficit autem nominis mentio ad efficiendum vt reuereatur vel maxime aduersarius. Qui enim Paulum audiit, audit praedcatorem totius orbis terrae, terrae marisque cultorem, & vas electionis, & alia, ad qua narranda vel decies mille linguis

αποστειν, nome male audiebat tempore Theodreti. προς τον κληρον τον σου, erga Dominum Iesum. αυστηρ, efficax.

μαρτυροσ, libertatem. αυστηρ, hortor.

οτις, cum sim talis.

propter
hos, fore
doner.

petierim. SIMVL & para mihi hospitium. Nam spero per orationes vestras donari me vobis.] Hoc quoque non abs re posuit: sed vt expectans eius aduentu, literas quoq. reuereatur. SALVATATE Epaphras concaptiuus meus in CHRISTO IESV, Marcus, Aristarchus, Demas, & Lucas, adiutores mei.] Epaphram hic adiecit, quoniam ipse quoque fuit Colassensis. Ita enim scripsit etiam ad Colassenses: Salutat vos Epaphras qui est ex vobis seruus CHRISTI. Demam posuit ante Lucam, vt qui esset & insignis & eius adiutor. Postea enim reliquit Apostolum, cum hoc amasset seculum. GRATIA domini nostri IESV CHRISTI cum spiritu vestro. Amen.] Has leges sequi conuenit eos quibus obtigit munus tradende doctrinae diuinae, & ita docere seruos Dominis suis inservire, vt per omnia laudetur CHRISTVS Dominus. Cum quo Patri vna cum sanctissimo Spiritu gloria conuenit & magnificentia nunc & semper & in saecula saeculorum. Amen.

FINIS.

Ne quis hos B. Theodoreti in quatuordecim Epistolas Pauli Commentarios intra annos decem imprimat, aut alibi impressos diuendat, praeterquam cui hoc a Laur. Torrentino permissum est, Iulii III. Pont. Max. Caroli V. Imper. Henrici II. Gallorum Regis, Cosmi Medicis Florent. Ducis II. Priuilegio cautum est, prout in singulis eorundem diplomatibus graui multa sancitum est.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

